

ББК 81
Н 34

"Наукові записки" Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Мовознавство. – № 1. – 2000. – 236 с.

Друкується за рішенням вченої ради Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка від 25.04.2000 (протокол № 9)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

<i>Бучко Дмитро Григорович</i>	– доктор філологічних наук, професор (головний редактор)
<i>Карабан В'ячеслав Іванович</i>	– доктор філологічних наук, професор
<i>Квеселевич Дмитро Іванович</i>	– доктор філологічних наук, професор
<i>Левицький Віктор Васильович</i>	– доктор філологічних наук, професор
<i>Німчук Василь Васильович</i>	– доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України
<i>Полюга Лев Михайлович</i>	– доктор філологічних наук, професор
<i>Козловський Віктор Володимирович</i>	– доктор філологічних наук, професор
<i>Сабодан Іван Васильович</i>	– доктор філологічних наук, професор
<i>Валігура Ольга Романівна</i>	– кандидат філологічних наук, доцент

Комп'ютерна верстка У.І. Стасюк, Н.І. Вишинська

Всі права застережені

© Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, 2000

ІСТОРІЯ МОВИ. ОНОМАСТИКА

Дмитро Бучко

РАДЯНСЬКА ДІЙСНІСТЬ І ОЙКОНІМІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Розвиток національних культур, мов і врешті наук у колишньому союзі здійснювався, як відомо, у відповідності з засадами радянської ідеології та політики під пильним керівництвом єдиної і безроздільно пануючої комуністичної партії – декларування одного, а реальні діяння і результат нерідко цілком протилежний. Переконливим підтвердженням сказаного – всезагальне декларування "радянського патріотизму та інтернаціоналізму", а фактичний кінцевий результат такої політики – скрите, а інколи й відверте притлумлення будь-яких самобутніх паростків національних культур. Політика комуністичної партії щодо української національної культури, як точно висловився І. Дзюба, "мала поєднувати теоретичний інтернаціоналізм з практикою русифікації і водночас по можливості не скомпроментувати себе в очах світової громадськості надто відвертим проведенням русифікації, надто цинічною відмовою від власних теоретичних принципів" [1, 54].

Розглянемо лише окремі моменти впливу радянської системи, ідеології на стан, формування та розвиток української ономастики, передусім топонімії, протягом останніх кількох десятиріч повоєнного періоду ХХ ст.

Нетерпимість до національних особливостей у культурі народів колишнього "союзу" рельєфно відобразилася, наприклад, у тому, що під час "упорядкування" географічних назв України в післявоєнний період у першу чергу були вилучені (перейменовані) ті назви населених пунктів, основи яких засвідчували присутність на території України різних етносів. "Благотворний" вплив тодішньої радянської ідеології на розвиток української ономастики позначився ще й на тому, що протягом усіх післявоєнних десятиріч навіть за наявності спеціального сектору ономастики при Інституті мовознавства АН України ім. О.О. Потебні не існувало загальнообов'язкового плану суцільного обстеження та вивчення топонімії України, передусім на теренах північних, західних і центральних областей – територіях розселення давньоруських племен волинян (бужан), деревлян, дулібів, кривичів, полян, сіверян, уличів і ін., де в найбільшому обсязі збереглися найдавніші назви поселень, що найвиразніше виявляють зв'язок сучасної топонімії з княжим періодом історії нашого народу. Топонімія Волинської, Житомирської, Тернопільської, Хмельницької, Вінницької, Київської, Полтавської, Сумської, Чернігівської та цілого ряду інших областей нашої держави, де збережені унікальні архаїчні джерела для вивчення часу та напрямків заселення території України, досі не тільки не була об'єктом спеціальних монографічних досліджень, але й не використовувалася як об'єкт спеціальних ґрунтовніших і принагідних розвідок. Недостатньо уваги приділялося також залученню відповідних кадрів для збору й діахронічного вивчення усіх інших класів української ономастики. Ще однією ілюстрацією "тіклування" радянської влади про "всесторонній розвиток національних культур" і конкретно української науки є доля відкритого у період "хрущовської відлиги" невеличкого за обсягом інформаційного вісника "Повідомлення Української ономастичної комісії", завданням якого було інформувати ономастів і взагалі науковців України про стан збору і результати вивчення української та слов'янської ономастики. Після виходу десятка випусків цього вісника, коли виникла загальна зацікавленість ним науковців різних республік тодішнього союзу й за кордоном, спершу були створені такі умови, які унеможлилювали регулярне видання названого вісника, а в період

"брежневської реакції" його взагалі було закрито, оскільки такого видання не було тоді ні в Росії, ні в інших республіках.

Дія радянської системи й ідеології почала від'ємно позначатися на українській топонімії ще з перших десятиріч існування радянської влади в Україні, колоніального становища нашої держави. Руйнування самобутності української ономастичної системи почалося уже з кінця 20-х років ХХ ст., з початком суцільної колективізації українських селян, що, в свою чергу, спричинилося до масового розорення українського села, навіть фізичного знищення заможніших і середніх верств українського селянства, а в кінцевому результаті це викликало ліквідацію тисяч хуторів у центральних та східних областях України. Крім того, уже в 30-х роках на карті України з'явилися перші назви населених пунктів, що повинні були увіковічнити клички та прізвиська російських партійних і військових функціонерів, революційні події, новий лад тощо. Однак найбільше назв такого типу введено до складу ойконімії системи України після 1946 р., коли за наказом тодішнього уряду було здійснено "впорядкування", інакше перейменування значної частини назв населених пунктів Республіки. Характерно, що подібні заходи щодо впорядкування назв поселень проводилися і в інших країнах "соціалістичного табору", наприклад, у Польщі та Чехословаччині. Але якщо впорядкуванням назв населених пунктів у цих країнах займалися групи вчених під керівництвом найвідоміших у той час ономастів Славії В. Ташицького і В. Шмілауера, то в Україні до цієї справи не тільки не були залучені ономасти (на той час в Україні їх нараховувалося лише кілька осіб), але й найвідоміші мовознавці, історики та географи. Впорядкування, перейменування поселень тоді здійснювала комісія, більшість членів якої була далека від філології, української науки, культури, люди не переобтяжені почуттям національної свідомості, а проте добрі виконавці настанов і рішень партійних з'їздів комуністичної партії, спрямованих на інтернаціоналізацію, читай русифікацію, українського етносу і його культури. Діяльність цієї комісії реалізувалася шляхом прийняття ряду важливих заходів.

У різний час і під різними приводами було вилучено практично усі назви поселень, в основах яких звучали як давні, так і новітні етноніми, напр.: *волохи, литва, пруси, угри, ятвяги; поляки, німці, серби, шведи та ін.* Слід відзначити, що в українській ойконімії системі давно і широко репрезентувалися назви, які були мотивовані різного типу етнонімами, окремі з них творили цілі парадигматичні ряди, напр.: *Татари, Татарине, Татаринька, Татариніе, Татаринієка, Татаринове, Татаринієці, Татариська, Татариськи, Татарів, Татарієка, Татарка, Татарновичі, Татарське* та ін. Якщо до війни, точніше до 1-го вересня 1946 р., у назвах поселень України було відображено понад 30 назв народностей і націй (в тому числі *баскаки, болгари, вірмени, волохи, греки, киргизи, китайці, молдавани, мордва, німці, поляки, пруси, серби, татари, турки, угорці, французи, хорвати, цигани, чехи, шваби, шведи, ятвяги*), то після 1947 р. абсолютна більшість їх, назв поселень, що фіксували в основах ці назви, була перейменована, включаючи й ойконіми з назвою *руський* (= український) в основі, напр.: *с. Баскаки > Кам'янка (Жт), х. Болгарка > Клин (Од), с. Волохи > Долинієка (Хм), х. Греки > Лиманський (Мк), х. Киргиз > Грушівка (Дн), с. Китай > Червоний Яр (Од), с. Ляйки > Гринієць (Ль), х. Молдаванка > Синицієка (Од), с. Мордва > Красносілля (Кг), х. Пруси > Підгірний (Тр), с. Серби > Гонтієка (Вн), х. Французи > Подорожній (Вл), с. Цигани > Рудка (Тр), х. Шведи > Піднагачів (Ль), с. Ятвяги > Прибілля (Ль)* та ін. Виняток зроблено лише для етноніма *російський* [2].

Виключено з офіційного вжитку також назви тих поселень, що засвідчували найменування чужих держав, їх столиць або взагалі відомих міст світу, напр.: *Америка, Люксембург, Маньчжурія, Молдова, Швейцарія, Варшава, Ватерлоо, Ляйтійг, Париж* і т.д.

Пануючий у тодішньому союзі войовничий атеїзм не допускав також функціонування назв поселень, що в тій чи іншій мірі відображали поняття, пов'язані з релігією, церквою і под., тому були вилучені з ужитку назви типу *Бискупичі* (з пол. *biskup* – "єпископ"), *Божиків, Боске, Попівка, Різдяне, Різдяни* та ін.

Перейменовано всі неукраїнські, переважно німецькі, а також румунські, угорські та інші назви поселень; в окремих випадках зроблено спробу частково їх перекладати, але найчастіше вони просто були замінені новими, до того ж штучними назвами, напр.: а) німецькі з компонентами *-берг, -геім*, нім. *-heim* (у довіднику його передано через *-гім*), *-гоф, -дорф*,

-таль, -фельд, -штадт: *Гуттенбер* > *Доброгир'я*, *Вальддорф* > *Підлісний*, *Гольдштадт* > *Новоселієка*, *Розенталь* > *Зелений*, *Фалькенберг* > *Соколієка* і под.; б) румунські: *Аджіаска* > *Рибакієка*, *Долукію* > *Багате*, *Сату-Маре* > *Великосілля*; в) угорські: *Дюла* > *Юлієці*, *Ретін* > *Липове*, *Севлош* > *Виноградне*; г) турецькі і татарські: *Алтагир* > *Богатир*, *Ташлик* > *Кам'янське*, *Чельмекчія* > *Гончарівка*; д) грецькі: *Ескіполос* > *Глибоке* та ін.

З давніх ойконімів України з компонентом **-піль** (з грецьк. polis – "місто"), що виникли переважно у середньовіччі та називали містечка, які створювалися на місці сільських поселень і виражали приналежність тим можновладцям чи їх близьким, чії імена зафіксовано в основі назв, збережено лише поодинокі, а більшість же з них перейменовано, пор.: *Вантопіль* > *Польовий*, *Вацлаєпіль* > *Ясна Поляна*, *Єзупіль*¹ > *Жовтень* (ІФ), *Марієпіль* > *Острієщина* і т.д.

Замінено назви усіх поселень, в основах яких були зафіксовані лексеми з означенням соціального розшарування населення, напр.: *Босяки* > *Зоряний*, *Голодієка* > *Волиця*, *Княждвір* > *Верхнє*, *Холопи* > *Прислuch*, *Шляхта* > *Гайовий* і под.

"Впорядкування" ойконімійної системи України внесло певні зміни і в її структуру, порушило первісну кількісну репрезентацію відповідних словотвірних моделей. Названі зміни були спричинені:

1. Вилученням шляхом перейменування значної кількості назв, що належали до найархаїчніших ойконімних моделей на **-*їь (-je)**, **-ичі (<-*iĵi)**, **-ани**, **-івці (<-*ovъci)**, **инці (<-*ińci)**, **-ів (<-ov)**, **-ин** та ін., напр.: *Велдіж* > *Шевченкове*, *Остобіж* > *Острівок*, *Тожир* > *Борисієка*, *Копче* > *Ново-Котовське*, *Вацевичі* > *Залужани*, *Жидятичі* > *Гамалієка*, *Барбієці* > *Брусняра*, *Рейніці* > *Вишневий*, *Татаринці* > *Веселієка*, *Желехів* > *Великосілля*, *Милятин* > *Початка* і под.

2. Вилученням з офіційного вжитку також ряду назв поселень з раритетними в слов'янській ономастиці суфіксами **-адь**: *Шаркадь* > *Горбок* (Зк), **-ідь**: *Ряїдь* > *Бистриця* (Зк), **-ата**: *Денков'ята* > *Денькієка* (ІФ) та ін.

3. Включенням до ойконімійної системи України понад 750 раніше не вживаних утворень на **-івка (<-ovka)**, твірними основами яких послужили не тільки антропоніми чоловічого, але й жіночого роду, до того ж не завжди тільки українського іменника, що порушує норми граматичної системи української мови, напр.: *Варварієка*, *Маріїєка*, *Надеждівка* (!). При цьому чимало дериватів на **-івка** утворено від апеллятивів-прикметників, що суперечить нормам української мови і, зрозуміло, не властиве давній українській ойконімійній системі, пор.: *Веселієка*, *Веселинієка* (!), *Зеленієка*, *Черленієка* і т.д.

4. Уведенням до складу ойконімії України близько 700 назв у формі субстантивованих прикметників у чоловічому, рідше середньому роді, з них 130 назв з суфіксом **-ський**; більшість із таких ойконімів є виразно штучними утвореннями, при цьому чимало з них є найменуваннями десяти і більше поселень. пор.: *Вільний*, *-не* (11 населених пунктів), *Високий*, *-ке* (12), *Вишневий*, *-ве* (11), *Жовтневий*, *-ве* (17), *Ленінський*, *-ке* (10), *Периотравневий*, *-ве* (10), *Степовий*, *-ве* (16), *Трудовий*, *-ве* (12) і т.п.

Якщо, наприклад, в ойконімії Тернопільщини станом на 1886 р. нараховувалося всього 25 назв – субстантивованих прикметників у формі середнього та жіночого і **жодного** (!) у формі чоловічого роду [3], то в довіднику адміністративно-територіального поділу України з 1947 р. на цій же території зафіксовано уже 92 (!) субстантивовані назви, з яких 40 (!) у формі чоловічого роду, напр.: *Весняний*, *Підгірний*, *Родниковий* (!) та ін., решта в середньому та жіночому роді [2].

Певної шкоди природному укладу моделей в ойконімії України завдано ще в результаті включення до її складу численних штучних складних назв з препозитивними ад'єктивними компонентами **Біло-**, **Велико-**, **Верхньо-**, **Високо-**, **Зелено-**, **Кам'яно-**, **Красно-**, **Кругло-**, **Мало-**, **Ново-**, **Старо-**, **Червоно-**, **Широко-** та под., що пишуться з назвами разом або через

¹ Давніша назва цього поселення, яке часто фіксується різними документами XIV–XVI ст., звучала **Чешибіси**: Czeschibyeszy (1435 AGZ XII,3), Czessybyesy (1495 AGZ VII,189). У XVI ст. це село отримало статус міста і, щоб облагородити його найменування, було перейменовано на **Єзупіль** (місто Єзуса = Ісуса).

дефіс (правопис їх нічим не обумовлений), при цьому з окремими ад'єктивами зафіксовано по кільканадцять чи навіть кількадесят новотворів. Наприклад, з компонентом **Ново-** утворено понад 60 назв, з іншими – значно менше. Ось окремі з них: **Біло-**: *Білогір'я, Білогливівка, Білоріччя*; **Велико-**: *Велико-Долинсько, Великопілля* і т.д. Підтвердженням штучності таких утворень можуть бути назви, в яких препозиційні ад'єктиви долучено не тільки до іменників, а й до прикметників, напр.: *Нова-Красна, Ново-Савицьке, Червоне-Благодатне, Червоно-Братське* і т.п.

Щоб підкреслити "радянськість" тих чи інших найменувань населених пунктів, їх дуже часто ускладнювали атрибутивними означеннями *червоний (червона, червоне), радянський (радянська, радянське), жовтневий (жовтнева, жовтнєве), ленінський (ленінське)* і т.д.

Чисельними штучними новотворами є конфіксальні деривати з суфіксами **-*Ъ]** **-е** і **-н-ий** та префіксами **За-, Межи-, Над-, Під-** та ін., напр.: *Заболоття, Межигір'я, Надрічний, Підлісний* і под.

Не властивими для української ономастики і дивоглядними з точки зору словотвірної семантики є новотвори, що складаються з двох іменників, поєднаних за зразком атрибутивних сполучень, напр.: *Андрієво-Іваніє, Варваро-Олександрівка, Микола-Бабинка, Олено-Косогорівка, Любо-Торфієка (!)*. Впровадження до української ойконімії подібних назв поселень можна пояснювати або повним незнанням творцями таких назв української мови, або ж відвертим ігноруванням її норм.

Усталений в українській ойконімії кількісний розподіл словотвірних моделей до жовтневого перевороту 1917 р. було порушено ще також через залучення до її складу:

а) значного числа назв – субстантивованих прикметників з суфіксами **-ов-е, -ов-ий**, утворених передусім від найменувань природно-географічних об'єктів, напр.: *Лозовате, Лозоватий, Лугове, Луговий, Степовий, Степове, Яровий, Ярове* і под., рідше від найменувань інших реалій, напр.: *Жовтнєве (12 назв), Кутовий, Трудове, Трудовий* і т.д.

б) великої кількості штучних утворень з суфіксами **-к-а, -анк-а, -ян-к-а** типу *Березянка, Ведмежка, Вовчанка, Кам'янка, Тростянка*.

Значної деформації зазнала ойконімійна система України і в зв'язку з уведенням до її складу великої кількості назв поселень, утворених від кличок, рідше прізвищ чи псевдонімів різного рангу партійних і військових функціонерів – Леніна, Сталіна, Будьонного, Ворошилова, Жданова, Кірова і т.п. Лише від клички Ленін утворено понад 160 назв поселень України, а від прізвища Ворошилов – понад 90 ойконімів.

Включення таких назв до ойконімії України супроводжувалося:

а) творенням не властивих для української ономастики моделей типу *с. Будьонного, с. Ворошилова, с. Ленінове*; б) вилученням з облікових даних нерідко давніх назв населених пунктів; в) перейменуванням населених пунктів, які в різні періоди відігравали важливу роль в історії України, були пов'язані з життям і діяльністю видатних діячів як української, так і інших культур.

Можна було б ще називати факти "благодіючого" впливу пануючої недавно радянської системи на українську ойконімію, однак сказане вище дозволяє однозначно скласти уявлення про реальну картину тієї шкоди, якої було завдано українській ономастиці і взагалі українській культурі компартією радянської імперії, яка іменувала себе "союзом вільних республік". Збитки ці страшні як у моральному, так і матеріальному вимірах, однак ми погоджуємося з І. Дзюбою, який пише, що ніякий "режим не може вбити народ, а отже, і його культуру, хоч ран може завдати страшних" [1, 15] і тому віримо, що український народ зможе залікувати завдані йому рани, очистити свою культуру, в тому числі й ономастику, від комуністичного сміття, поверне більшості населених пунктів їх давні назви, що тісно пов'язані з історією та культурою нашого народу.

Порушені нами проблеми, сподіваємося, отримають у майбутньому більш повне і всестороннє висвітлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба Іван. Між культурою і політикою. – Київ, 1998. – 372 с.
2. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. – Київ, 1946.

3. Шематизм всего клира греко-католицької епархії Львовской ... – Львів, 1886.

Прийняті скорочення

AGZ – Akta grodzkie i ziemskie, t.1 –25, Lwyw, 1868–1935.

Зк – Закарпатська область.

ІФ – Івано-Франківська область.

Ізабелла Буніятова

ТЕРМІНИ "ПАРАТАКСИС" І "ГІПОТАКСИС" В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ МОВНИХ СИСТЕМ

У сучасній літературі існує деяка неузгодженість у визначенні термінів *паратаксис* і *гіпотаксис*, зумовлена різним підходом до аналізу мовних явищ. У розвідках, що здійснюються без врахування виникнення цих типів синтаксичного зв'язку, їх розгоргання у часі (в синхронії), гіпотаксис і субординація, з одного боку, паратаксис і координація, з другого боку, розглядаються як абсолютні синоніми. Такий підхід зафіксовано, наприклад, в ЛЕС [1, 380], у якому складнопідрядність (гіпотаксис, субординація) визначається як зв'язок граматично нерівноправних речень, відповідно (паратаксис, координація) – як синтаксичний зв'язок граматично рівноцінних одиниць мови, жодна з яких не може бути прирівнена до компонента другого (головного) речення. Відповідно протиставлення, що існує між цими типами складних речень розглядається як таке, що побудовано на ознаках "ієрархії: координованості / дискретності" смислів. Показово, що спільними для гіпотаксису і паратаксису виявляються такі властивості, як: 1) поліпредикативність структури; 2) несамостійність їх складових; 3) наявність / відсутність сполучникового складу та інших індивідуальних формально-граматичних засобів зв'язку. Останнє можна проілюструвати на прикладі складнопідрядного речення в сучасній англійській мові, експліцитна система структурних (морфологічних, синтаксичних та лексико-семантичних) ознак якого репрезентована кількісно обмеженим набором елементів:

а) оформленість підрядного речення спеціалізованими сполучниками, до складу яких входить *wh*-element; обмежена кількість паралельних форм;

б) тотожність порядку слів підрядного і головного речень (SVO); закріплення інверсійного порядку за деякими типами підрядних речень (умовними, порівняння);

в) функціонування умовного способу (Subjunctive Mood) в обмеженому колі підрядних речень, при цьому лексична семантика окремих розрядів дієслів у головному реченні може зумовлювати модальність підрядного [2, 918–919].

У розвідках, що здійснюються в діахронії і працях загального плану, в яких розглядаються проблеми механізму мовних змін, терміни *паратаксис* і *гіпотаксис* отримали дещо інший зміст. В роботах окремих авторів [3, 402; 4, 58; 5, 220] координація і субординація визначаються як особливий вид паратаксису і гіпотаксису відповідно. Р. Стоквел і Д. Мінкова [3, 367–408], наприклад, розрізняють їх за принципом сполучникового / безсполучникового оформлення. Термін *паратаксис* вони використовують для позначення тільки асиндетичної підрядності, тобто такого типу зв'язку, який поєднує речення, одне з яких є логічно залежним від іншого. Синтаксичні відношення при цьому залишаються немаркованими. *Координація* (сурядність) як синдетичний тип зв'язку відношень – маркована, а підрядність ідентифікується контекстом. Гіпотаксис відповідно імплікує тільки синдетичну підрядність (субординацію). Наприклад:

Leave me and I'll simply die = If you leave me, I'll die.

Очевидно, що тлумачення термінів таким способом зумовлене потребами історичного дослідження, зокрема, розвідок, присвячених генезису складнопідрядного речення в англійській мові. Р. Стоквелу і Д. Мінковій властивий традиційний підхід до пояснення еволюції гіпотаксису, що ґрунтується на популярній гіпотезі похідності гіпотаксису від паратаксису (Parataxis hypothesis). Їхнє припущення стосовно кількох фаз розвитку складнопідрядного речення, відомого сучасній мові, в цілому відповідає синтаксичній теорії Л. Кельнера [3]. Синтез ідей цих дослідників можна представити як розвиток, що відбувався в

такій послідовності: від асиндетичного дво- або N-предикативного цілого, компоненти якого логічно зв'язані між собою причинно-наслідковим зв'язком, через синдетичне складне речення, оформлене сурядними сполучниками до субординативного типу відношень, найдавнішим різновидом якого був корелятивний. Явище кореляції сполучних засобів (сполучник, який вводить підрядне речення, корелюється будь-яким іншим адвербіальним або займенниковим елементом головного речення) було властивим деяким індоєвропейським мовам на ранніх етапах їх розвитку. Інтерпретація компонентів такого складнопідрядного речення виявляється в багатьох випадках ускладненою, зокрема, через нерозчленованість просторово-часових і логічних відношень, експлікованих сполучниками. Пор. в давньоанглійській:

(2) *Юа hit winter lXhte Юа ferde seo fyrd ham (Chronicle, an 1051).*

Змістовно, це речення можна представити двома варіантами перекладу: а) "Коли прийшла зима, військо відправилося додому" і б) "Через наближення зими військо відправилося додому".

Слід зазначити, що деяка семантична затемненість сполучникового складу, його полісемантизм, на яку так часто посилаються дослідники-германісти, характерна для всіх періодів розвитку цих мов. Наприклад, у давньоанглійській підрядні речення із значенням результату дії або мети мають схожі синтактико-семантичні характеристики: 1) реалізація особоводієслівним реченням або інфінітивним утворенням; б) оформлення одними й тими ж сполучниками, найчастіше *ЮЖт*, а також *swa (...)* *ЮЖт(Юе)*, прийменниковими словосполученнями *to DEM (...)* *ЮЖт(Юе)* і *for DEM(...)* *ЮЖт*. Диференціація цих типів ґрунтується в основному на морфологічній характеристиці дієслова підрядного речення: умовний спосіб, як правило, вказує на те, що розглядувана синтаксична одиниця – є підрядне мети. Структурно це може бути репрезентовано формулою *V mod. [magan / sculan / willan] + V inf*. Розрізнення за морфологічною ознакою, однак, не має регулярного характеру, а в значній кількості випадків воно контекстно обумовлене. В сучасній англійській мові діапазон сполучникового складу цих типів підрядних речень включає: *so that*, (рідше і менш формально) *so*, (більш формально) *in order that* (підрядні мети); *so that* (формально), *so* (результату). Пор.:

(3) *We paid him immediately, so (that) he left contended. [result]*

(4) *We paid him immediately so (that) he would leave contended. [purpose]* [2, 1107–1110].

Приклади (3) та (4) показують, що обидва сполучники можуть виражати як мету, так і результат, при цьому дієслово в підрядному мети оформлене умовним способом. У сучасній мові їх прийнято розрізняти в залежності від їх синтаксичної функції: підрядні результату виступають у функції диз'юнкта, підрядні мети – ад'юнкта. Для обох періодів розвитку мови характерною є прикінцева позиція першого в реченні.

Очевидно, що в історичному дослідженні слід мати на увазі рухливість меж речення, його тенденцію до збільшення обсягу в контексті соціально-економічних і культурних зрушень у житті етнічних спільнот, ускладнення творів усної творчості, розвитку літератури, а також різноманітних форм правового й ораторського мовлення [6, 22]. На відміну від сталої за своїм характером парадигми формально-граматичних засобів актуалізації складнопідрядного речення в сучасних германських мовах (див. вище), її корелят в давніх мовах (VII–XI ст.) відзначається певною аморфністю і нерегулярністю оформлення компонентів складного поліпредикативного цілого тією чи іншою ознакою. Як уже зазначалося, прикінцева позиція дієслова і його оформлення в умовному способі дозволяють відділити головне речення від підрядного в давньоанглійських текстах при тому, що розділові знаки в пам'ятках писемності не можуть виступати засобами дискретності синтаксичних одиниць такого рівня. Вони є результатом роботи редакторів, далекої за часом від створення цих пам'яток. Серед дванадцяти типів підрядних речень, які виділяє Е. Траугот [5, 219–280] для давньоанглійської мови, в тому числі координативних, відносних, комплементарних (особово- і неособово-дієслівних), мети, результату дії, умовних, умовно-поступкових, поступки, темпоральних, порівняння, питальних, заперечних, лише в останніх можна знайти регулярне вживання умовного способу. Таким чином, дійсність, відтворена в підрядних реченнях, може сприйматися як фактична (індикативний спосіб) і як бажана, очікувана і т. д. (умовний спосіб) через відсутність морфологічних маркерів на позначення залежності дії, вираженої в підрядному реченні від дії, репрезентованої в головному реченні.

У цілому, визначення термінів складного речення з урахуванням потреб дослідження, здійснюваного в діячності, є виправданим. Такий підхід корелює з принципом історизму, який послідовно застосовував О.О.Потебня [7, 83] в своєму вченні про граматичну будову слов'янських та інших індоєвропейських мов. Він пропонував визначати поняття "речення" для кожного індивідуального періоду розвитку мови: "Інтерес історії – саме в тому, що вона не є лише безкінечна тавтологія. Так, і з основного погляду на мову як на рухливий орган мислення витікає, що історія мови, яка розглядається на значному відрізку часу, повинна давати ряд визначень речення". В протилежному випадку, вказує О.О.Потебня, релевантним для історичного мовознавства виявляється думка Еклезіаста: "що було, те й буде; і що робилося, те й буде робитися, і немає нічого нового під сонцем".

Підґрунтям вітчизняної синтаксичної традиції, що формувалася під впливом учення О.О.Потебні, є теза про мову як рухливий орган мислення. О.М.Пешковський [8, 412–413], наприклад, розрізняючи сурядний і підрядний типи зв'язків, акцентує увагу на внутрішній кореляції прийменника або сполучника з компонентами складного речення, а саме: пов'язаний він з ними обома, або з одним. Якщо перестановка речень у рамках складного цілого не міняє відношень між ними (обернені відношення), і "зводиться до простого поєднання в думці двох фактів" [курсив наш – І.Р.Буніятова], то таке речення є складносурядним. І навпаки: якщо перестановка міняє відношення (необернені), то речення актуалізує складнопідрядний тип зв'язку. Очевидно, що таке пояснення ґрунтується на наявності експліцитних засобів вираження гіпотаксису в сучасних індоєвропейських мовах: сполучниках та інтонації. Останнє відбулося у формуванні, яке наведене в ЛЕС [1, 380]: "... що має свою систему засобів вираження". Розгорнення підрядного зв'язку в часі, як і всіх інших мовних явищ, на думку О.О.Потебні [7, 60], "може бути зрозумілим лише як наслідок ускладнення думки". Звідси і метафорично сформульована еволюція складнопідрядного речення: "Спочатку прості речення йдуть одне за одним так, що формальні відношення між ними зовсім не усвідомлюються і не позначаються. Ряди їх подібні малюнку без перспективи. Зв'язок між ними встановлюється за допомогою відносних займенників і сполучників, розгляд яких відноситься до вчення про складне речення" [7, 128]. Розгорнення мовних явищ у часі сприймалося ним як перехід від їх одномірного до багатомірного простору (= обсягу). "Перший шлях" розвитку складнопідрядного зв'язку в індоєвропейських мовах, репрезентований таким способом, супроводжувався "другим", складнішим за своїм механізмом. У сучасній літературі цей шлях отримав назву *реінтерпретації* поверхневої структури синтаксичних одиниць (англ. *reanalysis*), при якому відбувається пересув (*shift*) відносного займенника у наступне логічно залежне речення. Наприклад:

(5) англ. *I saw that; he slept > I saw that he slept.*

Пор. також безсполучникову реінтерпретацію:

(6) *Dancing girl > The girl who is dancing.*

На думку О.С.Мельничука [9, 226], одним із джерел ускладнення структури давньослов'янського речення був перерозклад дієприкметникових підрядних речень, оформлених сполучними словами, в повноцінні підрядні з особовою формою дієслова. Зазначимо, що для мов германських такий шлях розвитку очевидно слід вважати маргінальним через а) нерозвиненість системи дієприкметникових утворень у давньогерманських мовах; б) початковість формування предикативності неособових форм дієслова в давній період розвитку мов. На наш погляд, постулювання одного способу розвитку складнопідрядного речення для всіх індоєвропейських мов є некоректним. По-перше, існувало кілька шляхів, по-друге, він мав індивідуальний характер для окремих мовних ареалів.

У цілому, однак, теза про ієрархію думок, актуалізованих складнопідрядним реченням, як показала практика мовних досліджень, виявилася методологічно перспективною і для слов'янських, і для германських синтаксичних студій. В.М.Жирмунський, В.М.Ярцева та інші дослідники будували свої розвідки на концепції розвитку мовних явищ у зв'язку з розвитком мислення [10, 375–376; 11, 3]. В.М.Ярцева [12, 97], наприклад, ввела в науковий обіг терміни *безсполучникова підрядність* або *підрядність у формі безсполучникової сурядності*, явища відомого всім давньогерманським мовам, яке поступово зменшувалося завдяки розвиткові спеціальних службових слів – відносних займенників, що маркували відповідний тип зв'язку.

О.І. Смирницькому [13, 300], зокрема, належить ідея про диференціацію головного і неголовного в думці структурними особливостями речення. Це відбулося після того, як змінились умови існування мови, і вона отримала писемну фіксацію.

Справедливо було б зазначити, що в деяких випадках дослідники синтаксису конкретних мов навмисно звужували зміст дефініції складного речення через необхідність підкреслити індивідуальність явища, яке вона позначає, з-посеред його корелятивів в інших, генетично споріднених мовах. О.Ф. Лосев [14, 217–218] користувався терміном *внутрішній паратаксис* у дослідженні синтаксису давньогрецької мови, розуміючи при цьому синдетичний тип зв'язку. За його спостереженнями, основним засобом поєднання речень у складі поліпредикативної одиниці в грецькій мові виявляється не підрядність, гіпотаксис, а сурядність, паратаксис. Розвиток підрядного типу зв'язку відбувався дуже повільно, і в масовому порядку він зупинився тільки на стадії суто зовнішньої підрядності, яка з точки зору внутрішнього смислу була звичайною сурядністю. Справжня підрядність, зовнішня і внутрішня, спостерігається в обмеженій кількості випадків, вона так і не стала типовим явищем. Закон незалежності, який формулює О.Ф. Лосев [14, 215] для синтаксису складнопідрядного речення грецької мови, є конкретним свідченням кореляції мовних і мисленневих структур: час і спосіб дієслова в підрядних реченнях вживаються без будь-якої формальної залежності від головних речень; вони залежать від об'єктивної ситуації, яку має на увазі суб'єкт, що говорить або пише. Це, на погляд філософа О.Ф. Лосева, свідчить про надзвичайну схильність греків до відтворення об'єктивної дійсності, теоретичним підґрунтям якої виступав матеріалізм, що стверджував первинність буття над суб'єктом і над будь-якою формалістичною структурою.

Дослідження синтаксичних систем так званих "примітивних мов", в яких відсутні слова на позначення каузальності, умовності, або інші формальні актуалізатори підрядності, показали, що зв'язок між залежними реченнями може встановлюватись контекстом усього оповідання, а інколи характеристикою дії, вираженої присудком [15, 218–224]. У відомому перекладі гіляцької казки І.І. Мещанінова уривковий ряд речень пов'язаний між собою тільки контекстом усієї послідовності серій:

(8) *лягушка зрєбла (одночасність дійства), крыса рулевоє весло держала (одночасність дійства), лягушка весло потянула (дійствие, вызывающее за собой другое), на стьну упала (дійствие, основанное на другом), красный живот засяял (констатация факта)* [15, 221–222].

Цей приклад ілюструє його тезу про підрядність "*як розгорнутий тип деталізації думки*", яка в молодописемних мовах або мовах, що не мають своєї писемності, в більшості випадків експлікується без використання сполучних слів. Семантична диференціація досягається за допомогою інтонації (казки, народна творчість, билини), або відтінків предикативності (*держала – потянула*). Зауважимо, що відсутність структурних маркерів складнопідрядного зв'язку не може говорити про відсутність причинно-наслідкових відношень у мові, і відповідно, про відсутність абстрактного мислення у "примітивних народів".

Універсальний підхід у тлумаченні термінів складного речення належить, на наш погляд, В.В. Виноградову [16, 428], який справедливо зазначав, що при вивченні складних речень не слід обмежуватись механічним розподілом їх на складносурядні та складнопідрядні. До формальних чинників аранжування поверхневої структури складного речення він включав: а) інтонацію; б) порядок слів; в) наявність / відсутність сполучних слів; г) синтаксичні функції типізованих лексичних елементів; д) різні способи морфологічного вираження синтаксичного зв'язку (час або спосіб дієслова).

Концепція В.В. Виноградова побудована на єдності структурно-семантичного простору речення, характерної для його простого і складного різновиду. Основна властивість змісту складного речення полягає у тому, що воно не є *адитивним*, тобто його значення не виводиться із суми його складових, за своєю структурою близьких, але не тотожних простим реченням. За умови будь-якого типу зв'язку, вказував В.В. Виноградов [16, 431], тільки перше речення можна умовно визнати вільно побудованим; структура другого речення і тих, що йдуть за ним, у значній мірі обумовлена його відношенням до першого і синтаксичною природою тих чи інших зв'язків. Зовнішня будова компонентів такого речення подібна до простих речень, однак у складі цілого вони не мають смислової та інтонаційної завершеності, характерної для такої

категорематичної одиниці, якою є речення. Пор. його приклад із твору А. Чехова, в якому кожне наступне речення виявляє більшу залежність від попереднього:

(7) "Городок был маленький, хуже деревни, | и жили в нем почти одни только старики, | которые умирали так редко, | что даже досадно" [16, 424].

Без сумніву, зауваження В.В. Виноградова стосовно того, що принципи опису та розмежування типів складного речення не можуть вважатися встановленими, є релевантним і для сучасного лінгвістичного процесу. Зазначимо, що визначення обох типів зв'язку складного речення в діяхронічних дослідженнях ускладнюється відсутністю деяких параметрів, зокрема інтонаційних і пунктуаційних, а також загальною аморфністю або "повзучістю" давнього речення. В багатьох випадках, зокрема в записках *Англо-саксонської хроніки* або *Старшої Едди* воно дорівнює періоду.

Тлумачення терміну *сурядність* як такого типу зв'язку, при якому жодне речення в складі цілого не виявляється самостійним, співзвучне вченню Г. Пауля [17, 176–177]. Він стверджував, що пов'язані між собою самостійні речення мають відтінок підрядності, і в такий спосіб поступово набувають ознак повної підрядності. Це відбувається завдяки тому, що самодостатня цінність речення все більше деактуалізується, набуваючи іншої функції – атрибуту іншого речення.

Концепція Г.А. Золотової [18, 99–109] відповідає, на наш погляд, сучасним вимогам синтаксичного дослідження, яке виконується і в синхронії, і в діяхронії. Вона органічно поєднала ідеї своїх попередників, зокрема, Г. Пауля і В.В. Виноградова, не розмежовуючи складне речення в традиційний спосіб. Г.А. Золотова виділяє монопредикативні та поліпредикативні одиниці в контексті досягнень сучасної теорії речення з його пропозиційним і синтаксичним членуванням. Поліпредикативність при цьому розглядається як співвіднесеність або взаємодія в рамках однієї комунікативної одиниці двох або кількох предикативних одиниць, в кожній з яких є своє поєднання імені ознаки (предиката) з іменем предмета (суб'єкта), свої граматичні характеристики часу, модальності й особи, вільні або зв'язані в результативному таксисному значенні. Таким чином, вона знімає протиріччя, що склалося між історичними поняттями простого, складного й ускладненого речення з його *ніепредикативністю, прихованою, імпліцитною предикативністю, або синтаксичною компресією*. Згідно вихідного постулату цієї теорії, пропозиція змістовно відповідає повідомленню, яке може бути згорнуте в компонент простого ускладненого речення. Мовна система при цьому посилає обов'язковий сигнал, а завдання лінгвіста – виявити і зафіксувати цей сигнал.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що незважаючи на певні здобутки синтаксичної думки минулого і сучасності, дослідник конкретної мовної системи застосовує релевантні для сучасної лінгвістичної практики таксономічні схеми, коригуючи їх відповідно до конкретного мовного матеріалу. Зрозуміло, що дослідження синтаксичної підсистеми у синхронії і діяхронії мають свої пріоритетні вживання тих чи інших термінів, однак, як нам здається, вони повинні узгоджуватись на "глибинному" рівні сучасного розуміння універсальної граматики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 683 с.
2. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive grammar of the English language. – London – New York: Longman, 1985. – 1779 p.
3. Stockwell, R.P., Minkova D. Subordination and word order change in the history of English // Topics in English. – Vol. 2: Historical English Syntax / Ed. by D. Kastovsky. – Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1991. – P. 367–408.
4. Breivik L.E. On the typological status of Old English // Topics in English Linguistics. – Vol. 2: Historical English Syntax / Ed. by D. Kastovsky. – Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1991. – P. 31–50.
5. Traugott E. Complex sentences // The Cambridge history of the English language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – P. 219–280.
6. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1963. – 335 с.
7. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – Т. 1–2. – М: Гос. уч.-пед. изд-во Минпрос. РСФСР. – 580 с.
8. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Учпедгиз, 1938. – 450 с.

9. Мельничук О.С. Развитие структуры слов'янського речення. – К.: Наукова думка, 1966. – 324 с.
10. Жирмунский В.М. Общее и германское языкознание. – М.: Наука, 1976. – 695 с.
11. Ярцева В.Н. Развитие сложноподчиненного предложения в английском языке. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1940. – 116 с.
12. Ярцева В.Н. Исторический синтаксис английского языка. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 308 с.
13. Смирницкий А.И. Древнеанглийский язык. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1955. – 318 с.
14. Лосев А.Ф. Языковая структура. – М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1983. – 374 с.
15. Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи. – Л.: Наука, 1978. – 387 с.
16. Виноградов В.В. Основные вопросы синтаксиса предложения (На материале русского языка) // Вопросы грамматического строя. – М.: Изд-во АН СССР. – С. 389–435.
17. Пауль Г. Принципы истории языка / Пер. с нем. А.А. Холодовича. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – 500 с.
18. Золотова Г.А. Монопредикативность и полипредикативность в русском синтаксисе // ВЯ. – № 2. – 1995. – С. 99–109.

Джерело ілюстрування

The Anglo-Saxon Chronicle / Ed. by B. Thorpe. – Vol. 1–2. – L.: Longman, 1861. – 838 p.

Наталія Гусар

ЛАТИНСЬКИЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ АБСОЛЮТНОЇ ДІЄПРИКМЕТНИКОВОЇ КОНСТРУКЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У багатьох країнах до утворення єдиної нормативної системи літературної мови існувала двомовність: паралельне використання чужої та рідної мови, причому сфери використання цих мов і форми їх зв'язку залежали від історії даної країни [1].

Проблемі іншомовного впливу завжди відводилось суттєве місце в роботах з історії англійської мови. Жодна інша мова, за рідкісними винятками, не може уникнути контакту з іншими мовами. Однак, крім традиційних культурно-історичних зв'язків, в житті англійського народу були події, що призвели до появи на території Великобританії великих груп іншомовного населення і до утворення в деякі періоди історії зональної чи соціальної двомовності.

Двомовність була широко розповсюджена в середньовічній Європі, що пов'язано, в першу чергу, з використанням латинської мови в сфері писемного мовлення. Ф.П. Філін, коментуючи двомовну своєрідність східних та південних слов'ян, вказує на те, що паралельними у використанні стали близько споріднені мови, а саме церковнослов'янська і народно-літературна мова [2].

Специфіка історії англійської мови полягає у тому, що форми і причини двомовності змінювалися, подекуди в різних сферах комунікації функціонували три мови – англійська, французька та латинська.

Варто зауважити, що статус латинської мови в середньовічній Європі, а також в епоху Відродження суттєво відрізнявся від статусу інших мов. З одного боку, це була мертва мова, не існувало території, на якій населення вважало її рідною, з іншого боку, в багатьох країнах Європи, як Західної, так і Східної, існувала певна соціальна група населення, яка досконало нею володіла.

Ми пропонуємо розглянути можливість впливу однієї мови на синтаксис іншої на матеріалі абсолютної дієприкметникової конструкції, появу якої більшість германістів пов'язують із запозиченням латинського *Ablativus Absolutus*.

На думку Б.М. Задорожного, германські абсолютні конструкції з дієприкметником являють собою автохтонні елементи давньогерманської спільності, успадковані від епохи індоєвропейської прамови [3].

В історії германських абсолютних конструкцій можна спостерігати дві різні тенденції: лінія дієприкметника з силою предикації (це стосується, зокрема, абсолютного називного NP NOM – VP NOM) і лінія непрямого відмінка з обставинним або об'єктним значенням (в германських мовах – абсолютний давальний NP DAT – VP DAT). Перша лінія була первинна тільки для дієприкметника I, оскільки на самому початку лише він був предикативний. Друга

лінія була властива дієприкметнику II, що характеризувався атрибутивною синтаксичною валентністю. Перша лінія первісно була двочленною (суб'єкт-предикат), а друга – одночленною (іменник або займенник + означення).

У процесі історичного розвитку ці дві лінії співпали, і дієприкметник II вживався у складі конструкції абсолютного називного, а дієприкметник I у складі конструкції абсолютного давального.

У другій половині XVI століття кількість абсолютних дієприкметникових конструкцій збільшується. Поширеною є думка, що це спричинено впливом французької та латинської мови.

Парадигма абсолютної дієприкметникової конструкції в давньоанглійській та в середньоанглійській мові

Давньоанглійська мова	Середньоанглійська мова
NP ACC – VP ACC NP DAT – VP DAT	NP NOM – VP III ¹ NP ACC – VP III NP DAT – VP III
PREP – NP DAT – VP DAT bi – NP DAT – VP DAT mid – NP DAT – VP DAT without – NP DAT – VP DAT	PREP – NP DAT – VP III with – NP DAT – VP III without NP DAT – VP III

Порівняно з давньоанглійським періодом у середньоанглійській мові відбулися такі зміни:

- парадигма абсолютної дієприкметникової конструкції стала більш розгалуженою за рахунок абсолютного називного;
- частотність незалежних конструкцій значно зросла.

У давньоанглійській мові кількість абсолютних дієприкметникових конструкцій є невеликою, вони також рідко зустрічаються на початку середньоанглійського періоду. Так *Ancrene Riwe*, наприклад, містить лише кілька конструкцій такого плану.

Кількість абсолютних конструкцій в давньоанглійській мові є відносно невеликою. Цей фактор, а також те, що в перекладах, зроблених в давньоанглійський період з латинської мови, абсолютні дієприкметникові конструкції відносно більш численні, спонукав деяких дослідників прийти до висновку, що дієприкметникова абсолютна конструкція не є характерною для англійської мови, а її виникнення можна пояснити тільки латинським впливом і наслідуванням латинського оригіналу [4].

Перекладна література існувала в Англії завжди, і вплинула не лише на культуру, а й безпосередньо на мову. В.М. Ярцева поділяє думку Серенсена, що хоча переклади існували і в давньоанглійський період і склали значну частину давньоанглійської мови, найбільший відсоток перекладів по відношенню до вітчизняної літератури зафіксований у XV столітті [5].

Зрозуміло, що значний корпус перекладів припадає на долю французької мови, але багато дослідників вважають, що часто в основі французького твору лежить латинське джерело, і, таким чином, латинська мова впливала на англійську опосередковано, через французьку. У деяких випадках виникає питання, який текст – латинський чи французький був джерелом перекладу.

Ще одним суттєвим питанням є залежність перекладу від оригіналу. Зрозуміло, що значною мірою це визначалося індивідуальністю перекладача, його талантом, крім того, існувала характерна манера перекладу у кожному історичному періоді. Відношення до перекладу і погляди щодо ролі перекладача змінювалися, і це залежало не лише від того, чи був текст канонічним, чи допускалися варіанти, а також від різного розуміння завдань перекладача.

Уоркман вважає, що 80 % перекладів XV століття наслідували оригінал і були механічними. Це відбулося в копіюванні синтаксичних зворотів латинського взірця настільки, наскільки це узгоджувалося з граматичною будовою англійської мови. Порівняння перекладів,

¹ Як результат зруйнування системи відмінювання у дієприкметниках зникає узгодження імені з атрибутивним дієприкметником.

що зроблені автором, і його власних творів деколи суттєво відрізняються у використанні однієї граматичної моделі [6].

1)	ME	<i>al þe puple forsoþe þe king seiynge hardere thyngis: þus spac to hym (II Paralipomenon 10:16)</i>
	LAT	<i>populus autem uniuersus rege duriora dicente sic locutus est (2 Chronicles 10:16)</i>
		When all Israel saw that the king refused to listen to them, they answered the king

У давньоанглійській мові приклади абсолютних конструкцій (або умовно неособоводієслівних речень) можна зустріти в перекладах латинських текстів та парафразах Біблії, як наслідування латинського *ablative absolute*.

2)	ME	<i>...þam Hxlende utgangendum, he sxt wiþ þa sxt (Matthew, XIII, 1)</i>
	LAT	<i>in illo die exiens Iesus de domo sedebat secus mare (Mathew, XIII, 1)</i>
		On the day Jesus, having left the house, was sitting by the sea.
3)	ME	<i>but the king of israel stood in his char azens cyres vn to euyn and is dead þe sunne goyng doun (II Paralipomenon 18:34)</i>
	LAT	<i>et finita est pugna in die illo porro rex Israhel stabat in curru suo contra Syros usque ad vesperam et mortuus est occidente sole (2 Chronicles 18:34)</i>
		All day long the battle raged, and the king of Israel propped himself up in his chariot facing the Arameans until evening. Then at the sunset he died.

Абсолютна конструкція рідко зустрічається у *Jlfred's Bede*, *Wxrferth's Dialogues*, *Gospels*. Є також небагаточисельні приклади у (*Jlfred's*) *Cura Pastoralis*, *Boethius* і *Orosius* [7, 1073].

У перекладених з латинської мови пам'ятках є приклади перекладу латинського *Ablativus Absolutus* давньоанглійським зворотом з дієприкметником у давальному відмінку, але далеко не всі абсолютні звороти перекладаються таким способом. Наприклад, В.М. Ярцева зазначає, що у перекладі *Orosius* на давньоанглійську мову із загальної кількості 318 випадків латинських *Ablativus Absolutus* в оригіналі лише 5 перекладено абсолютним дієприкметниковим зворотом. Порівняння з латинським оригіналом показує, що найчастіше латинський *Ablativus Absolutus* перекладається в давньоанглійській мові підрядним реченням із сполучником або за допомогою сурядного зв'язку [5].

Автохтонність цих зворотів доводить той факт, що абсолютна дієприкметникова конструкція зустрічається в оригінальних текстах, наприклад, у таких пам'ятках як *Beowulf*, *The Old English Chronicle*, а також часом у тих відрізках перекладних творів (*Apollonius of Tyre*), у яких вони в латинському оригіналі відсутні.

4)	OE	<i>And þa sona eft Gode fultomiendum he meathe geseon and sprecan (Chronicle, an 797; Ярцева 1961: 161)</i>
		Afterwards by God's help he could see and speak.
5)	OE	<i>þær wæsgidd ond gleo. Gomela Scilding, fela fricgende, feorran rehte (Beowulf 2105; Ярцева 1969: 200)</i>
		<i>an aged Scylding told tales of long ago, while many asked questions.</i>

Ще одним непрямим доказом автохтонності абсолютної конструкції є її наявність в оригінальних (неперекладних з латинської мови) старослов'янських і давньоруських пам'ятках.

6)		Борющема с има нача изнемогати Мьстиславъ (Лавр. лет.; Иванов 1990: 379)
7)		Быишу мне на море восстала сильная буря (Ломоносов; Кацман, Покровская 1996:187)

Існування абсолютної дієприкметникової конструкції в англійській, французькій та латинській мовах підтверджує той факт, що незалежні конструкції є загальноєвропейським явищем.

Латинська мова	Французька мова	Англійська мова
Bello confecto, pax venit.	La guerre terminee, la paix vint.	The war finished, the peace has come.
Коли закінчилась війна, наступив мир.		

Але питання не в тому, скільки абсолютних латинських дієприкметникових конструкцій оригіналу знаходять своє втілення в англійському перекладі, а в тому, чи характерно для структури англійського речення використання подібних конструкцій. Без сумніву, для збільшення частотності використання певної синтаксичної моделі перекладу, що змусили автора шукати звороти, які підходили б для передачі іноземної конструкції, могли відіграти певну роль. Однак, як правило, кальки є конструктивно ізольованим типом у мові. Ситуація з абсолютним дієприкметниковим зворотом суттєво відрізняється. Використання імені в непрямому відмінку в ролі обставини при дієслові-присудку характерно для англійського речення в усі періоди його розвитку.

Справедливою вважаємо думку Серенсена та В. Ярцевої про те, що конструкції, які є абсолютно нехарактерні для мови-одержувача (receiving language), не мають можливості закріпитися в мові. Необхідною умовою калькування синтаксичної моделі є існування в мові-одержувачі власних тенденцій та напрямків розвитку, з якими б запозичений взірець не вступав у протиріччя. Практично всі латинські запозичення в англійській мові корелюють ряди аналогічних автохтонних англійських конструкцій, які існували (хоч би в зародковому стані) до періоду латинського впливу і могли розвинутися в тому ж самому напрямку без будь-якого іноземного впливу. Більшість латинізмів в англійській мові є запозиченням лише з тієї точки зору, що латинська мова сприяла збільшенню їх частотності в мові, або розширенню меж їх синтаксичних функцій [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Жирмунский В.М. Национальный язык и социальные диалекты. – Л., 1936.
2. Филлин Ф.П. К вопросу о так называемой диалектной основе русского национального языка // Вопросы образования восточнославянских национальных языков. – М., 1962.
3. Задорожный Б.М. Значение и употребление причастий в германских языках: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1964.
4. Tauno F. Mustanoja A Middle English Syntax. – Helsinki, 1960.
5. Ярцева В.Н. Историческая морфология английского языка. – М. – Л., 1960.
6. Ярцева В.Н. Развитие национального литературного языка. – М., 1969.
7. Ярцева В.Н. История английского литературного языка IX–XV веков. – Москва: Наука, 1985.
8. Visser F. Th. A historical Syntax of the English Language. In three parts. – Liden, 1963–1969.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРУВАННЯ

- Ms. Bodley 959 Genesis – Baruch 3.20 in the Earlier Version of the Wycliffite Bible / Edited by Conrad Lindberg. – Uppsala, 1963.
- Ярцева В.Н. Исторический синтаксис английского языка. – М. – Л., 1961.
- Ярцева В.Н. Развитие национального литературного языка. – М., 1969.
- Иванов В.В. Историческая грамматика русского языка. – М.: Просвещение, 1990.
- Кацман Н.Л., Покровская З.А. Латинский язык. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1996.

Марія Мриглод

ВІДАНТРОПОНІМНІ ОЙКОНІМИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ, ТВІРНІ ОСНОВИ ЯКИХ МОТИВОВАНІ ХРИСТИАНСЬКИМИ ІМЕНАМИ

Географічні назви, за твердженнями дослідників, не тільки розкривають немало таємниць історичної географії, але й дозволяють визначити хронологію та способи заселення відповідних теренів, зрідка несуть у собі ще й інформацію про засновників того чи іншого населеного

пункту. Такі відомості найчастіше дають нам відантропонімі ойконіми, в основах яких лежать, зокрема, християнські імена. Останні репрезентуються:

- 1) як твірні основи посесивних ойконімів з суфіксами *-ie* (< *-oe*), *-in*, *ieka* (< *-oeka*), *-(u)in-a*, *-ix-a*
- 2) як твірні основи патронімів, родових назв, від яких виникали ойконіми із суфіксами *-m-i*, *-iv-i* (< *-ovim*), *-im-i* (< *-imim*), *-u* / *-i*.

За визначенням В. Ташицького, назви на *-m-i*, *-iv-i*, *-im-i* є патронімічними, оскільки вони вказують на нащадків або підданих особи, ім'я (прізвище, прізвисько) якої звучить в основі назви [9, 263]. Однак означення цих останніх найменувань поселень як патронімічних вважаємо не цілком точним, адже патронімічними є не поселення, а найменування людей, що стали базовими для назв населених пунктів. Тому найменування поселень на *-m-i*, *-iv-i*, *-im-i* дотримуючись термінології, яку запропонував Д.Г. Бучко, вважаємо відпатронімічними [2].

Дослідник сербо-хорватських топонімів на *-ovci*, *-inci* В. Любась визначає патронімію, по-перше, як словотвірне значення, яке виражається відношенням дериватів до їх твірних основ та комплексу словотвірних ресурсів; по-друге, як утворення від когось, а не від чогось і звідкись; цей хтось є людською групою, яка одержала свою назву від імені (прізвища, прізвиська) начальника або власника свого роду; по-третє, відпатронімічними топонімами є не лише такі, які в початковій стадії свого розвитку означали "людей, названих за певною особою", а тільки пізніше назва їх була перенесена на "поселення, яке ті люди населяли", але й такі топоніми, що виникли без цього посередництва, і безпосередньо від моменту виникнення набули патронімічної функції [7, 125–128].

Серед назв, що первісно означали не саме поселення, а його мешканців, домінуюче положення займають відпатронімі ойконіми на *-m-i*, *-iv-i*, *-im-i*. Кожен з названих типів найменувань має своє словотвірне значення, "є продуктом певної історичної спільності, яка жила у певний час або живе на конкретній території" [4, 12].

Детальніше зупинимось на відпатронімічних найменуваннях населених пунктів Правобережної України з календарними християнськими іменами в основах.

Ойконіми з формантом *-m-i*

Територія поширення цих назв поселень охоплює східну, центральну і південну частину Європи. Значна частина цього загальнослов'янського ареалу найменувань на *-m-i* припадає й на українські землі [5, 26].

Перші українські назви на *-m-i* виникли в період первіснообщинного ладу. У зв'язку з цим первісне значення форманта *-m-i* впливає із взаємозв'язку предка і нащадків. Географічним назвам на *-m-i* передували, як правило, власна назва колективу на *-m-i*, назви, що означали роди, великі і малі сім'ї, а також ті чи інші пережиткові форми суспільної організації людей. Спочатку назвами на *-m-i* позначались люди, що заселяли певну територію, а з часом так стала іменуватись і сама територія. Отже, назва на означення людей переходить з категорії особових іменників у категорію іменників на означення предметів (об'єктів). Процес переходу назв з однієї категорії в іншу тривав довго, інколи сягаючи проміжку часу до ста років [4, 42].

Ойконіми з топоформантом *-m-i*, за даними історичних джерел, вживались в Україні уже з X–XI сторіччя. У XIV–XV ст., коли інтенсивно розвивалося феодальне господарювання і досить значною була щільність заселення земель на Правобережжі України, назви населених пунктів на *-m-i* виявляються як цілком сформований і продуктивний тип поселень [6, 638].

Саме в цей період з'являються й варіанти суфікса *-m-i* – *-ovim-i* (*-evim-i*), *-imim-i*, які, за твердженням О.А. Купчинського, "виникли шляхом злиття близьких за своєю функцією формантів *-ov*, *-ev* + *-m-i*, *-im-i* + *-m-i*" [4, 50].

Церковні імена у ролі твірних основ топонімів із формантом *-m-i* з'являються, як свідчать пам'ятки, у XIII–XIV ст. [4, 98].

Ми виявили і проаналізували 115 назв населених пунктів на *-m-i* Правобережної України, мотивовані календарними іменами.

Найчастіше використовуються для творення патронімів на *-ичі* (твірних основ однойменних топонімів) християнські чоловічі імена¹ у повній формі, наприклад: *Антон, Арсен, Гліб, Григорій, Денис, Дмитро, Іван, Йосип, Макар, Максим, Мартин, Михайло, Олекса, Петро, Пилип, Потап, Роман, Сава, Тарас, Хома* та інші. Власне такі імена стали базовими при творенні патронімів, від яких походять ойконіми: *Антоновичі* с. (Жт., Овр.): *Антоновичи* (1545 Арх ЮЗР IV/1, 49); *Григоровичі* с. (Вл., Луцьк.): *do wsi Hrehorowicz* (1681 Арх ЮЗР IV/1 прил., 138); *Денисовичі* с. (Кв., Пол.): *Denisowicze* (1571 ЦДЦ XX, 29); *Дмитровичі* с. (Ль., Пустомит.): *Dmitrowicze* (1579 ЦДЦ XVIII/1, 161); *Іваничі* с. (Рв., Кост.): *Jankowice* (1518 AS III, 167); *Івановичі* с. (Жт., Черн.): *в селе Ивановичахъ* (1618 Арх ЮЗР III/1, 232); *Максимовичі* с. (Кв., Пол.): *Максимовичи* (1545 Арх ЮЗР IV/1, 48). Пор. ще *Максимовичі* с. (Ль., Сам.); *Мартиновичі* с. (Кв., Пол.): *ze wsi Marcinowicz* (1581 ЦДЦ XX, 37); *Савичі* с. (Рв., Рв.): *Sawica* (1603 Stecki, 19). Пор. ще *Савичі* (Хм., Шеп.); *Сидоровичі* (Кв., Івн.): *у Сидоровичах* (1600 Арх ЮЗР I/6, 290); *Яковичі* с. (Вл., В.-Вол.): *в Яковичахъ* (1542 Арх ЮЗР VIII/4, 426); *Яремичі* с. (Хм., Ст.кост.): *селе Яримичахъ* (1601 Арх ЮЗР VI/1, 291). Усіх назв 53.

Значно рідше в основах ойконімів на *-ичі* виступають усічені варіанти чоловічих імен. Усього 17 таких назв поселень Правобережної України з формантом *-ичі*:

Варовичі с. (Кв., Пол.): *в селе Варевичахъ* (1545 Арх ЮЗР IV/1,48) < ос.н. Вар (< *Варвар* або *Варлаам, Варнава, Варсис, Варсонофий, Варул, Варух, Варфаломей*) [Св.]; *Маневичі* с. (Вл., Ман.): *сь Маневичъ* (1544 AS III, 355) < ос.н. Мань (< *Манул* < *Емануїл*). Можливо, й від усіченого давньослов'янського імені *Манислав* [Морош., 118].

Скорочення імен – твірних основ патронімів, базових назв найменувань поселень на *-ичі*, відбувалося різними способами – найчастіше шляхом прямого усічення і стягнення основи.

У демінутивних варіантах християнських імен, що виступають в основах топонімів на *-ичі* Правобережної України, найчастіше вживається суфікс *-к-*, який міг поєднуватися як з повною, так і скороченою або уже ускладненою іншим суфіксом основою імені, напр.: *Борисковичі* с. (Вл., Горох.): *Іванъ Козинский зъ Борисковичъ* (1569 Арх ЮЗР II/1,5) < *Борис-к-о*; *Васьковичі* с. (Жит., Кор.): *Waskowicze* (1494 Арх ЮЗР IV/1,11) < *Вась-к-о* < *Василь*; *Варковичі* с. (Рв., Дуб.): *въ Варковичахъ* (1545 Памятники VII/2,80) < *Вар-к-о* < *Вар* (див. ще *Варовичі* с. (Кв., Пол.); *Іванковичі* с. (Кв., Вас.) *do wsi Jankowicz* (1747 Арх ЮЗР VI/1,374) < *Іван-к-о*; *Левковичі* с. (Жт., Овр.): *Lewkowicze* (1571 ЦДЦ XX, 27) < *Лев-к-о*. Усього – 11 найменувань.

В основах ойконімів на *-ичі* вживаються також варіанти християнських імен, що утворилися за допомогою суфіксів від усічених, але уже суфіксальних найменувань з формантами: *-ш-*, *-ц(-ць)*, *-н-*, *-сь(-сь-о)*: *Масевичі* с. (Рв., Рок.): *stioio ... Mosiewiczze, ze wsiioi ... Masiewicz* (1666 Арх ЮЗР VI/1 прил., 95-96): < *Мась* (*Мось*) або *Масьо* (*Мосьо*) < *Масій* (*Мосій*) < *Мойсей* [Гр., IV, 556]; *Тишковичі* с. (Вл., Іван.): *именье Тишковици* (1613 Арх ЮЗР I/6,441) < *Ти-ш-ко* < *Тихін* [СВЛ, 201], див. ще *Тишковичі* (Ль., Мост.); *Яцьковичі* с. (Рв., Бер.): *даль именьи ... Яцковичи* (XVII Арх ЮЗР II/2,408) < *Я-ць-к-о* < *Яків* [СВЛ, 202]. Усього – 17 назв.

Зібраний нами матеріал засвідчує значну кількість ойконімів, основи яких важко однозначно зіставити з тим чи іншим християнським іменем, оскільки вони можуть походити і від відапелятивних або відкомполітичних імен, напр.: *Боровичі* с. (Вл., Ман.): *от Борович* (1557 AS VI, 23) < ос.н. Бор < *Боръ* [Морош., 23] або < *Борисъ* [Св.]; *Вітковичі* с. (Рв., Бер.): *Витковической ... земли* (1569 Опись ЦАК №: 20431/58–482) < ос.н. *Вит* [Морош., 40] або *Витъ* [Св.]; *Куровичі* с. (Ль., Зол.): *Sirowicze* (1400 DGL, 1851) < ос.н. *Кур*: укр. *Jowko Kur* [1564–1565 ЖУР III, 319] або < *Кур* < *Курополить* [Св.] та ін.

Проаналізований матеріал, що нараховує 115 назв населених пунктів на *-ичі* Правобережної України з християнськими іменами в основах, становить 25,27 % від усіх найменувань поселень із формантом *-ичі* Правобережної України.

¹ До уваги беремо християнські імена, що адаптувалися до звукової і словотвірної системи української мови.

В основах географічних назв на *-ичі* засвідчені як повні церковні імена (46,08 %), так і їх демінутивні варіанти (39,12 %).

Ойконіми на *-ієці, -ици*

Ці топоформанти характерні для української і південнослов'янської топонімії. Моделі на *-ієці, -ици* не поширені на теренах інших східнослов'янських і західнослов'янських мов [8, 164]. За межами України такі назви локалізуються лише на тих сусідніх територіях, де компактно проживають чи проживали в минулому українці, наприклад, на східних теренах Польщі, Молдавії, Словаччини і на Берестейщині (Білорусія).

Топоніми на *-ієці, -ици*, як відзначає Д.Г. Бучко, теж є дуже давніми. Перші фіксації назв цього типу відносяться до IX ст. [2, 7]. Л.Т. Масенко припускає, що цей тип топонімів існував і в давньоруський період, але, можливо, внаслідок обмеженої кількості джерел IX–XIII ст. він не підтверджений документально. В історичних джерелах же XIV–XV ст. згадані топоніми виступають уже як цілком сформований топонімічний тип [6, 639].

У відантропонімній ойконімії Правобережної України ця модель ілюструється близько 360 назвами. Християнські імена як патронімотвірні основи мають переважно українське, дуже рідко західнослов'янське звукове оформлення, напр.: Васильківці (< *Василько* < *Василь*), Іванківці (< *Іванко* < *Іван*), Карпівці (< *Карпо*), Костинці (< *Кость*), [див. СВЛІ], Кузьминці (< *Кузьма*), Марківці (< *Марко*) [див. СВЛІ], Микитинці (< *Микита*), Олексинці (< *Олекса*) та ін.; Матеївці (< *Матей*), Янівці (< *Ян*), Якубівці (< *Якуб*); ще рідше неслов'янське; напр.: Анталівці (< *Антал*), Мигалівці (< *Мигал*) та ін.

В основах назв поселень Правобережної України на *-ієці, -ици* найчастіше вживаються християнські імена, що виступають у повній формі, напр.: *Василь, Григорій, Іван, Данило, Ілля, Йосип, Микола, Михайло*. Особливо популярним виявилось засвідчене в основах ім'я *Іван* (46 назв поселень). У меншій кількості ойконімів цього типу представлені імена: *Андрій, Антон, Аркадій, Варвар, Гаврило, Гнат, Гурій, Дем'ян, Каспер, Оверкій, Огій, Пархом, Федір* та ін. Такий стан вживання ойконімів на *-ієці, -ици* з названими іменами в основах спричинений, на наш погляд, частотою фіксації останніх у церковному календарі та здатністю їх утворювати демінутивні варіанти.

Численними виявилися ойконіми Правобережної України із формантами *-ієці, -ици*, в основах яких вживаються особові календарні імена у повній формі, неускладненій жодними суфіксами: Антонівці с. (Хм., Ярм.): *Antonowce* (XVI ст. ЖУР VII, 103), пор. ще Антонівці (Тр., Шум.); Гаврилівці с. (Хм., К.-П.): *Haurilowce* (1530 ЦДц XIX, 160), пор. ще Гаврилівці (Чрв., Кіц.); Данилівці с. (Тр., Збор.): *Danilowce* (1733 Візит XII, 53 зв.); Іванівці с. (Вн., Бар.): *Iwanowce* (1469 ЦДц XVIII В, 33), пор. ще Іванівці (Вн., Літ.), Іванівці (Тр., Тер.), Іванівці (Льв., Гор.), Іванівці (Зак., Мук.), Іванівці (Хм., Вол.), Іванівці (Кр., Новоукр.), Іванівці (Чрв., Кельм.); Кузьминці с. (Вн., Гайс.): *Kuzminy na Sobu* (1545 ЦДц VI, 126), пор. ще Кузьминці (Вн., Бар.), Кузьминці (Хм., Теоф.) та ін., всього 96 найменувань.

Малочисельною виявилась група ойконімів на *-ієці, -ици*, в основах яких вживаються усічені християнські імена: Варівці с. (Хм., Гор.): у *Варевцохь* (1518 РИБ XX, 1015) < ос.н. *Вар* < *Варфоломей* або *Варвар*, або *Варлам*, або *Варнава*, або *Варсис*, або *Варсонофій*, або *Варул*, або *Варух* [Св.]; Костівці с. (Жит., Кор.): у *wsi Kostewcach* (1604 ЦДц XXI, 504) < ос.н. *Кость* < *Костянтин*; Митинці с. (Вн., Хміль): *Chodorowka alias Mitynce* (1629–1636 ЦДц V, 188) < ос.н. *Мита* < *Дмитро*, пор. ще Митинці (Хм., Крас.). Усіх назв – 33.

У той же час досить продуктивними виявились моделі ойконімів на *-ієці, -ици* Правобережної України, в основах яких використані суфіксальні та усічено-суфіксальні варіанти календарних імен. У досліджуваному нами матеріалі близько 220 утворень такого типу; з них біля 120 з суфіксальними варіантами імен та 100 з усічено-суфіксальними варіантами.

Найпродуктивнішим у суфіксальних утвореннях християнських імен, що зафіксовані в найменуваннях поселень із формантами *-ієці, -ици*, є суфікс *-к-о*, який міг додаватися як до повного, так і до усіченого та ускладненого іншим суфіксом імені, напр.: Васильківці с. (Хм., Ярм.) *Vasilkowce* (1542 ЦДц XIX, 168) < *Василь-ко* < *Василь*; Григорчинці с. (на Вінничині): *Grygorczynce* (1661 Арх ЮЗР VII/11,516) < *Григор-ко* < *Григорій*,

Дем'янківці с. (Хм., Дун.): *Damyankowcze* (1469 ЦДц XVIII В, 47) < Дем'ян-ко < Дем'ян;
Даньківці с. (Хм., Ізяс.): *Dankowcahy* (1601 Арх ЮЗР VI/1, 292) < Дань-ко < Данило або
 Богдан [СВЛ], 195–196]; Ілляшківці с. (Хм., К.-П.): *Paszkowcze* (1569 ЦДц XIX, 223)
 < Ілляш-ко < Ілля. Поодинокими прикладами представлені імена з суфіксами -ик, -ак, -ин:
Лавринівці с. (Хм., Шеп.): *wsi Laurinowicz* (1583 ЦДц XIX, 131) < Лавр-ин < Лавро
 [СВЛ]; Маниківці с. (Хм., Дер.) *Manikowcze* (1539 Арх ЮЗР VIII/1, 85) < Ман-ик < Мануїл,
Семаківці с. (І.-Ф., Кол.): *Siemakowce* (1579 ЦДц XVIII/1, 105) < Сем-ак < Семєн [3, 86], пор.
 ще Семаківці (І.-Ф., Гор.), Семаківці (Тр., Чорт.).

В усічено-суфіксальних варіантах християнських імен репрезентуються ще такі суфікси:

а) -н: Гринівці с. (Жт., Люб.): *Grinevyci* (XV ст. РИБ XXVII, 166) < Гри-нє або
 Гри-нє-о < Григорій, Григир, пор. ще Гринівці (І.-Ф., Тлум.);

б) -ц: Міцівці с. (Хм., Дун.): *Miczowcze* (1583 ЦДц XIX, 278) < Міць-о < Дмитро [Бір.
 3, 58];

в) -ш: Гришівці с. (Вн., Тив.): *Chriczowcze* (1469 ЦДц XVII/2, 62) < Гри-ш
 < Григорій, Терешівці с. (Хм., Хм.): *Tereschowcze* (1530/1542 ЦДц XIX, 167) < Тереш-ш
 < Терентій та ін.

Варіанти християнських імен з суфіксами -н, -ц, -ш могли ускладнюватися ще
 суфіксом -к:

а) Мінківці с. (Хм., Слав.): *wsi Minkowicz* (1583 ЦДц XIX, 140) < Мі-нє-к-о < Мина
 [СВЛ], пор. ще Мінківці (Жит., Андруш.);

б) Мацьківці с. (Хм., Хм.): *Maczkowcze* (1583 ЦДц XIX, 277) < Ма-ць-к-о < Матвій
 [СВЛ];

в) Дашківці с. (Вн., Літ.): *do села Deishkovecy* (1582 Арх ЮЗР VI/1, 125) < Да-ш-к-о
 < Дасій або Данило, пор. ще Дашківці (Хм., Віньк.); Олешківці с. (Хм., Хм.): *Oleszkowcze*
 (1471 AGZ XII, 345) < Оле-ш-к-о < Олександр або Олексій.

В поодиноких ойконімах засвідчені скорочені календарні імена з суфіксами -с, -х, -ш,
 що ускладнені також суфіксами -к, -н, -ут, напр.: Вахутинці с. (Кв., Мир.): *Wachutynce* (XVI–
 XVII ст. ЦДц XX, 166) < Ва-х-ут-а < Іван [3, 95]; Пашутинці с. (Хм., Крас.): *z wsi*
Paszutynce (1583 ЦДц XIX, 147) < Па-ш-ут-а < Павло, Яськівці с. (Хм., Дер.): *Jaskowce*
 (XVI–XVII ст. ЦДц XX, 168) < Я-сь-к-о < Ян [СВЛ]; Яхнівці с. (Хм., Вол.): *Jahnowce*
 (15583 Арх ЮЗР VI/1, 234) < Я-х-н-о < Ян або Яків або Яким [3, 138].

Християнські імена в різних варіантах – повні, усічені, усічено-суфіксальні та
 суфіксальні, – засвідчені також і в складених конструкціях ойконімів на -ичі та -ієці, -инці,
 напр.: Великі Глібовичі, Великі Дмитровичі, Великі Мацевичі, Верхні Панівці, Верхні Петрівці,
Зелені Курилівці, Лісові Гринівці, Малі Дмитровичі, Малі Микулинці, Микуличі Другі,
Микуличі Перші, Нові Іваничі, Польові Гринівці та інші, всього – 43 назви.

Найменування поселень Правобережжя на -ієці, -инці із християнськими іменами в
 основах становлять близько 34,8 % по відношенню до всіх назв згаданої території із вказаними
 формантами. Базовими назвами ойконімів на -ієці, -инці найчастіше виступали демінутивні
 варіанти церковних імен (≈ 70,27 %), рідше – повні хресні імена (≈ 26,6 %).

Проаналізовані нами відпатроніміні ойконіми на -ичі, -ієці, -инці Правобережної України
 із християнськими іменами в основах становлять ≈ 31,9 % щодо всіх назв населених пунктів
 досліджуваної території із відповідними формантами.

Кількість ойконімів із формантом -ичі та назв поселень з суфіксами -ієці, -инці з
 календарними іменами в основах репрезентується 25,27 % й 34,81 %. Це свідчить про те, що
 утворення на -ієці, -инці є дещо новішими по відношенню до назв на -ичі. Останні в домінуючій
 кількості творились від патронімів відкомпозитного та відапелятивного походження [4, 99].

По-різному засвідчені в основах ойконімів Правобережної України повні, скорочені та
 ускладнені іншими суфіксами форми календарних імен. Найпродуктивнішими у творенні назв
 населених пунктів на -ичі виявились повні християнські імена (46,08 %); основами ж ойконімів
 із формантами -ієці, -инці найчастіше виступали усічені, усічено-суфіксальні та суфіксальні
 варіанти хресних імен (70,27 %).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Галицька земля в світлі географічних назв // Наукові записки Тернопільського педуніверситету. Серія: мовознавство. – Тернопіль, 1999. – С. 108–117.
2. Бучко Д.Г. Украинские топонимы на -івці, -инці: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Львов, 1972. – 22 с.
3. Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі найменування. – К.: Наук. думка, 1984. – 151 с.
4. Купчинський О.А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень. – К.: Наук. думка, 1981. – 250 с.
5. Купчинський О.А. Украинские географические названия на -ичі XIV–XX вв.: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Одесса, 1974. – 32 с.
6. Масенко Л.Т. Розвиток топонімної лексики // Історія української мови. Лексика і фразеологія. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 620–660.
7. Lubas V. Patronimski goografski nazivi sa formantem -ci, -ovci // -evci, -inci u srpskohrvatskom jeziku. – Белградски універзитет. Анали филолошке факультета, свезка 8. – Белград, 1968.
8. Rospond S. Stratygrafia toponimiczna // Z polskich studiow slawistycznych. – Warszawa, 1958.
9. Taszycki W. Rozprawy i studia polonistyczne. I. Onomastyka. – Wrociaw – Krakow: Zaklad Narodowy im. Ossoliczkich, 1958. – 345 s.

Скорочення джерел

- Арх ЮЗР – Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов. Высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волыном генерал-губернаторе. Ч. I. – Т. 6; Ч. III. – Т. 1; Ч. IV. – Т. 1; Ч. VI. – т. 1 (прил.), Ч. VI. – Т. 1; Ч. VIII. – Т. 4.
- Бір. – Бірыла М.В. Беларуская антрапанімія. 3. Структура ўласных мужчынскіх імён. – Мінск.: Навука і тэхніка, 1982. – 319 с.
- Візит. – Генеральні візитації Львівської дієцезії у 1733–1780 рр., кн. XI–XXIV. Рукопис зберігається у бібліотеці Музею українського мистецтва у Львові, відділ рукописів.
- Гр. – Грінченко Б. Словарь української мови. – К., 1907–1909. – Т. I–IV.
- ЖУР – Жерела до історії України-Руси. Видає комісія археографічна Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка. – Т. I–III, VII. – Львів, 1895–1900, 1903.
- Морош. – Славянській именовань или собрание славянских личных именъ. Составленъ священникомъ М. Морошкинымъ. – СПб, 1867. – 213 с.
- Опись ЦАК – Опись актовой книги Киевского центрального архива. – К., 1869–1891. – N: 2–28, N: 2035–2050.
- Памятники – Памятники, издаваемые Временною комиссиею для разбора древних актов. – СПб, 1845–1859. – Т. I–IV.
- РИБ – Русская историческая библиотека, издаваемая императорскою археографическою комиссиею. – Т. XX, XXVII, XXX. Литовская метрика. – Т. I. – СПб, 1903, 1910, 1914.
- Св. – Полный христіанскій месяцесловъ съ присовокупленіемъ разныхъ статей къ россійской исторіи и Киевской іепархіи относящихся. – Киевъ, 1845.
- СВІЛ – Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Словник-довідник. – К.: Наукова думка, 1996. – 335 с.
- AS – Archiwum księżat Lubartowiczów Sanguszków w Siawucie. – Lwów, 1887. – Т. I; 1890. – Т. III–IV; 1910. – Т. VI–VII.
- DGL – Dodatek tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej. – Lwów, 1851, 1854.
- Stecki – Stecki T.J. Z boru i stepu. Obrazy i pamiatniki. – Kraków, 1888.
- ЦДЦ – Цудыя дудейове. – Warszawa, 1902. – Т. V, XVIII–XX, 1876–1911.

Умовні позначення областей та районів

Вн.	– Вінницька область:	Мост.	– Мостиський;
Бар.	– Барський район;	Пустомит.	– Пустомитський;
Гайс.	– Гайсинський;	Сам.	– Самбірський.
Літ.	– Літинський;	Рв.	– Рівненська область:
Тив.	– Тиврівський;	Бер.	– Березнівський район;
Хміль.	– Хмельницький.	Дуб.	– Дубнівський;
Вл.	– Волинська область:	Кост.	– Костопільський;
В.-Вол.	– Володимир-Волинський район;	Рів.	– Рівненський;

Горох.	– Горохівський;	Рок.	– Рокитнянський.
Іван.	– Іваничівський;	Тр.	– Тернопільська область:
Ков.	– Ковельський;	Зал.	– Заліщицький район;
Луцьк.	– Луцький;	Збор.	– Зборівський;
Ман.	– Маневицький.	Тер.	– Терехівський;
Жт.	– Житомирська область:	Чорт.	– Чортківський;
Андр.	– Андрушівський район;	Шум.	– Шумський.
Кор.	– Коростишівський;	Хм.	– Хмельницька область:
Люб.	– Любарський;	Вінк.	– Вінковоцький район;
Овр.	– Овруцький;	Вол.	– Волочисський;
Черн.	– Черняхівський.	Гор.	– Городоцький;
Зк.	– Закарпатська область:	Дер.	– Деражнянський;
Мук.	– Мукачівський район;	Дун.	– Дунаєвецький;
І.-Ф.	– Івано-Франківська область:	Ізяс.	– Ізяславський;
Гор.	– Городенківський район;	К.-П.	– Кам'янець-Подільський;
Кол.	– Коломийський;	Крас.	– Красилівський;
Тлум.	– Тлумацький.	Слав.	– Славутський;
Кв.	– Київська область:	Ст.кост.	– Старокостянтинівський;
Вас.	– Васильківський район;	Теоф.	– Теофіпольський;
Івн.	– Іванківський;	Хм.	– Хмельницький;
Мир.	– Миронівський;	Шеп.	– Шепетівський;
Пол.	– Поліський.	Ярм.	– Ярмолинський.
Кр.	– Кіровоградська область:	Чрв.	– Чернівецька область:
Новоукр.	– Новоукраїнський район.	Кельм.	– Кельменецький район;
Лв.	– Львівська область:	Кіц.	– Кіцманський.
Гор.	– Городоцький район;		

Олександр Пеляк

ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРИКО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА У ПРИЗВИЩАХ НІМЕЦЬКИХ ПОСЕЛЕНЦІВ ГАЛИЧИНИ

Розвиток іменного складу мови тісно пов'язаний із суспільними перетвореннями. Дослідження історичних прізвищ, які мають в своїй основі соціально-історичне підґрунтя на якому вони базуються та з якого вони виникли, свідчить, що вони відображають історію формування та розвитку суспільства [1, 45]. З цієї точки зору і будемо розглядати прізвища німецьких поселенців Галичини, а саме ту групу прізвищ, що виникли із назв професій. Вони містять певну інформацію про соціально-економічне становище періоду свого виникнення та становлення. Наше завдання – проаналізувати соціально-історичне підґрунтя досліджуваного складу прізвищевих назв, з'ясувати причини їх виникнення, визначити продуктивність їх словотворчих моделей. Матеріал для дослідження черпаємо з архівних документів XVIII-XIX ст. в Галичині. Прізвища, які аналізуються, ще не були предметом спеціального вивчення.

Основу для виникнення та функціонування прізвищ створює суспільна реальність з її потребами комунікації та найменування. Німецькі прізвища в сучасному розумінні цього поняття виникли не відразу. Дослідження німецької історичної антропонімії показують, що спочатку для ідентифікації особи німці використовували лише один антропонім – особове ім'я, яке давалося при хрещенні. Та з розвитком суспільства, збільшенням міського населення, поширенням міграції і т.п. саме ім'я перестало виконувати свою основну – диференційну функцію. Починаючи з XII ст. у Німеччині до імені стали додавати ще один номінаційно-диференційний член. Цим додатковим до імені засобом, який давав би можливість точніше ідентифікувати особу, могла бути вказівка на батька іменованого, на місце проживання чи походження, на індивідуальні характеристики особи, прізвисько.

Важливим фактором у виникненні та поширенні прізвищ було постійне заняття особи, її професія, а також соціальне розшарування суспільства. Для того, щоб розпізнавати людей,

дуже часто вказувалося на становище тієї чи іншої особи в суспільстві та на те завдання чи ту функцію, яку вона в ньому виконувала.

Спочатку прізвища виникали без начальницьких приписів, і конкретна необхідність детального іменування особи була викликана такими причинами [2, 61]:

- кількість вживаних імен постійно зменшувалася, тому важче стає називати та розрізняти осіб лише за допомогою імені. Це стало причиною того, що все більше людей носять одне і те ж ім'я;
- кількість населення у великих містах все більше зростала, що пояснюється швидким темпом їх розвитку. При концентрації великої кількості населення виникає потреба у різного роду додаткових іменуваннях;
- з розквітом міст розвивалася торгівля та інші зв'язки між містами. Актуальною стає необхідність відрізняти купця *Eberhard* з Кельна від купця *Eberhard* з Франкфурта;
- з появою антропонімів, які стали би спадковими, легше було б розрізнити осіб з однаковим ім'ям у списках платників податків та у списках населення;
- місце походження чи проживання, професія, індивідуальні ознаки батька могли переходити на сина. Цим самим такі засоби іменування переходять до нащадків і "свідомо" стають спадковими.

Названі фактори стали причиною появи спадкових іменувань, які ми називаємо прізвищами (**Familiennamen**). Найшвидше прізвища виникли у князів, рицарів та купців. Родовими, спадковими іменуваннями ставали назви їх маєтків, місцевості або індивідуальні прізвиська. Без постійних, офіційно закріплених прізвищ, залишалися найдовше слуги, батраки. Через соціальну диференціацію у суспільстві аж до XVII–XVIII ст. вони називалися іменем, яке давалося їм при хрещенні. Спочатку ці додаткові елементи найменування не були постійними та офіційно санкціонованими на відміну від сьогоднішніх прізвищ. Вони могли зникати разом зі своїм носієм і не успадковуватися дітьми, а також змінюватися в однієї і тієї ж особи з причини переїзду на інше місце проживання, зміни виду діяльності або одруження.

Головна мета імені полягає в ідентифікації одного окремого об'єкта [3, 64]. Історія виникнення німецьких прізвищ свідчить, що спочатку було лише ім'я, яке було достатнім для позначення особи. З імен виник також цілий ряд прізвищ німецьких поселенців Галичини: *Eberhard, Rudolf*. Для точнішого позначення індивідів виникла пізніше необхідність у двочленному найменуванні: *Adam Baumann, Michael Binder, Heinrich Berger, Johann Fiescher*. У цей період зустрічається також і тричленне найменування, яке складається з двох імен і одного прізвища. Правда такий спосіб ідентифікації особи є порівняно рідкісним: *Wittib Peter Blumer, Georg Peter Bloch, Johann Christian Heislinger*.

Як вже говорилося вище, основою для даного дослідження стали прізвища німецьких поселенців Галичини, взяті з архівних джерел XVIII–XIX ст. м. Тернополя [7] та Львова [8]. Як і німецькі прізвища в цілому вони добиралися частково з онімної лексики (**Rufnamen** – прізвища від імен: *Eberhard, Fridrichs, Heinemann, Heinricher, Jansen, Martini*); (**Ortsnamen** – назв місцевості: *Fischbach, Heimberger, Grönwald, Schmalenberger, Steinbach*), (**Ebernamen** – за прізвищем: *Bauch, Buse, Ernst, Fink, Foegel, GroЯ, Herbst, Hьbsch, Klein, Sonntag, Vetter*), частково з апелятивної лексики (**Namen nach der Wohnstдtte** – найменування за місцем проживання: *Altenstдdt, Althof, Berger, Baumgarten, Feld, Hof*); (**Berufsnamen** – за професією, заняттям чи соціальним станом: *Bender, Dreher, Fuhrmann, Lebkьchler*).

Щоб зрозуміти, чому люди зверталися при формуванні окремих класів імен до тих чи інших лексем, потрібно зрозуміти історико-культурні особливості відповідної епохи [4, 114]. Економічна структура в Німеччині до 1700 року визначалася переважно сільським та лісовим господарством, гірництвом та ремеслами. Тому найменування за професіями стали важливим джерелом для творення прізвищ. Саме прізвища, які беруть свій початок від назв професій та ремесел, свідчать про історію розвитку народу, господарської діяльності та розвитку суспільства. Ця група прізвищ спрямована на демографічні та соціально-історичні основи, на яких вона базується та з яких вона виникла, оскільки розвиток іменного складу мови тісно пов'язаний із суспільними перетвореннями. Вибрані приклади прізвищ галицьких німців дозволяють прояснити соціально-історичне підґрунтя досліджуваних антропонімів. Прізвища, які прямо чи посередньо вказують на професію, заняття, положення у суспільстві і т.п.,

становлять вагому частку в антропонімії галицьких німців. Це можна проілюструвати такими даними:

Прізвища за станом та професією	Приклади	Кількість прізвищ	У %
1. За соціальним положенням та функцією у суспільстві	<i>Mayer</i> <i>Richter</i> <i>Vogt</i>	73	20,1
2. За заняттям у сільському господарстві, ремеслах, торгівлі та інше	<i>Bauer</i> <i>Mairer</i> <i>Schneider</i>	291	79,9

Частка прізвищ за станом та професією по відношенню до всіх аналізованих прізвищ (всього 2300) складає 15,7 %. Найчастотнішими у цій групі є прізвища *Müller* – 12,6 % (від усіх найменувань, що виникли за професіями), *Schmiedt* – 10,7 %, *Becker* – 4,9 %, *Mayer* – 4,1 %. В архівних джерелах ми можемо знайти прізвища із посиланням на зниклі або сьогодні не існуючі професії та заняття: *Hakenszmyd*, *Messerszmid*, *Pfeifer*. Ця культурно-історична група прізвищ галицьких поселенців вказує на велике розшарування службових обов'язків, послуг, торгівлі, а також середньовічного міського укладу в час виникнення та становлення німецьких прізвищ. Всі інші відпрофесійні найменування, із використанням суфіксів чи без них, створили основу для утворення цілого ряду прізвищ: *Bauer*, *Böcker*, *Müller*, *Vogt*, *Weber*. До прізвищ, що відображають історико-господарську діяльність належать і ті, твірними основами яких є не безпосередньо назви професій, а й назви інструментів, сировини, діяльності в майстерні або цеху. Шлях до прізвища від такої назви не прямий – назва, що не вказувала на особу, а на якийсь предмет, могла стати прізвищем, а уже прізвище – прізвищем. Серед прізвищ галицьких німців таких іменувань досить багато, і всі вони можуть бути пояснені як такі, що мають певне відношення до якоїсь професії чи заняття: *Sappe-Kappler* є непрямим позначенням професії виробника продукту, відповідно прізвище *Hammer* для позначення професії коваля, а *Leim* – столяра. До таких прізвищ належать також *Kohl*, *Huth*, *Feld* і т.п.

Усі прізвища німецьких поселенців Галичини, що виникли від назв професій та різного роду діяльності, можна поділити на такі предметні групи (приклади наведені в тих орфографічних варіантах, у яких вони записані в архівних джерелах) [5, 23]:

1. Сільськогосподарська діяльність, лісове та ставкове господарство:

Aker, *Ackermann*/*Akermann*/*Ackiermann*, *Bauer* – *Baumann*, *Brenner*, *Fiescher*/*Fischer*/*Fiszer*, *Görtner*, *Gerstel*, *Guttenaker*, *Hacker*, *Hamelmann*, *Neubauer*, *Schöffner*/*Szeffer*, *Wanner* і т.д.

2. Виробництво продуктів харчування:

Böcker/*Boecker*/*Beck(er)*/*Böker*/*Beker*/*Böckers*, *Brauer* – *Braumann* – *Breuer*, *Fleischer* – *Metzler*, *Großmüller* – *Müller*/*Miller*/*Miler*, *Hipp*, *Koch*, *Kühle*/*Kühli*/*Koelli*/*Kolling*, *Lebköcher* і т.д.

3. Гірництво, обробка металу:

Faber/*Faberer* – *Schmiedt*/*Schmid*/*Schmied*/*Szmit*/*Szmyt*, *Hakenszmyd*, *Klinger*, *Hornich*, *Szylar*, *Schloßer*, *Sielber*, *Seibert* – *Sieber* і т.д.

4. Обробка деревини:

Bitner, *Bender*, *Dreher*, *Brettein*, *Wagner* і т.д.

5. Текстильне виробництво та виготовлення одягу, шкіряна справа:

Schneider/*Schnaider*/*Szneider*/*Sznayder*/*Schnayder*/*Szneider*, *Schryder*, *Schuhmacher*, *Schuster*/*Szuster*, *Schuhmann*/*Szuman*, *Weber*, *Wollmer* і т.д.

6. Будівельна справа:

Assman, *Cyglar*/*Zyglar*/*Ziegler*, *Zimmermann*/*Zimmermanin*, *Freßel*/*Frehse*/*Fries*, *Glaser*, *Maurer*, *Vühmer* і т.д.

7. Торгівля та транспорт:

Eisler, *Eppler*, *Fuhrmann*/*Furman*, *Gutwirt*, *Kauf*, *Kühler*, *Kramer*/*Krömer*/*Kremer*, *Wirth*/*Wiri* і т.д.

8. Міські та церковні установи і послуги, правові та майнові відносини:

Bürger, Graf, Hauser – Haysler – Hausmann, Hubener – Huber, Hoffmann, Keller, Kammer, Kastner, Kinderman, Knecht, Mayer / Meier / Majer / Mejer, Mahler / Maler, Richter, Schlitter, Schylzel, Schupf, Schosser, Schrayner / Schreier, Schreiber, Schweitzer / Szweycer, Stuber, Zoller, Vogt і т.д.

Інші:

Baader, Beitel – Beittel – Beutelmann, Gröber, Heiler, Herzer, Lautenschlödger, Reuter, Russler, Wessler і т.д.

У словотвірному плані прізвища, утворені від назв професій, занять, діяльності, є семантичними дериватами. Відповідні словотвірні процеси у цих назвах відбулися на допрізвищевому рівні. Найпродуктивнішими виявилися у прізвищах галицьких поселенців утворення з суфіксом *-er (-ler, -ner)*: *Dreher, Eisler, Fleischer, Görtner, Hauser, Hubener, Kastner, Kappler, Lebköchler, Reuter, Schöffner, Schneider, Wessler, Wagner, Ziegler*.

У деяких прізвищах поряд з утвореннями на *-er* існують форми без суфікса: *Beck* поряд з *Becker*, *Scher* поряд з *Scherer*. Архівні джерела свідчать, що крім дериватів на *-er (-ler, -ner)* цілий ряд прізвищ, утворених від назв професій чи роду занять, оформлений суфіксом *-mann (man)*: *Akermann, Fuhrmann, Hamelmann, Schuhmann / Szuman, Zimmermann*. Порівняно небагато прізвищ є складними утвореннями: *Neubauer, GroЯmьller, Hakenszmyd, Schumacher*.

Прізвища німецьких поселенців Галичини були віддалені від місця свого історичного виникнення та функціонування. Німецькі переселенці прибули в Галичину вже із спадковими прізвищами, та на чужій території, в іншомовному середовищі останні не могли не зазнати певних змін, перш за все, у фонематичній, рідше у морфемній та лексико-семантичній площинах. Сьогодні ми використовуємо норми правопису німецьких слів, у тому числі і прізвищ, згідно з правилами Дудена [6], тобто для одного слова вживаємо один єдиний встановлений правопис. Натомість, прізвища галицьких німців, які фіксуються в архівних джерелах, нерідко мають по декілька варіантів передачі їх на письмі. Це пов'язано в першу чергу з тим, що в період переселення німців у Галичину ще не було стійких правил правопису власних назв. Ця довільність використовувалася з метою пристосування прізвища до писемної системи іншої мови. Так, *Schumann* у Галичині стало писатися як *Szuman*, відповідно *Schneider* – як *Sznayder*. Вибрана писарем при передачі конкретних звуків та звукосполучень форма фіксування їх на письмі в прізвищах була цілком довільна. У різних селах під впливом діалектних особливостей конкретної місцевості одне і те ж прізвище відображалось у різних писемних варіантах: *Kohle* – в Стоянові, *Kyhli* – у Романівці, *Koelli* – в Сабінівці, *Kihli* – в Сап'єжанці.

Для писемної реалізації фонем та графем у прізвищах із чужої мови приймалася більш-менш правильна відповідність, але знову ж таки в різних орфографічних варіантах: *Schmitt* – в Гартфельді, *Szmid* – в Йосифові, *Szmit* – у Фалькенберзі, *Szmyt* – у Лінденфельді.

Проаналізовані прізвища німецьких поселенців у Галичині, утворені від назв професій, занять, різного роду діяльності (включаючи і їх фонетичні та орфографічні варіанти), містять певну інформацію про населення, відображають історію розвитку суспільства. Прізвища, як особливий клас антропонімів, містять багату історико-лінгвістичну інформацію і, як спадкові незмінні лексеми, сприяють збереженню цієї інформації до наших днів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Linemann, F. Familiennamen des Unterharzes als Zeugnisse der Bevölkerungs-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte // *Studia Onomastika* III. – Leipzig, 1982. – S. 45–53.
2. Kunze, K. Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet. – München, 1998. – 240 s.
3. Neumann, I. Gedanken zum Problem "Berufsbezeichnung – Berufsname" // *Studia Onomastika* III. – Leipzig, 1982. – S. 64–71.
4. Суперанская А.В. Теория и методика ономастических исследований. – М.: Наука, 1986. – 256 с.
5. Naumann, H. Das große Buch der Familiennamen. Alter, Herkunft, Bedeutung, FALKEN Verlag, 1999. – 320 s.
6. Die Regeln der deutschen Rechtschreibung. Herausgegeben und bearbeitet von Dieter Nerius, Dudenverlag, 1991.

7. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 30. – Оп. 1, Сп. 465, 1828, 2102, 2157; Ф. 485. – Оп. 1, Сп. 7, 74.

8. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 19. – Оп. IV, Сп. 214; Оп. IX, Сп. 99; Оп. XII, Сп. 47, 87, 129, 61; Оп. XII, Сп. 194, 189, 192; Оп. XIV, Сп. 195, 8, 216, 215, 144, 211; Оп. XV, Сп. 6, 18, 12, 20, 2; Оп. XVI, Сп. 12, 146; Ф. 20. – Оп. IX, Сп. 45; Оп. XII, Сп. 25, 132; Оп. XII, Сп. 297; Оп. XIV, Сп. 66, 71, 180, 191, 149; Оп. XV, Сп. 85, 97; Оп. XVI, Сп. 3, 66, 28, 260; Оп. XIX, Сп. 137, 186.

Галина Семененко

ПАРАДИГМА ПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ПРИЧИНИ, ЩО ВВОДЯТЬСЯ СПОЛУЧНИКОМ FOR ЮЖМ ЮЕ, В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Загальноновизнаним є той факт, що зміни в синтаксичній системі мови відбуваються в напрямку від паратаксисту до гіпотаксисту. Цей процес має два аспекти. По-перше, відсоток гіпотактичних конструкцій відносно до паратактичних збільшується з плином часу і, по-друге, гіпотактичні конструкції переважно мають паратактичне походження. Отже, повинні існувати одна або декілька проміжних стадій між чистим паратаксистом і чистим гіпотаксистом. Крім того, існують конструкції, які не можна чітко класифікувати як паратактичні або гіпотактичні – вони займають проміжне положення. В більшості випадків перехід від паратаксисту до гіпотаксисту становить не окремі відокремлені стадії, а скоріше, поступовий розвиток, що ускладнює чітке визначення статусу конструкції в окремий історичний період її розвитку.

Складні речення, що виражають причинні відношення, становлять значний інтерес, бо вони характеризуються найширшим діапазоном в ступені зв'язаності обох компонентів складного речення. Причинні відношення можуть граматично передаватися як складносурядними реченнями, побудованими на більш вільному сполученні компонентів, що являють собою відносно самостійні висловлювання, так і складнопідрядними реченнями, побудованими на більш глибокому семантичному і структурному взаємопроникненні частин єдиного складного висловлювання, при відповідній структурі залежного речення в обох випадках.

Ми пропонуємо аналіз складнопідрядних речень з підрядними причини в давньоанглійській мові.

Підрядні речення причини в сучасній англійській мові найчастіше вводяться такими підрядними сполучниками: *because / since / as... therefore / so ...* (чи *the reason ... is because ...*)

Семантично і прагматично підрядні речення причини характеризуються у відповідності до декількох параметрів. Одна з можливих класифікацій дана в "Історії англійської мови Кембріджського університету". Підрядні речення причини поділяються на три групи, відповідно до того, чи є вони "зовнішніми", тобто побудованими на зовнішній реальності, чи "внутрішніми", тобто побудованими на внутрішньому світі мислення мовця, чи "риторичними", тобто побудованими на ситуації дискурсу [1].

- (1) (a) He came because he wanted to see you. "Причиною того, що він прийшов, було його бажання бачити тебе" (зовнішнє);
- (б) He must be here because his bicycle is outside. "Причиною того, що я думаю, що він тут, є те, що його велосипед стоїть на вулиці" (внутрішнє);
- (в) Since you are so smart, what is 243 times 468. "Причиною того, що я питаю "скільки буде 243 помножити на 468" є те, що ти вважаєш себе таким розумним" (риторичне).

Інша класифікація базується на тому, чи вважається інформація у підрядному реченні причини відомою ("даною"), чи ні:

- (2) Since you are so smart, what is 243 times 468 – приклад "даної" причини (вважається, що адресат сказав щось про те, який він розумний).

У сучасній англійській мові існують морфологічні та синтаксичні кореляти цих відмінностей. Наприклад, вживання "since" та "as" для "даних" підрядних причини. Далі, сполучник "for" вживається для тих типів "зовнішніх" підрядних причини, що виконують

функцію пояснення. Ці речення вживаються тільки після головного. І, навпаки, "риторичні" підрядні причини вживаються тільки перед головним реченням [1].

Характерною рисою давньоанглійської мови є той факт, що такі відмінності дуже важко встановити на морфологічному чи навіть синтаксичному рівні.

Речення причини вважаються підрядними в давньоанглійській мові, головним чином тому, що відповідний тип речень є підрядним в сучасній англійській мові. Але в давньоанглійській мові ці конструкції не можуть чітко класифікуватися як підрядні.

У давньоанглійській мові основним сполучником для вираження причинних відносин є *forȝoŋm /yoam /yoop (юе)*. Існує декілька прикладів вживання *for юу/юі (юе)*. Обидва ці сполучники частіше вживалися з *южт*, ніж з *юе*. Так як в давньоанглійський період цей сполучник є поліфункціональним, виділяються чотири типи речень, що вводяться даним сполучником. Ці типи речень відрізняються ступенем контактності між головним та підрядним реченням і характером семантичних відносин між ними.

I тип. Складносурядні речення, компоненти яких зв'язані сурядним зв'язком з причинно-наслідковим відтінком, який вводить *forȝoŋm юе*, що, таким чином, є сурядним сполучником.

- (3) *юа сџю he. Soю юu segst forȝoŋm hit is naught /Boeth., 164/. Тоді сказав він: "Істину ти говориш, бо це є ніщо".*

II тип. Складні речення, у яких речення, введене *forȝoŋm юе*, не називає конкретної причини дії чи стану, вираженого присудком головного речення, а виражає твердження загального характеру.

- (4) *On юisne enne god we sceolon geleafan and hine mid weorcun wurюian forюan юе ealle юа halgan bec жююег ge on южре ealdenж ge on южре niwan союlice спесаю be южре halgan ююynnyse and союре annyse /Aelfr., 112/. В цього єдиного Бога ми повинні вірити і його діяннями прославляти, бо всі святі книги, як в Старому Законі, так і в Новому, істинно говорять про святу Трійцю й істинну єдність.*

Речення такого типу містять ніби частини силогізму: пояснювана частина являє собою висновок, пояснююча – першу посилку. Для встановлення причинно-наслідкового зв'язку потрібно відновити другу посилку.

III тип. Значно ближче до складнопідрядних речень за ступенем зв'язаності компонентів знаходяться речення, другий компонент яких містить висловлювання афористичного характеру.

- (5) *Heo nolde secgan unsoю and hi sylfe foredeman forюan юе se leasa мую ofslihю mannas sawla /Aelfr., 278/. Вона не хотіла говорити неправду і засудити саму себе, бо брехливі вуста вбивають душу людини.*

Але в реченнях цього типу смислові зв'язки між компонентами складного речення не можна вважати повністю причинно-наслідковими, так як речення, що вводиться *forȝoŋm юе*, є самостійним висловлюванням загального характеру, тільки побічно зв'язаним зі змістом першого речення.

IV тип. До останнього і найбільш багаточисленного типу відносяться складні речення, у яких підрядне речення, введене *forȝoŋm юе*, виражає реальну причину дії чи стану, що виражені дієсловом-присудком головного речення.

- (6) *Hynferю makelode, Ecglafes bearn,
южт fotum sџt frean Scyldinga,
onband beadurune: – џжs him Beowulfes siю,
modges merefaran micel жфю unca,
forюop юе he ne июе, южт жнig оюег man
жфре мжгюа юop ma middangeardes
gehegde under heofenum юonne he sylfa /Beo., 499 –505/.*

Унферт, син Еглафа, який займав почесне місце біля ніг датського короля, заговорив. Сміливий вчинок Беовульфа дуже його розгнівав, тому що він не міг

витримати навіть думки про те, що якась людина може отримати більше відзнак, ніж він. Отже, він виголосив колючу промову.

Про наявність структурної залежності речення, введеного **forþum** **þe**, від пояснюваного речення вказують такі фактори:

- 1) речення, що вводяться **forþum** **þe**, відповідають на спеціальне питання;
- 2) пояснюють присудок, або групу присудка;
- 3) можуть бути розміщені в препозиції до речення, що пояснюється;
- 4) саме складне речення не може бути трансформоване в складносурядне.

Суперечливий характер сполучника **forþum** **þe** привів до виникнення додаткових граматичних і лексичних засобів зв'язку, які більш виразно вказують на залежність підрядного речення від головного.

До додаткових граматичних засобів зв'язку відносяться: 1) кореляція сполучника **forþum** **þe** або частини сполучника; 2) співвідношення часових форм дієслів-присудків головного і підрядного речень, при якому дія підрядного передуює часу дії головного; 3) порядок слів.

Основний для давньоанглійської мови порядок слів (OV) найбільш послідовно вживався в підрядних реченнях.

- (7) **Neo** **þa** **fþhþe** **wgcs,**
þe **þu** **gystran** **niht** **Grendel** **cwealdest**
þurh **hþstne** **had** **heardum** **clammum,**
forþan **he** **to** **lange** **leode** **mine**
Wanode **ond** **wyrde.** /Beo., 1333–1337/.

Ти відплатив за війну там, де ти знищив Гренделя в жорстокій сутичці вчора вночі, тому що він так довго грабував і вбивав моїх людей.

Однією з найважливіших рис давньоанглійського синтаксису є так званий порядок слів V2 в головному реченні, тобто вживання особового дієслова після ініціальної складової частини, частіше всього прислівника.

У підрядних реченнях причини переважно вживаються особові дієслова дійсного способу, за винятком заперечних речень, у яких вживаються дієслова умовного способу.

- (8) **þa** **me** **þuht** **gelþrdon** **leode** **mine,**
þa **selestan,** **snotere** **ceorlas,**
þeoden **Hroþgar,** **þuht** **ic** **þe** **sohte,**
forþan **hie** **mþgenes** **crþft** **minne** **siþon**
selfe **ofersawon...** /Beo., 415–419/.

Отже, найкращі та найрозумніші серед моїх співвітчизників спонукали мене поїхати до тебе, Королю Хротгару, тому що вони знають мою велику силу...

Додаткові лексичні засоби зв'язку: 1) повторення одного з пояснюваних членів групи присудка головного речення в підрядному; 2) повторення пояснюваного слова головного речення у підрядному в іншій формі та функції; 3) вживання в підрядному реченні слова, протилежного за значенням пояснюваному члену головного речення [2].

Граматичні та лексичні засоби можуть виступати у тісній взаємодії один з одним.

До числа засобів додаткового зв'язку відноситься і розміщення підрядного речення відносно головного, яке в основному визначається актуалізацією тієї чи іншої частини висловлювання.

Підрядне речення причини може знаходитись в препозиції, інтерпозиції і постпозиції до головного речення. Найбільш характерні випадки постпозиції, що пояснюється тим, що в давньоанглійській мові легкі, тобто фонологічно короткі, часто прислівникові або займенникові елементи більше вживаються на початку речення, в той час як важкі елементи, у більшості складні словосполучення або підрядні речення, вживаються в кінці речення [1].

Для постпозитивного підрядного речення характерний найменший ступінь залежності від головного. Препозиція підрядного речення свідчить про його більш тісний зв'язок з головним [3] і може бути викликана двома факторами: 1) актуалізацією причини дії; 2) зв'язком

підрядного причини з попереднім контекстом. Випадки інтерпозиції підрядного речення причини одиничні [2].

Таким чином, розглянувши парадигму давньоанглійських підрядних речень причини, що вводяться сполучником *forþan* *þe*, можна стверджувати, що через багатозначність та нечітке розмежування функцій сполучників для вираження підрядності, використовувався ряд допоміжних засобів. Тенденція до чіткого структурного оформлення складнопідрядних речень в давньоанглійський період, безсумнівно, є, але вона поширюється і перемагає дуже повільно.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Cambridge History of the English language / Ed. by Hogg R.M. – Cambridge: Cambridge University Press. – V. 1.
2. Баграмова Н.В. Синтаксические средства выражения причинно-следственных отношений в древнеанглийском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Л., 1971.
3. Иофик Л.Л. Сложное предложение в новоанглийском языке. – Л., 1968.

ФОНЕТИКА

*Оксана Алексієвця***ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДИЧНОЇ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ
СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ**

Відомо, що одним із важливих напрямків мовознавства є дослідження феномена інтенсифікації висловлювань як вельми ефективного лінгвістичного засобу акцентування семантики, яку вони виражають, та вираження додаткової модальної оцінки їх основного інформаційного смислу. Мовленнєва комунікація значною мірою визначається здатністю співрозмовників здійснювати адекватний вибір засобів інтенсифікації висловлювань. Тому в динамічно змінних умовах спілкування природною є необхідність оволодіння інтонаційними комплексами інтенсифікації висловлювань.

У зв'язку з цим, ми провели експериментально-фонетичне дослідження, спрямоване на встановлення основних закономірностей актуалізації інтенсифікованих висловлювань сучасного англійського мовлення.

Зазначимо, передусім, що під інтенсифікацією ми розуміємо мовленнєво-розумовий процес, який виступає в ролі засобу зміни ступеня експресивності висловлювання. Лінгвістична функція інтенсифікованих висловлювань полягає в ефективному цілеспрямованому донесенні логічної та емоційної інформації з метою впливу на адресата.

Експериментальному дослідженню була піддана інтонаційна організація інтенсифікованих висловлювань різного стишового та прагматичного спрямування згідно з розробленою класифікацією [1]. Відповідно до неї вибрані висловлювання офіційного та неофіційного стилів розглядалися за соціально-лінгвістичними функціями: впливовою та оціночною; за вираженими емоціями: позитивними, невизначеними, негативними. В середині вказаних груп висловлювання класифікувалися далі за прагматичною спрямованістю: схвалення, захоплення, комплімент, подяка, заохочення, підбадьорення, зацікавлення, пояснення, вибачення, запит інформації, інформування, спонукання, вітання, переконування, несхвалення, заперечення, критика, незадоволення, примушення, осуд, погроза. Корпус матеріалу для аналізу включив записані діалогічні єдності офіційного й неофіційного стилів, різних граматичних структур і довжини (від простих стверджень до складних блоків), різного ступеня інтенсифікації. У ході експериментально-фонетичного дослідження вказаних інтенсифікованих висловлювань встановлено особливості взаємодії усіх відомих [2] просодичних підсистем.

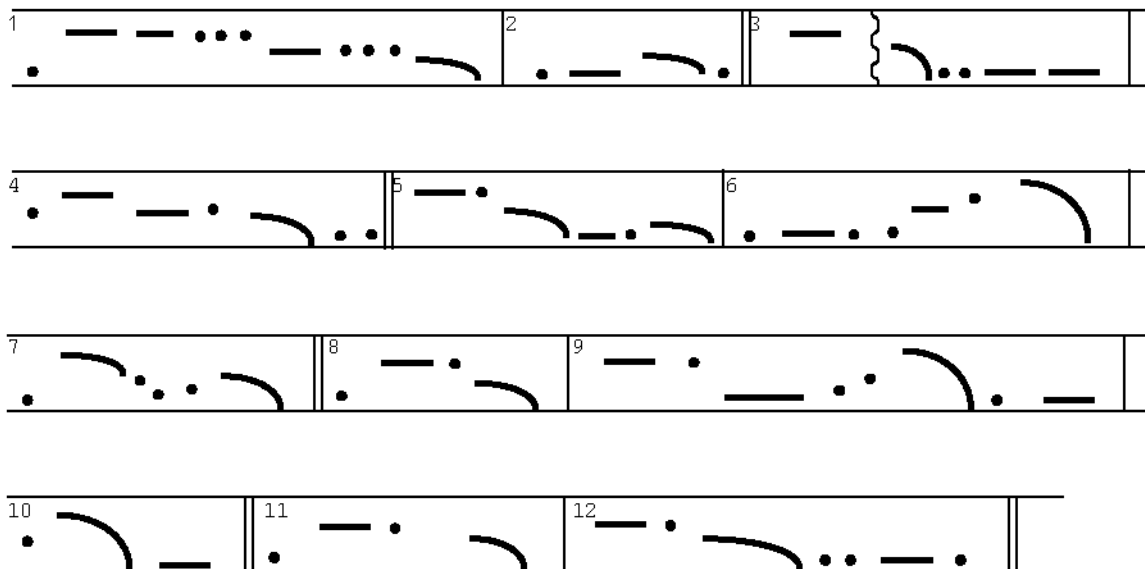
Результати експериментального дослідження просодичних засобів інтенсифікації висловлювань англійського мовлення показали, що вона може здійснюватися у межах слова, окремого висловлювання та блоку висловлювань. Як правило, мовці інтенсифікують слова у висловлюваннях; висловлювання – одне / кілька – у блоці; весь блок висловлювань, об'єднаних спільною темою, тональністю комунікації. При цьому залежно від комунікативно-прагматичної настанови, ступеня емоційності та індивідуальних особливостей мовця пік інтенсифікації може переміщуватися у рамках висловлювання чи всього блоку. Інтенсифікуючі елементи на вказаних рівнях є взаємопов'язаними, тобто підсилення слова у висловлюванні може бути одним з елементів інтенсифікації висловлювання / блоку висловлювань. У рамках тексту ці елементи можуть взаємодіяти між собою для досягнення прагматичної мети. Відповідно,

лексико-граматичні та просодичні засоби інтенсифікації конкретного рівня, діючи окремо або взаємодіючи між собою, можуть бути взаємопов'язані на всіх рівнях.

Це наочно ілюструє приклад інтенсифікації позитивних висловлювань схвалення-інформування, розглянутої у блоці:

"¹But ²I 'thought you only ³cared about your \art," ⁴said ⁵Lord ⁶Henry."

"³⁰He ³¹is ³²all my ³³art ³⁴now," ³⁵re³⁶plied ³⁷Basil, ³⁸seriously." ⁵⁰Since I ⁵¹met ⁵²Dorian ⁵³Gray, ⁵⁴the ⁵⁵work that I've ⁵⁶done is ⁵⁷good, ⁵⁸the ⁵⁹best work of my ⁶⁰life. ⁸Be⁹cause of ¹⁰him ¹¹I see ¹²art in a ¹³different ¹⁴way, ¹⁵a ¹⁶new ¹⁷way. ¹¹When ¹²I'm with ¹³him, ¹⁴I paint ¹⁵wonderful ¹⁶pictures." [3:4]

Як бачимо, наведені висловлювання інтенсифіковані на граматичному рівні за допомогою найвищого ступеня порівняння (*good – the best*) та повтору з розширенням і уточненням (*a different way – a new way*); на лексичному – завдяки емоційно-оціночному прикметнику інтенсифікуючого змісту *wonderful*, а також *the best work* підсилено означальним словосполученням *of my life*.

Таким чином, у даному випадку для найсильнішого вираження емоцій та досягнення екстремально високого рівня інтенсифікації лексико-граматичні підсилювальні засоби взаємодіють з інтонаційними. Так, смисл, виражений у синтагмі *He is all my art now*, інтенсифікується за допомогою сильного логічного наголосу, короткої паузи та сповільненого темпу, які у даному випадку виступають інтенсифікаторами. Завдяки такому оформленню *He is* підсилюється думка про вплив об'єкта обговорення, який отожднюється з мистецтвом, на художника. Далі йде оцінка роботи митця (*the work that I've done is good*), інтенсифікована за допомогою висхідної ступінчастої шкали, звуженого позитивного тонального інтервалу "шкала – ядро" та високого низхідного термінального тону, реалізованого у широкому діапазоні. У наступній синтагмі (*the best work of my life*) ступінь інтенсифікації підвищується завдяки взаємодії найвищого ступеня порівняння (*the best*) та його просодичного оформлення низхідним термінальним тоном високого тонального рівня. Ця синтагма підсилена комбінацією двох низхідних тонів на ключових словах (*best, life*), серед яких перший є кінетичним тоном-інтенсифікатором, а другий – термінальний тон, який інтенсифікує слово. Крім того, наявне сповільнення темпу на слові *best* та оформлення синтагми з підвищеною гучністю.

Просодичне оформлення висловлювання *Because of him I see art in a different way, a new way* підсилює лексико-граматичну інтенсифікацію, яка сприяє якнайточнішій передачі оцінки свого стану. Висловлювання складається із трьох синтагм, оформлених, відповідно: низький передтакт + рівна середня усічена шкала + середній низхідний тон; низхідна ступінчаста шкала + високий низхідний тон + затакт; низький передтакт + високий низхідний тон + затакт. Сповільнення на *art* та виділення його негативним середнім тональним інтервалом між

ненаголошеним і наголошеним складами підкреслюють тему мистецтва, яка інтенсифікується далі лексичними засобами і просодичними, а саме, нагнітання смислу за рахунок прикметників, оформлених високими низхідними термінальними тонами, реалізованими у широкому діапазоні, які підсилені позитивними інтервалами "шкала – ядро". Синтагми двох останніх висловлювань (*Because of him, When I'm with him*) позначені однаковим інтонаційним оформленням, а за лексико-граматичним наповненням – це синонімічний початок. Усе це разом інтенсифікує ідею "him" (роль Доріана Грея). Кульмінаційної точки інтенсифікація набуває у фінальному висловлюванні *When I'm with him, I paint wonderful pictures*. Фокус інтенсифікації знаходиться на емоційно-оціночному прикметнику *wonderful*, підсиленому зміщеним середнім низхідним тоном, негативним звуженим тональним інтервалом між шкалою і ядром та сповільненням темпу, чому на сегментному рівні сприяє подовження приголосного (*wwwonderful*).

Як бачимо, у даному прикладі можна прослідкувати процес інтенсифікації на всіх рівнях: від слова – висловлювання до блоку – за допомогою вказаних просодичних засобів.

Зазначимо, що інтенсифікація у блоці може характеризуватися також динамікою, тобто її нарощуванням у блоці від висловлювання до висловлювання, завдяки якому досягається високий чи екстрависокий рівні інтенсифікації. Так, наприклад, у блоці висловлювань

D: ¹Five per cent! □ ²But at the beginning of the year □ ³you said it would be at least eight per cent! □ ⁴Do you realize □ that the rate of inflation this year □ ⁵is running at ten per cent? □ ⁶Most of the work-force □ ⁷can hardly afford to pay their bills. □ [4:52]

інтенсифікація відбувається за рахунок контрасту й наростання при підсиленні окремого / пари висловлювань або всього блоку.

У даному блоці виражається обурення малим підвищенням зарплатні. Ця ідея висловлюється через порівняння цифрових показників. Перша репліка є фактично повтором-констатацією попередньої. Такому емоційно нейтральному реченню протиставляється числівник *eight* у другому реченні, який оформлено за допомогою високого низхідного тону, якому передують висхідна ступінчаста шкала, тобто неінтенсифікована передтермінальна частина підсилює високий низхідний тон на *eight*. Зазначимо, що у другій синтагмі всупереч відомим закономірностям обставина часу оформляється за допомогою середнього низхідного тону, що разом із середньою висхідною передшкалою, високим тональним рівнем на першому наголошеному складі, швидким темпом вимовляння та розширеним діапазоном свідчать про високий ступінь емоційного забарвлення. Словосполучення *eight per cent* інтенсифікується за рахунок підвищення висотно-тонального рівня, розширення діапазону, середньої швидкості зміни напрямку термінального тону, дещо прискороного темпу передтермінальної частини *you said it would be at least* та сповільненого на *eight*, підвищення гучності. Отже, на рівні трьох синтагм (*Five per cent! But at the beginning of the year you said it would be at least eight per cent*) інтенсифікація останньої відбувається завдяки загальному зростанню висотно-тонального рівня, розширенню діапазону, поступовому підвищенню гучності.

Далі починається наростання емоційного збудження. Розподіл наголосів інтенсифікує ідею порушеної обіцянки. У наступному реченні (*Do you realize that the rate of inflation this year is running at ten per cent?*)

мовець продовжує висловлювати обурення, звертаючи увагу співрозмовника на загальну економічну кризу. Виділення *Do you realize* за допомогою короткої паузи після нього, низхідного тону на *realize* вказує на те, що мовець достатньо емоційно підкреслює ідею – відсутність розуміння між верхнім та середнім управлінням компанії. Свідченням цього є довга пауза перед *Do*, яка підкреслює стан мовця, високий передтакт, широкий діапазон реалізації та швидкий темп вимовляння, завдяки якому на сегментному рівні маємо злиття *do you* в [ɰu:]. Треба зазначити, що завдяки контексту та відповідному просодичному оформленню граматично питальне речення перейшло до класу емоційно забарвлених констативів, тобто на

даному етапі спостерігається поєднання засобів лінгвістичних рівнів – граматичного та інтонаційного: структура питання разом із стверджуючою інтонацією підкреслюють роздратування мовця. При цьому граматична структура не є ведучою, домінуючим названо інтонаційний рівень. Серед інших особливостей відзначимо розчленування речення на три синтагми, кожна з яких містить низхідний термінальний тон різної висотно-тональної конфігурації, причому в останній синтагмі (*is running at ten per cent*) знову присутнє співзначення протиставлення, яке передається комбінацією висхідної ступінчастої шкали та високого широкого термінального тону на *ten*. Заключне речення (*Most of the work-force can hardly afford to pay their bills*)

складається з двох

інтонаційних груп, тісно зв'язаних за допомогою короткої перцептивної паузи. Вживання середньо-низхідного тону у синтагмі (*most of the work-force*) є підґрунтям для наступного підсилення найбільш сильного аргумента у ланцюгу роздумів, що досягається за допомогою висхідної ступінчастої шкали у комбінації з високим низхідним термінальним тоном з високою швидкістю зміни напрямку його руху (*can hardly afford to pay their bills*). Характерним є загальний низхідно-висхідно-низхідний мелодійний контур, який, як відомо [5–7], є притаманним емоційним висловлюванням. У даному випадку завдяки такій організації досягнуто екстрависокого рівня інтенсифікації смислового навантаження. При цьому, швидкий темп та підвищена гучність ще більше підсилюють дане висловлювання.

В цілому блок, що розглядається, характеризується динамікою темпу вимовляння від прискореного до швидкого, більшість пауз всередині речень є перцептивними короткими і сприймаються завдяки відносному сповільненню темпу та присутності термінального тону у кінці попередньої синтагми. Серед засобів інтенсифікації мають місце: особлива побудова блоку, чергування звернень до співрозмовника з наведенням аргументів, використання низхідного тону у суб'єктних групах, висхідна шкала, високі низхідні тони, розподіл наголосів; широкий діапазон, підвищена гучність свідчать про емоційно експресивний характер репліки, високий ступінь обурення-переконування. Взаємодія цих чинників сприяє загальній інтенсифікації всього блоку, у тому числі через порівняння / контраст цифрових показників.

Як бачимо, для переконування характерними є висхідні шкали. При цьому через увесь блок проходить розширення діапазону від середнього до широкого. На початку блоку спостерігається прискорення темпу, який виражає обурення, незадоволення мовця, далі темп стає більш швидким і сприяє інтенсифікації. Висловлювання вимовляються з підвищеною гучністю.

Таким чином, використання висхідних шкал, високих низхідних тонів, швидкого темпу, підвищеної гучності сприяє інтенсифікації висловлювань, яка характеризується динамікою на протязі всього блоку. Аудитори визначили середній рівень інтенсифікації на початку блоку та високий на кінці.

За результатами експерименту, у висловлюваннях інтенсифікується як інтелектуальна, так і емоційна інформація, причому остання свідчить про суб'єктивне емоційно-оціночне ставлення мовця до висловлюваного та оточуючої дійсності.

Зафіксовано також активне використання просодичних засобів інтенсифікації шляхом різноманітного їх поєднання в конкретних ситуаціях, яке дозволяє здійснювати у висловлюванні виділення / підсилення елементів найбільшого комунікативного значення, підвищувати їх емоційність.

На кінець зазначимо, що викладені вище особливості просодичної інтенсифікації мовлення можуть з достатнім ступенем надійності бути ефективно використані як для подальшої наукової розробки теоретичних питань проблеми вивчення просодичних засобів інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення, так і для поглиблення експериментального дослідження низки її найбільш актуальних аспектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієвць О.М. Обґрунтування ознак систематизації інтенсифікованих висловлювань // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Дослідження молодих

вчених. Серія "Філологія". Вип. 4: Актуальні проблеми вивчення мови, мовлення і перекладу / Відп. ред. І. В. Корунець. – 1997. – С. 11–17.

2. Kalita A.A. Polyfunctional Approach to the Problem of Singling out the Basic Intonation Components // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1997. – No. 9. – P. 14–16.

3. Wilde O. The Picture of Dorian Gray. – Oxford: Oxford University Press, 1997. – 60 p.

4. Soar J., Soar L. Headway Advanced. – Oxford: Oxford University Press, 1995. – 156 p.

5. Кантер Л.А. Экспериментально-фонетическое исследование интонационной структуры английских речевых единиц, выражающих положительные эмоции (группа "радости"): Автореф. ... канд. филол. наук: 10. 02. 04 / МГПИ им. В.И. Ленина. – М., 1973. – 17 с.

6. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи. – К. – О.: Выща школа, 1986. – 158 с.

7. Янчева Т.В. Просодія висловлювань-захоплень в англійському мовленні (Експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 04. – К., 1997. – 246 с.

Ольга Валігура

ВЗАЄМОДІЯ ТОНАЛЬНИХ ПІДСИСТЕМ ПРОСОДІЇ В МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИХ БІЛІНГВІВ

У сучасній лінгвістичній проблематиці вагоме місце посідають питання, пов'язані з вивченням універсальних явищ у мові, системне дослідження яких здійснює спеціальна наука – універсологія. За останні роки в цій галузі лінгвістики накопичено певний досвід і знання. Зокрема, на основі систематичних досліджень виявлено і сформульовано деякі універсалії фонологічного [1, 4–24; 2, 105–113], граматичного [3, 5–30; 1, 6–7] та семантичного [4, 250–299] рівнів мови.

Проте просодія відноситься до числа найменш вивчених з позицій універсології мовних аспектів, хоча і стоїть ближче, ніж будь-який інший рівень до універсальності [5, 52; 6, 230]. У працях ряду дослідників стверджується, що недостатнє вивчення цього питання зумовлене низкою об'єктивних причин. До них, як правило, відносять: відсутність певних експериментальних досліджень просодичних систем окремих мов [7; 8]; нерозробленість уніфікованої системи методів дослідження просодії [9, 85], відсутність системи змістовних одиниць, з якими співвідносяться формальні ознаки [10, 6] і т.п.

Звернемо також увагу на те, що при пошуку мовних універсалій, зокрема, інтонаційних, все більш актуальною стає проблема їх взаємозв'язку з процесом оволодіння іноземною мовою, оскільки дослідження кожної мови передбачає виявлення трьох груп властивостей – конкретно-мовних, типологічних та універсальних [11].

З огляду на сутність мови, цілком природно розглядати питання універсалій в комплексі з питаннями типології, мовних контактів та білінгвізму [12, 18–21; 13, 26–42; 14; 15, 19–33]. При цьому підкреслюється універсальний характер законів міжмовної ідентифікації [16; 17], тобто ототожнювання фактично різних елементів моделей двох мов, оскільки при виборі білінгвом відповідної мовної одиниці чи моделі зі співіснуючих в його свідомості двох мовних систем перевага надається попередньому досвіду в мовленнєвій діяльності рідною мовою. Крім того, як відзначає А.А. Метлюк [17, 90], з первинної мови відбираються лише ті одиниці та моделі, які до певної міри схожі з відповідними одиницями і моделями вторинної мови. Якщо наявність схожості між мовами служить важливою опорою при вивченні іноземної мови, то невідповідність системи, норми й узусу рідної та іноземної мов спричиняє перенос негативного досвіду з рідної мови на іноземну і помилки, які можуть спотворювати не лише форму, а й зміст.

Наведені міркування дозволяють стверджувати, що: по-перше, при сумісному породженні мовлення просодична інтерферентна система білінгва відображає відмінності систем рідної і вторинної мови; по-друге, вона формується у процесі мовленнєвої діяльності опосередковано, за рахунок негативного переносу слухо-вимовних навичок, що репрезентують ідіоматичність просодичної системи рідної мови і через це гальмують засвоєння закономірностей іншомовної вимови. Наприклад, основою міжмовної ідентифікації тонів англійської мови для українців слугує система рідної мови, де кожна одиниця представлена певною областю слухових образів і певним артикуляційним комплексом. Але оскільки між системами будь-яких двох мов завжди є певні відмінності, тони англійської мови будуть

ідентифікуватися неправильно. Використання даних контрастивного аналізу [18, 207–230; 19, 83–85] дозволяє прогнозувати негативний перенос (інтерференцію) і за якістю (характером помилок), і за інтенсивністю (стійкістю помилок).

Звернемо також увагу на те, що зв'язок між системами мов, що контактують, встановлюється у спільній для них галузі сигматики (тобто предметно-смісловій співвіднесеності одиниці мови), в той час як принципово відмінними є такі аспекти плану змісту, як прагматика, семантика і синтактика [20, 28].

Цілком логічно у відповідності з цим виділити два види прояву інтерференції: 1) порушення смислу (трьох вище перелічених аспектів плану змісту); 2) порушення форм просодичних одиниць мови. При цьому слід враховувати, що в основі прояву інтерференції першого виду знаходиться незнання білінгвом відповідностей між декотрими значеннями і просодичними одиницями. В основі другого – відсутність або несталість навичок вимови. Відповідно, перше положення пов'язане з заміною однієї просодеми іншою, друге – з просодичними змінами недистинктивного характеру.

Розглядаючи інтерференцію в залежності від характеру відносин між елементами систем мов, що контактують, ряд дослідників [21; 22, 130–133] описують типи інтерференції, об'єднуючи їх в три класи: 1) екстенсивна інтерференція, коли одиницям і структурам вторинної мови приписуються характеристики відповідних одиниць і структур первинної мови (плюс-сегментація, передиференціація); 2) інтенсивна (редуктивна) інтерференція, пов'язана із зменшенням числа ознак елементів і структур вторинної мови під впливом більш простих елементів первинної мови (мінус-сегментація, симпліфікація); 3) пермутаційна інтерференція, пов'язана з перерозподілом ознак елементів і структур в іншомовному мовленні під впливом рідної мови. Власне, цю класифікацію ми застосовуємо для аналізу просодичної інтерференції на рівні тональної підсистеми, зокрема, термінальних тонів і тональних контурів як універсальних просодичних одиниць [23, 335–340; 24, 77–80].

Аналіз тональних характеристик англійського мовлення білінгвів показав, що інтерференція української мови здійснюється як на рівні мінімальної одиниці тональної підсистеми – тону, так і на рівні одиниці більш високого порядку – тонального контуру.

Наявність термінального тону як фонологічного ядра висловлювання і однієї з найважливіших просодичних одиниць є універсальною рисою просодичних систем. Разом з тим, системний інвентар термінального тону, його алотонічні прояви, смислові категорії та закономірності функціонування по-різному представлені в різних мовах і, зокрема, в англійській та українській. Дані проведеного нами аудитивного аналізу інтерферентних англійських висловлювань в текстах дидактичного спрямування свідчать про те, що функціонування тонів в основному ідентичне вживанню їх у мовленні носіями англійської мови: спадний тон асоціюється зі значенням завершеності, категоричності, визначеності судження, в той час, як висхідний тон передає значення незавершеності, некатегоричності.

Разом з тим, за даними інформантів-носіїв мови, можна говорити про нетипові для англійської мови тональні характеристики висловлювання, які викликають заперечення і заважають зосередити увагу на змісті фрази. Сюди слід віднести неправильну локалізацію дикторами-українцями термінального тону та надмірну кількість висхідних тонів, особливо в некінцевих синтагмах, де в реалізації дикторів-англійців відзначено широке вживання спадного та спадно-висхідного тонів.

Щодо вживання спадно-висхідного тону в англійському мовленні українців, то слід підкреслити зменшення частотності його використання і заміну на рівно-висхідний тон. У даному випадку спостерігається заміна складної одиниці англійської просодії одиницею рідної української мови. У тих випадках, коли українці вимовляли англійські фрази зі складним спадно-висхідним тоном, відзначено відхилення від вимовної норми англійської мови в області формальних характеристик тону – в інтегральних ознаках: висотному рівні, інтервалі зміни висоти голосу. Ці відхилення у формі тону, як і завищені початкові та кінцеві рівні, розширений інтервал простого висхідного тону демонструють порушення матеріальної норми вторинної мови.

Інтерферентний вплив тональної підсистеми просодії української мови визначає відхилення від англійської просодичної норми щодо характеристик спадного та висхідного

тонів, а саме: підвищення кінцевого висотного рівня спадного тону і звуження його регістру; зниження початкового висотного рівня спадного тону та менш круте падіння тону; більш високий початковий і кінцевий рівень висхідного тону та більш широкий інтервал висхідного тону.

Звернемо також увагу на порушення в тональній підсистемі на рівні тонального контуру. Перш за все, відзначимо збільшення частотності рівної і ковзної шкали за рахунок зменшення частотності поступово спадної шкали. При цьому слід підкреслити те, що широке використання ковзної шкали в англійському мовленні українців демонструє порушення функціональної норми вторинної мови, а саме те, як під впливом рідної мови білінгви наділяють просодичні одиниці англійської мови не властивими їм функціями.

Розглядаючи інтерферентні риси передшкали, варто зауважити зниження частотності появи передшкали, що пов'язане зі збільшенням числа наголосів у перед'ядерній частині фрази і підвищення частотності появи шкали на початку фрази. При цьому спостерігається зниження висотного рівня передшкали, першого, наголошеного складу та фрази в цілому. Крім того, відзначено розширення висотно-тонального діапазону фрази, зменшення висотних інтервалів між передшкалою і шкалою, шкалою і ядерною частиною, що можна пояснити певною монотонністю української мелодики, відсутністю в ній різних висотних контрастів між структурними елементами тонального контуру.

Викладене показує, що найбільш характерною для просодії англійської фрази є пермутаційна інтерференція, що базується на перерозподілі ознак одиниць та елементів моделей в іншомовному мовленні під впливом рідної мови. До неї відносяться такі явища, як понижений початковий висотний рівень спадного тону, підвищений кінцевий висотний рівень і звужений інтервал, а також менш круте падіння тону. В низькому висхідному тоні слід відзначити підвищений початковий рівень, розширений інтервал при менш крутому підйомі. Щодо тонального контуру, то спостерігається понижений тональний рівень передшкали першого наголошеного складу і фрази в цілому.

До екстенсивної інтерференції слід віднести використання ковзної і скандентної шкал у поєднанні з висхідним тоном (порушення правил комбінування одиниць у тональному контурі); використання адекватних з точки зору форми тональних контурів у нехарактерних для них ситуаціях (порушення стилістичної норми).

Редуктивна просодична інтерференція проявляється в заміні складних одиниць простими – складних тонів, складних акцентних структур простими тонами й акцентними одиницями.

Отже, просодична система англійської мови, зокрема, її тональна підсистема в умовах взаємодії з просодією української мови білінгва є інтерферентним варіантом системи, реалізованої носіями англійської мови. Ця сумісна система є, з одного боку, дещо розгорнута за рахунок екстенсивної інтерференції, а з іншого боку, – скорочує свої одиниці і структури за рахунок редуктивної, побічної інтерференції. Специфіка цієї просодичної системи визначається переважно пермутаційною інтерференцією.

Таким чином, варто очікувати, що опис просодичної інтерференції як лінгвістичного явища в рамках універсальних одиниць просодії сприятиме узагальненню наших знань у галузі мовних контактів та білінгвізму, а також розробці проблеми інтонаційних універсалій, що матиме велике значення для подальшого розвитку лінгвістичної типології та універсології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chomsky N., Halle M. The Sound Pattern of English. – Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press, 1991. – XIII. – 470 p.
2. Фергусон Ч. Допущения относительно носовых: к вопросу о фонологических универсалиях // Новое в лингвистике. – Вып. V.: Языковые универсалии. – М.: Прогресс, 1970. – С. 105–113.
3. Успенский Б.А. Проблема универсалий в языкознании // новое в лингвистике. – Вып. V.: Языковые универсалии. – М.: Прогресс, 1970. – С. 5–30.
4. Ульманн С. Семантические универсалии // Новое в лингвистике. – Вып. V.: Языковые универсалии. – М.: Прогресс, 1970. – С. 250–299.
5. Николаева Т.М. Фразовая интонация славянских языков. – М.: Наука, 1977. – 280 с.
6. Боллинджер Д. Интонация как универсалия // Принципы типологического анализа языков различного строя / Сост. и предисл. О.Г. Ревзиной. – М.: Наука, 1972. – С. 214–230.

7. Аракін В.Д. Сопоставительная типология скандинавских языков: Учебное пособие. – М.: Просвещение, 1984. – 136 с.
8. Дубовский Ю.А. Анализ интонации устного текста и его составляющих. – Минск: Высшая школа, 1978. – 140 с.
9. Кантер Л.А. Системный анализ речевой интонации. – М.: Высшая школа, 1988. – 128 с.
10. Калита А.А. Мовні універсалії: теорія, характеристики, ознаки // Наукові записки Тернопільського держ. педагог. ун-ту ім. В.Гнатюка. – Серія: Мовознавство. – № 1. – 1999. – С. 3–11.
11. Дубовский Ю.А., Петрова Л.А., Таболич Е.В. Конкретно-языковое и типологическое в английской интонации. – Минск: Минский гос. педагог. ин-т иностр. языков, 1979. – 103 с.
12. Николаева Т.М. Интонационная типология и проблема изучения языковых контактов // Фонетика языков Сибири и сопредельных регионов / Отв. ред. В.М. Надеяев. – Новосибирск, 1986. – С. 18–21.
13. Дешериев Ю.Д., Протченко Н.Ф. Основные аспекты исследования двуязычие и многоязычия // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М.: Наука, 1972. – С. 26–42.
14. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия. – К.: Вища школа, 1974. – 174 с.
15. Вардуй И.Ф. Понятие универсалии в лингвистической типологии // Языковые универсалии и лингвистическая типология. – М.: Наука, 1969. – С. 19–33.
16. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты. – Л.: Наука, 1972. – 78 с.
17. Метлюк А.А. Взаимодействие просодических систем в речи билингва. – Минск: Высшая школа, 1986. – 112 с.
18. Rot S. English in Contact with Hungarian // English in Contact with Other Languages. – Budapest: Ak. Kiado, 1986. – P. 207–230.
19. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов. – К.: Вища школа, 1974. – 256 с.
20. Супрун А.Е. Лингвистические основы изучения грамматики русского языка в белорусской школе. – Минск, 1974. – 144 с.
21. Карлинский А.Е. Основы теории взаимодействия языков и проблемы интерференции. Дис. ... докт. филол. наук. – Алма-Ата, 1980. – 350 с.
22. Metlyuk A. Prosodic Interference: A Typological Approach // Proceedings of the 11th International Congress of Phonetic Sciences. – Tallin, 1987. – V. 5. – P. 130–133.
23. Maddieson I. Universals of Tones // Universals of Human Language. – Vol. 2: Phonology / Ed. by J.H. Greenberg. – Stanford (Calif.): Stanford University Press, 1978. – P. 335–365.
24. Cruttenden A. Falls and Rises: Meanings and Universals / Journal of Linguistics. – 1981. – Vol. 17. – N 1. – P. 77–91.

Валентина Данилиш

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАН АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ БАЗИ НАРОДНОЇ МОВИ (за пам'ятками літератури Іспанії періоду становлення національної мови)

Відомо, що жодна з історичних змін не охоплює на сто відсотків матеріал мови, але при дослідженні живих, позиційних чергувань, які зумовлюють об'єднання фонем у фонемні ряди, необхідно враховувати таку психологічну закономірність: мовець свідомо прагне лише до того, щоб вимовити той чи інший осмислений фрагмент мовлення (речення, синтагму, слово), не думаючи при цьому про окремі фонемні і тим більше не усвідомлюючи, як він при цьому артикулює. Усі необхідні для звукотворення рухи вимовних органів здійснюються автоматично. Так само, як для слухача в слові важлива не фонема, а весь звуковий комплекс, з якого складається слово, тобто загальний обрис слова. Мовець ніби задає звукову модель повністю, а потім за цією моделлю артикулює звуки. Причому він далеко не завжди (можна було б навіть сказати – рідко) робить це з належною повнотою [1, 223–224]. Однак у мовленні має місце і протилежна тенденція, яка також базується на психологічному факторі, – зберігати деякі елементи артикуляції попереднього звука при вимові наступного (дія інерції). Цілком ясно, що випередження артикуляції та інерція мають об'єктивну основу, так само, як і мовленнєві, точніше вимовні, звички носіїв мови. "Всі зміни, що відбуваються у мові, – підкреслює Л.М. Скредліна, – мають одну з двох можливих характеристик: вони проходять або як фонематичні, або як семантичні зміни, починаючись і в тому, і в іншому випадку в мовленні, щоб потім порушити або не порушити систему" [2, 87].

Нерівноцінні з точки зору загальної лінгвістичної значущості такі фонематичні процеси, що відносяться до мовлення, як оглушення дзвінких приголосних, спрощення групи приголосних, вокалізація приголосних, змішування голосних, епентеза, метатеза тощо. Так, відносно близькі артикуляторно-акустичні якості приголосних [t], [d], що корелюються ознакою глухості-дзвінкості, приводять до змішування їх у живому розмовному мовленні. У середні віки оглушення приголосного [d] графічно відбивалось приголосним t.

Наймовірніше, оглушення кінцевого [d], обумовлене суто фонетичними причинами, – варто розглядати як неодмінний атрибут мовлення.

У системі мови різниця між [t–d] полягає в тому, що звук [d] вимовляється з участю голосу і дещо слабшою змичкою. Щільна артикуляція іспанського [d] значно розповсюджена в розмовному стилі мовлення і в деяких положеннях існуюча у мові фонематична різниця /t–d/ може зніматися або нейтралізуватися. Отже, протилежність глухості-дзвінкості, маючи фонематичний характер в системі мови, не є домінуючою функціональною ознакою, на якій базується протиставлення глухих та дзвінких проривних. Ослаблення змички звука [p] нерідко призводить до повного його зникнення не тільки в кінцевій позиції слова. Пор. veder > veer > ver (lat. videre, [nd]) "бачити", "дивитися", "глядіти", "завітати", "відвідувати".

Оглушення приголосного [d], як відбиття загального процесу ослаблення диференційних ознак дзвінких фонем у кінцевій позиції слова (або складу), не порушує функціонування фонологічної системи і досить довго зберігається у мові літературних пам'яток. Численні приклади паралельного функціонування варіантних форм з розрізненням приголосних фонем /d/, /t/ знаходимо у тексті "Книги Благі Любви" Хуана Руїса (XIV ст.). Наведемо окремі приклади сполучення слів, що переконливо ілюструють незалежність варіюваних кінцевих приголосних від положення перед наступним приголосним або голосним звуком в мовленнєвому потоці, вільне варіювання тієї чи іншої форми в однотипних контекстах: a grand culpa tna "велика моя провина", grant dol3or "велика доброта", un vellaco muy grand e muy ardid "величезний та відважний паруб'яга", pone muy grant espanto "дуже лякати" тощо.

Варіантні форми слів grand–grant – результат апокопи кінцевого голосного звука [e] < grande. Якщо форма слова з усіченою кінцевою голосною grand продовжує зберігати в мові сполучення приголосних nd, дотримуючись повної форми grande та латинського етимона grandis (пор.: segund (segunt) < secundu), то форма слова grant відбиває дію закону асимілятивної аналогії (пор.: segunt, mont, ruent), не автономного ні від тенденції змін артикуляційної бази мови, ні від реалізації фонологічної системи мови на тому чи іншому етапі її функціонування. "У мовленні в цілому (у сукупності мовленнєвих утворів, у мовленнєвому матеріалі) звукові одиниці та структури існують узагальнено, але у конкретному мовленнєвому утворі до цієї узагальненості неминуче приєднуються конкретні індивідуальні риси, які не мають відношення до мови як системи, ні до мовлення як реалізації цієї системи, а лише характеризують вимовні особливості мовців" [3, 44].

Разом з тим, фіксація варіантних форм з розрізненням фонем в однаковій позиції у слові (у даному випадку маються на увазі не лише приголосні, а й голосні) в пам'ятках літератури періоду становлення національної мови виявляє ті вимовні особливості носіїв мови, які обумовлені станом артикуляційної бази народної мови та дозволяють, по-перше, визначити тенденцію фонетичних змін відповідно до національної норми, що створюється, по-друге – визначити специфіку фонологічних засобів, необхідних для розпізнавання фонемного обрису слова.

З точки зору фонематичного аналізу мови буває не завжди легко визначити, яку фонему маємо в словах типу grand–grant, segund–segunt, sabet–sabet, ardid–ardid. Чи маємо в обох випадках одну й ту ж фонему /d/, чи ж окремий варіант фонем /d/ в словах grand, segund, sabet, ardid і варіант фонем /t/ в словах grant, segunt, sabet, ardit, що знаходяться у парних відношеннях за участю голосу. Проривний характер звука [d] у контакті з попереднім [n] (grand, segund), ослаблення зімкнення в кінцевій позиції слова [p] (sabet, ardid) та протележна тенденція – напруження артикуляції глухого [t] (grant, segunt, sabet, ardit) – свідчать про факультативні реалізації фонем /d/, /t/. Саме варіювання вищезгаданих фонем не могло не сприяти зняттю долі напруги в позиції кінця слова.

У сучасній іспанській мові фонема /t/ у кінці слова виключена, не вживається, як правило, також група приголосних, за винятком групи з двох приголосних [j+s] – закінчення другої особи множини дієслів: *bis, йis*. Це свідчить про той факт, що оглушення дзвінких у кінці слова могло призводити до ослаблення загальної напруженості артикуючих органів у момент мовлення, а тим самим і до нейтралізації фонем, тобто до розрізнення меншої кількості звуків в одній позиції. У даному випадку мова йде не про зменшення кількості лексичних одиниць, що функціонують у системі мови певного літературного твору конкретної епохи, а про фонетичні явища та процеси, які проходять через всю історію формування, становлення та розвитку мови, репрезентуючи в сукупності адекватну картину феномену людини в мові.

У межах обраної концепції об'єктивним критерієм якісного аналізу фонетичного обрису слова в значній мірі є позиційні умови фонем. Саме ці умови в їх сукупній взаємодії ми маємо на увазі, коли говоримо про внутрішні, або генетичні, механізми звукового розвитку. Уявлення про те, що є відмінним у звуках, з'явилося в лінгвістиці давно. Вперше в історії науки на цю проблему звернув увагу Бодуен де Куртене. Він вважав, що звуки слід вивчати не тільки з точки зору артикуляції та акустики. Вчений підкреслював їх роль "в механізмі мови, їх значення для почуття народу" і думав про створення нової лінгвістичної дисципліни, яку намагався назвати "етимологічна фонетика". За задумом вченого ця нова дисципліна повинна була займатися аналізом відношень між акустико-руховими представленнями, з одного боку, та лексичними і граматичними значеннями – з іншого.

Як виявити такі відношення – окрема проблема. Проте для "чуття народу" в кожному дану епоху різноякісність відношень звуків мовлення з усіма літературними та нелітературними варіантами досить реальна і має в своїй основі *єдину артикуляційну базу*. Фонетичні зміни в мові безпосередньо зв'язані як із системою мови (фонетичною, лексичною), так і з її артикуляційною базою. Для ранніх епох становлення національної мови численність фонетичних варіантів забезпечена артикуляційною базою, де, як і в системі мови, співіснують елементи старого та нового.

Так, наприклад, пізнішим набуттям мови, її артикуляційної бази є глухий міжзубний звук [*] – *plazo* [ˈpla*o]. Поява цього звука є наслідком діючої з давніх часів тенденції зміни артикуляційної бази мови, тенденції універсального і постійного характеру, якій підкоряється як статика, так і динаміка мови. Це означає, що якісна модифікація звуків мовлення утверджується у тому випадку, якщо вона відповідає тенденціям мовного розвитку. Тенденціям середньовічного розвитку мови відповідають варіантні форми *plazdo–plazo*. Хронологічно більш рання форма *plazdo* функціонує паралельно з генетично тотожною спрощеною формою *plazo*. Підкреслимо, що кожна форма варіантів *plazdo–plazo* мала для носіїв мови чітку та легко пізнавану акустичну характеристику: складна консонантна група *zd* (*plazdo*), дзвінка африката *z* (*plazo*), що підтверджується численними прикладами контактного вживання цих форм:

Los seys dnas de plazdo passados los an
tres an por trozir, sepades que non mbs.
Mandy el rey a mio zid aguardar,
que, si despuy's del plazo en su tierral pudies tomar,
por oro nin por plata non podrne escapar.

(Cid, 306–310)

"Шість днів призначеного строку пройшли, ще залишилось йому три дні, не більше. / Король наказав не спускати з Сіда очей. / І коли по закінченні строку не покине землі [короля], / ні за яку ціну не вдасться йому врятуватися".

Mas tres sedmanas de *plazo* todas complidas son.
Felos al *plazo* los del Campeador,
cunplir quieren el debdo que les mandy so secor;
ellos son en poder de Alfons el de Leyn; ...

(Cid, 3533–3536)

"Але три повних тижні строку минули. / Люди Сіда вчасно з'явилися. / Бажають виконати свій обов'язок, що наказав їм їх сеньйор, / король Альфонс Леонський не дасть їх скривдити".

Заміна консонантної групи *zd* на дзвінку африкату *z* [zd], а потім на міжзубний щільний дзвінкий *z* [z] з наступним змішуванням з глухим *z* [θ] приводить до втрати особливого

звукотипу, що потребує більших вимовних зусиль порівняно з дзвінкою африкатою [dz] і з дзвінкою міжзубною щільною [z]. Перехід $zd > z$ – результат метатези, чому срияли складний характер африкати z [pladz – do] > *pladzo [=plad – dzo] і щільна артикуляція кінцевого приголосного d складу $plad-$ > *plazzo > plazo.

Вимова спрощеної форми слова $plazo$ в середні віки різниться від сучасної: дзвінка африката z [dz] середньовічного слова та міжзубна щільна глуха приголосна z [θ] сучасного слова $plazo$. Дзвінка африката z [dz] $plazo$ тільки на початку XVI ст. отримує міжзубний щільний відтінок вимови дзвінкого z [z]. Інтервокальне положення поступово веде до ослаблення дзвінкості звучання щільного міжзубного [z] та змішанню з простим глухим z [θ]. Починаючи з XVII ст. обидва звуки злились в один глухий звук [θ]. Як підкреслює Менедес Пидаль, сучасний глухий міжзубний звук [θ], здається, той самий звук XVI ст. [4, 113].

Через посередництво функціонування варіантів передається у мові ідея динаміки звукових перетворень, хоча сама по собі графічна форма слова “безмовна” і не може точно представити всі ступені спрощення в історичному розвитку складного за своєю природою приголосного [z] і взагалі всіх тонкощів модифікації цього звука. Прикладом може слугувати спрощена уже в XII ст. форма $plazo$, що пройшла за п’ять століть багатоетапний процес модифікації інтервокального звука [dz] > [z] > [θ]. При цьому залишається постійним не фонетичний обрис слова, оскільки фонологічний статус деяких його компонентів змінюється, а графічне зображення слова.

Нема ніяких сумнівів у тому, що змішання z і z є досить таки раннім за походженням та досить поширеним у пам’ятках літератури XII–XVI ст. Графічне зображення, тобто написання слова, свідчить про те, як носії мови сриймають його. Л.В. Щерба говорив про “нерозривну єдність”, яку створюють “два роди образів – зоровий та слуховий” [5, 166]. Можна припустити, що такий зорово-слуховий образ зберігає варіантність на основі кореляції за ознакою “дзвінкий / глухий” звук на весь період діючої тенденції змішання приголосних, що знаходяться в парних відношеннях за участю голосу.

У даному випадку ми не ставимо перед собою завдання дати в повному обсязі фонемну інтерпретацію звуків [dz], [z] та [θ]. Нас цікавить історично сформована опозиція /z/: /θ/, яка не позбавлена матеріальної реальності у мові та реальності в її артикуляційній базі. Дана фонологічна опозиція існує в мові з XII ст.

Звуки [dz] та [ts], маючи певну артикуляторно-слухову спільність, знаходяться в одному, спільному для них фонетичному положенні і розрізняють слова та їх форми, цим саме вони функціонально протиставлені один одному. У варіантних словах зі співвідношенням даних приголосних протиставлення поширюється на матеріальну форму слів, представляючи разом з тим не одну, а різні фонемі. Пор., наприклад, варіанти слів *coçazun* і *coçazun*, які використовує анонімний поет середини XIII ст. в “*Libro de Apolonio*” (“Книзі про Аполоніо”):

Entendiy Apolonyo la su entenciyn:
– “Fija”, dixo, “non vengo por pasarvos liciyn,
“desto sey et bien segura en vuestro *coçazun*,
“mas mentsage vos trayo,…”

(*Libro de Apolonio*, 17)

“Здогадався Аполоніо про її намір: / “– Дитя”, – сказав він. “Я не прийшов з тим, щоб дати Вам урок, / І нехай Ваше серце заспокоїться, / Але вісточку Вам приніс, …”.

Entry entre los novios muyt gran dilecciyn,
El Criador entre ellos metiy su bendiciyn;
nunca varyn a fembra, nin fembra a varyn
non serviy en este mundo de mejor *coçazun*.

(*ibid*, 18)

“Прийшло величезне кохання до юнака і дівчини, / І Господь їх благословив; / але ніколи чоловік до жінки, ні жінка до чоловіка / не були в цьому світі так віддані сердечно”.

У даному випадку перед нами реально існуючі варіанти *coçazun* – *coçazun*, що диференціюються приголосними в позиції максимального розрізнення фонем, тому слід говорити не про втрату їх розрізнявальних характеристик, а про втрату можливості

розрізнення слів та морфем, пов'язаних, у першу чергу, з особливостями членів фонемного ряду /z-θ/.

Присутні варіанти *cozagun – cozagun* і в мові XVI ст.

З тією ж формальною функціональною ознакою – дзвінкість-глухість, але зі змінним фонологічним статусом – щільна артикуляція, виступає з початку XVI ст. фонема /z/. Щільна артикуляція приголосних є разом з тим і послабленням їх напруженості.

Усунення фонологічної опозиції /dz/ : /ts/ сталося після тривалого змішування z, з у мовленні носіїв мови, що з усією очевидністю ілюструють літературні пам'ятки XII–XVI ст. Не було абсолютно точно та послідовного розмежування сфер вживання між словами такого типу. Більше того, у літературних творах вони часто зустрічаються в межах одного контексту. Дану ситуацію, як видно, не можна трактувати як довільність мовця (чи того, хто пише). Це, перш за все, "словотворення" мови у створенні варіантів слів, що займають своє місце в лексико-семантичній системі мови.

Причиною ліквідації варіантних відношень слів, що базуються на протиставленні дзвінкий-глухий приголосний звук, є щільна артикуляція [z] в інтервокальному положенні. Але з часом виникає нова фонологічна опозиція у ряді глухих приголосних на основі кореляції за місцем утворення – [s]:[θ]. У розширенні сфери вживання явища "seseo" у деяких регіонах сучасної Іспанії та в більшості країн Латинської Америки проявляється тенденція до усунення з фонологічної системи мови фонем /θ/, а разом з нею також опозиції /s/:/θ/. Фонологічна реалізація [s] і [θ] в іспанській мові пов'язана з поняттями системи та нормативності, бо "історична мова не вичерпується однією системою і однією нормою ..., але все, що в мові є деякою мірою "системним" (як система і норма або як різні норми), є в той же час культурним, соціальним та історичним" [6, 180]. Реалізація [s] і [θ] відповідає графічній системі загальноіспанської мови, навіть тоді, коли різниця фонологічно не існує в її латиноамериканському варіанті.

Відмінність між приголосними z і s середньовіччя від сучасної мови створюється головним чином за рахунок спрощення артикуляції, тобто за рахунок послаблення напруженості артикуляції цих звуків. Можливо, що передумова не стільки для фонематичного протиставлення /s/ : /θ/, скільки для процесу дефонологізації в сучасній мові θ : s > s закладена у змішанні у середні віки z – s, спричинюючи таким чином появу омофонів. Фонетичний процес мовної зміни, як підкреслює Л.Л. Касаткін, відбувається "лавиноподібно". "Розпочавшись в окремих словах, він захоплює дедалі більшу і більшу кількість слів у все більшій і більшій кількості мовців. Лавина виникає в результаті зняття напруги в одному місці, але вона може викликати напругу в іншому. Так, снігова лавина може перегородити ущелину, по якій тече річка. В результаті вода накопичується за завалом, а потім змітає його і несеться униз новою лавиною" [7, 44].

Відсутність у перших пам'ятках сформованого узусу в поєднанні з утрудненістю адекватної передачі засобами латинської графіки особливостей фонетики народної мови (труднощі, з якими стикається будь-яка безписемна мова) ускладнюють встановлення з вимовної точки зору фонематичного значення багатьох звуків у варіантних формах слова. Змішання z і s, а також z і θ зберігається і в наступні періоди функціонування мови. Але, якщо вважати, що омонімія фонем (на відміну від омонімії значущих елементів мови – слів, морфем) неможлива, оскільки фонемі можуть розрізнятися лише за звучанням, отже, у варіантних словах представлені різні фонемі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зиндер Л.Р. Общая фонетика. – Изд. второе, переработ. и дополнен. – М.: Высш. школа, 1979.
2. Скреллина Л.М. История французского языка: Для институтов и факультетов иностран. языков на франц. языке. – М.: Высш. школа, 1972.
3. Горсуев Г.П. Проблемы теоретической фонетики и фонологии. – Л.: Наука, 1969.
4. Menéndez Pidal, Ramun. Manual de Gramática Histórica Española. – 15-ed. – Madrid: Espasa – Calpe, S.A., 1977.
5. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1974.
6. Косерну Э. Синхрония, диахрония и история // Новое в лингвистике. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1963. – Вып. III. – С. 143–343.

7. Касаткин Л.Л. Одна из тенденций развития фонетики русского языка // *Вопр. языкознания.* – 1989. – № 6. – С. 39–45.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Libro de Apolonio // Chabas J. *Antologna General de la Literatura Espacola (Verso y Prosa).* – La Habana: Cultural, S.A., 1955. – P. 16–18.

2. Poema de mio Cid. Sexta ed. corregida y notas por Ramyn Menñdez Pidal de la Real Academia Espacola. – Madrid: Espasa – Calpe, S.A., 1951.

Алла Калита

РОЛЬ СИТУАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИХ ЗМІННИХ В ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТОНАЦІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОГО ЕМОЦІЙНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ

У зв'язку зі змінними реаліями життя будь-якого соціуму розвиток мови, відбувається в умовах вдосконалення існуючих та пошуку нових способів вираження думки, які розширюють альтернативне поле вибору індивідом лінгвістичних засобів спілкування.

Цілком усвідомлюючи загальні закономірності розвитку мови як системи, Е. Селіп [1, 157] говорить, що "кожне слово, кожен граматичний елемент, вираз, кожен звук і кожна інтонація поступово змінюють свої обриси, підлягаючи непомітному, але об'єктивно існуючому дрейфу, що складає суть життя мови". Подібно до більшості складних саморегульованих систем, у процесі розвитку в мові на всіх її рівнях з'являються нові елементи, а, отже, – і нові форми взаємодії цих елементів між собою та з елементами, що існували раніше. Розглядаючи проблеми комунікативного синтаксису, а також зміни та взаємодії елементів різних рівнів мови, В.Д. Івшин [2, 6] зважає на те, що формально-граматичні показники суб'єктно-предикатних відношень поступово перетворювалися в показники інтонаційні, виробляючи або не виробляючи при цьому явно виражені словесні або інші неявні форми їхнього вираження. Інакше кажучи, розвиток мови постійно призводить до появи нових аспектів лінгвістичних досліджень взагалі, та фонетичних зокрема.

Проте, підхід традиційної фонетики, обмеженої рамками структури і функцій сегментного та супrasegmentного рівнів, не завжди дозволяє з необхідною повнотою описувати всю реально існуючу в мовленні різноманітність закономірностей, явищ і механізмів функціонування інтонації. Тому для вирішення питання адекватного опису явищ, що впливають на інтонаційне оформлення емоційного висловлювання, перш за все, доцільно стисло розглянути найбільш значущі напрямки фонетичних досліджень даної проблеми на підставі праць [3–6] під кутом зору багатоаспектної природи самої інтонації.

Звичайно всі аспекти фонетичних досліджень прийнято розрізняти у співвіднесенні з одним із двох планів: планом вираження, який здійснює організацію взаємодії систем мовного механізму, не пов'язаних безпосередньо зі змістом, і планом змісту, що орієнтувалися на передачу смислу. Формальний (структурний) аспект фонетики відносять до плану вираження, тоді як комунікативний, комунікативно-прагматичний, семантичний, емоційно-модальний і найбільш значущий у перспективі – когнітивний – відносять до плану змісту [7].

В умовах реальної комунікації використовується також інформація, яка закладена в інтонаційній будові мовлення, але не входить до складу функцій інтонації, а саме: соціальні, індивідуальні, стилістичні, універсальні характеристики мовлення та його культура. Вивчення цих аспектів фонетичних досліджень може відповідно до конкретних цілей бути віднесене як до плану вираження, так і до плану змісту. Зрозуміло, ігнорування зазначених аспектів не є коректним, адже вони не просто взаємодіють, а будучи взаємозв'язаними та взаємозалежними, є обов'язковими у процесі адекватного сприйняття мовлення, і їх слід розглядати більш конкретно відповідно до їхньої ролі в процесі інтонування. Необхідно також мати на увазі, що на цей час склалася достатньо обгрунтована система понять про фонетичні елементи й засоби, що формують склад, слово, словосполучення, висловлювання і т.д.

Слід також враховувати, що фонетичні засоби, які утворюють одиниці мови й мовлення, не вільні по відношенню до інших, перелічених вище аспектів. Інакше кажучи, будь-які елементи плану змісту знаходять адекватне вираження за допомогою одиниць фонетичного

рівня, тобто одиниці фонетичного рівня водночас можуть бути співвіднесені з декількома аспектами плану змісту і, у першу чергу, з семантичним та комунікативно-прагматичним. З другого боку, система одиниць формальної або структурної фонетики в обсязі традиційного фонетичного знання опрацьована також достатньо повно. Вона базується на добре відомих поняттях про два фонетичні рівні: сегментний і надсегментний, що охоплюють як їх фонетичний аспект (тобто матеріальні засоби складових елементів обох рівнів, у тому числі артикуляцію, акустику і сприйняття), так і функціональний аспект (роль в утворенні значущих одиниць мови та в утворенні мовних значень) [8, 4–5]. Тому основними фонетичними одиницями, що беруть участь у формуванні та передачі смислу висловлювання прийнято вважати звуки мовлення, їх поєднання та інтонацію з усім комплексом її компонентів.

Відомо, що розвиток комунікативного аспекту фонетики був продиктований необхідністю вирішення питань про актуальне членування речення [9, 239–245] або його комунікативну перспективу, а також про смислове виділення членів речення [10, 406–429]. Саме акцент на розгляді ролі інтонації у розв'язанні даних питань і визначив статус наукового напрямку, названого сьогодні комунікативною фонетикою. До сфери її інтересів прийнято відносити також дослідження комунікативних типів висловлювань та їх типологію. У цих дослідженнях засобом членування, актуалізації та визначення висловлювань слугує, як правило, інтонація, співвіднесена з мовними засобами інших рівнів, оскільки це зумовлено тим, що інтонаційні характеристики, взяті окремо, не завжди можуть бути надійним критерієм диференціації комунікативних типів висловлювань та їх варіантів або видів, оскільки в потоці мовлення, за даними експерименту І.Г. Торсуєвої [11, 27], вони часто співпадають.

Оцінюючи конкретні цілі комунікації, слід відзначити, що у зв'язку з існуючою необмеженою кількістю ситуацій і реальних обставин спілкування вони можуть бути вельми різноманітні. Проте, в загальних випадках їх прийнято класифікувати [12, 133–136] за трьома найбільш загальними групами: повідомлення, питання і волевиявлення. Цим трьома видами узагальнених комунікативних цілей відповідають, як відомо, три типи речень – розповідні, питальні і спонукальні, яким у плані вираження у формальній фонетиці притаманні певні форми звучання. У той же час, цілком зрозуміло, що для того, щоб будь-яке звучання стало одиницею плану вираження, воно повинно бути пов'язане з певною смисловою одиницею, смисл якої стає зрозумілим лише у ситуації і не завжди тотожний граматичній формі речення-висловлювання. Це дозволяє у процесі аналізу інтонації виявляти її постійні одиниці, що функціонують як у плані вираження, так і в плані змісту, тобто встановлювати їх категоріальні лінгвістичні значення та усувати випадкові або ситуативні, конотативні співзначення, що стосуються смислу речення-висловлювання, а не його значення [13, 159–160]. При цьому інтонаційні одиниці, що є сукупністю інтонаційних ознак, які диференціюють значення висловлювань, тема-рематичне членування, смислове навантаження висловлювання чи його частин і т.п., традиційно класифікують на інтелектуальні, волюнтативні та емотивні.

Зазначимо також, що проблема співвіднесеності інтонаційних форм з комунікативним типом висловлювання та його смисловим членуванням вивчена достатньо [11] на матеріалах різних мов. Результати таких досліджень показують, що висловлювання, що виражає конкретну комунікативно-прагматичну дію, первинно спрямоване на певні дії, реакції, кінцевий результат. У волевиявляючих, або ін'юктивних, та питальних висловлюваннях на перший план висувається вираження прагматичного значення, мети або наміру мовця, що проявляється як вимога, наказ, попередження, порада, прохання, бажання, осуд, пояснення, підтвердження і т.д. Всередині цих типів висловлювань, що називаються комунікативно- або ситуативно-прагматичними [4, 118], можна класифікувати безліч їх проміжних видів, які визначаються ситуацією та контекстом [14–19].

Одним з вельми цікавих аспектів фонетичних досліджень є вивчення ролі інтонації як вирішального чинника під час розмежування синтаксичних омонімів. Результати експериментально-фонетичних досліджень у цій галузі й поклали початок комунікативно-прагматичному аспекту у фонетиці, який вивчає висловлювання, що дають номінацію мовленнєвого акту в умовах перетину їх первинної та вторинної номінації. Засобами актуалізації такого перетину, як правило, слугують інтонація та інші засоби інтенсифікації смислу. На наш погляд, саме вивчення конкретних реалізацій різних комунікативно-

прагматичних або ситуативно-прагматичних видів висловлювань і доповнюючих до когнітивного або пропозиціонального значення прагматичних ефектів, що виникають у процесі їх актуалізації, сприяє встановленню співвідношення інтонації та семантики як певного поєднання змісту висловлювання та його смислу. Це, у кінцевому підсумку, дозволяє глибше конкретизувати співвіднесеність змісту висловлювання та його смислу, що передається інтонацією.

Таким чином, за допомогою аналізу реального функціонування фонетичних засобів у мовленні прийнято встановлювати ступінь їхньої участі у здійсненні мети висловлювання, а також розкривати механізм інтеграції та взаємодії усіх мовних засобів у вираженні смислу висловлювання. Інтонація також допомагає усвідомити співвідношення значення мовної одиниці та смислу, що породжується певною мовленнєвою ситуацією, або "умисним конфліктом прямого комунікативного значення синтаксичної структури з контекстом і ситуацією мовлення" [12, 140]. Такі "умисні конфлікти", як правило, слугують містком між емоційно-нейтральним та емоційно-експресивним мовленням, де мовна одиниця може виражати невласливе їй комунікативне значення. Іншими словами, вона може за допомогою інтонації передавати певні варіанти емоційно-модальних значень. Цим пояснюється існування безлічі експериментальних досліджень, у яких встановлюються інтонаційні одиниці, що співвідносяться з вираженням конкретних емоцій [16–21 та ін.]. Характерно, що в зазначених працях різноманітні емоції розглядаються як компоненти смислової структури певного мовного фрагменту, і тому в них денотатом інтонаційної одиниці, що висловлює ту чи іншу конкретну емоцію, виступає ситуація.

Як бачимо, одиниці інтонації поліфункціональні, тобто одна й та ж форма може співвідноситись з різним змістом. При цьому семантика інтонаційних одиниць не аналогічна семантиці слова. Вона може бути встановлена у результаті врахування співвідношення смислу висловлювання, семантики слова, смислу тексту і їх інтонаційної форми [4, 117]. Не дивно, у зв'язку з цим, що проблема вивчення конкретних смислів висловлювань, які породжуються в комунікативних процесах з мовних і немовних значень, що акумулюються ними, стає в нинішній час все більш актуальною у фонологічних дослідженнях.

Традиційно процес вивчення семантики передбачає аналіз усіх або провідних аспектів значення висловлювання: просодичного, лексичного, граматичного [13, 155; 22, 107], прагматичного, соціального, пропозиціонального [22, 107], контекстуального, емоційного, модального, конотативного [23, 106] і т.п., які в результаті складної взаємодії формують смисл висловлювання (дискурсу, тексту) у специфічних контекстах і ситуаціях. Це природно, оскільки з точки зору значення та функції жодне висловлювання, що передає значення шляхом асоціативного зіставлення закладеної в ньому інформації з фактами реальної ситуації, не може бути вільне ні від контексту, ні від самої ситуації. Тому смисл, реалізуючись у контексті й конкретизуючись ситуацією, включає також і позамовні конотації культурного характеру [24, 11]. Таким чином, вказані вище аспекти значення, тісно взаємодіючи у процесі передачі інформації, формують смисл висловлювання, будучи відносно незалежними й автономними. Зокрема, було прийнято вважати інтонаційні значення незалежними ні від лексичних, ні від граматичних. Проте, виходячи з результатів дослідження Крутендена [25], Л.К. Цеплітіс, всупереч існуючій думці, побачив більшу ймовірність збігу деяких синтактико-модальних значень з інтонаційними. Експериментальна перевірка цієї ідеї на питальних реченнях [13, 155–156] показала, що у 70 % випадків їх синтактико-модальні значення співпадали з інтонаційними значеннями питання. У зв'язку з цим і було зроблено припущення про те, що невизначеність у розумінні смислу висловлювання усувається при збігу хоча б двох семантичних значень (наприклад, лексичного та інтонаційного).

Відомо, що у переважній більшості випадків індивід підсвідомо заучує ситуаційно зумовлені моделі мовленнєвої поведінки. Тому, якщо розглядати просодичне значення як один з компонентів мовної поведінки, то можна констатувати наступне. По-перше, і мовець, і слухач завжди однозначно сприймають інтонацію прохання, наказу, попередження, твердження і т.п., оскільки саме вона дозволяє розрізняти, чи є дане висловлювання констатацією факту, питанням, спонуканням або оцінкою. Це підтверджується також і тим, що у будь-якій мові [26, 353; 27, 341] у подібних ситуаціях висловлювання оформлюються однотипними чи

схожими інтонаційними моделями (інтонаційними конструкціями, контурами і т.д.). Як правило, дані моделі набувають тієї стійкості, що перетворює їх у стереотипні формули-моделі або набір широко розповсюджених інтонацій, що складають інтонаційно-мелодичний словник мови. Тому відхилення від моделей актуалізації однотипних висловлювань може радикально змінити їхні значення. Мабуть, немає необхідності доводити також, що будь-яка зміна в інтонаційній організації висловлювання може призвести до різної його інтерпретації слухачем, здатним сприйняти його у конкретній ситуації як скаргу, сумнів, підозру, оголошення і т.д., що, у свою чергу, може стати причиною згоди / незгоди (задоволення / незадоволення, схвалення / несхвалення і т.д.) комунікантів. По-друге, для однозначного визначення смислу висловлювання необхідно завжди тримати у полі зору і мовця, і слухача як суб'єктів комунікації з одного боку, та їхні взаємовідносини – з іншого, бо суть комунікації полягає передусім у взаємодії співрозмовників, скерованій на передачу і сприймання смислу або підтексту, що, на наш погляд, одне й те ж, бо і те, й інше має одні й ті ж засоби вираження, а саме: інтонацію та конситуацію.

Зауважимо, що в лінгвістичній літературі відомо протиставлення смислу значенню, у результаті якого зроблено висновок про невідповідність семантичної та синтаксичної структур висловлювання. Тому дослідження логічної суті речення призвело до істотного розмежування понять *смисл* і *значення*, завдяки можливості використання одного й того ж речення у різних комунікативних цілях [28, 134]. Теоретично ця думка була обґрунтована Дж. Остіном [29], який розглядав комунікацію ширше, об'єднуючи теорію комунікативних дій і мовних актів. Розрізняючи у синтаксичній побудові речення пропозиціональний зміст і семантичні елементи, що називаються ілокутивними індикаторами, Дж. Серль [30, 122] відзначає, що дані індикатори, як правило виражаються просодією (інтонацією чи наголосом) або перформативними дієсловами. Цілком очевидно, що поєднання номінації об'єктивної ситуації та комунікативної настанови мовця є основою висловлювання і сприяє ефективному визначенню його смислу, з урахуванням ситуації спілкування та передачі інформації [31, 21–22]. Як відомо, висловлювання дає номінацію мовного акту, форма якої протиставляє висловлювання і речення. Сміслова структура речення складається з первинного значення (звідси первинна номінація), що найменшою мірою залежить від контексту, оскільки речення номінує події, факти чи явища об'єктивної дійсності. На відміну від неї сміслова структура висловлювання значною мірою визначається контекстом, ситуацією, взаємодією з первинним значенням, тобто складається з вторинного значення (вторинна номінація). Тому висловлювання дає експліцитну / імпліцитну номінацію мовного акту, виражену, як правило, за допомогою інтонації або перформативних дієслів, і номінацію фактів, подій об'єктивної дійсності. Іншими словами, під впливом ситуативно-прагматичних змінних висловлювання як функціональна одиниця безпосереднього комунікативного процесу виникає внаслідок сполучення й особливого використання первинної та вторинної номінацій.

Розглядаючи дану проблему, В. Гумбольдт [32] виділяє первинні загальні та конкретні значення, а також аналізує те, що в сучасному мовознавстві можна було б назвати номінативними змінами значення й динаміки значення взагалі. У процесі вивчення висловлювання, відзначає Л.П. Чахоян [31, 24], ми повинні спочатку зрозуміти контекстуальне значення (тобто його смисл), а після цього його денотативне і сигніфікативне значення, оскільки смисл висловлювання актуалізується у конкретній ситуації спілкування. Таким чином, висловлювання можна трактувати як функціонально-семантичну комунікативну одиницю, реалізація якої базується на взаємодії як логіко-семантичних і семантично-синтаксичних, так і психологічних, прагматичних і комунікативно-семантичних механізмів, притаманних комунікативному процесу.

Як відомо, смисл висловлювання змінюється залежно від комунікативної ситуації, а, отже, зумовлює різні комунікативні реакції, що виникають при цьому. Розуміючи під смислом "аналог значення у конкретній діяльності", ряд лінгвістів підкреслює можливість "різкої розбіжності значення слів і їхнього смислу" [33, 60–62; 34]. Інакше кажучи, смисл висловлювання конкретизує мовні засоби, що його складають, і в цілому ряду випадків загальний смисл висловлювання може значно відрізнятись від смислу його складових. При цьому поєднання інтонації та конситуації відіграє провідну роль в актуалізації повного смислу

висловлювання, оскільки поза ситуацією смисл висловлювання сприймається лише відповідно до значення інтонаційної моделі, що його оформлює.

Аналізуючи семантику інтонації, Л.К. Цеплітіс [13, 159] справедливо відзначає, що у висловлюванні ми неминуче зіштовхуємось як зі "сміслом інтонації", так і зі "значенням інтонації". Більше того, будь-які загальні "значення інтонації" являють собою інваріанти, які під впливом різних контекстуальних і ситуаційних трансформацій породжують "смісли інтонації", тобто варіантні, маргінальні, переносні значення. Зрозуміло, що одержання цих "сміслів інтонації", або конкретних контекстуальних чи ситуаційних "значень інтонації" досягається шляхом різних трансформацій інтонаційних моделей, що мають широченний діапазон. Така взаємодія інваріантних і варіантних значень часто недооцінюється лінгвістами і дуже часто стає предметом дискусій психологів та психолінгвістів. На думку автора, смисл однієї й тієї ж інтонації може бути різний і форми його вираження дуже невизначені. На відміну від нього, значення, що утворюються безліччю як семантичних, так і фонетичних одиниць, піддаються лінгвістичному опису. Такий опис, з одного боку, дає можливість виявити основні семантичні риси інтонації, а з іншого – встановити універсальні інваріантні значення інтонації та визначити діапазон одержуваних смислів.

З метою виявлення впливу ситуативно-прагматичних змінних на актуалізацію інтонаційної моделі англійських емоційних висловлювань нами було проведено спектрографічне дослідження висловлювання-здивування *Oh, no, you didn't, did you?* [35, 69], реалізованого мовцем зі зміною змісту відповідно до п'яти різних ситуацій.

Залежності амплітуди звукового сигналу та спектру його частот від часу були одержані за допомогою комп'ютерних програм *WaveLab* [36] та *SpectraLab* [37]. Виявлені таким чином закономірності взаємодії акустичних характеристик було зіставлено з результатами попередньо проведеного аудитивного аналізу.

За результатами аналізу перша реалізація висловлювання *'Oh, no, | you didn't, | did you?'* виражає негативну реакцію мовця у формі несхвалення, докору, що наближається до осуду, у ситуації відповіді на репліку *Look – I'm sorry, but I'm afraid I burnt rather a large hole in your Persian carpet*. Дана реалізація має характеристики зміни амплітуди звукового сигналу та спектру частот у часі, наведені на рис. 1.

Із рисунку (1а) видно, що у першій інтоногрупі має місце плавне зниження інтенсивності вимовляння. При цьому на ядерному складносії другої інтоногрупи спостерігається підвищення рівня інтенсивності, яка, знижуючись на початку третьої інтоногрупи, дещо підвищується у її завершенні.

Найвищі показники інтенсивності зареєстровані на ядерному складносії першої інтоногрупи. Цей пік інтенсивності, на нашу думку, і пов'язаний з найвищим ступенем невдоволення (можливо, з несподіваністю почутого). Завдяки тому, що мовець опанував себе у процесі вимовляння висловлювання, рівень інтенсивності дещо знижується у фінальній інтоногрупі і, таким чином, ніби сигналізує про незмінність факту і необхідність прийняти все як належне. Вузкий діапазон інтенсивності (19,3%) на початку висловлювання ще більше звужується у другій та третій інтоногрупах. Загальна тривалість звучання висловлювання складає 2,23 сек. Зміна тонального рівня має хвилеподібний характер (рис.1б).

Наведені результати цілком співпадають з відповідними даними перцептивного аналізу.

Друга реалізація висловлювання *'Oh, no, you didn't, did you?'*

репрезентує почуття дещо неприродного здивування з очевидним відтінком байдужості при відповіді на висловлювання співрозмовника *I keep telling you – I never went to Naples*. Характеристики зміни амплітуди звукового сигналу та спектру частот у часі для даної ситуації зображено на рис. 2.

Суміщені по шкалі часу його графіки наочно показують характер руху тону під час вимови звуків, що складають досліджуване висловлювання. При цьому з рисунку (2а) видно, що інтенсивність вимови висловлювання плавно спадає до кінця першої інтонаційної групи і зростає у завершенні другої. Мінімум інтенсивності спостерігається в середині першої інтонаційної групи на ненаголошених складах.

Високі показники інтенсивності на початку і в кінці висловлювання з деякими флюктуаціями усередині можуть розглядатися як ознаки байдужості або нещирої зацікавленості. Діапазон інтенсивності актуалізації висловлювання вузький (16,3%). Про байдужість мовця до почутого свідчать також розподіл висловлювання на дві інтонаційні групи, а не на три, як у чотирьох інших реалізаціях, та загальна тривалість висловлювання (1,28 сек.), що є найменшою у зіставленні з іншими реалізаціями досліджуваного висловлювання.

Крім того, під час вимови висловлювання спостерігається чітке розмежування ритмічних груп всередині першої інтонаційної групи, властиве, як правило, підвищеній емоційності актуалізації у розмовному стилі. Зареєстрована інструментально хвилювобудна зміна тонального рівня (рис. 2б) досить чітко підтверджує результати аудитивного аналізу, наведеного у вигляді інтонаційної грами даного висловлювання.

У третій ситуації висловлюванню *Oh, 'no, you 'didn't, 'did you?*

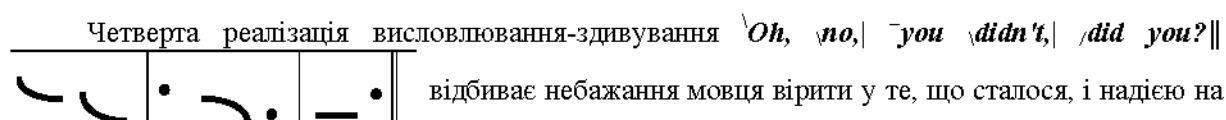
, що характеризується як зацікавлено-радісне здивування при відповіді на репліку *Guess who I met last night – Susan Smiles!* притаманні зміни амплітуди звукового сигналу та спектру частот у часі, наведені на рис. 3.

Досліджуване висловлювання відрізняється різкішими коливаннями інтенсивності (рис. 3а) в інтоногрупах. При цьому під час його вимовляння інтенсивність змінюється таким чином: підвищується з наступним плавним зниженням у першій інтоногрупі, знижується у другій і дещо підвищується у третій інтоногрупі.

Різде підвищення інтенсивності на слові *no* свідчить про те, що саме ця ділянка висловлювання і відображає зацікавленість, ступінь якої підвищується із зростанням інтенсивності на слові *did* у другій інтоногрупі, яке контрастує з різким падінням інтенсивності (29 %) на *n't*. У третій інтоногрупі інтенсивність на ядерному складоносії та затакті приблизно однакова (31 % і 33, 5% відповідно). Проте, тут рееструється значний тональний інтервал між цими ділянками інтонаційного контуру. Діапазон інтенсивності актуалізації висловлювання звужений (29 %).

Відносно невелика тривалість висловлювання (1,69 сек.) сприймається як прояв нетерпіння та бажання продовжити бесіду. Про зацікавленість мовця також свідчить імпліцитно закладене питання, яке міститься у третій інтоногрупі (*How is she?... What does she do?... How does she look?...*), що на перцептивному рівні відповідає широкому висхідному тону з великою швидкістю зміни його напрямку. Зміна тонального рівня, подібно двом попереднім реалізаціям, має хвилеподібний характер (рис. 3б).

Таким чином, у оформленні даного висловлювання усі інтонаційні параметри однаково активні.

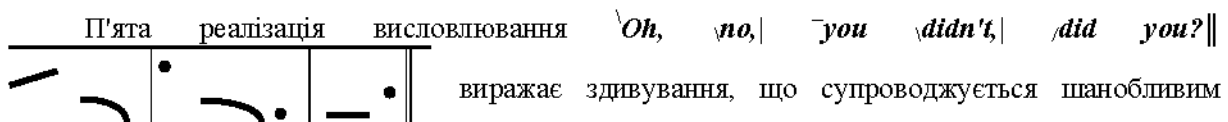

відбиває небажання мовця вірити у те, що сталося, і надією на те, що не все так погано у повідомленні комуніканта: *The interview? Well, to tell you the truth, I made a complete mess of it.* У цій ситуації висловлювання має характеристики зміни амплітуди звукового сигналу та спектру частот у часі, наведені на рис. 4.

Розглянута реалізація висловлювання маркована приблизно однаковим рівнем інтенсивності на стрижневих елементах ритмогруп (рис. 4а), що пояснюється помірним рівнем розвитку почуттів, притаманних процесу висловлення недовіри-здивування.

Про помірність у динаміці розвитку почуття мовця свідчать приблизно однакові показники інтенсивності на всіх наголошених ділянках інтонаційного контуру висловлювання. Діапазон його інтенсивності звужений (29%). Загальна тривалість звучання 2,11 сек. Така сукупність інтонаційних показників підкреслює недовірливе ставлення мовця до почутої інформації, пов'язане з одного боку з його високою оцінкою співрозмовника, а з іншого – зі сподіванням на те, що він переоцінює наслідки обговорюваної події.

Загальна закономірність руху тону, як і в попередніх реалізаціях, має хвилеподібний характер (рис. 4б).

виражає здивування, що супроводжується шанобливим захопленням при відповіді на репліку: ... *So I called all the neighbours together and persuaded them to march to the Town Hall in protest.* Означена актуалізація має характеристики зміни амплітуди звукового сигналу та спектру частот у часі, наведені на рис. 5.

Ця реалізація характеризується найбільшою у розглянутій сукупності висловлювань тривалістю звучання (3,04 сек.), притаманною, як відомо, вираженню позитивних емоцій. При цьому тривалість звучання першої інтонагрупи перевищує сумарний час актуалізації другої та третьої інтонагруп.

Інтенсивність (рис. 5а) змінюється з меншою амплітудою, зростаючи удвічі у кінці висловлення, відтінюючи таким чином перехід здивування у безпосереднє захоплення. Діапазон інтенсивності звужений (35 %), але належить до верхньої зони звуженого діапазону. Таким чином, він найширший з усіх досліджуваних висловлювань. Його розширення відбувається у напрямку від початку до кінця висловлювання, що свідчить про наростання емоції. У свою чергу, різкі перепади інтенсивності також підкреслюють високу емоційну насиченість висловлювання.

Рух тону має хвилеподібний характер (рис. 5б).

Зіставлення наведених вище результатів показує, що з наростанням позитивних емоцій мовця тривалість та діапазон інтенсивності актуалізованих висловлювань збільшуються. При цьому, згідно з результатами аудитивного аналізу, підсилення позитивних або негативних емоцій супроводжується збільшенням тональних перепадів усередині та на межі інтонагруп.

Загальний рух тону в усіх висловлюваннях хвилеподібний з характерним його підвищенням наприкінці.

Як показано вище, для інструментального аналізу були відібрані висловлювання-здивування різної прагматичної спрямованості, що мають структуру розділового питання. Такі питання можуть бути актуалізовані відповідно до однієї з двох їх відомих інтонаційних моделей: 1) низхідний + низхідний тон; 2) низхідний + висхідний тон.

На розділові питання, що вимовляються з низхідним тоном у фінальній інтоногрупі (модель 1), відповідь, як правило, не передбачається. І, навпаки, висхідний тон у другій інтоногрупі (модель 2) вимагає відповіді, ступінь необхідності якої, за нашими спостереженнями, визначається для мовця модифікаціями висхідного тону, що реалізуються завдяки різній швидкості зміни напрямку руху тону, його тонального рівня й діапазону та часу звучання. Тому подальший розгляд результатів акустичного дослідження за рисунками 16–56 доцільно супроводжувати відповідними даними виконаного попередньо аудитивного аналізу.

Так, у завершенні першої реалізації (рис. 1б) аналіз висхідного тону визначається малою швидкістю зміни (полога конфігурація), його низьким тональним рівнем та звуженим діапазоном. Це свідчить про можливість відповіді-пояснення чи виправдовування з боку співрозмовника при незначному ступені їх необхідності.

Високий ступінь почуття здивування з імпліцитним значенням *How could you ...* зосереджений у фінальній частині висловлювання, де, власне, й концентрується питання. У такій ситуації вираження відповіді-пояснення може актуалізуватися як вербально, так і на паралінгвістичному рівні, оскільки пояснення не є необхідним, про що свідчить риторичний характер запитання, пов'язаний з тим, що мовець вже опанував свої почуття після першого шоку. Відтінок невдоволення передається тут низхідним тоном малої швидкості, звуженим діапазоном у першій інтоногрупі, інтенсифікованою вимовою *Oh*, виділенням другої інтоногрупи за допомогою високого тонального рівня.

Друга реалізація досліджуваного висловлювання-здивування характеризується висхідним тоном широкого діапазону і збільшеною швидкістю зміни руху тону при дещо прискореному темпі вимовляння фінальної інтоногрупи та високому тональному рівні затакту (рис. 2б). Звужений діапазон висхідного тону попередньої інтоногрупи та збільшена швидкість його зміни надають висловлюванню відтінок неширокого зацікавлення, байдужості. Варто також зазначити, що висхідний тон у передостанній інтоногрупі має місце в інших висловлюваннях аналогічної прагматичної спрямованості.

Здивуванню-зацікавленості притаманний середньо-знижений початок висхідного тону у третій інтоногрупі (рис. 3б), широкий діапазон якого реалізується завдяки високому тональному рівню на затакті при збільшеній швидкості реалізації. Низхідний тон у попередній інтоногрупі характеризується великою швидкістю зміни напрямку руху. Така взаємодія тонів надає висловлюванню відтінок зацікавленості, нетерпіння, бажання якомога швидше дізнатися про подальший розвиток подій.

Як свідчить аналіз четвертої актуалізації висловлювання, висхідний тон у фінальній інтоногрупі займає середню позицію щодо швидкості зміни напрямку руху тону в порівнянні з другою і третьою його реалізаціями (рис. 4б). Увігнута форма низхідного тону у першій інтоногрупі та особливості інтонаційної будови двох попередніх передають недовіру-розчарування і надію, що не все так погано, як змалював співрозмовник.

Аналіз актуалізації фінальної інтоногрупи п'ятої реалізації висловлювання здивування-захоплення свідчить (рис. 5б) про те, що вона, як і всі попередні, характеризується висхідним тоном у завершенні. Відтінок захоплення тут передається будовою інтонаційного контуру двох перших інтоногруп: висхідно-низхідний рух тону у першій, великий позитивний інтервал на стикові першої та другої, великий негативний інтервал між початками другої та третьої інтоногруп. При цьому висхідний такт першої інтоногрупи передає високий ступінь спрямованості висловлювання на співрозмовника.

Очевидно, різноманітність відтінків здивування, що реалізуються за допомогою розділового питання, передаються завдяки інтонаційним модифікаціям його констатуючої частини. Що ж стосується власне питання, то тут у всіх висловлюваннях зареєстровані варіантні реалізації висхідного тону, обумовлені мірою необхідності відповіді.

Таким чином, інтонація тісно взаємодіє зі всіма засобами мови, інтегруючи всі види значень – лексичне, граматичне, прагматичне, пропозиційне, контекстуальне, емоційне, модальне, конотативне, тощо, і слугує кінцевим засобом формування смислу емоційного висловлювання під впливом ситуативно-прагматичних змінних. Це підтверджує доцільність та актуальність більш широкого і глибокого вивчення інтонації емоційних висловлювань під кутом зору її залежності від ситуативно-прагматичних факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Переводы с англ. под ред. и с предисловием док. филол. наук, проф. А.Е. Кибрика. – М.: Прогресс, Универс, 1993. – 656 с.
2. Ившин В.Д. Коммуникативный синтаксис английского языка: Учебное пособие для ф-тов и ин-тов иностр. языков. – М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1982. – 150 с.
3. Антипова А.М. Направления исследований по интонации в современной лингвистике // Вопросы языкознания. – 1986. – № 1. – С. 122–132.
4. Торсуева И.Г. Современная проблематика интонационных исследований // Вопросы языкознания. – 1984. – № 1. – С. 116–126.
5. Калита А.А. Фоносемантика у загальній системі семантичного знання // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія 8: Мовознавство. – № 1. – 1998. – С. 130–135.
6. Dvorzhetska M.P. Phonetics and Linguistics: Research and Language Teaching // Studies in Communicative Phonetics and Foreign Language Teaching Methodology. – Kyiv: Lenvit, 1997. – P. 6–9.
7. Kalita A. Multidimensionality: the Basis of the Cognitive Approach to Intonation Studies // IATEFL-Ukraine Newsletter. – No. 13. – 1998 Dnipropetrovsk Conference Selections. Vol. II: Research. – Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1998. – P. 17–20.
8. Бондарко Л.В., Вербицкая Л.А., Гордина М.В. Основы общей фонетики: Учеб. пособие. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1991. – 152 с.
9. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения // Пражский лингвистический кружок. – М., 1967. – С. 239–245.
10. Quirk R., Greenbaum S. A Concise Grammar of Contemporary English. – N.-Y., 1973. London, 1973. – P. 429.
11. Торсуева И.Г. Интонация и смысл высказывания. – М.: Наука, 1979. – 111 с.
12. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1988. – 168 с.
13. Цеплитис Л.К. Анализ речевой интонации. – Рига: Зинатне, 1974. – 272 с.
14. Галочкина И.Е. Коммуникативные виды высказываний как единицы языкового исследования // Ритмическая и интонационная организация текста: Сб. научных трудов. – Вып. 196. – М.: Моск. пед. ин-т иностр. языков им. М. Горького, 1982. – С. 91–112.
15. Калита А.А. Интонация констатирующих высказываний в английской монологической и диалогической речи (экспериментально-фонетическое исследование): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Киев, 1984. – 218 с.
16. Иванов С.В. Просодичні засоби реалізації семантики здивування в англійському діалогічному мовленні (експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1997. – 186 с.
17. Янчева Т.В. Просодія висловлювань-захоплень в англійському мовленні (експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Київ, 1997. – 246 с.
18. Fedoriv Ya. The Treatment of Sociocultural Aspects of Discontent Statements Prosody // IATEFL-Ukraine Newsletter. – No. 12. – Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1998. – P. 30–32.
19. Fedoriv Ya.R., Kalita A.A. Systematization of Emotional Utterance Types and Their Variants // Studies in Communicative Phonetics and Foreign Language Teaching Methodology. – Kyiv: Lenvit, 1997. – P. 121–126.
20. Кантер Л.А. Экспериментально-фонетическое исследование интонационной структуры английских речевых единиц, выражающих положительные эмоции (группа "радости"): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1973. – 227 с.
21. Денисов В.Ф. Интонационная структура фраз, передающих комплекс эмоций от недовольства до ярости в английской речи (экспериментально-фонетическое исследование): Автореф. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГПИ им. В.И.Ленина. – М., 1973. – 20 с.
22. Crystal D., 1993. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1993. – 472 p.
23. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982. – 159 с.

24. Гак В.Г. О контрастивной лингвистике // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 25: Контрастивная лингвистика. – М.: Прогресс, 1989. – С. 5–15.
25. Cruttenden A. On the so-called grammatical function of intonation. – *Phonetica*. – V. 21. – No 3. – 1970.
26. Гак В.Г. Высказывание и ситуация // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1973. – С. 349–372.
27. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского языка. – М.: Наука, 1982. – 368 с.
28. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат. – М., 1958.
29. Austin J.L. *How to do Things with Words*. – Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1962.
30. Searle J.R. *Speech Acts: an Essay in the Philosophy of Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
31. Чахоян Л.П. Синтаксис диалогической речи современного английского языка: Учеб. пособие (Б-ка филолога). – М.: Высшая школа, 1979. – 168 с.
32. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
33. Леонтьев А.А. Смысл как психологическое понятие // Психологические и психолингвистические проблемы владения и овладения языком. – М., 1969.
34. Palmer F.R. *Semantics. A New Outline*. – М.: Vyssaya Skola, 1982. – 111 p.
35. Doff A., Jones Ch. *Feelings: Linguaphone Course*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1980. – 112 p.
36. *WaveLab*: Program by Philippe Goutier. Version 2.1. Copyright © 1995-1998 Steinberg.
37. *SpectraLAB*: FFT Spectral Analysis System. Version 4.3213. Copyright © 1997 Sound Technology, Inc. 1400. Dell Avenue. Campbell, CA 95008 USA.

Lubov Kozub

INTONATION PECULIARITIES OF THE ENGLISH ACADEMIC STYLE

Speech intonation is a conglomeration of the phonetic factors of a language which have the following functions: to organize connected speech phonetically by means of breaking it up, in accordance with the sense elements, into phrases and into their significant segments – syntagms; to establish semantic relations between parts of phrases; to endow phrases of their significant segments with declarative, interrogative or imperative meanings, or with shades of these meanings; to express different emotions [1, 9].

No language that we know of is spoken on a monotone; in all languages there are variations of pitch, though not all languages use these pitch variations in the same way. When we talk about English intonation we mean the pitch patterns of spoken English, the speech tunes or melodies, the musical features of English.

Utterances which are different only in respect to intonation may, as a result, differ from each other in meaning. The same phrase may be said in a downright, or a questioning tone of voice, among others.

We do not invent the words that we use in speaking, nor do we invent the sounds of which they are composed; we learn them, mainly in childhood, and spend the rest of our lives using the same words and the same sounds. Similarly we do not invent tunes as we go along; we use tunes which we originally learned as children, and we do not choose them or use them at random. There is a limited number of pitch patterns in any one language, and we use them to produce definite meaningful effects. It is therefore possible to describe frequently recurring patterns of pitch and to give rules for their use.

The pitch patterns or tunes of English are not necessarily the same in form as those of other languages, nor do they necessarily produce the same effect as they would in other languages, though there may be resemblances here and there. This being so, the pitch patterns of any other language may, and very often do, sound wrong if they are applied to English, and give rise to difficulties in communication. In the first place, the use of a tune which is not normally used in English will give a foreign accent to the speech and may make understanding difficult; secondly, and more serious, the use of a tune which is used in English but in different circumstances will lead to misunderstandings and possible embarrassment. As an example of this latter type of danger, the sentence "Thank you" may be said with one tune which makes it sound genuinely grateful, and with a different tune which makes it sound rather casual. Now if the foreign learner unintentionally uses the casual form when an English listener feels entitled to the other one, then the listener may get a very bad impression, since

he will probably assume that the casual effect given by the tune was the one which the speaker deliberately set out to give. This is very important – English speakers are able to make a good deal of allowance for imperfect sound-making, but being for the most part unaware of the far-reaching effects of intonation in their own language, they are much less able to make the same allowance for mistakenly used tunes. The result is that they may hold the foreigner responsible for what his intonation seems to say – as they would rightly hold an Englishman responsible in a similar case – even though the tune does not faithfully reflect his intention.

Having seen that utterances differing only in tune may produce quite different reactions in the listener we can fairly conclude that the tune contributes considerably to the total meaning of an utterance. Yet pitch patterns do not, in English, alter the basic meanings of words, the meanings we find defined in a dictionary. Whatever tune is used with the word "Yes" it remains the same affirmative. The contribution that intonation makes is to express, in addition to and beyond the bare words and grammatical constructions used, the speaker's attitude to the situation in which he is placed [2, 3].

If we consider how intonation may be studied in relation to discourse, we can identify two main areas: one of them is the use of intonation to focus the listener's attention on aspects of the message that are most important, and the other is concerned with the regulation of conversational behaviour.

In case of "attention focussing", the most obvious use is the placing of tonic stress on the appropriate syllable of one particular word in the tone-unit. In many cases it is easy to demonstrate that the tonic stress is placed on the word that is in some sense the "most important". Sometimes it seems more appropriate to describe tonic stress placement in terms of "information content": the more predictable is a word's occurrence in a given context, the lower is its information content, and tonic stress will tend to be placed on words with high information content. The chosen tone can also indicate whether the tone-unit in which it occurs is being used to present new information or to refer to information which is felt to be already possessed by speaker and hearer [6, 177].

Another use of intonation connected with the focussing of attention is intonational subordination. Intonationally subordinate tone-units are marked by the following characteristics: a drop to a lower part of the pitch range, increased speed, narrower range of pitch, lower loudness, relative to the non-subordinate tone-units [6, 178].

As the result of the usage of these components the subordinate tone-units are less easy to hear. Native speakers can usually still understand what is said, if necessary by guessing inaudible or unrecognizable words on the basis of their knowledge of what the speaker is talking about; foreign learners of English, on the other hand, having in general less "common ground" or shared knowledge with the speaker, often find that these subordinate tone-units, with their "throw-away", parenthetical style, cause serious difficulties in understanding.

The academic style is often described by phonostylists as both intellectual and volitional. It is frequently manifested in academic and educational lectures, scientific discussions, at the conferences, seminars, and in classes. The most vivid manifestation of the academic intonational style is realized in a lecture.

According to Erving Goffman a lecture "is an extended holding of the floor in which one speaker imparts his views on a subject, these thoughts comprising what can be called his "text"" [5, 58]. The style of a lecture is typically serious and slightly impersonal, the controlling intent is to generate calmly considered understanding, not mere entertainment, emotional impact, or immediate action.

A person who lectures about lectures does not have a special excuse for lecturing badly; his description of delivery faults will be judged according to how well the description is organized and delivered. Those who present themselves before an audience are said to be "performers" and to provide a "performance" – in the peculiar, theatrical sense of the term. Certainly the listeners are to be carried away so that time slips by, but because of the speaker's subject matter, not his antics; the subject matter is meant to have its own enduring claims upon the listeners apart from the felicities or infelicities of the presentation. A lecturer by virtue of reputation is assumed to have knowledge and experience in textual matters. He does not have to hold the floor – the floor is his but, attention may not be. To maintain the attention of the listeners a lecturer should use photographic, taped and textual records. Besides, a competent lecturer must "possess" his voice: to read a remark with a twinkle in his

voice, or to stand off from an utterance by slightly raising his voice. On the contrary, when he enters a particular passage he can collapse the distance he has been maintaining, and allow his voice to resonate with feeling, conviction, and even passion. Sensing that time is running short, a speaker may change voice and let hearers understand the fact that the pages he is now turning over are ones he has now decided to summarize in fresh talk or even skip.

The lecturer's purpose is threefold:

- to get the "message" of the lecture across to his audience;
- to attract the attention of the audience and direct it to the "message";
- to establish contact with his audience and maintain it throughout the lecture.

To achieve these goals he makes recourse to a specific set of intonational means. The most common pre-nuclear pattern used in lectures is Low Pre-Head+Stepping Head. The Stepping Head makes the whole intonation group sound weighty and it has a greater persuasive appeal than the Falling Head. Occasionally the High Head may occur as a less emphatic variant of the Stepping Head. This enables the lecturer sound categoric, judicial, considered and persuasive.

As far as the terminal tone is concerned, both simple and compound tunes occur here. The High-Fall and the Fall-Rise; are the most conspicuous tunes. They are widely used as means of both logical emphasis and emphasis for contrast. A succession of several high falling tones also makes an utterance expressive enough, they help a lecturer to impress on his audience what he is dealing with, something that he is quite sure of, something that requires neither argument nor discussion [3, 222].

We recognize three main modes of spoken words: memorization, aloud reading and fresh talk. In the case of fresh talk, the text is formulated by the speaker from moment to moment, or at least from clause to clause. This conveys the impression that the formulation is responsive to the current situation in which the words are delivered. Memorization is sometimes employed in lectures, but not admittedly. In lectures, aloud reading is a frequent mode of delivery. Fresh talk is perhaps the general ideal and (with the assistance of notes) quite common. The difference between the text as such and the verbal delivery of the text not only supports a sense of preferential access to the speaker, but also gives weight to the uniqueness. When a lecture is given in fresh talk or a simulation of fresh talk, then responsiveness to the current scene seems apparent. Brackening comments and parenthetical remarks delivered in fresh talk can be used to give a coloration of freshness to the whole script (where these remarks are not actually in fresh talk, fresh talk can easily be simulated out of memorized bits, simply because only short strips are necessary). Another method, standard in aloud reading, is to scan a small passage and then address the audience with one's eyes while reciting what has just been scanned. Besides an effective speaker is someone who has written his reading text in the spoken register. To write a text in spoken prose and to read it "expertly" is, then, to foster the feeling that something like fresh talk is occurring. The prosodic shaping a fresh talker gives to a phrase, clause, or brief sentence is closely guided by his knowing the general drift or of the argument to follow. So although he may botch a word, or lose one, he remains pointed in the right direction.

It is almost certainly true that no public lecture is ever spontaneous, since all of them, even those in which no notes are used, will have been to some extent prepared in advance and therefore represent the written variety of the language read aloud. So lecturers either read the whole of what they wish to say from a script or speak with the aid of the notes; and as reliance upon a written version increases the impression of spontaneity will decrease.

The American researcher Arthur Bronstein wrote in his "Pronunciation of American English": "If you were to walk into a room full of talkative people you could tell whether they were speaking English or some other language even if you couldn't hear the words they were speaking" [4, 63]. Each language is spoken in certain patterned melodies and there are instances where the melody a speaker uses carries as much meaning as the words themselves. The study of intonation is necessary to avoid misunderstanding. The pitch patterns of any language may, and very often do, sound wrong if they are applied to English, and give rise to difficulties in communication.

LITERATURE

1. Нушикян Э.А. Теоретические проблемы интонации английского языка. – Одесса, 1976 – 120 с.
2. О'Коннор Д., Арнольд Д. Интонация разговорной английской речи. – Москва, 1974 – 270 с.
3. Практическая фонетика английского языка / М.А. Соколова, К.П. Гитовт, Л.А. Кангер и др. – М.: Высш. шк., 1984. – 352 с.

4. Bronstein Arthur. Pronunciation of American English. – N.Y., 1978. – 128 p.
5. Goffman Erving. Forms of Talks. – Oxford, 1978. – 197 p.
6. Roach P. English Phonetics and Phonology. A Practical Course. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 212 p.

Ірина Героденко

АНАЛІЗ ІНВЕНТАРЯ ФОНЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖЬОГО ОБРАЗУ

У процесі вивчення фонетичних засобів, які формують художній образ, особливу роль відіграє включення фоносемантичних характеристик до числа лінгвістично релевантних, яке, на думку провідних лінгвістів [1, 22; 2, 180; 3, 15; 4, 24; 5, 20; 6, 30–92], дозволяє розширити та поглибити дихотомічну теорію диференційних ознак фонем, яка базується, як відомо, лише на артикуляторних, акустичних і перцептивних характеристиках звукових одиниць. Такий підхід орієнтує дослідника на вивчення зв'язків не лише між фонемами слова та ознакою об'єкта-денотата, а й також між одиницями плану вираження і плану змісту мовної системи, тобто зв'язків одиниць сегментного та надсегментного рівнів [1, 23].

Результати ряду теоретичних досліджень [5, 20; 6, 31 та ін.] дозволили встановити семантичну значущість усіх компонентів фонетичної будови мови і мовлення, які маніфестуються в алітерації, ритмі, акцентуації, паузації, пролонгуванні та інших фонаційно-просодичних явищах. Відзначена [5, 20] також семантична значущість фонем і їх системна фонозначущість. При цьому, фонетична значущість проявляється переважно у відповідному емоційному чи лише експресивному ефекті від даного звука чи звукоряду, який супроводжує кодовано їх власне акустичний склад. Варто уваги при цьому те, що [7, 125] варіативність фонем як складових мовленнєвого сигналу могла б характеризувати певну ситуацію і статус партнерів по спілкуванню (тобто вказати практично соціальну градацію учасників комунікативного акту), оскільки звукова реалізація одного і того ж повідомлення підлягає значним модифікаціям у залежності від апеляції до різних адресатів.

Як бачимо, саме своєрідність звукової організації художнього тексту є важливим джерелом естетичного впливу та одним з виразних засобів, які сприяють створенню художнього образу в творі [8, 3–4].

З цього погляду цікаво проаналізувати використання графонів для характеристики персонажу, що уточнюють його соціальний портрет. Наприклад, *Ow, eezye – ooa son, is e ? Wal, fewd dan y 'deooty a mother should, eed now bettern to spawl a pore gel's flahrzn than ran awy at haht pyin* [9, 12].

Діалектна вимова Середньої Англії, яка передається у прикладі, спрямована на те, щоб слухач за асоціацією визначив походження мовця, співвідносячи цей діалект з певною загальноосвітньою і соціальною шкалою, як результатом класового розшарування суспільства, яке закріплюється системою освіти.

Зазначимо, що оказіональні графони використовують для передачі всієї гами людських настроїв і станів мовця та ставлення автора до нього. На відміну від них рекурентні графони дають можливість зосередитися на індивідуалізації персонажу через постійні особливості його мовлення і це, як правило, вимова, пов'язана з діалектною нормою чи дефектом мовлення [10, 21]. Саме тому рекурентний графон найчастіше чітко витриманий у всьому мовленні персонажа.

До найбільш частотних засобів графічного виділення слова відносять також варіювання шрифтів, дефісацію, подвоєння / потроєння окремих графем. Такі засоби, сприяючи передачі емоційного стану мовця, покликані відобразити зміну інтонацій та логічних наголосів у його мовленні. Завдяки цьому особливості вимови усного мовлення (на його сегментному та надсегментному рівнях), всі засоби фонографічного висування характеризують персонаж "з середини", з боку самого персонажа, при вдаваному невтручанні автора, що сприяє створенню не тільки зображальної, але й вірогідної розповіді [11, 23].

Фонетичними засобами актуалізації комунікативного змісту тексту-опису художнього образу можуть служити також алітерація і/або асонанс, які можуть викликати у читача або

слухача певні асоціації, поєднані з семантикою та / або емоційною тональністю тексту-опису [12, 43–44; 13, 21]. І хоча їх використання у текстах такого роду не є частотним, вони характерні швидше для фольклорних текстів, все ж таки вони несуть на собі значне функціональне навантаження: вони підсилюють, співпадаючи зі словесним акцентом, силу ритму та надають тексту особливого експресивного забарвлення. Наприклад, ... *and a Vulcan, black, broad-shouldered and blind into the bargain* [14, 558].

Додаткову значущість у текст-опис такого роду вносить повтор морфеми, який надає йому авторської модальності та ритмізує висловлювання [15, 118]. Наприклад,

Scrooge! A squeezing, wrenching, grasping, scraping, clutching, covetous old sinner! [16, 12].

Miss Pecksniff sat upon a stool because she was all girlishness, and play fullness and kittenish buoyancy [17, 36].

Відомо, що звучання слова привертає увагу не лише через його смислову оболонку, але й також як фонетичне ціле, що звучить абстраговано. Звукам, які його складають, приписують особливу значущість: /t/ – це щось швидке, енергійне; /l/ – рівне, гладке, блискуче; /i/ – вузьке; /a/ – велике; /e/ – вічне, значне. Так, теорія звукових асоціацій кваліфікує звук /u/ як той, що зображає дещо страшне, велике; /d/ – як той, що привносить у зміст тривогу, страх; /r/ – як страшний; /i/ – як радісний, швидкий, короткий, різкий [118, 123–125; 19, 19–21; 20, 52; 21, 55; 22, 72; 23, 25]. Сонанти /m, n, l, p/ вказують на плавність, ніжність, м'якість, душевну прихильність, спокій, теплоту відношень [1, 119; 24, 168–169]. До того ж, повільні, важкі, низькі голосні /ə, ɔ, ɔ̃, ɔ̃/ пов'язуються часто з позначенням темряви.

Опозиція високих та низьких фонем [6, 89] також може викликати асоціацію з протиставленнями світлий – темний, гострий – круглий, тонкий – товстий, легкий – масивний і т.д. Хоча цей "звуковий символізм", ця внутрішня значущість розпізнавальних ознак існує у прихованому, неявному вигляді, вона може відразу проявитися, як тільки виникає відповідність між нею та значенням даного слова, нашою емоційною позицією відносно цього слова; ще яскравіше це проявляється у нашому відношенні до слів з полярними значеннями.

У праці Полукарової Т.А. також характеризується ряд англійських монофтонгів та описується їх фонетична значущість [25, 54]. Так, короткі монофтонги асоціюються у ній з такими ознаками, як "хороший", "маленький", "світлий", "швидкий", "легкий", "веселий", "рухомий", "короткий", а довгі – як "поганий", "великий", "темний", "повільний", "важкий", "сумний", "величавий", "довгий". Монофтонги переднього ряду описуються як "ніжні", "безпечні", заднього – "мужні" та "страшні"; лабіалізовані монофтонги – як "округлі", а нелабіалізовані – "вуглуваті"; монофтонги-дифтонгоїди – як "шорсткі" на фоні всіх останніх "гладких" монофтонгів. До "слабких" відносяться монофтонги /e/ та /æ:/; /a:/, /u:/, які асоціюються з ознакою "злий", з них /u:/ та /æ:/ вважаються "тьмяними", а /æ:/ є до того ж єдиним монофтонгом з ознакою "відразливий".

Відомо, що англійській мові притаманна певна особливість, через яку схожим семантичним одиницям відповідають аналогічні сполучення фонем: слабкі – /fl, al, kw, gl/; легкі – /fl, sl/; повільні – /sl/; в'ялі – /fl, sl/; великі – /gr/ та ін. [26, 34]. Дійсно, якщо співвіднести значення слів, сегментна структура яких включає, наприклад, сполучення фонем "fl", то можна виявити, що у їх значеннях існує загальний "семантичний стрижень" [27, 139]. Подібне сполучення фонем виражає ідею швидкого та легкого руху, польоту, наприклад, *flight, fly, flee, flirt, flaw* і т.д. У словах, фонотактична структура яких включає сполучення /gl/, виражається ідея мерехтіння, блиску, гри світла, наприклад, *glare, gleam, glint, gloss*. Поєднання фонем /kr/ виражає ідею різкого звуку, який викликає неприємні асоціації, наприклад: *crack, crackle, crackle, crash, crier, creak, crepitate, croak, creek, crisp* і т.д.

Під впливом певних емоційних станів той, хто говорить, спроможний / здатний свідомо або неусвідомлено використовувати як "світлі", так і "темні" звуки для формування художнього образу. Якісна оцінка даного явища наведена у роботах [28, 104; 29, 8], відповідно до яких:

1) найчастотніші звуки, символіка яких описується ознаками з негативною конотацією: мінорний – "різкий", "важкий", "грубий", "уривчастий", "напружений", "сильний", "неприємний", "поганий" – складають у досліджуваних текстах не більше 30 % від загальної кількості звуків;

2) звуки, символіка яких описується з позитивною конотацією: мажорний – "світлий", "теплій", "повний", "спокійний", "вільний", "плавний", "ніжний", "гарний", "приємний" і т.д. складають понад 70 % від загальної кількості звуків.

Проте, питання про довільний або мотивований характер зв'язків між звучанням і значенням слова було й залишається одним з головних у лінгвістиці [30, 148]. Так, ряд теоретиків [31, 84; 32, 29–30; 33, 158–159 та ін.] заперечують той факт, що у звучі споконвічно закладене певне значення, хоч і припускають, що звуки, будучи організованими спеціальним способом, можуть у творі поетичного характеру набувати експресивного забарвлення, створюючи звукову наочність.

Існує думка [34, 143–147; 35, 24–30], що звуки мають властиве тільки їм конотативно-експресивне значення.

Окремі лінгвісти стверджують також, що фонетичне значення слова, так само як і його лексичне значення, є об'єктивним, пропонуючи при цьому співвідносити експресивність звуку з асоціаціями кольору, почуттями, рисами характеру як у графічній репрезентації, так і в плані вимови [36, 150–160].

Що ж стосується організації звукової форми в цілому, то у ряді випадків [24, 172; 37, 61–65] вона спрямована на використання фонетичного значення як художньо-виразного засобу для підкреслення загального змісту твору, розкриття його глибинного значення, а також для підсилення його експресивного й емоційного звучання. Семантизація звукової форми твору може відбуватися за рахунок реалізації потенційно закладеної у звуках інформації емоційно-експресивного характеру в результаті складної взаємодії плану змісту і плану вираження. При цьому одні властивості окремих звуків можуть підсилюватися під впливом системи, інші, навпаки, заглушаються загальною інтегративною якістю функціональної системи [8, 3–4; 28, 103; 38, 159–170].

Відзначимо, у свою чергу, що просодичні засоби також сприяють передачі специфіки створення художнього образу [39, 30–32; 40, 16–17], при цьому провідна роль належить інтонації, яка реалізує сугестивну функцію. Тому, коли ми слухаємо мовця, ми одержуємо від нього інформацію, що перевищує за обсягом ту, яка закладена у вживаних ним словах, що мають певну звукову організацію. Ця інформація стосується також його соціального стану, віку, статі, характеру, темпераменту і т.д. Крім того, інтонаційне оформлення тексту слугує одним із засобів реалізації його смислової програми і, несучи особливе прагматичне навантаження в тексті [41, 276–277], дозволяє висвітлити семантично домінуючі сегменти опису й забезпечити їх максимальний впливовий ефект [42, 134–135; 43, 14]. Додаткова ж інформація, що міститься в інтонації, досягає 75 % усієї смислової інформації [44, 7].

Взаємодія інтонації з лексико-семантичними засобами [45, 128] сприяє виявленню емоційно-образного впливу на читача або слухача й виступає у ролі своєрідного орієнтиру для розуміння основної думки тексту й задуму автора. Так, відомо [46, 17–63], що в усному мовленні лексико-семантичне варіювання слова має своє власне просодичне вираження, як-от: різним типам лексичного значення відповідають різні просодичні варіанти.

Динамічний аспект кожного компонента інтонації та їх сукупності дозволяє їй функціонувати в ролі граматичних [47, 299–317; 48, 136–137] та експресивно-стилістичних засобів [49, 57; 50, 13; 51, 84; 52, 87; 53, 286–287; 48, 136–137]. Так, основними мовними засобами вираження динамізму в описах художнього образу є ритм і темп звучання. У письмовому тексті інтонація відбивається за допомогою порядку елементів речення, виділення в ньому повнозначних слів, а також за допомогою пунктуації [54, 16–17; 11, 63–64]. Наприклад, *His appearance, – I forget what description you gave of his appearance; a sort of raw curate, half strangled with his white neckcloth, ...* [14, 557–558].

Темпорально-паузальна організація усних текстів дозволяє класифікувати їх як описуючі позитивні або негативні художні образи. При цьому тексти-описи негативних образів характеризуються помірним прискореним темпом, а позитивних – помірно-сповільненим. У свою чергу, тривалість пауз зумовлює тема-рематичний рух текстів-описів художнього образу, розкриває синтаксичні особливості їх граматичних конструкцій і вказує на розвиток динаміки опису. Класифікації лексично нейтральних текстів-описів на позитивні або негативні сприяють

також тональні характеристики (що включають мелодійні конфігурації, зміни тонального діапазону синтагм).

Інтонація, істотно впливаючи на сегментний рівень мовлення відповідно до законів його функціонування, зумовлює різноманітні модифікації звуків, насичуючи тим самим художній образ індивідуально-емоційним та оцінно-естетичним колоритом [48, 137].

Основним же фонетичним засобом актуалізації комунікативного змісту тексту-опису художнього образу є мелодійний компонент [55, 204; 56, 263], що дозволяє визначити його як інтонаційно маркований. Проведений нами аналіз показав, що опис негативних художніх образів характеризується меншою порізаністю мелодійного контуру і вузьким тональним діапазоном, а позитивних – більшою порізаністю мелодійного контуру і середньо-вузьким тональним діапазоном.

Не менш цікавим і вагомим засобом мови, який використовують автори у процесі створення художнього образу, є "синонімічна конденсація" [57, 99–109], покликана посилювати емоційний вплив на читача, покращувати ритміко-просодичну структуру тексту, а також виділяти той чи інший фрагмент висловлення в усному мовленні [27, 137].

Таким чином, правильне інтонаційне оформлення опису художнього образу або його портретних характеристик для досягнення адекватної реалізації змісту висловлення потребує коректного виділення мовних одиниць тексту й актуалізації їх прагматичної валентності. Проте, повнота вирішення даної проблеми в кожному конкретному випадку залежить від адекватного застосування елементів інвентаря досліджуваних фонетичних засобів, що можливо лише на основі знання, отриманого в результаті відповідних експериментальних досліджень певних видів фонетичних явищ і складових їхніх феноменів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронин С.В. Основы фоносемантики. – Л.: ЛГУ, 1982.
2. Горелов И.Н. Разговор с компьютером: Психолингвистический аспект проблемы. – М.: Наука, 1987.
3. Журавлев А.И. Звук и смысл. – М.: Просвещение, 1981.
4. Тураева З.Я. Лингвистика текста // Текст: структура и семантика. – М.: Просвещение, 1986.
5. Шаховский В.Н. Лингвистическая релевантность фоносемантики // Проблемы фоносемантики: Тез. выступл. на совещ. – М., 1989. – С. 20–22.
6. Якобсон Р. Звук и значение / Пер. с фр. Е. Я. Равлоговой // Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985.
7. Успенский Н.Е. // Исследования целого текста. – 1990.
8. Mahir M. Words Like Silver Fish: The Affective Component of Sound Meaning // English Teaching Forum. – Vol. 33. – № 3, July, 1995. – P. 2–5.
9. Shaw B. Pygmalion. – М.: Higher School Publishing House, 1972. –139 p. // Show I. God Was Here but He left Early. – London and Sydney: Pan Books, 1973.
10. Baylon Ch., Fabre P. Sense, Signification, Signifie. Sense, Situation et Contexte // Initiation a la Linguistique. – Nathan Universite, 1990.
11. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: Учеб. пособие для студентов. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1988.
12. Логвин И.Г. Просодия поэтического текста (на материале твердой строфической формы английского фольклора). – К.: КПИИЯ, 1989.
13. Chaplinska T.A. Stylistic Peculiarities of Nature Descriptions in Medieval English Literature // IATEFL-Ukraine Newsletter, 1996. – No. 4. – P. 21.
14. Bronte Ch. Jane Eyre. – М.: Foreign Languages Publishing House, 1954.
15. Тураева З.Я. Лингвистика текста // Текст: структура и семантика. – М.: Просвещение, 1986.
16. Dickens Ch. A Christmas Carol. – New York: Washington Square Press Publication of Pocket Books, 1987.
17. Dickens Ch. Martin Chuzzlewit. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1951. – Vol. 1.
18. Кулешова О.Д. Фонетическая содержательность звуков английского языка // Фоносемантические исследования. – Пенза: ПГПИИ им. В.Г. Белинского, 1990. – С. 120–127.
19. Левицький В.В. Звуковий символізм: основні поняття, ідеї, результати // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 16–25.
20. Лихоманова Л.Ф. Звукообразительные глаголы движения – часть английской звукообразительной системы // Проблемы фоносемантики: Тез. выступл. на совещ. – М., 1989. – С. 50–52.

21. Попова Е.Н. Слоговое строение морфов в фоносемантическом аспекте // Проблемы фоносемантики: Тез. выступл. на совещ. – М., 1989. – С. 55–56.
22. Charlston B.M. Studies on the Emotional and Effective Means of Expression in Modern English. Swiss Studies in English. – Berne, 1960. – No. 46.
23. Fairbanks G., Hoaglim L. An Experimental Study of the Durational Characteristics of the Voice during the Expression of Emotion. – Speech Monograph, 1941. – No. 8.
24. Аверьянова Н.А. Звукосимволизм и интерпретация поэтического текста // Проблемы фоносемантики: Тез. выступл. на совещ. – М., 1989. – С. 96–97.
25. Полукарова Т.А. Фонетическая значимость английских монофтонгов // Проблемы фоносемантики: Тез. выступл. на совещ. – М., 1989. – С. 54–55.
26. Быстрова Л.В., Левцкий В.В., Шевченко О.Ф. Символические функции сочетаний фонем // Проблемы фоносемантики: Тез. выступл. на совещ. – М., 1989. – С. 34–35.
27. Морозова А.Н., Пахомова Т.В. Фоносемантические свойства речевых отрезков с рядом препозитивных определений (на материале англ. языка) // Фоносемантические исследования: Межвуз. сб. науч. тр. – Пенза: ПГПИ им. В.Г. Белинского, 1990. – С. 134–142.
28. Зоз Е.А. Роль звуковой символики в передаче поэтического образа // Проблемы фоносемантики: Тез. выступл. на совещ. – М., 1989. – С. 104–105.
29. Зильберман Л.И. Лингвистика текста и обучение чтению английской научной литературы. – М.: Наука, 1983.
30. Тимонина А.П. Французские лингвисты об экспрессивных возможностях звуков // Фоносемантические исследования: Межвуз. сб. науч. тр. – Пенза: ПГПИ им. В. Белинского, 1990. – С. 148–156.
31. Bally Ch. Traite de stylistique franyaise. – Paris, 1951.
32. Cressot M., James L. Le Style et Ses Techniques. – Paris, 1983.
33. Delbouille P. Recherches recentes sur la valeur suggestive des sonorites // Le vers francais au XX siecle. – Paris, 1967. – P. 158–159.
34. Guiraud P. Language et versification d'apres l'oeuvre de Paul Valery. – Paris, 1953.
35. Michaud G. L'oeuvre et ses Techniques. – Nizet, 1957.
36. Morier G. N. Vers libre symboliste. – Geneve, 1943.
37. Морозова А. Н. Лексическая равнозначность в речи. – Куйбышев: КГПИ им. В.В. Куйбышева, 1985.
38. Dell Hymes. Foundations in sociolinguistics. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1974.
39. Кульшарнипова Р.Э. Фоносемантическая маркированность просодического тембра в звучащем поэтическом тексте // Проблемы фоносемантики: Тез. выступл. на совещ. – М., 1989. – С. 30–32.
40. Рогозная Н.Н. Интонация как объект фоносемантики // Проблемы фоносемантики: Тез. выступл. на совещ. – М., 1989. – С. 16–17.
41. Hatch E. Discourse and Language Education: – Cambridge University Press, 1992.
42. Тарасов Е.Ф., Уфимцева Н.В. Факторы, влияющие на понимание текста // Исследование целого текста: Тез. докл. и сообщ. на совещ. – М., 1986.
43. Дворжецкая М.П., Стернополо Е. И., Калита А. А. Практикум по теоретической фонетике. – К.: КГПИИЯ, 1988.
44. Гальперин И.Р. О понятии "текст" // ВЯ. – 1974. – № 6. – С. 68–78.
45. Королева Т.М. Интонация модальности звучащей речи. – Киев – Одесса: Высшая школа, 1989.
46. Миная Л.В. Слово в языке и речи. – М.: Высш. шк., 1986.
47. McCarthy John. Prosodic organization in morphology // Language sound structure. – Cambridge, MA: MIT Press, 1984. – P. 299–317.
48. Roach R. English Phonetics and Phonology. A Practical Course. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
49. Антипова А.М. Система английской речевой интонации. – М.: Высш. шк., 1979.
50. Гончаров Б.П. Лингвистическое изучение интонации и стихотворения // Филологические науки. – 1991. – № 4. – С. 13–24.
51. Кожин А.Н., Крылова О.А., Одинцов В.В. Функциональные типы русской речи / Учебное пособие для филол. специальностей университетов. – М.: Высшая школа, 1982.
52. Торсуева И.Г. Интонация и семантика текста // Просодия текста: Тез. докл. научно-методич. конф. – М.: МГПИИЯ, 1982. – С. 33.
53. Crystal D. Prosodic Systems and Intonation in English. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969.

54. Вишневская Г.М. Соотношение пунктуации и паузации в чтении поэтического текста (К проблеме иноязычного акцента) // Фонетика устного текста: Межвуз. сб. науч. тр. – Иваново, 1987. – С. 16–25.

55. Гончаров Е.П. Художественная коммуникация и выразительность в поэзии (к постановке проблемы) // Теория, школы, концепции. (Критические анализы). Художественная коммуникация и семиотика. – М., 1986. – С. 203–222.

56. Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Л.: Наука, 1977.

57. Akhmanova O.S., Marcenko A.N. Meaning Equivalence and Linguistic Expression. – М.: Moscow University Press, 1973.

Ірина Петруша

ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ СТУПЕНЯ ІНТЕНСИВНОСТІ ДВОВОМНОЇ ФОНЕТИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

Фонетистові, який змушений у практичній діяльності торкатися чи заглиблюватися у теоретичні питання білінгвізму, відомо, що проблема оцінки ступеня інтенсивності двомовної фонетичної інтерференції не досягла до цього часу такого рівня наукового вирішення, який дозволив би здійснювати безпосереднє використання здобутого лінгвістичного знання у навчальній практиці. Природними у зв'язку з цим уявляються труднощі, які змушений долати практикуючий лінгвіст при необхідності оцінки ступеня інтерферування у мовленні тих, хто навчається, та розробці ефективно діючих методичних засобів корекції хиб вимови.

Проведений нами попередній аналіз стану окресленої проблеми показав, що її вирішення неможливе без розгляду сутності тісно пов'язаних з нею питань: визначення інтерференції як мовленнєвого явища взагалі і фонетичної інтерференції зокрема та зіставлення існуючих у лінгвістиці підходів до характеру і міри інтенсивності процесу інтерференції. Для простоти сприйняття проведемо аналіз теоретичних аспектів зазначених питань у наведеній нижче послідовності.

Вирішення питання аналізу та уточнення відомих нам дефініцій процесу мовленнєвої інтерференції побудуємо на припущенні про те, що шукана дефініція повинна містити вказівки на кінцевий результат описуваного явища, механізм його породження та сферу функціонування чи актуалізації кінцевого результату. Розглядаючи існуючі тлумачення феномену інтерференції [1–14] під окресленим кутом зору, зазначимо наступне.

У всіх згаданих вище лінгвістичних джерелах спостерігаються розбіжності у трактуванні кінцевого результату. Так, кінцевим результатом процесу інтерференції вважається: відхилення [11, 22; 7, 4] або порушення [4, 9] мовленнєвої норми; помилка за рахунок відхилення від норми [13, 117]; негативний перенос навичок [14, 384] або особливостей [10, 132] рідної мови на мову, що вивчається; зміни, що не залежать від внутрішніх закономірностей взаємодіючих мовних систем [9, 56]; результат переключення з одного мовного коду на інший [5]; лінгвістичне переплетення [8]; мовленнєва зміна [2, 97]; індивідуальний ефект запозичення [1]; явище взаємодії структур і структурних елементів двох мов [6, 28]; негативний вплив мовних та немовних (культурних) елементів один на одного [12, 253]; основний прояв білінгвізму [5; 7; 11].

Викладене свідчить, що в ролі кінцевого результату різні автори визначають або власне процеси: "перенос навичок", "взаємодія структур", "вплив мовних елементів", або результат їх здійснення: "помилка", "відхилення від норми", "зміни".

Проте, елементарна логіка приводить нас до висновку, що шуканий результат доцільно трактувати як "відхилення від норми вторинної мови", яке може бути в інтересах лінгвістичної науки оцінене з якісного та кількісного боків, і набуває по відношенню до трактування "помилка актуалізації" більшого ступеня узагальнення, як це повинно бути притаманне будь-якому терміну теорії мови.

Причинами та механізмами інтерференції в цих дефініціях вказуються: "знання більше, ніж однієї мови" [11]; "взаємодія двох типів мовленнєвої діяльності" [13]; "переключення з одного мовного коду на інший" [5]; "наявність мовної одиниці одночасно у двох системах" або "накладання двох мовних систем" [8]; "контакт двох мов" [2]; "індивідуальний ефект запозичення" [1]; "прояв психічної інтерференції у лінгвістиці" [3]; "вплив іншомовних

елементів" [4]. Тут неважко переконатись, що визначення механізму інтерференції варіює від рівня загальних ознак до його конкретних характеристик. У той же час, в аналізованих з точки зору висунутих вище припущень визначеннях присутні раціональні межі окреслення сфери функціонування шуканого механізму, які охоплюють простір між "контактом двох мов" та "індивідуальним ефектом запозичення". У цьому просторі провідну роль, без сумніву, слід віддати індивідуально-психічним виявам особистості мовця. Тоді механізм породження процесу інтерференції, як і належить, буде віднесено до сфери свідомості індивіда, де, по суті, і відбувається накладання елементів первинної мовної системи на вторинну. Залишається додати, що сферою прояву ефекту інтерференції є процес мовленнєвої актуалізації.

Спираючись на викладене, явище інтерференції у мовленнєво-породжуючому процесі доцільно трактувати як відхилення від норм мовленнєвої актуалізації, що відбувається у свідомості індивіда у результаті накладення елементів первинної мовної системи на вторинну.

За аналогією з цим, фонетичну інтерференцію слід трактувати, власне, як відхилення від норм мовленнєвої актуалізації, що проявляється у результаті накладення у свідомості індивіда сегментних та супрасегментних елементів первинної мовної системи на елементи будь-якого рівня вторинної.

Зауважимо, що під нормою, згідно з існуючими уявленнями, розуміють те коло вимог, яке висувається до мовця як носія мови певного соціуму. При цьому процес інтерферування у кожному конкретному випадку комунікації оцінюється за результатами відхилення від зазначених норм у діапазоні від мінімального відхилення до стану розриву комунікації за рахунок семантичної невідповідності [15; 16; 17].

Щодо однозначності функціонуючих на даний час підходів та критеріїв практичної оцінки ступеня інтенсивності процесу інтерферованої актуалізації висловлювань, то вона, як відомо, залишається у ряді невирішених остаточно питань лінгвістики. У зв'язку з цим, слід зазначити існування щонайменше двох підходів, згідно з якими пропонується застосовувати якісну або кількісну оцінку. При цьому, якщо якісна оцінка спирається [18] на механізм чи джерело процесу інтерференції або враховує природу взаємодіючих у ньому засобів різних рівнів мови [19; 20, 83; 21, 208], то, на відміну від неї, кількісну інтерференцію лише пропонується [20] враховувати по відношенню до ступеня системної організації того чи іншого рівня мови.

Очевидно, що існуючих теоретичних передумов недостатньо для вирішення як практичних, так і теоретичних завдань оцінки явища інтерференції. На наш погляд, розв'язання цього питання може сприяти розроблена в обсязі започаткованого нами аналізу інтерпретаційна модель взаємодії мовних засобів різних рівнів у процесі інтерферованої актуалізації висловлювань, яка наведена на рисунку.

З рисунку видно, що сукупності лінгвістичних засобів кожного мовного рівня зображені відповідними парами площин первинної та вторинної мов. Розташування цих пар у вертикальному напрямку знизу вгору інтерпретує логіку вибору засобів актуалізації мовцем певного висловлювання: від лексичних засобів до граматичних із завершенням мовленнєвого оформлення засобами фонетики. На площинах вторинної мови кожного рівня зображено певні сукупності обраних мовцем лінгвістичних засобів з відповідним зазначенням напрямків їх взаємодії за допомогою стрілок. Окремі засоби первинного рівня, що застосовуються білінгвом на заміщення відсутніх у його пам'яті засобів вторинного рівня, зображено відповідно на площинах первинних мов, а напрямки їх заміщення вказано пунктирною стрілкою.

Зважаючи на те, що у даній праці поставлено конкретне завдання вирішення проблеми оцінки ступеня інтенсивності двомовної фонетичної інтерференції, взаємодія елементів площин фонетичних засобів пророблена нами більш ретельно. Зокрема, ці засоби сформовані у вигляді певної системи, до якої входять два рівні їх функціонування: сегментний та супрасегментний. За описаним механізмом інтерпретаційна модель певною мірою інтегрує ряд аспектів, розглянутих у праці [21] при розробці шкали проникності різних мовних рівнів, та співпадає з концептуальними підходами інших праць, спрямованих на вирішення цього питання [22; 15; 16; 5; 19], що дає підстави вважати її функціонально придатною для опису явища інтерференції та її наслідків.

Розроблена модель наочно відображає можливість як наскрізного – міжрівневого – характеру інтерференції, алгоритм якого зазначено стрілками 1–7, так і поверхневого – однорівневого, зображеного стрілкою 8. Ця особливість білінгвізму може бути використана як основний критерій якісного розподілу ступеня інтенсивності процесу інтерферування на екстенсивний у випадку однорівневого його характеру та власне інтенсивного у випадку наскрізного. Незавжно зрозуміти, що на рівні теоретичних проблем, які вирішує лінгвістика, потреба кількісної оцінки ступеня інтенсивності актуалізації наскрізно інтерферованих висловлювань не має сенсу.

По-іншому ми змушені підходити до осмислення змісту якісних та кількісних критеріїв оцінки результатів мовленнєвої інтерференції. Проте, сформоване фонетичною теорією знання містить майже прямі вказівки на суттєвий бік вирішення цього питання. Так, наприклад, розподіл якісних оцінок ступенів інтенсивності двомовної фонетичної інтерференції найбільш доцільно пов'язати з існуючим його членуванням на сегментний та супрасегментний рівні із зазначенням результатів актуалізації на сегментному рівні як неповної інтерференції, а на супрасегментному – повної. Відповідно до цього якісна оцінка ступеня інтенсифікації фонетичної інтерференції повинна поділятися на повну та неповну.

Для виявлення кількісної оцінки ступеня інтерферованості мовленнєвих реалізацій (тобто оцінки кількості відхилень вживаних фонетичних елементів від норми) на кожному з фонетичних рівнів доцільно, за аналогією з практикою інших наук, застосовувати відсоткове співвідношення, супроводжуючи його відповідними статистичними даними.

Таким чином, ефект, явище чи процес фонетичної інтерференції в цілому пропонується оцінювати якісно в критеріях ступеня повної чи неповної їх інтенсивності. У свою чергу,

наслідки цього процесу, що рееструються як певні відхилення від мовленнєвої норми, чи фонетичні помилки, слід оцінювати відсотковим співвідношенням до їх суми з нормативно вживаними елементами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hockett Ch. A Course in Modern Linguistics. – N. Y., 1958. – № 4. – 621 p.
2. Diebold A.R. Incipient Bilingualism // Language. – Baltimore, 1961. – Vol. 37, № 1. – P. 97–112.
3. Верещагин Е.М. Заметки о монографии У. Вайнрайха "Языковые контакты" // Вопросы порождения речи и обучение языку. – М., 1967. – С. 118–140.
4. Juhasz J. Probleme der Interferenz. – Budapest: Ak. Kiado, 1970. – 174 s.
5. Михайлов М.М. Двухязычие и взаимовлияние языков // Проблемы двухязычия и многоязычия. – М.: Наука, 1972. – С. 197–203.
6. Дешериев Ю.Д., Протченко Н.Ф. Основные аспекты исследования двухязычия и многоязычия // Проблемы двухязычия и многоязычия. – М.: Наука, 1972. – С. 26–42.
7. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты. – Л.: Наука, 1972. – 78 с.
8. Хауген Э. Языковой контакт // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1972. – Вып. 6. – С. 61–80.
9. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двухязычия. – К.: Вища школа, 1974. – 174 с.
10. Розенталь Д.Э., Теленкова Н.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – М., 1976. – 544 с.
11. Вайнрайх У. Языковые контакты: Пер. с англ. – К.: Вища школа, 1979. – 264 с.
12. Дешериева Ю.Ю. Проблема лингвистической интерференции в современном языкознании // Теоретические проблемы социальной лингвистики. – М., 1981. – С. 240–255.
13. Митрофанова О.Д., Костомаров В.Г. Методика преподавания русского языка как иностранного // Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания. – Т. 1. – М.: Русский язык, 1990. – С. 116–122.
14. Сопира А.И. Проблемы межязыковой интерференции при изучении русского языка в словацкой школе // Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания. – Т. 1. – М.: Русский язык, 1990. – С. 384–385.
15. Реформатский А.А. О сопоставительном методе // Рус. яз. в нац. шк. – 1962. – № 5. – С. 23–33.
16. Бодуэн де Куртене И.А. Язык и языки // Избранные труды по общему языкознанию: В 2 т. / АН СССР – М., 1963. – Т. 1. – С. 67–96.
17. Nash R. Phonemic and Prosodic Interference and Intelligibility // Proceedings of the 7th International Congress of Phonetic Sciences. – Montreal, 1971. – P. 570–573.
18. Поглавская Т.В. Просодия восклицаний в условиях интерференции: Автореф. дис ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – Мн., 1987. – 23 с.
19. Haugen E. The Analysis of Linguistic Borrowing // The Ecology of Language. – Stanford: Stanford University Press, 1972. – P. 79–109.
20. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов. – К.: Вища школа, 1974. – 256 с.
21. Rot S. English in Contact with Hungarian // English in Contact with other Languages. – Budapest: Ak. Kiado, 1986. – P. 207–230.
22. Osgood Ch. E. The Similarity Paradox in Human Learning: a Resolution // Psychological Review. – 1949. – V. 56, № 3. – P. 132–143.

Наталія Рибіна

ОСОБЛИВОСТІ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕКСТУ І РИТМУ

Проблемі усного сприйняття письмових текстів приділяється небагато уваги, оскільки вважається, що наукова література існує лише в письмовому вигляді і читається тільки очима. Проте і при читанні "про себе" у читача відбувається озвучення тексту, він обов'язково звучить у внутрішньому мовленні.

Певний досвід значно полегшує вибір механізму пошуку єдиних кодових логічних засобів, що знаходять різне вираження різними просодичними засобами у єдиній системі – тексті. "Те, що лінгвіст називає системою, є відомою абстракцією, каркасом, побудованим з уявних елементів (одиниць) та моделюючим, хоч і в дуже спрощеному вигляді, реальні внутрішньо системні відношення" [1, 35]. Це висловлювання відображає факт залежності принципів і критеріїв системних ознак від мети і завдань лінгвістичних досліджень. Визначення

системи тексту допускається, зрозуміло, лише як наукової абстракції, яка, відображаючи об'єктивні дані реально існуючих систем, вживається у мові з метою вивчення тексту і практичного використання результатів системного аналізу. Цим пояснюється широке коло самостійних наукових дисциплін, які вивчають текст: стилістика, літературознавство, логіка, прагматика, психологія, теорія інформації та комунікації тощо.

Відповідно до основних принципів теорії систем текстом є об'єкт, що складається з кількох підсистем, а сам текст входить до системи вищого порядку, тобто до комунікативної системи [2, 14]. Таким чином, озвучений текст останнім часом став одним з найбагатоплановіших об'єктів лінгвістичних досліджень, більшості явищ якого можна знайти пояснення лише з позицій системного аналізу. Завдяки системному підходу до аналізу текстів для фонетистів стало можливим прояснити ряд основних проблем вивчення супrasegmentного рівня мовлення.

Реалізація принципів системного підходу стосовно просодії [3, 4] означає, перш за все, наступне: властивості інтонації як системи не зводяться лише до суми властивостей її складових елементів та інтонація як ціле не виводиться з властивостей останніх; кожний просодичний елемент, його властивості і відношення залежать від його місця, функцій і т.п. всередині цілого; інтонаційну систему можливо описати через встановлення її структури, тобто мережі зв'язків та відношень (метод структурного встановлення системи); поведінка інтонаційної системи обумовлена поведінкою її окремих елементів та властивостями її структури; враховується взаємодія інтонаційної системи із зовнішніми та екстралінгвістичними факторами; кожний просодичний елемент розглядається як підсистема, структурована за законами цієї інтонаційної системи (підсистеми тону, гучності, тривалості).

Вступаючи до сфери вирішення питань про систему просодичного оформлення мовлення (тексту), дослідники зробили суттєвий внесок у розвиток теорії поліфункціональності просодії: здатності системи просодичних засобів, які складають супrasegmentний рівень мовлення, формувати структуру, стиль тексту, відображати комунікативні і прагматичні особливості тексту (А. Антипова, Ю. Дубовський, Б. Кандинський, І. Майорова, Т. Ніколаєва, І. Торсуєва, Н. Черемісіна та ін.)

Теорія поліфункціональності просодії передбачає широкі можливості для дослідження різноманітних відношень між змістовою і формальною організацією тексту. Оскільки текст є системою, функціонування якої забезпечується інтеграцією, ієрархічним входженням одних структур до інших [4, 13], будь-які структурні засоби, що поступають із конкретного тексту, тісно пов'язані зі змістом основної інформації в межах її тема-ремагічних відношень. Важливість просодико-ритмічного аналізу тексту пов'язана не лише з правильною інтерпретацією його експліцитної інформації, але і з виявленням його імпліцитної когніції.

Як відомо, спілкування неможливе без точного, надійного і продуктивного сприйняття та відтворення тонічних елементів всередині ритмічних одиниць [2, 100–149], які, без сумніву, сприяють точнішій перцепції іншомовного мовлення, так як текст, зокрема навчально-науковий, перш за все, розглядається як одиниця мовної комунікації, тобто мова йде про можливість спілкування через звукову форму мови, оскільки будь-який текст, в тому числі навчальний, є експлікація комунікативного висловлювання. Питання про просодію у формуванні єдності змістової структури тексту і прагматичної настанови нерозривно пов'язані із загальною проблемою виявлення специфіки його когніції. Ряд проблем було вирішено в результаті просодичних досліджень текстів на прикладі праць Д. Андреевої, О. Валігури, М. Дворжецької, А. Калити та ін.

Ритмуутворюючі та стилеутворюючі функції просодії є менш дослідженими, особливо в плані зв'язку зі структуруючою функцією тексту, тобто членування тексту на логічні структури в їх актуальному просодичному оформленні відповідно до функціонально-стильових та концептуальних напрямків.

Основні функції просодії знаходяться у певному взаємозв'язку, зокрема, в плані ритмічної структури. У цьому відношенні дослідження навчально-наукового тексту проводиться в порядку членування мовленнєвого потоку на окремі сегменти, виділеність яких була визначена як фізіологами, так і психологами. Розпізнання мовлення, яке звучить, починається, як правило, з виявлення слівформ з точки зору їх смисло-просодичного та

ритмічного сприйняття, що, без сумніву, пов'язано з теорією інформації як когнітивною наукою [5, 15]. Тому очевидно, що будь-які труднощі, пов'язані зі сприйняттям або відтворенням письмового тексту, заважають їх адекватному розумінню і, відповідно, неприйнятні в організації текстів наукового регістру. Ці тексти повинні бути сегментовані таким чином, щоб його зміст-намір був донесений до аудиторії з максимальною повнотою і розумінням відповідно до певних правил утворення концептуальних структур.

Важливим є і той факт, що в потоці мовлення кожне слово – частина ритмогруп, які утворені основними просодичними засобами, що заповнюють проміжки між основним ритмічним устроєм всіх значимих одиниць, які практично зливаються з незначними одиницями, являючи собою різноманітні варіації сполучуваності навчально-наукових кодових ознак – когнітивній парадигмі запропонованого тексту, що реалізується на основі декларативних і процедурних знань.

Проблемним є і питання визначення процесу взаємодії кодових просодичних ознак, які поширюються на синтагматичні відношення як всередині слів, так і всередині семантичної групи, фрази, тексту. В цьому плані виявляється можливим вивчення засобів просодичного оформлення озвучення психолінгвістичного та синтактико-семантичного устрою речення у взаємовідношенні між реципієнтами та вихідним текстом. Комплексний набір просодичних ознак тут сприяє найбільш глибокій оцінці і розумінню тексту, проникненню в глибинну семантику інформації [6, 14–96].

Чимало праць присвятили цій реципієнтно-текстовій проблемі в плані співвіднесеності реципієнтів і комунікаторів Ю. Сорокін, О. Тарасов та ін. Їх дослідження були спрямовані на виявлення "логіко-фактологічного" ланцюжка [7, 100–175].

Для нашого дослідження також важливим є виявлення відповідного просодичного оформлення такої логічної послідовності в межах динамічної темпоральності структурно-мелодійних характеристик навчально-наукового тексту. У зв'язку з цим найбільш яскравим відображенням візуальної форми тексту є графічне зображення ритмічної послідовності семантико-психолінгвістичної єдності на рівні комунікатора і реципієнта у формі певного набору ритмічних груп, які базуються на різноманітних смислових компресіях, що згадуються у працях таких авторів, як І. Зимня, Ф. Малинська, С. Толкачова.

Смислово компресію тексту поряд з його просодичним оформленням можна представити у вигляді тема-рематичних структурних моделей, що відображають основну семантичну структуру тексту, а також єдність просодії і думки в плані їх інформаційної важливості в межах ритмічних обмежень. Проте, структурним моделям необхідне чітке визначення їх просодичної гнучкості в плані мелодійної характеристики [8, 1–28].

Безумовно, моделювання логічних структур та їх просодичних факторів являє собою надійний інструмент керування "семантичною масою" або "знаковим продуктом" [5, 20], тобто основні кодові ознаки на різних рівнях навчально-наукового тексту в плані інтерпретації тексту і формування думки різноманітними просодичними засобами. Кульмінацію розвитку думки всередині даних смислових фрагментів за активної участі просодико-ритмічних елементів можна простежити за розвитком колонів, кожний з яких набуває більшої значущості. Межі цих колонів, відповідно, екстралінгвістично визначені ритмофразами і колонорозділами, що являють собою паузальний характер членування. Для колонорозділів переважають середні, малі і короткі паузи. Для членорозділів – середні і тривалі. При цьому зберігається цілісність просодичної структури всього висловлювання, виражаючи суть діалектичної єдності [9, 127–136]. У процесі пошуку необхідної інформації центр уваги переноситься з усієї маси матеріалу на ритмо-стимулюючі центри структурно-логічного членування мовлення, а також на визначення головного як всередині слів та словосполучень, так і всередині речень, а також НФС.

Теорія поліфункціональності просодії та поява теоретичних засад когнітивного підходу до вивчення інтонації відкрили широкі можливості для дослідження різноманітних відношень між змістовою і формальною сторонами організації тексту як одиниці комунікації, оскільки можливість виконання текстоутворюючої функції різними компонентами просодії, що розглядаються на різних рівнях лінгвістичного та екстралінгвістичного аналізу, приводять до визначення ролі цих компонентів у створенні системно і структурно організованого зв'язного і

цілісного об'єкта, що є необхідною передумовою і для подальшого його вивчення в системі комунікації, де реалізується його когнітивна функція.

Метод концептуального аналізу і теорія когнітивності фонетики відкрили також не менш важливі перспективи і для вивчення предмета серйозних і довгих дискусій – ритму прозового тексту.

Ритму, явищу, що організує всі матеріальні об'єкти, довгий час відмовляли в статусі організатора прозового тексту у зв'язку з нерозробленістю його матеріальної основи. Опора на художню образність, порівняння з поетичним ритмом, ототожнення ритму і метру приводили до "ідеалізації" сутності цього явища, і тому виявлялися невдалі спроби визначити формальні засоби його вираження, одиниці ритму та його функції (М. Гіршман, В. Жирмунський, І. Чичерін та ін). Плодотворнішою у визначенні ритму виявилася концепція "синтаксичного ритму", яку розробляли І. Гальперін, М. Гіршман, Н. Іванова, Г. Солганик. Проте з часом дослідження підтвердили, що є всі підстави розглядати періодичну повторюваність просодичних засобів, які оформляють одиниці змістового плану тексту, як безпосередню супрасегментну ритмічну форму. Ця форма певною мірою надає можливість для аналізу системних особливостей тексту загалом і однієї з його підсистем – ритму.

Говорячи про системність у явищі ритму, варто відзначити те особливо важливе значення для подальшої розробки проблеми системного вивчення ритму, яке набуває теорія мовленнєвого ритму. На досить обширному матеріалі, який включає читання прози, автори дають ґрунтовне, глибоке і повне висвітлення проблем просодичного ритму і визначають ознаки просодичного оформлення смислових одиниць за подібністю їх акцентно-мелодійної структури та часової співвіднесеності.

Вважаємо, що обрані дослідниками мовленнєвого ритму вищеназвані критерії в оцінці просодичної подібності і співвіднесеності смислових одиниць можуть бути застосовані для виявлення концептів одиниць ритму для кожного з окремо взятих функціональних різновидів текстів і для кожного типу навчального тексту зокрема. Оскільки кожний тип тексту володіє власною комунікативною, прагматичною, стилістичною специфікою, особливої ваги для дослідження конкретного матеріалу набуває попереднє гіпотетичне прийняття й експериментальне підтвердження принципів просодичної подібності та співвіднесеності смислових одиниць.

Для підтвердження гіпотези про універсальні і специфічні характеристики ритму та його функцій необхідно визначити особливості ритмічної організації текстів, які реалізуються при різних умовах комунікації. З цією метою лише системного аналізу недостатньо, необхідно переключення на метод системно-функціонального та когнітивного аналізу.

Функціональний підхід у дослідженнях передбачає діалектичний розгляд відношень між елементами системи. Відповідно, системно-функціональний аналіз ритмічної організації проводиться на рівні абстракції, типізації і реалізації ієрархії одиниць ритму. Цим шляхом встановлюється форма взаємодії одиниць ритму в ритмічній організації тексту. Поряд з тим існує також інформація, яку несуть ці одиниці та їх обробка, процес, що досліджується когнітивістикою, яка торкається і плану вираження, і плану змісту. Експериментально підтверджені дані про можливості таких мовленнєвих і смислових сегментів, як ритмогрупа, синтагма, фраза, НФЄ у формуванні явищ ритму на основі періодичності їх подібного просодичного оформлення мають прямий вихід у міжсистемні, багатоаспектні дослідження форми і змісту текстів, їх комунікативної та прагматичної спрямованості.

В міру того як, завдяки концептуальним дослідженням тексту формальні і семантичні ознаки одиниць тексту отримують все більш експліцитні формулювання, спостерігається процес відходу від традиційного розуміння ритму у фонетиці. Для цього є передумови в таких галузях як літературознавство і стилістика (І. Гальперін, К. Сапаров), філософія і естетика (В. Асмус, Д. О'Коннор), фізіологія і психологія мовлення (Н. Жинкін, І. Зимня).

Таким чином, система ритму в широкому розумінні гіпотетично є парасольковим терміном, за визначенням Е. Кубрякової, що може включати у фонетичних дослідженнях такі аспекти текстової організації, пов'язані з єдиним об'єктом – когніцією:

- психо-фізіологічні, які інтелектуально корелюються закономірностями породження мовлення,

- мовні, лексико-синтаксичні засоби ритмізації тексту; тип мовленнєвої діяльності: спонтанне чи квазіспонтанне мовлення, читання, переказ і т.п.;
- особливості функціонального стилю тексту: художній, офіційно-діловий, науковий і т.п.;
- інформаційна структура тексту: типи інформації, інформаційна насиченість і розподіл центрів уваги;
- прагматика тексту: глобальні і часткові цільові настанови та лінгвістичні засоби реалізації їх у тексті;
- психологічні особливості впливу ритму на емоції і почуття реципієнта;
- комунікативні умови реалізації тексту в широкому розумінні: індивідуальні особливості мовців та їх соціальна належність, освіта, місце й умови реалізації тексту;
- типи мовленнєвих контекстів: розповідь, опис тощо; відображення в ритмі емоційної спрямованості лінгвістичних засобів;
- композиційно-структурні особливості побудови тексту: лексико-синтаксичні засоби членування і зв'язності, інтеграції змісту і визначення особливостей його естетичної та інтелектуальної цілісності.

Отже, у фонетичних дослідженнях тексту вивчення ритму гіпотетично можна вести як у зв'язку з фізіологічною базою мовленнєвого ритму, так і в поєднанні з аспектами комунікативної, прагматичної, естетичної і психологічної організації тексту, тобто у зв'язку з кожною площиною виділених вище об'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонтьев А.А. Слово в речевой деятельности. – М.: Наука, 1965.
2. Антипова А.М Ритм как система английской речи: Уч. пособие для пед. ин-тов. – М.: Высшая школа, 1984.
3. Кантер Л.А. Просодические характеристики речи как объект системного анализа: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Москва, 1990.
4. Майорова И.А. Текстобразующие функции интонации (на мат. англ. яз.): Дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 1980.
5. Дмитриева Е.Б. Структурно-ритмическая организация научно-технического текста: Дис. ... канд. филол. наук. – Баку, 1993.
6. Сорокин Ю.А. Этнопсихоллингвистика. – М.: Наука, 1988.
7. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Общение. Текст. Высказывание. – М.: Наука, 1989.
8. Белявская Е.Г. Фонотактические модели английского языка и возможность их применения в автоматическом распознавании речи: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 1975.
9. Дубовский Ю. А. Анализ интонации устного текста и его составляющих. – Минск: Вышэйшая школа, 1978.
10. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука // Вопр. яз. – № 4. – С. 34–46.
11. Bierwisch M. Modern Linguistics, its development, methods and problems. – The Hague – Paris: Mouton, 1971.
12. Dressler W. Current Trends in Text Linguistics. – Berlin, New York, 1978.

Irina Sokolets

STANDARD NATIONAL PRONUNCIATION AND ACCENTS

Literary pronunciation, so called standard national pronunciation or "orthoepic norm", can be defined as realization of a sound system formed as a result of the literary language development or a complex phenomena allowed by the language system, reflected and consolidated in the native speaker's speech and obligatory for everyone speaking the literary language at a definite period of time.

Every living language is characterised by changes in pronunciation, and pronunciation considered to be standard changes quickly. Of course, English as the language with such cultural and historical traditions and many territorial, diatopical and social varieties, is not an exception.

The prestige accent, known as Received Pronunciation (RP), had its historical origins in a dialect of English associated particularly with the region stretching southeast from Midlands down

towards London, but including the historic university cities of Cambridge and Oxford. It survived because of its association with the centres of power and influence. It was spoken by the merchant classes of London in the fourteenth century, and would have been familiar to students attending the universities of Cambridge and Oxford in the Middle Ages. Its status as an important dialect was enhanced by its use in government and official documents from 1430 onwards.

More recently, its association with public schools since the nineteenth century helped to achieve special pre-eminence for its distinctive patterns of pronunciation. It was regarded as a kind of standard based on the educated pronunciation of London and the Home Counties. Though its base was a regional one, its occurrence was socially determined. Furthermore it was characteristic for the upper-class speech throughout the country in the nineteenth century.

With the course of time "the structure of British society has lost much of its earlier rigidity, and it became difficult to correlate a certain type of pronunciation exclusively with one section of society. The whole population has been exposed through broadcasting to RP and a great number of people use it or a style of pronunciation closely approximating to it. As a result a number of local variants formally excluded now were admitted as of common and acceptable usage" [1].

Consequently, it is, for instance, the preferred form of pronunciation for reading BBC news bulletins and for teaching English as a foreign and second language; and this for the simple reason that, having lost its former regional affiliation, it is now the most widely understood and spoken of all the accents within the British Isles. Its widespread and typical use by members of the middle and upper classes guarantees it prestige and status denied to the more regionally marked accents. These latter forms have survived among those groups historically less mobile, with less access to higher education and to jobs that entail permanent moves away from their place of origin. Hence, the conical nature of accent distribution: the "higher" up the social scale, the more likely one is to find the single accent – RP; the "lower" down the social scale, the more likely one is to find regional variation.

The survival of regional accents does not, of course, preclude quite sharp judgments upon and reactions to the forms that endure, often rationalized by reference to the way they sound. Thus, the Birmingham accent, associated as with a large industrial conurbation, is often disliked (even by a proportion of those who actually use it), and this negative reaction will be couched in terms of dislike for its "nasal whine". On the other hand, a much more positive reaction will commonly be registered for the Southern Irish accent which will be praised for sounding "soft" and "warm".

Other accents with similar ethnic or rural associations such as the Welsh, Scots, and West Country accents will likewise evoke positive judgments – the South Wales accent, for example, is often being regarded as "lifting" and "musical". But despite the "colourful" properties considered to reside in some of the regional accents, the only accent that speakers generally think of as having absolute claims of "correctness", whether or not they like it, is RP.

The relative status of accents with respect to each other is, of course, not totally fixed and static. Just as the alignment of the various groups and formations in society in relation to each other changes constantly, it is so with patterns of pronunciation and our attitudes towards them. The range and role of accents in the media probably provide quite sensitive indicators of more far-reaching changes taking place in the wider society. For example, until the 1960s it was relatively unusual in British broadcasting for any accent except RP to be used by "institutional" voices such as presenters, quiz show hosts, introducers, newsreaders, link persons, interviewers, etc. (Hence, of course, the currency of the term "BBC English").

Since that time there have been structural changes within broadcasting itself that have allowed access to a wider range of accent-types (not to mention minority languages) through the development of regional networks (BBC Wales, for instance, was established in 1964). This in itself reflects a certain sensitivity on the part of the State to separate regional identities within the larger society. But other kinds of socio-cultural and linguistic changes have filtered through into the overall composition.

LITERATURE

1. Jones D. Everyman's English Pronouncing Dictionary. – 14th ed. – London, 1977.
2. Wells J.C. Longman Pronunciation Dictionary. – London: Longman, 1990.

**ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ
ОЗВУЧЕНОГО ТЕКСТУ АНГЛІЙСЬКОЇ ПРОЗОВОЇ БАЙКИ**

Опису диференційних ознак англійської прозової байки присвячено значну кількість лінгвістичних праць [1–17]. Самі ознаки систематизовано у них під тим чи іншим кутом зору: розгляд жанрової специфіки та функціональних характеристик байки [1, 11–182; 7, 36–53; 11, 201–235; 13, 106–119; 17, 176–180], історія та особливості її розвитку як соціально-зумовленого жанру [6, 108; 9; 12, 118–148], композиційні та структурно-семантичні особливості її тексту [2, 122; 8, 222; 10, 36–38; 13, 106], зв'язок між сюжетом, фабулою та змістом [2, 116–126] тощо. Таке широке коло розгляду ознак байки цілком зрозуміле, тому що вона як вельми специфічний комунікативний та пізнавально-виховний засіб відіграє особливу роль у повсякденній мовленнєвій діяльності людини, а також ефективно використовується під час навчання мови та коректної англійської вимови.

Проте, незважаючи на багатоаспектність зазначених вище підходів, функціональні та структурно-семантичні ознаки елементів англійської байки до теперішнього часу не зведено у вичерпну класифікацію, яка б могла виконувати роль безпосереднього теоретичного підґрунтя для проведення експериментально-фонетичного вивчення закономірностей взаємодії просодичних засобів її реалізації. Тому природно, що започатковане нами дослідження просодичних засобів реалізації зв'язності тексту англійської байки викликало необхідність обґрунтування подібної класифікації.

Розглядаючи байку як особливу форму дидактично-сатиричної думки, спрямованої на переконання слухача, автори ряду праць по-різному бачать її функцію. Так, за О.О. Потєбнею [11, 112], байка є відповіддю на життєві питання, моделлю поведінки у суспільстві, тобто виконує повчальну функцію. На відміну від нього Л.С. Виготський [1, 11–182] услід за Гегелем та В.А. Жуковським [5; 6, 474], розглядаючи віршовану байку, визнає пріоритет її естетичної функції над повчальною. В свою чергу В. Белінський і М. Салтиков-Шчєдрін [цит. за: 15, 7, 76] визначають як провідну сатиричну функцію. Крім того, в багатьох лінгвістичних працях [1, 112; 5, 395; 6, 470; 12, 121; 13, 106, 108; 15, 7, 25, 27–28; 18, 395] визначено інші функції (сатиричну, повчальну, естетичну, моралізуючу, переконувальну, критичну, ілюстративну та інші). Проте навіть побіжний аналіз вказаних поглядів та наведених трактувань показує, що недоцільно було б заперечувати відому думку Феофана Прокоповича [цит. за: 12, 125], згідно з якою головною функцією байки є дидактична. При цьому, виходячи з конкретних підходів, на яких ґрунтуються розглянуті дослідження, вказані в них функції за своєю суттю мають, на наш погляд, бути кваліфіковані лише як певні підфункції чи форми, або засоби реалізації дидактичної функції.

Щодо визначення функціонального аспекту прозових байок під кутом зору нашого дослідження, зауважимо, що при вивченні закономірностей реалізації мовцем тексту прозової байки, з функціональної точки зору найбільш конкретною ознакою, яка впливає на специфіку взаємодії просодичних засобів, є її прагматична спрямованість. Такий підхід дозволяє під час проведення експериментально-фонетичного аналізу виявити існуючу у свідомості мовця кореляцію між його ілюкотивними намірами та емоціями, які він передає просодичними засобами реалізації байки. У зв'язку з цим, в обґрунтованій нами класифікації, яка наведена на рисунку, за основу систематизації елементів першого ієрархічного рівня прийнято прагматичну спрямованість. За критерієм прагматичної спрямованості, як це видно з рисунка, тексти англійської прозової байки класифіковано на такі, що спонукають до дії, застерігають від помилок, оцінюють вчинки.

У мовця, що реалізує конкретно визначений за прагматичною спрямованістю текст байки, виникає необхідність усвідомлення певного виду етичної ідеї, навколо якої розгортається її сюжет. Розглядаючи детально це питання, М.Л. Гаспаров пропонує систематизувати ідейний зміст байок за мораллями та сюжетами [2, 116–126]. При цьому, підґрунтя для виявлення моралей і сюжетів пропонується шукати безпосередньо у словесних судженнях автора байки та її діючих осіб, а також у зв'язку дії та вчинків, що складають сюжет. За результатами аналізу, виконаного на матеріалі 169 байок Езопа, М.Л. Гаспаров [2, 117] класифікує їх за такими

мораліями: в світі панує зло, доля мінлива, видимість обманлива, пристрасті згубні, кожному своє, кожний за себе.

Навіть на перший погляд неважко переконатися, що наведена класифікація байок віддзеркалює не їх моралі (бо, мабуть, неможливо знайти хоча б одну байку, яка пропагує мораль типу: "У світі панує зло"), а швидше – теми, навколо яких автор розгортає їх сюжет. Проведений нами відповідний аналіз 204 байок Езопа за джерелом [19] дозволяє стверджувати, що для їх систематизації за шукану ознаку доцільніше прийняти дидактичний зміст етичної ідеї, на підставі якої у кожній конкретній байці в кінцевому результаті і формулюється її мораль. Виходячи з цього, на підставі узагальнення дидактичних змістів ми класифікували етичні ідеї на: схвалення та заохочення мудрості або розважливості, засудження та висміювання порушень норм моралі та поведінки, осудження та огуда лихого вдачі. Звернемо також увагу на те, що, систематизуючи сюжети, М.Л. Гаспаров [2, 123] детермінує їх такими мотивуваннями дій персонажів: жадібність, марнославство, самозбереження, прагнення до покращення свого становища, довірливість, доброта, любов, радість, горе, веселість, лінощі, марнославство тощо. Як бачимо, за його групуванням мотивом виступають почуття (любов, горе, радість і т.д.), моральні якості героїв (жадібність, доброта і т.д.), риси їх характерів (веселість, лінощі, марнославство і т.д.). Оскільки, вони є елементами різних множин, тому не можуть бути класифіковані у межах одного морфологічного ряду чи рівня.

Щодо такої спроби автора систематизувати ознаки, витокami яких виступають почуття, риси характеру та моральні якості персонажів, нам здається, що, по-перше, постановка ним завдання є надмірно ускладнена, оскільки розв'язання такого завдання потребує побудови багаторівневої ієрархічної класифікації; по-друге, ці ознаки доцільніше розглядати не з точки зору дослідника тексту, а з позицій слухача або читача байки, на розум та почуття якого вона орієнтована. У такому випадку ми маємо змогу розглядати описувані в байці чесноти та вади її героїв і класифікувати їх на третьому ієрархічному рівні, відповідно: чесноти (мудрість, терплячість, працелюбність, надія, розважливості, вдячність, помірність, дотепність, правдивість, вірність, волелюбність), вади (зрадливість, самовпевненість, жадібність, необміркованість вчинків, упередженість, неадекватність сприйняття дійсності, хвастощі, необ'єктивність оцінки, егоїзм, брехливість, лукавість, зловмисність, забобонність, довірливість, безглуздість, удаваність, впертість, заздрість, ненависть, боягузтво, невдячність, лиха вдача, марнослів'я, користолобство, марнославство, наклеп, мстивість, безпорадність, малодушність, улесливість, нерішучість, розгніваність, пихатість).

У зв'язку з цим, розглянемо дещо детальніше впроваджений нами підхід до розуміння природи елементів, що введені у другий та третій рівні класифікації. Нагадаємо, що дана класифікація ознак формується для експериментального вивчення просодичних засобів реалізації зв'язності тексту байки під час його озвучення. Як відомо, основне навантаження у мовленнєвій передачі зв'язності тексту несуть просодичні засоби, які, в свою чергу, безпосередньо залежать від почуттів та емоцій, що переживає мовець. Тому неважко переконатися, що для адекватної актуалізації тексту байки мовець сприймає і переломлює у своїй свідомості не її функціональне призначення, а її прагматичну спрямованість, яка й введена нами в перший рівень класифікації ознак. Крім того, у реальних обставинах спілкування мовець орієнтується не на ідейний зміст байки ускладнено пов'язаний за М.Л. Гаспаровим, з мораллю типу "Кожен за себе", "Доля мінлива" і т.д., а більш вірогідно на дидактичний зміст її етичної ідеї: схвалення, осудження чи висміювання конкретних чеснот або вад, які притаманні персонажам.

Щодо вживаних у ряді джерел понять сюжету, мотивування дії, фабули та іншого, то у разі озвучення байки, так само, як і під час продукування її письмового тексту, вони виконують лише роль засобів, способів та прийомів його організації, тобто є технологічними засобами його побудови. Тому, на наш погляд, розгляд просодичної специфіки оформлення байки доцільно співвідносити не з лінгвістичними поняттями вищого ступеня абстракції (функція, ідейний зміст та сюжет), а з поняттями чи ознаками, більш близькими до логіко-емоційної сфери мовця (прагматична спрямованість, етична ідея та описувані чесноти або вади).

Розгляд структурно-семантичних особливостей тексту байки проведено нами з урахуванням того, що зміст тексту тісно пов'язаний з його композицією, оскільки внутрішній – семантичний аспект реалізується через зовнішній, тобто через певну структурну будову тексту [20, 36; 21, 36]. Композицію [22, 912] визначають як побудову художнього твору, зумовлену його змістом, характером, призначенням та традиційно розглядають як співвідношення основних елементів сюжету: експозиції, розвитку дії, кульмінації, розв'язки [23, 1399].

У лінгвістичних джерелах існують декілька варіантів членування елементів, що складають композиційну будову байки. При цьому, до структури байки дослідники одноставно включають притаманну їй частину – мораль, що, як правило, знаходиться в кінці тексту. Виходячи з характеру моралі, Н.М. Анненкова виділяє два основних види композиційної структури байки: з експліцитно та імпліцитно вираженими моральями [цит. за: 10, 36]. Інші складові структурної будови байки визначаються лінгвістами по-різному в залежності від вживаних підходів до її розгляду. Так, за Феофаном Прокоповичем [цит. за: 12, 125] композицію байки утворюють дві частини: проміфій або вступна розповідь, й епіміфій, застосування розповіді, її тлумачення. Про двочленну структуру байки йде мова у М.В. Ломоносова [8, 222], який вказує на обов'язкову наявність двох основних елементів: розповіді та додатку, тобто моралі. В "Арифмології" Спафарія [цит. за: 12, 106] говориться про тричленну структуру байки: вступ, власне розповідь і мораль. Подібну структуру байки описує Ю.В. Стенник [13, 106], визначаючи її елементами *prefabulatio* – попереднє повідомлення про певну моральну істину, *narratio* – розповідь, *postfabulatio* – мораль, у якій формулюється моральний урок. Виходячи із драматичного характеру байки, Р. Дітмар [цит. за: 10, 38] рекомендує чотиричленну схему її структури: ситуація, акція (репліка, дія), реакція (відповідь, дія у відповідь), результат. Чотиричасткову схему структури байки пропонує також і М.Л. Гаспаров [2, 122], який виділяє експозицію, задум, дію та раптовий результат.

Зіставлені за семантикою та змістом визначення складових частин вищезазначені класифікування структури байки показують, що в розглянутих працях її структура варіює в межах від двох (розповідь – мораль) до чотирьох (вступ – задум – дія – мораль) елементів. Крім того, з викладеного видно, що структурні блоки тексту байки доцільно групувати за принципом укрупнення. Виходячи з цього та беручи за основу критерій єдності функції й змісту, на четвертому рівні нами було класифіковано такі функціонально-сміслові блоки тексту байки: вступ та зав'язка, розвиток дії та розв'язка, мораль.

Зазначимо далі, що кожен функціонально-смісловий блок складається з певних фрагментів тексту, які в його межах характеризують та описують розвиток подій. Так, відповідно до впровадженої нами систематизації елементів четвертого рівня, блок "Вступ та зав'язка" буде сформовано на основі послідовності викладу наступних фрагментів: вступного (який знайомить читача з персонажем, окреслює місце, ситуацію, подію, що стануть причиною конфлікту), динаміко-подійного (що передає розвиток подій у межах функціонально-сміслового блоку байки), конфлікто-визначальний (який демонструє логічність виникнення причини конфлікту). Блок "Розвиток дій та розв'язка" охоплюватиме послідовність викладу конфлікто-твірного фрагмента (що вказує на неминучість конфліктної ситуації або констатує її), динаміко-подійного (який відбиває розвиток подій у межах від зародження конфлікту до кульмінації), кульмінаційно-визначальний (що завершує опис алогізму попередніх вчинків персонажу, або наочно демонструє його результат). Зазначимо також, що елемент кульмінації є здебільшого результатом взаємодії свідомого та емоційного під час сприйняття байки реципієнтом на підставі усвідомлення ним трагізму чи алогічності вчинків героя твору. Саме через імпліцитний характер кульмінації вона не може виступати окремим структурним елементом тексту, а лише розглядається як логіко-перлокутивний елемент комунікації.

Функціонально-сміслову структуру тексту байки завершує блок "Мораль", який включає заключно-настановчий фрагмент (що узагальнює неминучий результат вчинків героя та надає асоціативний ключ до їх декодування й виведення настановлення) та морально-повчальний фрагмент (у якому етична ідея безпосередньо формулюється у формі повчання байки).

Як бачимо, в обсязі сформованої класифікації дидактико-прагматичних та структурно-семантичних ознак озвученого тексту англійської прозової байки мають місце певні відмінності щодо традиційно лінгвістичного трактування її складових змістовних елементів та зв'язків, які між ними існують.

Викладене дозволяє вважати, що обґрунтована нами класифікація функціональних та структурно-семантичних ознак англійської прозової байки як елемент теоретичного знання дозволяє здійснювати більш адекватний опис особливостей реалізації її просодичної зв'язності. Розглянуті в роботі основні елементи підходу до систематизації ознак тексту, на наш погляд, доцільно використовувати при розробці теоретичних передумов фонетичних досліджень прозових творів малих форм взагалі та байок зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Искусство, 1986. – 573 с.
2. Гаспаров М.Л. Сюжет и идеология в эзоповских баснях // Вестник Древней истории. – 1968. – № 3. – С. 116–126.
3. Гаспаров М.Л. Античная литературная басня (Федр и Бабрий). – М.: Наука, 1971. – 230 с.
4. Гаспаров М.Л. Античная басня. – М.: Художественная литература, 1991. – 510 с.
5. Гегель. Лекции по эстетике. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1938. – Т. 12, к. 1. – 468 с.
6. О басне и баснях Крылова // Зарубежная поэзия в переводах В.А. Жуковского. – М.: Радуга, 1985. – Т.2. – С. 470–486.
7. Липеллис А. Современность старого жанра // Вопросы литературы. – 1961. – № 7. – С. 36–53.
8. Ломоносов М.В. Труды по филологии. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – Т. 7. – 993 с.
9. Піхтовникова Л.С. Синергія стилю байки: німецька віршована байка 13–20 ст.: Монографія. – Харків: Бізнес Інформ, 1999. – 220 с.
10. Піхтовникова Л.С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни (на материале немецких стихотворных басен 18 века). – Дис. ... канд. филол. наук. – Харьков, 1992. – 338 с.
11. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. – М.: Высшая школа, 1990. – 344 с.
12. Сазанова Н.Л. От басни барокко к басне классицизма // Развитие барокко и становление классицизма в России 18 в. – М.: Наука, 1989. – С. 118–148.
13. Стенник Ю.В. О специфике жанровой природы басни // Русская литература. – 1980. – № 4. – С. 106–119.
14. Степанов Н.Л. Мастерство Крылова-баснописца. – М.: Советский писатель, 1956. – 289 с.
15. Степанов Н.Л. Русская басня. – М.: Художественная литература, 1966. – 600 с.
16. Федоренко П.Т., Сокольская Л.И. Афористика. – М.: Наука, 1990. – 416 с.
17. Юкельсон Ю. О басенном жанре // Дальний Восток. – 1957. – № 6. – С. 176–180.
18. Литературная энциклопедия. – М.: Изд-во Ком. академии, 1930. – Т. 1. – 761 с.
19. Hanford S.A. Fables of Esop. – L.: Penguin Books, 1964. – 228 p.
20. Авресин В.М. Несколько замечаний о сущности и трактовке композиции // Вопросы филологии. – Челябинск: ЧГПИ. – 1973. – Вып. 3. – С. 35–42.
21. Москальская О.И. Композиционная структура микротекста // Вопросы романо-германской филологии: Сб. науч. тр. – М.: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1978. – Вып. 125. – С. 46–50.
22. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь / Ред. кол. В.И. Бородулин и др. – М.: Большая Российская энцикл., 1998. – 912 с.
23. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Сов. энцикл., 1978. – 1599 с.

ПРОБЛЕМА ЛІНГВІСТИЧНОГО МАРКУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СТАТУСУ ІНДИВІДА, ЩО ВИСЛОВЛЮЄ НЕВДОВОЛЕННЯ

Однією з типових причин породження висловлювань-невдоволень є втрата ідентифікації індивіда в умовах комунікації як втрата здатності поводитись так, щоб реакція зовнішнього світу відповідала його намірам й очікуванням [1, 122]. У такій ситуації мовець ніби перестає відбиватися у дзеркалі соціального світу, стає невідомим для самого себе, переживаючи почуття непевності й тривожності [1, 123].

Природно при цьому, що зумовлена описаною ситуацією різка змістова зміна звичного для індивіда алгоритму комунікації типу "прогноз – запит – відповідь" здатна викликати відповідну деформацію взаємодії лінгвістичних маркерів висловлювань-невдоволень. Особливих змін при цьому зазнають просодичні маркери [2–7], що властиві, як відомо, мовленню будь-якої людини й відображають специфіку взаємодії її головних інтонаційних компонентів. Відомо [8], що лінгвістичні маркери формуються у процесі соціалізації індивіда і, закріплюючись у формі навичок мовного спілкування, достатньо адекватно характеризують його соціокультурний рівень. Проте, при втраті ідентифікації в результаті швидких і значних змін умов комунікації мовленнєва поведінка мовця, як правило, перестає відповідати нормативним вимогам його соціокультурного рівня.

У свою чергу, будь-які відхилення від норм лінгвістичного маркування висловлювань-невдоволень можуть здійснюватися лише у визначених межах, окреслених мінімальними вимогами соціокультурного рівня. Тому феномен аномальної взаємодії лінгвістичних маркерів мовця у межах конкретного соціокультурного рівня виступає, насамперед, у ролі індикатора складних імовірно-динамічних розумово-мовленнєвих процесів, результатом котрих і є відома варіативність мови [1, 53–87; 9, 5; 10, 30–39; 11, 9–13 та ін.].

Проблеми варіативності засобів мови взагалі та засобів просодичної організації мовлення зокрема є чи не найскладнішими у лінгвістиці. Навіть дуже наближені спроби більш-менш повно окреслити основні напрямки варіації зазначених засобів напштовхують дослідників, по-перше, на необхідність формулювати певні, але, разом з тим, точні теоретичні узагальнення, і, по-друге, приймати за норми деякі правила, що обмежують можливе чи неможливе у мові як основному інструменті передачі культурно-історичного знання.

Не буде перебільшенням сказати, що основною причиною, яка спонукає носіїв будь-якої мови користуватися у процесах комунікації існуючим у ній варіантно-інваріантним інструментарієм, є, у першу чергу, безперервна динамічна зміна величезної різноманітності соціокультурних чинників [1; 10; 12–16], під впливом яких формуються як реальні обставини мовного спілкування [10; 16], так і рівні мовленнєвої культури комунікантів [17–20].

Таке розуміння питання дає підстави розглядати існуючі в лінгвістиці теоретичні варіантно-інваріантні моделі, що описують функціонування засобів різних мовних рівнів як визначену концептуально-когнітивну систему. Здавалося б, верхні ієрархічні рівні систем цього типу доцільно формувати з елементів соціально-культурного плану, варіативно-визначальне значення впливу яких на всі без винятку елементи нижніх рівнів із погляду переважного числа праць [2; 15, 130; 21, 24–27; 22, 30; 23, 69; 24; 25, 19; 26, 70; 27, 33–34; 28–31 та ін.] безсумнівне.

Проте, на даний час у лінгвістів не існує єдиної думки щодо сутності взаємозв'язку й механізмів взаємодії елементів верхніх рівнів таких гіпотетичних систем. У працях деяких дослідників мова розглядається як суспільне явище і визначається через її відношення до суспільства з урахуванням об'єктивної складності взаємозв'язку їх історичного розвитку [1; 29; 32, 11; 33–38 та ін.].

Підходячи до мови як до феномена культури, М.М. Маковський [19] скеровує нашу увагу на виявлення певного бачення світу носіями мови в конкретну епоху. Автор вважає, що уявлення світу – це його осмислення, інтерпретація і світ (або різноманітні "світи") подані людині через призму її культури, зокрема через призму мови, яка є найбільш концентрованим вираженням людської культури.

Аналогічна точка зору простежується у працях Ю.В. Рождественського [39, 82 та ін.], який підкреслює загальне (загальноновизнане) значення змісту духовної культури, обов'язкове

для будь-якого члена суспільства. До такого змісту відноситься все те, що є загальною нормою, тобто знання тих мовних фактів і мовних творів, які є хрестоматійними. Осмислюючи зв'язок, що існує між мовою й культурою, Ф. Соссюр [40, 20] приходить до висновку про те, що культура нації впливає на мову, і мова, з іншого боку, багато в чому визначає культуру народу, який нею розмовляє.

При цьому за культурно-поведінкову одиницю розумово-мовленнєвої діяльності Д. Кристал приймає дискурс [16, 116], визначаючи його як сукупність речень, що складають розпізнавану мовленнєву подію. Іншими словами, у предметно-лінгвістичному плані під дискурсом він розуміє будь-який логічно зв'язний відрізок мовлення (переважно усного), що за розмірами перевищує одне речення. Поділяючи ці підходи, у подальшому викладі під дискурсом ми будемо розуміти мовленнєву єдність, що несе інформацію в обсязі повідомлення, аргументації, заперечення чи логічного доведення у процесі формування певних уявлень, спрямованих на приріст опосередкованого знання про явища чи події навколишнього світу [41, 34–35].

Звернемо також увагу на ту не раз згадувану нами обставину [7; 42–43], що при спробі системного опису механізму навіть конкретного процесу комунікації дослідник неминуче зустрічається з рядом труднощів, зумовлених, щонайменше, такими обставинами: фактично нескінченною різноманітністю існуючих сторін культури вимови будь-якої мови; не меншою різноманітністю сукупностей взаємозв'язаних лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, що функціонують у розумово-мовленнєвій діяльності людини; специфікою функціонування індивідуальних механізмів мовлення; навичками культур вимови комунікантів, а також існуючими трансформаціями їхніх індивідуальних культур.

Крім того, значну роль у лінгвістичному маркуванні соціокультурного статусу індивіда, що висловлює невдоволення, мають використовувані ним мовні змінні [1, 43], що співвідносяться з традиційними демографічними одиницями соціальних наук: віком, статтю, приналежністю до певного соціально-економічного прошарку суспільства, регіональним угрупованням, статусом і т.д.

Таким чином, мовлення будь-якого індивіда, що висловлює невдоволення, може бути описане сукупністю лінгвістичних маркерів його соціокультурного статусу. При цьому кожна група маркерів або окремо взятий маркер відповідають множині рольових відносин у контексті множини ситуацій, у яких актуалізується висловлювання-невдоволення. Тому варто очікувати, що індивід як представник певної соціальної групи неминуче буде маркувати свій соціокультурний статус маркерами всіх рівнів мови, що як кількісно, так і якісно відрізняються від узвичаєної норми в тому ступені, у якому сам мовець спроможний трансформувати лінгвістичні змінні усередині свого індивідуального культурного поля. Отже, між окремими нормами будуть існувати "прикордонні зони", у яких відбувається взаємодія і взаємопроникнення різних норм [10, 35]. Це переконливо підтверджує Л.В. Щерба, який відзначав, що якби наше мовлення записати "у всій його недоторканості", то "ми були б вражені тією масою помилок у фонетиці, у морфології, синтаксисі та вокабулярі, які ми робимо" [44, 36]. Інакше кажучи, сама норма, що існує у вигляді певного "мовного ідеалу" [10, 37], є лише гіпотетичним інваріантом, реалізованим комунікантами певного соціокультурного прошарку лише у вигляді нескінченної множини варіантів, що наближаються до неї.

Таким чином, неважко переконатися в імовірнісній природі функціонування лінгвістичних маркерів соціокультурного статусу мовця і визнати той факт, що провідними показниками оцінки ступеня його наближення до мовної норми можуть бути лише статистичні характеристики елементів, що її складають.

Тому модель лінгвістичного маркування соціокультурного статусу індивіда, на наш погляд, повинна, як мінімум, враховувати такі обставини: по-перше, розмежовувати соціокультурні простори мовця і слухача; по-друге, мати загальну зону їх комунікативної компетенції; по-третє, дозволяти співвідносити кодовану і декодовану інформацію з нормою комунікації на конкретному соціокультурному рівні; по-четверте, враховувати всі мовні й немовні засоби і фактори комунікації; і, по-п'яте, однозначно описувати умови комунікації в

межах від її нормального перебігу до припинення. Модель, яку ми побудували з урахуванням означених умов, наведена на рисунку.

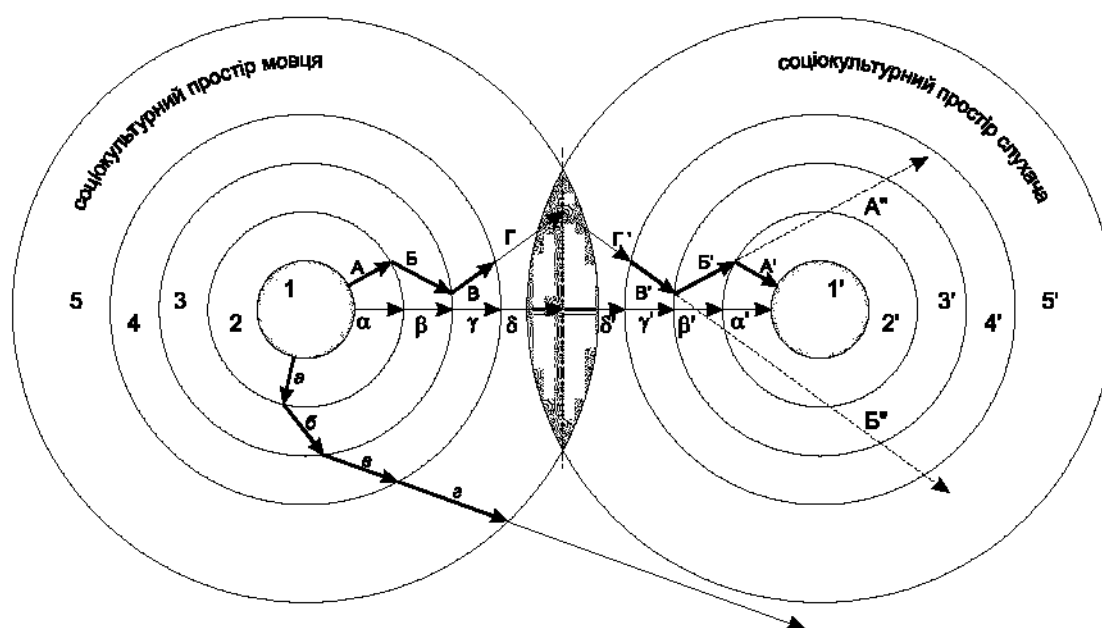

Рис. 1.1. Модель механізму соціомаркованої комунікації

Умовні позначення:

Структура соціокультурного простору індивіда: 1 - сфера свідомості індивіда; 2 - стилістичні засоби; 3 - лексико-граматичні засоби; 4 - просодичні засоби; 5 - екстралінгвістичні засоби.

Напрямки можливих виборів лінгвістичних засобів - маркерів соціокультурного рівня для кодування інформації відправником (А - Г), (а - г) та її декодування одержувачем (Г' - А').

Модель зображає процес комунікації як контакт соціокультурних просторів мовця і слухача. У центрі кожного з зазначених соціокультурних просторів розміщені сфери свідомості індивідів. Площини соціокультурних просторів утворені сукупністю зон лінгвістичних (стилістичних, лексико-граматичних, просодичних) та екстралінгвістичних засобів. Здійснюваний свідомо чи несвідомо у процесі комунікації вибір лінгвістичних засобів-маркерів соціокультурного рівня для кодування інформації відправником зображено послідовно стрілками А, Б, В, Г у відповідних зонах.

Процес декодування інформації одержувачем позначено стрілками Г', В', Б', А'. При цьому, результат вибору лінгвістичних (А, Б, В) та екстралінгвістичних (Г) засобів носить, як було показано вище, імовірнісний (випадковий) характер. У реальному випадку, що розглядається на моделі, актуалізація конкретних висловлювань характеризується відхиленням засобів, що використовуються, від ідеального варіанту їх мовної соціокультурної норми, позначеного відповідними стрілками α , β , γ , δ . Актуалізоване мовцем у межах загальної (заштрихованої на рисунку) зони комунікативної компетенції співрозмовників висловлювання декодується слухачем шляхом співвіднесення результатів вибору засобів Г', В', Б', А' з відповідними за зонами соціокультурними нормами δ' , γ' , β' , α' . Таким чином, у межах загальної зони комунікативної компетенції одержувач інформації здатен свідомо або несвідомо перевести її лінгвістичні маркери на мову мовленнєвої норми і зафіксувати у свідомості зміст і семантику повідомлення.

Іншими словами, завдяки наявності соціокультурної норми сукупності засобів комунікації, зображеної на моделі віссю $\alpha - \alpha'$ (вісь прагматичного спрямування висловлювання), стає можливою інваріантно-варіантна схема розумово-мовленнєвої взаємодії комунікантів.

Розглянемо тепер окремі випадки неадекватного використання співрозмовниками засобів комунікації. Так, наприклад, штрихова стрілка Б'' у соціокультурному просторі слухача

свідчить про те, що в тезаурусі його комунікативної компетенції будуть відсутні вибрані мовцем лексико-граматичні засоби (Б), внаслідок чого зміст і семантика повідомлення спотворюються при декодуванні. Подібна ситуація має місце у випадку неможливості декодування стилістичних чи просодичних засобів, при виборі яких мовець не зміг врахувати відповідну компетенцію співрозмовника щодо декодування повідомлення. Відзначимо, що у реальній практиці подібна складність декодування найчастіше трапляється при спілкуванні між носієм мови та іноземцем, що нею розмовляє. І, нарешті, у випадку, коли результатом вибору мовцем засобів комунікації є їх сукупність, зображена стрілками *a-b-e-z*, які не потрапляють у загальну зону комунікативної компетенції співрозмовників, слухач не здатен декодувати зміст і семантику висловлювання. Така ситуація визначається у лінгвістиці як розрив комунікації. Тому, як видно з моделі, для більш-менш продуктивної реалізації емоційних висловлювань, які маркують соціокультурний статус мовця, необхідна їх актуалізація у спільній зоні комунікативної компетенції відправника та одержувача інформації.

Таким чином, розглянуту імовірнісну модель доцільно прийняти за теоретико-методологічну основу експериментальних досліджень з вивчення особливостей лінгвістичного маркування соціокультурного статусу індивіда на рівні всіх видів дискурсу взагалі та висловлювання-незадоволення зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Р. Социолингвистика: Пер. с англ. / Под ред. доктора филологических наук проф. А.Д. Швейцера. – М.: Международные отношения, 1980. – 320 с.
2. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи. – Киев – Одесса: Высшая школа, 1986. – 160 с.
3. Дворжецкая М.П., Калита А.А. Коммуникативная парадигма констатирующего высказывания в английской монологической и диалогической речи. – Киев: Киевский государственный педагогический институт иностранных языков, 1986.
4. Борисова А.А. Восприятие эмоционального состояния человека по интонационному рисунку речи // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 25–34.
5. Yancheva T.V. Prosodic Organization of Complimentary Utterances in English. // IATEFL-Ukraine Newsletter. – № 2. – Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1995.
6. Ivanova S.V., Kalita A.A. Analysis of Functional and Semantic Types of Utterances Expressing Surprise // IATEFL-Ukraine Newsletter. – № 4. – Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1996.
7. Федорів Я.Р. Комплексний підхід до дослідження соціокультурних та лінгвістичних аспектів актуалізації висловлювань-невдоволень // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія 8: Мовознавство. – № 1. – 1998. – 172 с. – С. 96–103.
8. Зайченко Н.Ф. Культурно-маркированные единицы в контексте времени и культуры // Доклады 3-ей международной конференции "Язык и культура". – Киев: Украинский ин-т международных отношений Киевского университета им. Т.Г.Шевченко, 1994. – С. 46–50.
9. Wardhaugh R. An Introduction to Sociolinguistics, 2nd ed. – Oxford UK and Cambridge USA: Blackwell, 1992. – 400 p.
10. Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика: Пособие для студентов гуманитар. вузов и лицеев. – М.: АО "Аспект Пресс", 1994. – 207 с.
11. Лінгвістичні читання: Аспекти варіативності мови: Навч. посібник / Л.М. Медведєва, О.М. Старикова, Н.Ю. Медведєва. – К.: Вища шк., 1993. – 224 с. – Англ., укр.
12. Якобсон Р. Лингвистика в ее отношении к другим наукам / Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – С. 369–420.
13. Cook G. Discourse. Oxford: Oxford University Press, 1990. – 165 p.
14. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – 3rd ed. – London: Blackwell, 1992. – 389 p.
15. Hatch E. Discourse and Language Education. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 333 p.
16. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. – 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 480 p.
17. Bright W. Language and Culture // International Encyclopedia of the Social Sciences, New York: Crowell Collier Macmillan, 1968. – P. 18–22.
18. Laver J. Principles of phonetics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 707 p.
19. Маковський М.М. У истоков человеческого языка. – М.: Высшая школа, 1995. – 159 с.

20. Демьянков В.З., Маковский М.М. У истоков человеческого языка // ВЯ. – № 3. – 1996. – С. 149–152.
21. Alexiyevets O. Mechanism of the Extralinguistic Factors Interaction and the Utterance Intensification // IATEFL-Ukraine Newsletter. – № 11. – Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1998.
22. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1985. – Вып. 16. – С. 3–42.
23. Носенко Э.Л. Эмоциональное состояние и речь. – К.: Вища школа, 1981. – 195 с.
24. Здоровова Б.Б. Зависимость просодических элементов речи от её темпа // Актуальные вопросы интонации: Сб. науч. трудов. – М.: УДН им. Патриса Лумумбы, 1984. – С. 71–76.
25. Firth J.R. Personality and Language in Society // Readings for Applied Linguistics / Edited by J.P.V. Allen and S. Pit Corder. Volume One. – London: Oxford University Press, 1975. – P. 14–21.
26. Тарасова И.П. Структура личности коммуниканта и речевое воздействие // Вопросы языкознания. – 1993. – № 5. – С. 70–82.
27. Янчева Т.В. Просодія висловлювань-захоплень в англійському мовленні (Експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 1997. – 246 с.
28. Гейльман Н.И. Эмоции, экспрессия и коммуникативная ситуация // Материалы докладов и сообщений 5-го Всесоюзного совещания – симпозиума цикла "Акустика речи и слуха". – Одесса, 1989. – С. 60–63.
29. Кантер Л.А. Системный анализ речевой интонации. – М.: Высшая школа, 1988. – 128 с.
30. Королева Т.М. Интонация модальности в звучащей речи. – К. – Одесса: Вища школа, 1989. – 149 с.
31. Фрейдина Е.Л. Просодия как средство речевого контакта и речевого воздействия в побудительно-ответном диалогическом блоке // Функциональный анализ фонетических единиц английского языка: Межвуз. сб. науч. трудов / Моск. гос. пед. ин-т им. В.И. Ленина. – М.: МГПИ, 1988. – С. 142–154.
32. Современное зарубежное языкознание. Вопросы теории и методологии / Отв. ред. А.С. Мельничук. – К.: Наукова думка, 1983. – 208 с.
33. O'Connor J.D. Phonetics. – Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books Ltd., 1973. – 320 p.
34. Кожина М.Н. Стилистика русского языка: Учеб. Пособие для студентов рус. яз. и литературы пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1977. – 223 с.
35. Palmer F.R. Semantics. A New Outline. – М.: Высшая школа, 1982. – 112 p.
36. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка: Для ин-тов и фак. иностр. яз. / Учебник – М.: Высш. шк., 1983. – 271 с.
37. Halliday M.A.K., Hasan Ruqaiya. Language, context and text: aspects of language in a social-semiotic perspective. – Oxford: Oxford University Press, 1991.
38. McCarthy M. Discourse Analysis for Language Teachers. – Cambridge, N.Y., Melbourne, Port Chester, Sydney: Cambridge University Press, 1991. – 213 p.
39. Рождественский Ю.В. Введение в культуроведение. – М.: ЧеРо, 1996. – 288 с.
40. Saussure de F. Course in General Linguistics. – New York, Toronto, London: McGraw-Hill Book Company, 1966. – 240 p.
41. Калита А.А. Проблеми інтонаційної зв'язності дискурсу // Актуальні проблеми вивчення мови, мовлення і перекладу. Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – Вып. 2. – К.: КДЛУ, 1997. – С. 34–38.
42. Klimeniuk O.V., Kalita A.A., Fedoriv Ya.R. Analysis of the Pronunciation Culture Teaching Mechanism // IATEFL-Ukraine Newsletter, No. 3. – Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1995. – P. 31–33.
43. Fedoriv Ya. The Treatment of Sociocultural Aspects of Discontent Statements Prosody // IATEFL-Ukraine Newsletter. – No.12. – Kyiv: IATEFL-Ukraine, 1998. – P. 30–32.
44. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – 428 с.

Тетяна Янчева

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця стаття розрахована на студентів, вчителів, аспірантів і дослідників у широкому полі фонетики, усіх, кого цікавить методика проведення фонетичного експерименту, а також інтерпретація текстових фрагментів з погляду їх просодичної організації в широкому контексті вживання з урахуванням індивідуальних особливостей мовців та адресатів.

Наукові дані та практичний досвід мають сильні докази того, що процес комунікації стає все більш складним і всеохоплюючим. Визнання цього факту є основою для значного

покращення нашої мовної, комунікативної, дослідницької та викладацької компетенції. Нагальна потреба передивитись організацію та структуру мовного експерименту з метою оптимізувати процес лінгвістичного дослідження та навчання мовленнєвої компетенції, спонукає нас звернутись до мультимедійних текстів, використовуючи потенціал міждисциплінарного підходу.

Мета дослідження

Наміром фонетиста-дослідника має бути проведення всебічного дослідження певного мовленнєвого феномена з метою визначення закономірностей взаємодії засобів різних мовних рівнів з екстралінгвістичними факторами; встановлення кореляцій між типами особистості та мовленнєвою поведінкою в різних комунікативних контекстах; описання універсальних характеристик основних моделей мовленнєвої поведінки; розроблення практичних рекомендацій для експериментальних досліджень і викладання іноземних мов з урахуванням індивідуальної варіативності. Передбачається, що в результаті проведеної роботи підвищиться ефективність специфічної комунікативної компетенції на рідній та іноземній мовах, а також освіта взагалі.

Комплексна методологія та типова програма експериментально-фонетичного дослідження

Згідно з комплексною методологією сучасне експериментально-фонетичне дослідження складається з таких етапів: відбір адекватного експериментального корпусу, підготовка та запис додаткових текстів різного комунікативного навантаження (у випадку, коли відібраний матеріал не повністю перекриває задане мовно-експресивне поле); тестування учасників експерименту з метою виявлення їх психологічного типу та спостереження за ними в реальному комунікативному середовищі; структурно-семантичний аналіз експериментального матеріалу, аудитивний аналіз текстів аудиторами-інформантами; аудитивний аналіз перцептивних характеристик експериментального матеріалу аудиторами-фонетистами (визначається виділеність складів у синтагмі, особливості інтонаційної організації, гучність вимовляння, темпоральні особливості); акустичний аналіз просодичних характеристик текстів (тональні, темпоральні, динамічні, спектральні характеристики); статистичний аналіз; лінгвістична інтерпретація та узагальнення результатів експериментально-фонетичного дослідження.

Підготовка експериментального матеріалу

При підборі експериментального матеріалу слід керуватись метою дослідження, обґрунтованим визначенням та розробленою дослідником класифікацією висловлювань / текстів з тим, щоб повніше представити основні їх функціонально-прагматичні та структурно-семантичні типи. Окремі блоки експериментального матеріалу формуються з озвучених навчальних текстів діалогічного та монологічного мовлення. Вибір текстів лінгафонних курсів, що є дещо спрощеними моделями мовленнєвого спілкування, як правило не перекриває усієї стилістичної різноманітності мовного матеріалу. У зв'язку з цим, експериментальний масив можна розширити за рахунок фрагментів художніх творів англійських та американських авторів, які начитуються інформантами-носіями мови.

Окрім навчальних озвучених текстів і текстів, начитаних інформантами, дослідник може розробити ряд мовленнєвих завдань (заспокоїти, підбадьорити; спонукати друга щось зробити, переконати тощо) для одержання спонтанних та імпровізованих висловлювань досліджуваного типу різного ступеня емоційної насиченості. Конкретні завдання необхідно погодити з британськими / американськими колегами чи науковим керівником, оскільки вони мають бути культурно, професійно та емоційно релевантними. Ідея полягає в тому, щоб отримати емоційно різні (позитивні – негативні) реакції у комунікативно важливих контекстах.

Виходячи з дослідницької програми, до експериментального корпусу можна ввести вільну бесіду – обмін думками на професійно та емоційно релевантні теми, в ході якої експериментатор отримує спонтанний експериментальний матеріал.

Підбір дикторів та тестування інформантів

Групи досліджуваних необхідно формувати, виходячи із завдань дослідження таким чином, щоб можна було порівняти їх реалізації за статтю, віком, професією та регіональним мовним варіантом. Такий підхід дасть можливість виділити інваріант і зумовлені зазначеними

факторами модифікації. Експериментальний досвід свідчить про те, що індивідуальні характеристики мовця, його темперамент та емоційна спрямованість формують "індивідуальний мовленнєвий стиль" і зумовлюють процес продукування мовлення на підсвідомому (якість голосу та артикуляції, паузація, емоційна акцентуація) та свідомому рівнях (відбір лексичних, граматичних та стилістичних засобів). Оскільки психологічні типи особистостей є, напевне, найбільш універсальною характеристикою людей, то доцільно протестувати учасників експерименту – і дикторів, і аудиторів-інформантів – за допомогою однієї з відомих методик. Для визначення загальної психологічної спрямованості особи можна, наприклад, використати Індикатор типу Майерс–Бриггс, який виводить 16 різних типів особистості. Усіх інформантів бажано одночасно протестувати, дотримуючись необхідної процедури, а результати зафіксувати в робочому протоколі. Так, наприклад, у ході структурно-семантичного та аудитивного аналізу висловлювань-захоплень ми виділили дві моделі загальної мовленнєвої поведінки – емоційно-експресивну та логіко-граматичну / раціональну, які детально описані у ряді публікацій [8, 10] і надають додаткові підстави дослідникам-лінгвістам вводити нові фактори у свій експеримент, що безумовно, виведе чисто мовні дослідження на якісно новий міждисциплінарний інтерактивний рівень.

Аудитивний аналіз носіями мови

Метою аудитивного аналізу дослідження є визначення загальних (інваріантних) і диференційних перцептивних просодичних характеристик різних типів аналізованих висловлювань / текстів, реалізованих інформантами у визначених метою дослідження контекстах, а також відбір матеріалу для електроакустичного аналізу.

Відповідно до методики дослідження аудиторський аналіз проводиться двома групами аудиторів. У першу групу входять носії мови з Великобританії / США, що мають філологічну підготовку та практику аудіювання мовленнєвих текстів. Друга група складається з п'яти аудиторів-професіоналів, що мають досвід експериментально-фонетичного аудіювання.

У ході аудитивного аналізу інформанти, носії літературної англійської мови прослуховують мовний матеріал для визначення: 1) природності звучання експериментального матеріалу, відповідності інтонації досліджуваних реалізацій нормі вимови англійської мови; 2) прагматичної спрямованості висловлювань; 3) основного і супроводжуючих значень; 4) ступеня емоційної насиченості; 5) динаміки емоційної експресивності у блоці-захопленні та емоційного центру; 6) перцептивних відмінностей в реалізаціях різних дикторів. Хід аудитивного аналізу фіксується в спеціальному протоколі.

Аудитивний аналіз професійними фонетистами

На наступному етапі аудитори – професійні фонетисти встановлюють: 1) тип передшкали; 2) тип шкали; 3) рух тону на першому наголошеному складі, у другій ритмогрупі, в перед'ядерній ритмогрупі; 4) термінальний тон; 5) діапазон синтагми; 6) діапазон шкали; 7) діапазон термінального тону; 8) висотно-тональний рівень початку синтагми; 9) висотно-тональний рівень початку шкали; 10) висотно-тональний рівень завершення синтагми; 11) висотно-тональний рівень завершення шкали; 12) гучність; 13) темп; 14) локалізацію ненаголошених складів (по відношенню до наголошених); 15) дистрибуцію фразового наголосу, а також графічно зображають напрям руху основного тону на всіх ділянках ритмомелодійної структури висловлювання. Під час опису параметрів використовуються загальноприйняті шкали комплексу перцептивних градацій: 1) ступінь виділеності складів: *ненаголошені, слабо наголошені, наголошені, сильнонаголошені*; 2) тип інтонаційної шкали: *поступово низхідна ступінчаста, поступово низхідна ступінчаста з перерваною поступовістю, низхідна ковзна шкала, низхідна скандентна, висхідна, рівна (висока, середня, низька)*; 3) тип термінального тону: *низхідний, висхідний, висхідно-низхідний, низхідно-висхідний, рівний з урахуванням рівнів їх початку та завершення*; 4) діапазон: *вузький, звужений, середній, розширений, широкий*; 5) висотно-тональний рівень початку та завершення висловлювання / синтагми / шкали: *екстрависокий, високий, середній підвищений, середній знижений, низький, екстранизький*; 6) темп: *повільний, сповільнений, помірний, прискорений, швидкий*; 7) паузи: *коротка, мала, середня, велика, довга*; 8) гучність: *низька, знижена, помірна, підвищена, висока*. Кількість прослуховувань текстових фрагментів не обмежується.

У тонограмі графічно зображаються всі наведені вище елементи інтонаційної структури кожної інтонаційної групи висловлювань, наочно демонструються їх розміщення відносно одне одного у висотно-тональному просторі. Ті параметри чи особливості, що важко відобразити графічними засобами в інтонограмі, описуються словами, або ж автор може ввести свої позначки, відповідно вказавши на них у тексті роботи. Протокол проведення аудитивного аналізу може мати форму таблиці. Дослідник розробляє та розмножує її заздалегідь. Важливо, щоб формат документу дозволяв легко описувати та порівнювати різні висловлювання у виконанні одного диктора, та один і той же текст у вимовлянні різних дикторів. З досвіду зазначимо, що важливість підготовчого етапу важко переоцінити.

Після завершення експерименту, необхідно інтерпретувати результати дослідження та вписати їх у контекст існуючих лінгвістичних, психологічних і комунікативних теорій, а також розробити практичні рекомендації для викладачів іноземних мов.

Підхід до аналізу тексту

Як реально звести до купи всі наші знання про мову, її рівні та їх взаємодію в процесі аналізу текстового фрагмента? По-перше, треба пильніше придивитись до граматичних та лексичних особливостей тексту, що аналізується. Будь-які відхилення від нейтральної норми або типових для даного стилю параметрів (коротке речення на тлі довгих; вигук посеред стверджувальних речень; нагромадження прикметників, що характеризують один іменник), сильні синтаксичні позиції (початок та кінець речення / тексту), емоційно забарвлені слова та інтенсифікатори, прямі та ситуативні синоніми та антоніми – усі стилістичні засоби та прийоми, які, напевно, будуть марковані просодично й варіюють відносно норми даного стилю. На цьому етапі стануть в нагоді всі знання з граматики, стилістики, лексикології, риторики та практичної фонетики. Під час власне інтонаційного аналізу ми шукаємо не просто щось особливе, а скоріше, щось інше, – сегменти, що контрастують з оточуючим лінгвістичним контекстом, раптові зміни в тональному рівні, регістрі, діапазоні, гучності, темпі, ритмі; зміни в дистрибутивній моделі фразового наголосу, перехід від висхідних до низхідних термінальних тонів, або від низьких рівнів тону до високих тощо.

Просодична інтерпретація тексту

Не викладаючи детальну схему просодичної інтерпретації аудіотексту [9], зупинимось лише на деяких її основних моментах. Ключові поняття в інтонологічному дослідженні та, відповідно, у фонетичному аналізі тексту є "контекст", "контраст" і "взаємодія". Усі різноманітні фактори широкого ситуаційного контексту (час, простір, соціальні ролі, відносини співрозмовників, почуття та емоції) та лінгвістичного контексту (жанр, авторський стиль, тип речення, підбір слів, стилістичні засоби та прийоми) зумовлюють модифікацію очікуваної та реально актуалізованої інтонаційної моделі. Ідеї розкриваються в тексті через ключові слова, які локалізовані по всьому тексту та є просодично маркованими. Безпосередній лінгвістичний контекст буде частково відповідати за просодичну актуалізацію аналізованих речень.

Кожне висловлювання доцільно розглядати з точки зору таких важливих детермінаторів їх просодичної організації, як прагматична мета; лінгвістичні засоби експресії; характер експресії, а також ступінь емоційного напруження, що є результатом взаємодії засобів та факторів у процесі продукування мови.

Усі рівні мови взаємодіють у складному процесі мовлення. Їх засоби можуть діяти в одному напрямку, поєднуючи ефекти для більш сильного ефекту на виході. При передачі інформації вони можуть компенсувати дію одне одного або суперечити одне одному, породжуючи явища іронії та енантеосемії. Подібним чином, усі просодичні підсистеми взаємодіють у комунікативному процесі, при чому одні з них можуть домінувати, інші – бути допоміжними, або ж немаркованими в конкретному контексті.

Широко визнаними традиційними функціями інтонації є формуюча, делімітативна, диференціююча та експресивна. Завдяки творчій взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів в емоційно насичених контекстах реальної комунікації, ці чотири базові функції розвиваються, розщеплюючись на підфункції або набуваючи нових функціональних обертонів. Часто вони виконують функції, що, як правило, притаманні іншим мовним засобам, наприклад, контрастування ідей в тексті, створення художнього образу [7] або візуальне відтворення

пейзажу в художньому читанні, встановлення атмосфери довіри між персонажем рекламного тексту та його адресатом тощо.

Аудіовізуальний аналіз

З огляду на потребу дослідження реальної комунікації, що впливає із сучасного розвитку суспільства взагалі, та мовознавства, зокрема, все більше дослідників-фонетистів звертається до аналізу художніх фільмів та телевізійних програм, а отже, існує потреба модифікації експериментальних процедур. Результати дослідження взаємодії просодичних та екстралінгвістичних засобів експресії дозволяє стверджувати, що під час аудіо-візуального аналізу необхідно звертати особливу увагу на жести, міміку та рухи голови, які можуть ілюструвати, інтенсифікувати вокальну поведінку, а разом всі вони можуть підкреслювати значення використаних слів (наприклад, низхідний рух тону може супроводжуватись кивком голови, або подібним рухом рукою; текстове заперечення чи засудження певної думки / об'єкту дійсності супроводжується заперечувальними кивками головою).

Аналіз телевізійної комерційної реклами дозволяє зробити висновок про те, що процеси, подібні до тих, що відбуваються при взаємодії засобів різних рівнів мови [9], аналогічним чином відбуваються і між засобами різних комунікаційних каналів. Наприклад, текстові фрагменти на екрані та текст, що звучить, музичний і відеоряди вступають у взаємодію в рамках одного рекламного тексту, доповнюючи, компенсуючи, підсилюючи одне одного. На запитання, що з'являються на екрані відповіді даються відеокартинками, при цьому емоційний настрій створюється мелодійним супроводом, коли текст звучить нефінально, ідея завершеності може передаватись виразно фінальними музикальними акордами; ідея циклічності в житті та незмінності цінностей підкреслюється повтором мелодії тощо.

Таким чином, ми можемо говорити про екстраполяцію принципів мовної експресії, що детально викладені у ряді праць дослідників-фонетистів [1; 2; 7] на відеотекст, або точніше, на мультимедійний текст. Вивчення трансмедійної експресії показує, що аспекти семантичної програми рекламного тексту можуть передаватись засобами різних комунікаційних каналів і лише паралельне розгортання в просторі та часі кожного ряду призводить до запланованого ефекту, створюючи інформаційне поле реклами, її емоційний настрій.

Безумовно, на сучасному етапі мультимедійний підхід до мовного, а саме фонетичного, експерименту є дуже актуальним та перспективним.

Значення багатфункціонального підходу до лінгвістичного дослідження

Проведення багатфункціональних досліджень розширює поле пошуку та можливості аналізу й інтерпретації мовних та мовленнєвих явищ. Так, вивчення технік проведення оцінки особистості, розповсюджених в США, дозволить запровадити подібні методики в українську освітянську культуру, чим допоможе створити сприятливе для студентів навчальне середовище та підвищити ефективність навчального процесу. Вивчення всіх нюансів мультимедійної комунікації сприятиме загальному підвищенню ефективності мовних досліджень та викладання англійської як іноземної мови, а також конкретному розвитку навичок адекватного сприйняття англійського мовлення, акуратної оцінки комунікативних ситуацій і психологічного портрета співрозмовника, а також відповідної корекції мовленнєвої поведінки та стратегії; дозволить підвищити комунікативну компетенцію та поведінку. Отримані результати мультимедійних досліджень допоможуть проведенню порівняльних досліджень української та англійської мов, їх комунікативної культури та переважаючих моделей мовленнєвої поведінки в різних соціальних контекстах; надасть можливість порівняти мовленнєву культуру двох народів та виділити їх найбільш загальні універсалії. Це, в свою чергу, дозволить дослідникам і викладачам англійської мови підвищити якість інтерпретації аудіотекстів і мультимедійних текстів, виробити стійкі навички визначення екстралінгвістичного контексту та модальності різностильових висловлювань і текстів.

Оцінка та впровадження результатів

Важливим етапом будь-якого дослідження є розповсюдження та апробація його результатів в контексті існуючих надбань теорії та практики. Отже, наступними кроками після завершення роботи мають бути: впровадження результатів через серію статей, доповідей на наукових конференціях і семінарах з методики проведення мовного/мовленнєвого експерименту, інтерпретації мультимедійних текстів, навчання іноземних мов, тощо; розробка

спеціалізованих курсів на межі дисциплін – лінгвістики та психології, соціо- та психолінгвістики, теорії масової комунікації, що створить більш ефективне навчальне й дослідницьке середовище.

Гнучкість підходу

Усе є відносним у цьому надзвичайно нестабільному та інтерактивному світі. Існує певна кількість закономірностей та загальних тенденцій на певному етапі розвитку мови, це доволі гнучкі величини, що постійно змінюються. Треба аналізувати і піддавати резонному сумніву все, що бачите та чуєте, шукати причини та пояснення, відслідковувати усі найменші модифікації та не боятися творчо інтерпретувати їх, спираючись на факти та інтуїцію, навіть якщо деякі пояснення здаються натягнутими чи недостатньо обґрунтованими фактичним матеріалом. Відкритий розум і гнучкий підхід до аналізу тексту призведе до кращого розуміння механізму мовної та трансмедійної експресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Alexiyevets O. Mechanism of extralinguistic factors interaction and the utterance intensification // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1998. – № 11. – P. 24–27.
2. Alexiyevets O. Functioning of prosodic intensifiers in English // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1998. – № 12. – P. 34–38.
3. Fedoriv Y. The treatment of sociocultural aspects of discontent statements prosody // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1998. – № 12. – P. 30–32.
4. Fedoriv Y. Interaction of linguistic and extralinguistic means of discourse in emotional expression // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1999. – № 17. – P. 8–11.
5. Kalita A. Interaction of the aspects of meaning in the utterance sense interpretation // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1998. – № 12. – P. 8–11.
6. Kalita A. Multidimensionality: the basis of the cognitive approach to intonation studies // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1998. – № 13. – P. 17–20.
7. Nerodenko I. Prosodic organization of artistic image descriptive texts // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1998. – № 12. – P. 32–34.
8. Yancheva T.V. Personality and speech behavior patterns // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1996. – № 6. – P. 18.
9. Yancheva T.V. Is phonetics boring or do we just lack appropriate approach? (Guidelines to text phonetic analysis) // IATEFL –Ukraine Newsletter. – 1998. – № 12. – P. 27–28.
10. Yancheva T.V. Individual differences in EFL // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1999. – № 16. – P. 3–5.

ГРАМАТИКА. ЛЕКСИКОЛОГІЯ. СЕМАНТИКА

Наталія Батрин

ЗНАЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ З ДОМІНАНТОЮ COLD

У 90-ті роки неможливо не помітити зростаючий інтерес дослідників до прикметника. Про це свідчать дисертаційні роботи Кондратова Г.Д. (Мінськ, 1990), Солнцева В.П. (Мінськ, 1990), Єрченко П.Г. (Львів, 1990), Солоненко О.М. (Київ, 1991), Бублик О.В. (Львів, 1991), Дудка Р.І. (Львів, 1992), Лукенчук А.В. (Львів, 1993), Рудик Т.З. (Львів, 1995), Майданник З.М. (Київ, 1996) та ін. Це обумовлюється тим, що сфера застосування прикметників у сучасній англійській мові розширюється, а специфіка смислового змісту цього класу слів і особливо його семантичний статус у системі мови залишаються недостатньо вивченими. Деякі дослідники заперечують існування семантичного статусу прикметників взагалі. Сазонов А.П. вважає, що без іменників семантика прикметників, особливо якісних, абстрактна, мертва, позбавлена якісної визначеності [3, 41]. Проте поширеною є думка про те, що семантичною основою прикметника є якість. В багаточисленних працях філософів, починаючи від Арістотеля, Локка, Гегеля до сучасних, категорія якості визначається як основоположна категорія, яка характеризує певну сторону предмету пізнання, розглядається як його цілісна ознака в процесах порівняння з іншими предметами.

Дослідження значень прикметників синонімічного ряду з домінантою *cold* ми виконали на основі аналізу словникових статей відповідних прикметників в англійських тлумачних словниках: Oxford American Dictionary (OAD), Roget's 21st Century Thesaurus (RT), Webster's New World Dictionary (WNWD), The Scribner-Bantam English Dictionary (SBED), Oxford Student's Dictionary of Current English (OSDCE).

У словникових статтях спостерігаємо різнобій щодо кількісної і якісної характеристики цих прикметників. В OAD подається 7 значень прикметника *cold* і 18 значень словосполучень (*cold comfort, cold cream, cold cuts, cold duck, cold fish, cold frame, cold shoulder, cold snap, cold sore* і т.д.), 6 значень прикметника *cool*, по 3 значення мають прикметники *frigid* та *icy*, по 2 значення мають *chilly, arctic* і *frosty*. У WNWD є 8 значень прикметника *cold* і 8 значень словосполучень, 7 значень має прикметник *cool*, по 3 значення у прикметників *frigid* та *icy, arctic* має 2 значення, а *frosty* не має словникової статті взагалі, а лише вказано, що це прикметник у статті іменника *frost*.

Проаналізуємо, як представлений прикметник *cold* в лексикографічних джерелах. На першому місці в цих словниках стоїть однакове значення *cold* – з відносно низькою температурою з уточненням *низькою в порівнянні з людським організмом* (OAD, WNWD). У SBED це уточнення передається з допомогою дієслова *experience* – *to share in (an event etc.) personally, to be affected by (a feeling)* (OAD), значення якого – випробувати, відчувати – має на увазі людину. На другому місці в OAD досліджуваний прикметник має значення 2. *not heated, having cooled after being heated or cooked, cold meat* – охолоджений після приготування, не підігрітий, що відрізняється від того, що подано в WNWD (*2. too cool, chilly*) і SBED (*2. chilled or chilling*). В OAD мова йде про страви, їжу, блюда, в останніх двох словниках не вказується на таке обмеження. На третьому місці в OAD подається 3. (*slang*) *unconscious*, у WNWD це значення займає останнє 8-ме місце також з позначкою (*slang*), а в SBED – також 8-ме місце, але з позначкою 8. *Colloq. insensible*. Значення *недружелюбний, ворожий, байдужий* стоїть в OAD на четвертому місці 4. *without friendliness or affection or enthusiasm*. У WNWD воно займає

два місця 3. *unfriendly, indifferent or depressing*; та 4. *devoid of feelings, emotionless*. Вважаємо, немає необхідності подавати ці значення як окремі: позбавлений почуттів, не емоційний власне буде і недружнім, і байдужим, тобто означають вони одне і те саме. А в SBED це значення займає аж три місця 3. *indifferent, irresponsible*, 4. *not cordial* та 5. *depressing*, які, на нашу думку, також можна об'єднати так, як це подано в OAD. Прикметник *cold* характеризує кольори як холодні (в основному відтінки синього, голубого, фіолетового). Це значення зафіксовано в OAD 5. *(of colors) suggesting coldness* та в SBED 7. *(of colors) suggesting coldness*, проте є відсутнім у WNWD. Якщо мова йде про полювання, прикметник *cold* має значення *несвіжий, слабкий, непомітний* (про слід, запах), і це значення займає в OAD і SBED 6-те місце, в WNWD – 5-те.

Проаналізувавши словникові статті прикметників синонімічного ряду з домінантою *cold* в різних лексикографічних джерелах, ми простежили такі тенденції: 1) одне й те саме значення слова займає різні місця у різних словниках і тому відрізняється ступенем важливості; 2) одне значення слова в деяких словниках займає декілька місць, значно збільшуючи його кількісну характеристику, в дійсності будучи одним значенням даного слова. Ми вважаємо, що для багатозначного слова важливим є те, яке значення займає перше місце, друге, третє і т.д. Було б незрозумілим значення прикметника *cold*, якби на першому місці в його словниковій статті було значення, наприклад, *свіжий (про слід)*, на другому – *байдужий*, на третьому – *холодний (про колір)*, а десь в самому кінці – *з низькою температурою в порівнянні з людським тілом*. Все-таки автори (укладачі) різних словників були одноголосними щодо значення даного прикметника, яке вони поставили на перше місце. Вважаємо, що така однастайність у виділенні першого основного значення у різних словниках є доказом існування в кожного слова основного значення разом з семантично-диференційною ознакою, яка дає можливість проявлятися йому в різноманітних смислах. О. Потєбня вважав, що смисл слова може мінатися, але в значенні завжди залишається дещо однакове. Слово отримує нові значення тільки тому, що воно раніше вже мало попередні значення. Вчений виділяє найближче (етимологічне) значення слова, в якого є одна ознака, і найдаліше (суб'єктивне), в якого є декілька ознак [3, 146].

Отже, перше значення прикметника *cold* характеризує ознаку низької температури. Людині властиво відчувати температуру зовнішнього середовища, тому поява такого слова цілком зрозуміла, так само й той факт, що спершу мова йшла про атмосферу, метеорологічні умови. Саме це значення зафіксовано ще в 950 році: *Stodon ... at gloedum forzon cald was weardon hia* [5, 462]. Температура (від лат. *temperatura* – нормальний стан) – фізична величина, яка характеризує термодинамічну рівновагу системи. Термо- (від грецького *therme* – тепло) – перша складова частина складних слів, що означає 1) те, що відноситься до теплоти, температури, 2) те, що обробляється, отримується з допомогою теплоти, високих температур, 3) те, що базується на використанні теплоти. Отже, зрозуміло, яким чином поширювалась ця ознака на матеріальні субстанції (1290 *Lives Saints So cold ase a ston* [5, 462]), на людське тіло (1340 *Cursor M. Zere mony modir son was colde* [5, 462]), на світло, яке не супроводжується теплом (1526 *Pilgr. Perf. As a lyght of ye nyght, a colde and a bareyn lyght* [5, 462]), на субстанції (речі, предмети, страви), які обробляли з використанням теплоти і охолоджували (1575 *Laneham Lett. Of a dish – az a cold pigeon or so* [5, 462]), на ґрунт, який повільно вбирає тепло (1398 *Trevisa Barth. De P. IR. In Asturia in Spain is scarce of wyne, of whete, and of oyle: for the londe is colde* [5, 462]). Ознака низької температури – це перша сема в інваріантному значенні прикметника *cold*. Температура безпосередньо пов'язана з теплом, оскільки низька чи висока температура – це є відповідна кількість тепла, притаманна тілу (предмету, середовищу), або ж відсутність тепла (друга сема) взагалі, наприклад, коли мова йде про мертве тіло, чи температуру нижче нуля. Низька температура, на яку реагує людина, пов'язана з тим, де заходить людина в певний момент. Холодне приміщення, в якому низька температура повітря, породжує смисл (а не значення) **невтеплений**, оскільки саме значення залишається незмінним – який має низьку температуру. Зрозуміло, що відчуття холоду, не є приємним для людини, тому виникає ще один смисл – **неприємний**. Цікаво, що прикметник *cold* може набувати протилежного смислу **приємний** (прохолодний, освіжаючий), наприклад, коли мова йде про напої в жарку погоду. Смисл **слабкий** (про слід) також утворюється від інтегральної

семи наявності тепла. Кожному живому організму на Землі характерні процеси теплообміну, тепловіддачі. До чого ми б не торкалися, де б не ступала нога, при дотику будь-якої частини тіла з іншими предметами (тілами) відбувається процес переходу тепла від тіла з більшою температурою до того, що з меншою. Кожна людина залишає вранці свої свіжі сліди – тепле ліжко, в якому спала, яке з часом, стане холодним, а отже, слід – слабким. За аналогією на полюванні тварини залишають сліди, нехай то запах чи прим'ята трава, зламана гілка, але з часом вони стають непомітнішими – слабшими. На такій самій основі утворюється смисл холодний (в дитячій грі "тепло–холодно"): Якщо всі тіла виділяють тепло, то, щоб відчутти це тепло, треба бути якомога ближче до такого тіла, тобто в грі чим ближче гравці підходять до захованого предмета, тим ймовірніше їм будуть кричати "тепло", і навпаки, чим далі – "холодно". Можливо, можна було грати з допомогою слів близько–далеко, які точніше передають думку. Але процес утворення цього смислу зрозумілий.

Розвиток психіки первісної людини не зводиться тільки до розвитку мислення і розвитку форм усвідомлення людиною оточуючої дійсності. Мова бере участь у різних сторонах психічного життя, опосередковуючи не тільки мислення, а й сприйняття, пам'ять, уяву, увагу, емоційні та вольові процеси. Мабуть, коли людина зрозуміла, що існує не тільки зовнішній світ, а й внутрішній, з виникненням релігії, поняття душі, які змінили світогляд, внутрішній світ людини, тепло стало не тільки фізичним явищем, а з'явилося внутрішнє тепло, яке характеризувало людину як особистість, доброта, сердечність. Людині притаманні різні риси, які можна визначити згідно кількості внутрішнього тепла її душі, серця. Недаремно, теплий, душевний, сердешний є синонімами в сполученнях з такими іменниками, як стосунки, розмова, слова. Відсутність (незначна кількість) внутрішнього тепла людини породжує смисли байдужий, суворий, бездушний, неенергійний, які створюють негативну оцінку, та смисли з позитивною оцінкою – тверезий, стриманий.

Метою нашої статті є дослідження смислів прикметників синонімічного ряду з доміантою *cold*, виділення типових смислів, характерних для членів ряду, розгляду перспективи їх подальшого розвитку. Типові смисли базуються на виділенні типових властивостей прикметника і враховують перспективу його функціонування. Ми погоджуємося з В.П. Полковським, що виникнення нових смислів відбувається згідно своєї моделі, начебто раніше розробленої і потенційно функціонуючої, що дає можливість прикметнику сполучатися з іменниками, які навіть необмежена фантазія не може уявити. Така сполучуваність зумовлюється їх власною семантикою [1, 110].

Джерелом дослідження послужив фактичний мовний матеріал, який складається з 4598 прикладів, відібраних шляхом суцільної вибірки з 141 оригінального твору англійської та американської літератури. Прикметники синонімічного ряду з доміантою *cold* характеризують явища природи, найважливіші компоненти навколишнього середовища, які не можуть не цікавити людину, стан атмосфери й атмосферних процесів, зокрема, температуру повітря, води, вологість, дощі, грози, тумани, вітер і т.д.

Прикметники вживаються з такими іменниками: *air, water, climate, rain, wind, breeze, season, nature, weather*. Зафіксовано найбільше словосполучень з іменником *weather*, зокрема, 372 приклади. Другим по частотності є іменник *water* – 228 прикладів. У контексті, коли мова йде про церкву, релігійні обряди, словосполучення *cold water* має смисл *вода, яка використовується при хрещенні (the water of baptism)*, або купіль, у якій знаходиться вода для хрещення.

В комбінації з іменником *wind* прикметник *cold* має смисл *холодний, пронизливий, проймаючий, дощкульний*. *Seldon looked aftere him, feeling the cold wind khife through his sweater... Clowzia came back over to him, her face reddened by that wind* [10, 206]. Холодний вітер, який дощукає, пронизує, наче ніж, від якого червоніє обличчя, або ж який не дає можливості а ні чути, а ні бачити: *When cold wind blows, we neither see, nor hear* [10, 243].

Cool відрізняється від *cold* тим, що означає вищу температуру, інколи передбачає скоріше приємне відчуття або нейтральне, має смисл *прохолодний, свіжий*: *Lean down and see your little face, reflected in the forest pool*.

Tall foxgloves grow about the place, forget-me-nots grow green and cool [14, 89].

Прикметники характеризують погодні умови, тобто стан атмосфери в певному місці в певний проміжок часу (добу, місяць). Тому не дивно, що цей ряд прикметників часто вживається з іменниками, які позначають відрізки часу, зокрема, *day, night, month, year, morning, evening, spring, winter, summer, autumn, February (March, April etc.)*. Прикметник *cold* найчастіше вживається з іменником *day*: *It was a fine, calm day, though very cold* [12, 89]. Широкий діапазон температур, який означає названий прикметник дає можливість застосування цього прикметника у різних контекстах з одним і тим самим словом. Прикметник *cold* в цьому випадку має смисл *холодний, який має низьку температуру* як для певної місцевості чи певного періоду, пори року. В цьому прикладі, як нам відомо із контексту, мова йде про гарний, спокійний, безвітряний січневий день, хоча і дуже холодний.

Прикметники характеризують пори року. При цьому прикметник *cold* вживається з усіма сезонами, а не тільки з тими, які прийнято вважати холодними, адже, зрозуміло, що холодно може бути як взимку, так і влітку. Цікаво те, що у нашій вибірці вказаний прикметник найчастіше сполучається з іменником *spring* (24). Ймовірно, що холодна весна, яку, як правило, з нетерпінням чекають після зими, для якої характерні низька температура повітря і холода погода, більше дошкуляє. Смисл прикметника *cold* у поєднанні з іменником *spring* – холодна, прохолодна, тому що все-таки для весни притаманна вища температура повітря. З іменником *winter*, який налічує 21 випадок вживання у вибірці, *cold* має смисл *холодна, з нижчою температурою повітря, морозна*.

Оскільки прикметник *cold* характеризує природні явища, які існують чи відбуваються в певних місцях, частинах світу, територіях тощо, не дивно, що він часто поєднується з іменниками, які саме вказують на ці місця, зокрема, зі словами *place, territory, zone, area, river, lake, sea, ocean etc.* До них ми також можемо включити приміщення, адже людина може перебувати в певному місці – або надворі, або в приміщенні. Тому прикметник *cold* часто вступає в комбінації з іменниками *room, bedroom, kitchen, hall, library, school, church, veranda, etc.* У цьому випадку прикметник вказує на температуру повітря в приміщенні значно нижчу від температури тіла людини. *There was no furniture in the cramped basement cell, only a thin, worn mattress thrown on the cold cement floor... . Tracy lay on the thin mattress in the cold darkness, and she was filled with such an overpowering hatred that it really shook her body. The morgue was cold and indifferent and terrifying* [13, 178].

Цікавим є, на нашу думку, смисл прикметника *cold* у поєднанні з іменником *room* у такому контексті: *The style was aristocratic, but it was not a cold room* [11, 17]. Фраза слідує за детальним описом гамаи кольорів цієї кімнати: *The four hues melded in a perfect mix – the delicate pink and russet reds of the sofas; the creamy yellow of the lampshades against the tan walls... .* [11, 17]. Отже, мається на увазі, що кольори цієї кімнати, а значить і сама кімната, не були холодними. До останніх, як правило, відносять відтінки голубого, синього, сірого, зеленого, тобто ті, які, власне, асоціюються з неприємним відчуттям холоду (не залежно від справжньої температури в даному місці).

Прикметник *cold* може вживатися з різноманітними назвами предметів, речовин. З фізичної точки зору кожне тіло (предмет) має певну температуру. Тому ймовірно є комбінація прикметників цієї групи з усіма предметами, які оточують нас. Можна пояснити наявність великої кількості слів у вибірці, які зафіксовані як одноразові випадки, багато несподіваних комбінацій. *She opened the drawer of the bedside table and carefully removed the gun. It was shiny black, and terrifying cold* [13, 56]. Найчастотнішим у вибірці виявилось словосполучення з іменником *water*, смисл якого холодна вода, з низькою температурою, особливо в порівнянні з людським тілом, що викликає неприємні відчуття. Наприклад: *They were beaten on farms, in mines and indeed everywhere they were employed, but the floggings, the dousing in cold water and all the other punishments which kept the children up to the mark were frowned upon here* [12, 33]. Словосполучення *cold water* у цьому контексті набуває смислу льодяна вода, дуже неприємна, яка використовувалася для покарання. В деяких випадках це словосполучення може мати смисл протилежний до попереднього – прохолодна вода, яка викликає приємне відчуття бадьорості, свіжості: *The cool morning felt wonderful on her naked body. When she had stripped completely, she stepped into the water. It was cold and invigorating* [15, 220].

Частіше позитивного смислу набуває комбінація, коли мова йде про питтєву воду. Прикметники часто вживаються для характеристики страв, напоїв, харчування, маючи при цьому смисли як з позитивною, так і негативною оцінкою, в залежності від того, про що йде мова, про яку страву чи напій, як його люблять вживати люди, як він подається до столу.

August was a chubby lad,
He ate and drank as he was told,
And never let his soup get cold.
But one day, one cold winter's day,
He screamed out, "Take the soup away!
O take the nasty soup away! [6, 120].

У вказаному контексті, як ми бачимо, повнощокий Август, який полюбляв добре поїсти, суп, який охолов одного холодного зимового дня, називає огидним. Тобто, якщо йдеться про суп, то, ймовірно, не буде приємно, якщо він охолов, і словосполучення може мати смисл *охололий*, а в деяких випадках, *огидний, паскудний*. Якщо говорити про холодне пепсі в жаркий день, то прикметник буде мати смисл холодний, освіжаючий, і це приємно. *I asked him if he'd like to take along a cold Pepsi from the fridge because it was such a hot day [13, 297]*. Ніякої негативної оцінки не мають страви, які подаються холодними, або спеціально охолодженими. Прикметник *cold* характеризує холодні закуски, салати, м'ясні вироби. Словосполучення *cold meat party* означає похорони. Вживається в Америці з 1940 року. Семантика прикметника *cold* в цьому контексті вживається з подвійним навантаженням: йдеться про місце, де збираються люди після смерті близької людини, де немає місця веселим, теплим посмішкам, обличчям, а сум, жаль, холод в серці. З другого боку, після похоронів на поминках подають закуски з холодним м'ясом. Виникає фраза *cold meat party* – похорони.

Прикметник *cold* часто зустрічається в складі сталих фраз. Деякі з них розглянемо детальніше. Словосполучення *cold war* означає політичний та ідеологічний конфлікт між націями, який проводиться з допомогою пропаганди, погроз, економічних санкцій. Вперше було вжито в 1947 році Бернардом Барюхом. Після закінчення другої світової війни термін означав політичний курс західних держав щодо колишнього Радянського Союзу. Отже, виник він після війни, тобто після запеклих боїв з використанням вогнепальної зброї, метою яких було знищення противника вогнем артилерії. Сьогодні місця, де є війна, називають гарячими точками планети. Війна – це палаючі будинки, села, міста; гарячі бої, гаряча кров, сильний фізичний і душевний біль. Коли це все було припинено після закінчення війни, що велася з допомогою гарячих засобів, розпочалася холодна війна, засоби якої абсолютно не містили нічого, пов'язаного з вогнем, теплом. У значенні прикметника *cold* у досліджуваному словосполученні спрацьовує сема *відсутність тепла*, тобто саме значення залишається незмінним. Після *cold war* виникли словосполучення *cold warrior*, який означає політик, що підтримує методи холодної війни, і *Cold War Witch (Iron Lady)* – таке ім'я було дане Маргарет Тетчер, яка брала активну участь у холодній війні. *Cold peace* – нестабільні мирні стосунки між державами під час холодної війни.

Характеризуючи світ в цілому, прикметники цієї групи є характерними атрибутами людської особистості. Нелегко пізнати себе чи інших. Проте, коли ми бачимо перед собою іншу людину, ми її певним чином пізнаємо. Багато можуть розказати очі, погляд, голос, посмішка, манери. Прикметники поєднуються з усіма іменниками, які тим чи іншим способом характеризують людину, зокрема, *eyes, nose, face, skin, smile, voice, tone, language, words, reply, temper, feelings, etc.* і їх є дуже багато. *She suppressed her anger and replaced it with clear, cold logic [15, 330]*.

Таким чином, у поєднанні з іменниками, які дають оцінку людській особистості, прикметник *cold* вживається в таких смислах: холодний, байдужий (*cold look, cold reply, cold smile*), стриманий (*cold fury*), тверезий (*cold logic*), непривітний (*cold reception, cold greeting*), гордовитий (*cold beauty, cold perfection*), пихатий (*cold bow, cold tone*), зарозумілий (*cold voice, cold language*), зневажливий (*cold contempt*), безжалісний (*cold justice*). Всі члени цього синонімічного поля можуть характеризувати людину, її характер, душевний склад, темперамент, вчинки, манеру, мову, погляд тощо. Синоніми зберігають смислові відмінності: *cool reception* – прохолодне (непривітне) приймання гостей, *cold reception* – холодний,

підкреслено офіційний прийом, *chill reception* – сухе приймання, *arctic reception* – льодяне приймання. Прикметники цієї групи у поєднанні з назвами частин тіла людини вживаються в таких смислах *замерзлі* (руки, ноги, пальці), *льодяні, задубілі*. *My hands are very cold* – в мене дуже замерзли руки (ноги).

Досліджуючи різноманітні смисли, які мають прикметники вказаної групи в поєднанні з різними іменниками, можна зробити висновок, що вони можуть вступати у зв'язки з надзвичайно великою кількістю іменників, що зумовлюється власне їх семантикою, і набувають багато нових смислів. При цьому іменники об'єднуються в групи. В інваріантному значенні прикметників – наявність невеликої кількості тепла – значну роль відіграє диференційна сема, яка вказує на те, про яке тепло йдеться, зокрема, зовнішнє чи внутрішнє. Відповідно іменники, з якими сполучаються прикметники, поділяються на дві групи: ті, які характеризують зовнішній світ, і ті, які є атрибутами внутрішнього світу людини. Перші включають: 1) ті, які називають явища природи; 2) проміжки часу; 3) місце знаходження; 4) приміщення; 5) предмети, речовини; 6) страви; 7) предмети одягу. Останні характеризують людську особистість, риси її характеру, стан.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полковський В.П. Семіотичний аспект значення прикметника // Іноземна філологія. – Львів, 1990. – Вип. 100. – С. 63–67.
2. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – М., 1977. – Т. 4.
3. Сазонов А.А. Категория качества и семантическая основа имени прилагательного // Проблемы лексической и категориальной семантики. – Симферополь: СГУ, 1980. – Вип. 1. – С. 40–48.
4. Oxford American Dictionary. – New York: Avon books, 1995. (OAD)
5. Oxford English Dictionary. – Oxford, 1980. (OED).
6. The Concise Oxford Dictionary of Quotations. – Oxford University Press, 1983.
7. The Scribner-Bantam English Dictionary, London: Bantam books, 1995. (SBED).
8. Roget's 21st Century Thesaurus. – New York, 1993. (RT).
9. Webster's New World Dictionary. – New York: Star books, 1995. (WNWD).
10. Asimov I. Prelude to foundation. – London: Bantam books, 1989. – 343 p.
11. Booth P. Beverly hills. – London: Arrow books, 1990. – 492 p.
12. Bronte S. Jane Eyre. – London: Penguin books, 1995. – 447 p.
13. King S. Misery. – London: A signet book, 1988. – 454 p.
14. Nesbit E. Songs of Love and Empire. – London, 1998. – 168 p.
15. Sheldon S. If tomorrow comes. – London: Warner books, 1986. – 497 p.

Оксана Белих

КАТЕГОРІЯ АСПЕКТУАЛЬНОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена концептуальним питанням німецької аспектуальності, а саме – понятійній сутності її компонентів: лексико-семантичній категорії термінативності / атермінативності (перфективності / імперфективності; рос. предельности / неопредельности; нім. Grenzbezogenheit / Nichtgrenzbezogenheit), та її різновидів – способів дії (нім. Aktionsarten). Дослідження проведено на основі художніх творів Мартіна Вальзера, а саме роману "Ehen in Philippsburg" та оповідання "Die Rückkehr eines Sammlers".

Проблеми аспектуальності досліджували мовознавці різних країн, зокрема, Ю. Маслов, О. Бондарко, Б. Балін, В. Нефедов, Ф. Діц, А. Свен-Гуннар, Е. Хентчель та інші, проте це не зменшило актуальності даного питання, оскільки парадигма граматичної категорії дієслівного виду ще й досі не сформована.

У зв'язку із зазначеною проблематикою звернемося насамперед до поняття "функціонально-семантичне поле аспектуальності". Термін уведено у дослідженні О. Бондарко стосовно семантичних аспектів видових категорій російської мови [1, 183]. Поняття охоплює загальну семантичну зону виду, способу дії та всього того, що відноситься до якісно-часової та кількісної характеристики явища, позначеного дієсловом. Аспектуальність як універсалія, властива різним мовам, хоча, зрозуміло, поза загальномовними ознаками до неї входять і

елементи, специфічні для певної мови або групи споріднених мов. Відповідно конкретний склад та ієрархічна організація поля аспектуальності у різних мов різні. У німецькій мові в ролі морфологічного ядра цього поля виступає дієслівна лексика, причому не лише тому, що вона виражає різноманітні аспектуальні значення, але, перш за все, тому, що від неї в тій чи іншій мірі залежить аспектуальна семантика граматичних форм і конструкцій. Дієслівна лексика представлена класом слів із значенням дій як процесів, що протікають у часі і мають свого носія (дійсного чи фіктивного, визначеного чи невизначеного і т.д.). З цієї точки зору, дієслівні дії – це активні дії, спрямовані на об'єкт та замкнуті у суб'єкті (*schreiben, bilden, laufen, tanzen*), процеси, які призводять до будь-яких змін у предметі (*erröten, wachsen, schmelzen*), прояв стану або ознак предмета (*traurig sein, leuchten*), наявності, буття предмета (*sich befinden, haben, bestehen, kennen*), просторового положення (*stehen, hängen, liegen*), відношення (*entsprechen, wiegen*) та ін.

Дієслівне значення реалізується однією із граматичних категорій – категорією виду. У німецькій мові немає чітко вираженої граматичної категорії виду, але це не означає невираженості її загального смислового змісту засобами німецької мови.

Поле аспектуальності в німецькій мові належить до числа найменш морфологізованих. У ролі абстрактних аспектуальних компонентів лексичної семантики дієслова виступають значення термінативності / атермінативності.

Основоположником вчення про категорію термінативності / атермінативності є Ф. Діц. Вивчаючи романські мови, він виділив дві групи дієслів, які назвав Perfektiva та Imperfektiva (перфективні та імперфективні) [2, 14]. Основою для цього розподілу дієслів була їх властивість виражати дії, обмежені певним моментом часу, які передбачають кінцеву мету, і дії, розпочаті не з метою завершення. У зв'язку з цим заслуговує на увагу глибоке дисертаційне дослідження М.Т. Ратич, в котрому детально проаналізовано семантику форм Perfekt та Imperfekt під кутом зору їх ознак перфективності та імперфективності. А. Свен-Гуннар називає такі дієслова термінативними / атермінативними, а категорію термінативності / атермінативності вважає лексико-семантичною.

Лексично термінативні дієслова виражають дію, спрямовану на досягнення певної мети, певної межі. Ця мета і межа будуть досягнуті тоді, коли дія буде тривалою. Чи будуть досягнуті мета і межа, чи не будуть – не є вирішальним моментом, оскільки це впливає вже із контексту. Для дієслова, як лексеми, межа – лише семантична ознака. В ролі межі можуть виступати різні обставини, такі, як: досягнення певного результату чи місця, перехід у новий стан та ін. Лексично термінативні дієслова переважно префіксальні, оскільки префікс в більшості випадків означає обмеження, хоча не всі дієслова з префіксами, згідно теорії А. Свен-Гуннара [3, 34], є лексично обмеженими, напр.: *abhängen, bestehen, erzählen*. До термінативних дієслів належать дієслова типу: *aufblitzen, abschreiben, übersetzen, geben, bringen*.

Die Damen hatten ihre Gläser den Herren gereicht, denn jetzt waren sie an der Reihe, Beifall zu spenden [4].

Українською мовою адекватним перекладом може бути: *Дами передали свої склянки добродіям, тому що тепер була їхня черга аплодувати*.

Як бачимо із прикладу, вже у самій семантиці дієслова "передавати" закладена термінативність. Дієслово виражає дію, спрямовану на досягнення певної мети.

Лексично атермінативні дієслова виражають дію, яка не має визначеної межі. У семантиці таких дієслів відсутня ознака межі, до якої прямує дія, а будь-яке обмеження проявляється, як правило, у контексті: дієслово + додаток. Напр.: *arbeiten, schlafen, sitzen, stehen, liegen, bestehen*.

Cecile blieb liegen [5].

Адекватним варіантом перекладу українською мовою буде: *Сесілія залипилася лежати*.

Із наведеного прикладу ми бачимо "атермінативність" дії дієслова "залипатися", яка закладена уже в самій семантиці, причому немає межі цієї дії.

Отже, термінативними дієсловами ми називаємо дієслова, які поза контекстом несуть у своєму значенні вказівку на стремління до межі (початку або кінця) в тій дії, яку вони позначають. Атермінативними дієсловами будемо називати дієслова, які поза контекстом не містять у своєму значенні вказівки на прагнення до межі.

Крім термінативних / атермінативних дієслів у німецькій мові існує велика кількість лексично нейтральних дієслів, які виступають в залежності від контексту як у термінативному, так і в атермінативному значенні. Для нейтральних дієслів характерним є те, що в ізольованій інфінітивній формі у них немає чіткої ознаки межі, яка проявляється лише у моделі: S+P+O. Напр.: *bauen, essen, kochen, lesen, schreiben, gehen*. У німецькій мові нейтральні дієслова реалізують термінативну дію у певному контексті (у певних конструкціях), а в інших конструкціях – атермінативну дію. Нейтральні дієслова можуть вживатися як перехідні і як неперехідні. Вони вживаються як перехідні тоді, коли називають додаток, оскільки він визначає межу дії, тобто, це – термінативна дія. При неперехідному вживанні нейтральні дієслова вживаються відповідно як атермінативні. Напр.: *Er baute ein Haus* – терм., *Er baute an dem Haus* – атерм. Отже, нейтральними дієсловами ми називаємо дієслова, які схильні із термінативних дієслів модифікуватися в атермінативні, і навпаки.

Як термінативні, так і атермінативні дієслова можна диференціювати на ряд підкласів, які кваліфікуються дослідниками як способи дії і які є ще одним компонентом функціонально-семантичної категорії аспектуальності. Ю. Маслов визначає способи дії як певні загальні особливості лексичного значення тих чи інших дієслів, які стосуються ходу дії цих дієслів у часі, і які проявляються в загальних особливостях їх функціонування в мові, зокрема по лінії словотворчої активності виду та синтаксичного вживання [6, 191].

Розглянемо детальніше зміст поняття "спосіб дії". Під способами дії ми розуміємо не поділ дієслів на термінативні / атермінативні, а передусім семантичний поділ. Погоджуючись із класифікацією дієслів на способи дії, наведеній у граматиці "Duden" [7, 463], на основі аналізу фактологічного матеріалу простежимо ці способи дії. До них належать наступні:

1) inchoativ або ingressiv (від лат. *inchoare* 'починати', *ingredi* 'братися за щось, до чогось') означають початок дії; напр., *Hans schlief ein, erwachte, hürte, daЯ sie immer noch sprach, schlief, wachte wieder auf, Anne sah ihn an*. У даному прикладі форми 'erwachen', 'aufwachen', 'ansehen' виражають інчоативну дію. До цієї групи інколи зараховують також і **transformative Verben** (від лат. *transformare* 'перетворювати'), дієслова, які утворюються із прикметників; напр. *erröten, reifen, altern*;

2) egressiv (від лат. *egredi* 'припиняти'), які означають кінець дії; напр., ... *sein Hemd hatte er schon auf dem Weg zum Hochhaus durchgeschwitzt*. Форма 'hatte durchgeschwitzt' означає кінець дії, тобто це егресивна дія. Такий спосіб дії інколи називають також **finitiv** (від лат. *finire* 'закінчувати'), або **terminativ** (від лат. *terminare* 'обмежувати, закінчувати'); крім того, існують також означення **resultativ** або **effektiv** (від лат. *efficere* 'доводити до кінця'), які вживаються як синоніми. У зв'язку з цим зазначимо відмінність між цими термінами: в одному випадку має місце кінець дії (egressiv, finitiv), в іншому – результат, підсумок (resultativ, effektiv). Ці визначення, звичайно, не єдині;

3) punktuell, дієслова, які характеризують коротку, обмежену часом подію; напр., *Ja, die zwei Zimmer waren schon geräumt*. Дана форма 'waren geräumt' виражає коротку дію.

4) iterativ (від лат. *iterare* 'повторювати') інколи також як **frequentativ** (від лат. *frequentare* 'часто робити') або **multiplikativ** (від лат. *multiplikare* 'розмножувати') характеризують повторювану дію; напр., *sticheln (= wiederholt stechen)*;

5) diminutiv або deminutiv (від лат. *deminuere* 'зменшувати') також **attenuativ** (від лат. *attenuare* 'ослаблювати') – дієслова, які характеризують низьку силу дії; напр., *Bonus sah ihnen nach, ..., löchelte und überlegte ...*. Форма 'löcheln' на українську мову може перекладатися як 'посміхнувся', яка характеризує низьку силу дії.

6) intensiv, дієслова, які характеризують високу силу дії; напр., *Sie schnitzte und schnitzte*. Форма 'schnitzen' на українську мову може перекладатися як 'постійно різати, вирізати', що підтверджує високу силу дії.

Отже, під способами дії ми розуміємо ті структури дієслів або дієслівні лексеми, котрі містять семантику обмеженості, початку, багаторазовості, або результативності дії. Як показало дослідження, утворення таких способів дії у німецькій мові відбувається завдяки префіксації або через розширення інфінітивних флексій, де лише префіксація є ефективною. На основі фактологічного матеріалу, використаного в цій статті, робимо висновок про найчастіше вживання таких форм.

Дієслова із префіксами *an-*, *auf-* найчастіше є інхоативними. Дієслова з префіксом *er-* теж можуть мати таке ж значення. Напр.:

<i>anspringen</i>	<i>aufwachen</i>	<i>erwachen</i>
<i>antreten</i>	<i>auftreten</i>	<i>errufen</i>
<i>angreifen</i>	<i>aufgeben</i>	<i>ergreifen</i>

Дієслова із префіксом *er-* разом з тим можуть мати й егресивне значення. Егресивними дієсловами є також утворення з префіксом *ver-*. Напр.:

<i>erarbeiten</i>	<i>verarbeiten</i>
<i>erreichen</i>	<i>verscheiden</i>
<i>erlangen</i>	<i>verderben</i>

Дієслова на *eln-* в основному мають ітеративне або демінутивне значення. Напр.:

<i>lächeln</i> (vgl. <i>lachen</i>)
<i>büßeln</i> (vgl. <i>büßen</i>)
<i>tänzeln</i> (vgl. <i>tanzen</i>)

Ітеративними дієсловами є дієслова на *ern-*. Напр.:

<i>plätschern</i> (vgl. <i>platschen</i>)
<i>klappern</i> (vgl. <i>klappen</i>)
<i>zügeln</i> (vgl. <i>ziehen</i>)

Отже, аспектуальність ми кваліфікуємо як функціонально-семантичну категорію, яка формується структурами мовних рівнів, і властива різним мовам, тобто є універсальною. Її зміст складає характер протікання дії. Для вираження цього змісту кожна мова має певний набір лексичних, словотворчих і граматичних засобів.

Категорія аспектуальності конститує граматичну семантику дієслова як частини мови, оскільки її загальна ознака передає процеси, які протікають у часі і які мають свого носія. Аспектуальність дає можливість актуалізувати дієслівні дії, прикріплюючи їх до конкретної ситуації. Вона співвідносить дію з її носієм, тим самим забезпечуючи імпліцитно (на семантичному рівні) зв'язок між суб'єктом і дією, суб'єктом, дією та об'єктом, що знаходить свій конкретний прояв у різножанрових текстах і дискурсах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А.В. К проблематике функционально-грамматической категории (глагольный вид и "аспектуальность" в русском языке) // Вопросы языкознания. – 1967. – № 2. – С. 180–192.
2. Маслов Ю.С. Очерки по аспектологии. – Л.: Из-во лен. ун-та, 1984. – 356 с.
3. Diez Fr. Grammatik der romanischen Sprachen. – Bonn, 1872. – 145 s.
4. Duden. Die Grammatik // Dudenverlag. – Mannheim. – Band 4. – 1984. – S. 568.
5. Walser M. Ehen in Philippsburg. – Frankfurt / Main, 1957. – S. 238.
6. Walser M. Die Rückkehr eines Sammlers. – Erdzhlte Zeit. – S. 230–241.
7. Sven-Gunnar A. Aktionalität im Deutschen. Eine Untersuchung unter Vergleich mit dem russischen Aspektsystem. – Upsala, 1972. – 254 s.

Микола Гамзюк

УТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ШЛЯХОМ НАВ'ЯЗУВАННЯ ПОНЯТТЯМ ВІДНОСИН НЕСУМІСНОСТІ (на матеріалі німецької мови)

В основі семантичних змін, які призводять до утворення фразеологізмів, знаходиться переосмислення слів чи словосполучень. Під переосмисленням у цій роботі розуміється повна або часткова транспозиція власних значень лексичних прототипів, що призводить до фразеологічної абстракції. В результаті переосмислення слово стає виразником іншої предметно-логічної чи емотивної інформації. Хоча переосмислення окремих лексем чи словосполучень відбувається на лексичному рівні, розрізнення слів з прямим і переносним значенням можливе лише у контексті при сполученні з іншими словами у рамках висловлювання.

Слово є умовним звуковим (чи письмовим) знаком предметів, явищ чи властивостей, які є зовнішніми по відношенню до людини, і з якими слово пов'язане асоціативним зв'язком. Слово

чи словосполучення є носієм певного образу, уявлення, думки про означуваний ним об'єкт. Разом з тим воно виражає і почуття, прагнення людей, їхні інтереси і потреби. Значення слова виникає в практичній діяльності, у якій люди пізнають предмети, явища, відношення між ними і результати цього пізнання фіксують у словах, їхніх значеннях. Значення слова відображає предмети через їхнє узагальнення, яке одержується не тільки в індивідуальному пізнавальному досвіді окремої людини, а являє собою результат суспільної практики, воно виступає засобом формування і закріплення здобутого знання про предмети і явища об'єктивної дійсності [1, 303–394]. Пізнаючи довколишній світ, людина виділяє певні об'єкти і називає їх за допомогою якої-небудь ознаки. Як правило, властивості предметів зовнішнього світу багатогранні і виділяються людиною у вигляді певних властивостей і відношень, які кваліфікуються як суттєві чи несуттєві. Властивості і відношення предметів складають ознаки. Сукупність усіх ознак, що виділяються в об'єкта у процесі пізнання і відомі усім членам мовного колективу, утворює смисл (або концепт) слова. Суттєві ознаки складають поняття, оскільки кожна з них, взята окремо, необхідна, а у своїй сукупності достатня для виділення певного об'єкта з-поміж інших. Об'єктам можуть також приписуватися певні властивості, яких вони реально не мають.

Одиниці значення, які відображають у мові виділені ознаки предметів і явищ зовнішнього світу, називають семами. Відповідно до ознак семи поділяються на основні, що виражають суттєві ознаки, та потенційні, які виражають несуттєві ознаки. Так, слово "кінь", наприклад, має несуттєву ознаку "засіб пересування". Окрім вираження образів, уявлень і думок про властивості об'єкта слово може виражати також емотивне ставлення з боку членів мовного колективу до зазначеного об'єкта. Емоції також виражаються у значенні слова у вигляді основних і потенційних сем. Так, слово "кінь" має також потенційну емотивну сему "шанобливе ставлення як до сильної і корисної тварини, символу певного суспільного становища". Виділені і названі предмети та властивості зовнішнього світу продовжують залишатися об'єктами пізнання з боку суспільства. В результаті цього певні ознаки, що виділялися як суттєві, стають несуттєвими, і, навпаки, несуттєві ознаки можуть переходити у суттєві, може змінюватися ставлення з боку суспільства до виділеного та проіменованого об'єкта.

Система значень слова – явище складне. У семантичній структурі слова розрізняють, передусім, лексичне і граматичне значення. Лексичне значення – це суспільно усвідомлений, реальний зміст слова, що відображає явища об'єктивної дійсності, ставлення до них з боку суспільства, ставлення до слова відносно доречності чи недоречності вживання його у певному контексті. Граматичне значення – це загальне й абстраговане значення, яке доповнює лексичне і виражає відношення одного слова до інших слів у межах мовної системи [5, 4].

Поняття виникає внаслідок розумових операцій аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння, узагальнення. При утворенні різних понять одні ознаки виділяються як суттєві, інші – як несуттєві, що виражається у різній мірі абстрагування від ознак об'єкта чи об'єктів.

Оскільки предмети зовнішнього світу знаходяться у певному взаємозв'язку і взаємозумовленості, то у певних відношеннях знаходяться і поняття. За змістом поняття поділяються на непорівнювані та порівнювані. Непорівнювані поняття не мають загальних родових ознак, порівнювані такі ознаки мають. Порівнювані поняття поділяють на сумісні і несумісні. Сумісними називають такі поняття, видові ознаки яких забезпечують повне або часткове співпадання їхніх обсягів. Між сумісними поняттями існує три види відношень: тотожність, перехрещення, субординація. У відношенні тотожності знаходяться поняття, які співпадають за своїм обсягом, але мають різний смисл. У відношенні перехрещення знаходяться поняття, обсяги яких частково збігаються. Відношення субординації фіксує зіставлення родового і видового поняття. Несумісними називаються поняття, видові ознаки яких зумовлюють повне незбігання їхніх обсягів. Несумісні поняття можуть також знаходитись у трьох відношеннях: координації (супідрядності), контрадикторності (суперечності), контрарності (протилежності). Відношення координації передбачають наявність у понять загальної родової семи, але різних видових, в результаті чого поняття виключають одне одного. У відношеннях контрадикторності знаходяться взаємовиключаючі поняття, одне з яких вказує на певну ознаку, а інше її заперечує. Контрарні відношення між поняттями передбачають не

тільки наявність загальної родової семи і заперечення однією ознакою іншої, але й заміну її на протилежну.

Порівняння слів, які є матеріально-ідеальними утвореннями, також пов'язане з аналізом і синтезом. Аналіз окремих слів полягає у розкладанні їх на менші частини: у слові виділяється матеріальна форма і зміст, у формі – окремі склади, звуки (букви). Зміст, у свою чергу, поділяється на окремі види значення: денотативне, сигніфікативне, в останньому виділяється предметно-логічне, емотивне, функціонально-стилістичне, образно-мотиваційне. Відбувається поділ кожного з видів значення на семи, серед яких виділяють основні і потенційні. Виділення певних елементів слів передбачає їхнє наступне об'єднання у нове поняття чи нове слово. Поєднання частин слів, як прийом утворення нового слова, вивчається словотвором. Тому ми розглядатимемо лише ті випадки, коли відбувається перенесення тільки емотивних сем, чи груп сем, до яких входять емотивні.

Виявлення значень слів є можливим лише за умови порівняння однієї одиниці з іншою для виявлення загальних чи різних ознак шляхом аналізу і синтезу, при цьому частина ознак може бути спільною (інтегральні ознаки), а частина різними (диференційними), які виділяють це слово з-поміж інших слів [6, 43–44]. Ступінь абстрактності при порівнянні слів може бути різним, так, наприклад, слово *Bude* може мати такі ознаки, що виражають ступені абстракції: *Bude – trinken* – "предметність"; *Bude – Freude* – "конкретність"; *Bude – Berlin* – "загальність"; *Bude – Rose* – "артефакт"; *Bude – Werk* – "житло людини"; *Bude – Zelt* – "зроблений з твердого матеріалу"; *Bude – Haus* – "побудоване з дощок". При зіставленні слів *Bude* і *Bruchbude* останнє має також окрім зазначених предметно-логічних емотивну сему "презирливе ставлення".

Ієрархічна побудова семної структури полягає у видо-родовому відношенні граматичних сем нижчого рівня до вищого. Лексичне ж значення не має у своєму складі підсистем з логічно суворим і симетричним розподілом компонентів і завжди пов'язане з відокремленням деяких живих зв'язків слів та приписуванням словам деякої кількості несуттєвих ознак [6, 40].

Виділення і наступне об'єднання компонентів слів визначається потребами людей і завданнями, які вони ставлять перед собою. При утворенні фразеологічних одиниць такими завданнями є: передача емотивної чи емотивної і предметно-логічної інформації про певний об'єкт з використанням старої матеріальної форми слів.

Враховуючи зумовленість й опосередкованість означуваного та означального слова іншими мовними знаками [6, 275], видається можливим утворення нових понять шляхом порушень логічних зв'язків між словами, точніше, між поняттями, які ці слова виражають. У цьому випадку об'єднання слів чи словосполучень відбувається не на основі зв'язків, що існують між об'єктами зовнішнього світу, а ґрунтується на схожості їхньої форми, денотатів, сигніфікатів, певних загальних сем, як основних, так і потенційних. При нав'язуванні словам нових типів нелогічних відносин при утворенні фразеологічних одиниць вирішується два види завдань: виділення чи підсилення емотивності та введення її до системи основних сем новоутвореного поняття. При цьому може допускатися збереження чи часткова дезактуалізація предметно-логічних сем, коли утворюються логічно-емотивні або емотивно-логічні фразеологізми та повна дезактуалізація зазначених сем при утворенні емотивних фразеологічних одиниць. На основі вказаних цілей здійснюється підбір слів для порівняння, і встановлюються певні види зв'язку між ними: тотожність, перехрещення, субординація, контрарність, контрадикторність. До уваги беруться також логічні відношення між поняттями, які виражають слова.

Алогічні єдності, що виникають у результаті нав'язування словам нових типів відносин, стимулюють інші психічні явища, що пов'язані з мисленням: пам'ять, сприйняття, уяву, викликаючи на поверхню образно-мотиваційну основу об'єктів, знаками яких є слова. Вченими було встановлено, що одержання інформації людським мозком забезпечується його здатністю до сприймання, зберігання і відтворення пам'яттю, а переробка і використання – уявою [7, 12]. І сприйняття, і уява оперують з образами, образною може бути і пам'ять [1, 144–250]. Образи, уявлення об'єктів, що запам'ятовуються, асоціюючись зі словами, закріплюються в них і завдяки цьому набувають відносно стійкого характеру. Це наочно демонструють слова з нульовим денотатом "*русалка*", "*мавка*" та ін., що є результатом людської уяви. В результаті нав'язування словам нелогічних відносин активізується образно-мотиваційна пам'ять, і

відтворюються образи предметів, що порівнюються. Виникає ефект двопланового сприйняття цих об'єктів, який є тим яскравішим, чим більші відмінності існують між об'єктами.

Повертаючись до механізмів утворення фразеологічних одиниць шляхом алогічного поєднання компонентів та аналізу становлення емотивного компонента значення, відзначимо, що це явище підлягає законам уяви, оскільки тільки в уяві людини є вихід за межі безпосередньо даного, певне абстрагування від реальної дійсності. За висловом Сеченова, витвори уяви – "це небували в світі сполучення минулих вражень, небувалим є лише сполучення елементів вражень" [1, 223].

Нав'язування координованості некоординованим поняттям

Нав'язування координованості здійснюється за рахунок безсполучникового зв'язку, а також за допомогою єднальних сурядних сполучників. Найчастіше у цій ролі виступає єднальний сполучник *und*, інші сполучники у складі фразеологічних одиниць вживаються значно рідше. Відомо, що сполучники виражають лише логікограматичні зв'язки і не мають лексичного значення [5, 176–177].

Нав'язування координованості контрарним і контрадикторним поняттям

Координованість може нав'язуватись несумісним контрарним і контрадикторним поняттям. Загальною рисою цих відносин є наявність в одного з понять ознаки, яка заперечує ознаку іншого, і навіть заміняє її на протилежну. Обидва поняття мають загальну родову ознаку, що є основою для їхнього об'єднання. Це є основою для вираження родового поняття знаком вторинної номінації, що виникає внаслідок дії зазначеного механізму, напр.: *mit (samt) Kind und Kegel* – "з усією сім'єю, з чадами і домочадцями, з усім добром" [3, 379]. У наведеному прикладі слова знаходяться у контрарних відносинах, оскільки іменник *Kind* означає шлюбну дитину, а *Kegel* – позашлюбну. Вираз спочатку мав значення "з усіма дітьми".

Коли видові поняття, що знаходяться у відносинах контрарності, вичерпують сумою своїх об'ємів обсяг родового поняття, то контрадикторні поняття такої властивості не мають, напр.: *wie du gehst und stehst; wie er (sie, es) geht und steht* – "ось прямо так, не сходячи з місця" [3, 248]; *alt und jung* – "старі і малі, геть усі" [3, 27]; *Freund und Feind* – "усі, друзі і вороги, друг і недруг" [3, 224]. Об'єднання контрарних понять може здійснюватися без сполучників, напр.: *Athlet Flohbein* – "Schwdchling (scherzhafte Verbindung von zwei einander widersprechenden Vorstellungen)" [11, 51]. Слово *Flohbein* є характеризуючим іменем. Мається на увазі невелика фізична сила атлета з блошиними ногами.

Оскільки сума видових понять не вичерпує усього обсягу родового, називаючи лише його межі, то це є джерелом емотивності новоутворених одиниць, оскільки відбувається об'єднання слів з антонімічним значенням. Емотивна маркованість окремих слів відіграє у цьому випадку другорядну роль, вона сприяє лише збільшенню інтенсивності емоцій.

Нав'язування координованості тотожним поняттям

У відносинах тотожності знаходяться декілька видів понять: по-перше, як відзначалося, кожне слово тотожне саме собі; тотожними є також абсолютні синоніми, слова, що мають різну форму, проте виражають ідентичні поняття; по-третє, тотожними є слова, які мають загальний обсяг, проте мають різний зміст. Відношення координованості нав'язуються кожному виду тотожних понять.

Нав'язування координованості тотожним поняттям виконує функцію інтенсифікації або тривалості, напр.: *Schlag auf Schlag; Meile um Meile; Schritt für Schritt; wieder und wieder*. Повторюватися можуть різні частини мови: іменники: *Beeilung, Beielung!* – "beeile dich" [11, 63]; дієслова: *schau, schau!* – "Ausruf der Verwunderung" [9, 1393]; прислівники: *locker, locker!* – "давай-давай"; *da, da!* – "zeigt Spott" [10, 529]. Деякі слова можуть повторюватися трикратно, що сприяє підвищенню емотивності, напр.: *na, na, na!* – "Ausruf der Überraschung" [9, 1849]; *und, und, und!* – "(emotional) und dergleichen mehr" [8, 1598]. Повтор слів без сполучників є емоціогенним фактором, оскільки кожний елемент, взятий окремо, не має такого яскраво вираженого емотивного значення, як у складі одиниці, утвореної шляхом редуплікації. За допомогою безсполучникового повтору відбувається підсилення емотивності, яка міститься у семантичній структурі як повнозначних, так і службових слів. Оскільки повтор з точки зору логіки є зайвим, завдяки йому інтенсифікуються саме емотивні семи.

Нав'язування координованості субординованим поняттям

Підсилення загальних сем відбувається також при нав'язуванні координованості субординованим поняттям. Така операція також з точки зору логіки є надлишковою, оскільки видове поняття органічно входить у родові, тому такі утворення є емотивними, напр.: *Ewig und drei Tage* (*dauern, warten usw.*) – "без кінця-краю, цілу вічність (тривати, чекати тощо)" [3, 189]. При нав'язуванні координації субординованим поняттям відбувається підсилення загальних для обох понять сем – "час, тривалість", а також нейтралізація інших предметно-логічних сем. Емотивність виникає як реакція на події, що описуються у висловлюванні.

Нав'язування координованості несумісним поняттям

Семантичні зміни, що відбуваються при нав'язуванні відносин координованості несумісним поняттям, добре спостерігаються на прикладі фразеологічної одиниці *Pfui, Spinne!*, утвореної поєднанням вигуку з іменником. Вигук та іменник не мають загальних граматичних й основних предметно-логічних сем, оскільки вигук *Pfui!* має значення „Ausruf des Mißfallens, Ekels, moralischen Enttäuschung" [8, 1434]. Семантична структура слова *Spinne* може бути представлена таким чином: категоріальна сема – "предметність", субкатегоріальна сема першого рівня – "конкретність", субкатегоріальна сема другого рівня – "загальна назва", субкатегоріальна сема третього рівня – "назва тварини", лексичне значення – "членистоноге, що має певні біологічні ознаки" та потенційні ознаки – "приписувана павуку властивість висмоктувати отруту з квітів і передавати її через укуси чи дотик", що пов'язане також з емотивною семою "застережливе і зневажливе ставлення до павука" [див.: 12, 978]. Надання іменникові та вигуку відносин координованості сприяє дезактуалізації предметно-логічних та емотивних сем іменника й актуалізації потенційної емотивної семи. З іншого боку відбувається дезактуалізація інших значень вигуку, окрім "вираження відрази". Повтор однієї і тієї ж семи у двох словах сприяє підвищенню емотивності висловлювання, яке поєднує ці слова.

Таким чином, емотивність при нав'язуванні відносин координованості некоординованим поняттям виникає внаслідок емотивної маркованості окремих слів, серед яких є такі, що виникають внаслідок емотивного переосмислення, емоційної реакції на події, що зображаються у висловлюванні, зіставленням антонімів.

Велику роль при утворенні емотивності шляхом нав'язування координованих відносин некоординованим поняттям відіграють фонетичні засоби: алітерація, асонанс, рима, ритм.

Між компонентами, яким нав'язуються відношення координованості, виникає ідіоматичний зв'язок, оскільки тільки у своєму сполученні ці слова виражають переосмислене поняття і одне зумовлює інше. Зв'язок ідіоматичного словосполучення з іншими компонентами висловлювання можна назвати вибіркоким. В організації слів у висловлюванні існує певний порядок: коротше за фонетичним складом слово знаходиться перед довшим, менш значуще слідує за більш значущим.

Нав'язування протиставлення непротиставним поняттям

Логічні відношення протиставлення існують при порівнянні двох понять, коли одне з них має певні ознаки, а інше їх просто заперечує (контрарність), або заміняє їх на інші (контрадикторність), про що більш докладно йшлося раніше. Протиставлення досягається за допомогою протиставних сполучників: *aber, oder, sondern*, а також за рахунок безсполучникового зв'язку [5, 178].

Нав'язування таких відносин словам, які не є антонімами, є одним із засобів утворення емотивності у мові. Відношення протиставлення нав'язуються сумісним, несумісним і непорівнюваним поняттям.

Нав'язування протиставлення координованим поняттям

Емотивність у цьому випадку виникає внаслідок взаємодії предметно-логічних сем як результат їхнього протиставлення [див.: 7, 47]. Емотивність при утворенні нових понять шляхом нав'язування антонімічності координованим поняттям виникає також за рахунок потенційних емотивних сем хоча б одного з компонентів, напр.: *klein aber fein* – "маленьке, а важеньке; мала штучка червінчик, а ціна велика" [3, 385]. У зазначеному словосполученні прикметник *fein* має основну емотивну сему позитивного ставлення, що знаходить своє відображення в емотивній маркованості фразеологізму.

Оскільки поняття можуть виражатися не тільки словами, але й словосполученнями, то відношення координованості можуть нав'язуватися семантично залежним словам, що входять

до складу словосполучення. Це спостерігається при нав'язуванні відносин протиставлення словосполученням, у яких семантично провідні компоненти знаходяться у відносинах координованості, а семантично залежні є антонімами, тобто знаходяться у відносинах контрадикторності, напр.: *Kleine Ursachen, groÙe Wirkungen* [2, 589]. Семантично залежними словами у цьому висловлюванні є прикметники *groÙ* і *klein*. Цим словам також нав'язуються відношення координованості, у яких перебувають іменники. Виражаючи протилежні ознаки предметів, прикметники протиставляють також іменники, що є джерелом емотивності цих одиниць. Додатковим джерелом емотивності фразеологічної одиниці є її бездієслівний характер.

Іншим видом нав'язування поняттям відносин протиставлення є предикативні словосполучення, напр.: *Intelligenz sduft, Dummheit siegt* [11, 375]. Враховуючи вербоцентричний характер речень німецької мови, семантично провідними компонентами предикативних словосполучень є дієслова, які знаходяться між собою у відношеннях координованості. За граматичним значенням у координованих відношеннях знаходяться також іменники *Intelligenz* і *Dummheit*, оскільки перший є конкретним іменником, збірною назвою, а другий – абстрактним поняттям. Проте за лексичними семами ці слова є антонімами. Слово *Intelligenz* має сему "наявність розуму", що викликає шанобливе ставлення, лексема *Dummheit* – "відсутність розуму", яка викликає презирливе ставлення. Протиставлення одного словосполучення іншому є результатом нав'язування відносин координованості іменникам, що виражають антонімічні поняття. Додаткова емотивність виникає внаслідок емотивної маркованості дієслова *sauften*, а також як емотивна реакція на опис подій, що зображаються у висловлюванні.

Нав'язування протиставлення тотожним поняттям

При утворенні фразеологізмів протиставлення нав'язується тотожним поняттям другого виду, тобто повним синонімам, утворення емотивності спостерігається на прикладі фразеологізму *Stimmt das, oder habe ich recht?* – "хіба це не так?, хіба я не маю рації?" [4, 223]. Обидва вирази є синонімами, що виражають підтвердження істинності попереднього висловлювання. Протиставлення думки самої собі нейтралізує відношення альтернативності і є засобом утворення емотивності.

Протиставлятися можуть також тотожні поняття третього виду, які співпадають за обсягом, але відрізняються за змістом, напр.: *Lieber keine Haare als eine Glatze* – "scherzhaftes Tuscheln an einen Kahlkopsigen" [11, 315]. І одне, й інше поняття виражають відсутність волосся на голові, проте вони не є абсолютними синонімами, оскільки відсутність волосся може бути наслідком стрижки. Емотивність виникає як реакція на події, що зображаються у мікротексті, а також за рахунок бездієслівного характеру висловлювання.

Нав'язування протиставлення непорівнюваним поняттям

До непорівнюваних понять належать прикметники і вигуки, що не мають загальних граматичних сем. Протиставлення таких слів не призводить до переосмислення цих слів, проте вигук надає висловлюванню емотивності, напр.: *klein aber oho!* – "маленьке, а важеньке; мала штучка червінчик, а ціна велика" [3, 385]. Додатковими засобами емотивності цього висловлювання є також ритм і алітерація.

Таким чином, емотивність при нав'язуванні поняттям відносин протиставлення, виникає, передусім, за рахунок самого протиставлення, певний внесок у загальну емотивність фразеологізму робить також емотивна маркованість окремих компонентів, як і емотивна реакція на події, які зображені у висловлюваннях, їхній бездієслівний характер, а також за рахунок алітерації, асонансу, рими, ритму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костюк Г.С. Психологія. – Київ: Радянська школа, 1968. – 572 с.
2. Німецько-руський фразеологічний словарь / Под ред. Л.Э. Бинович, Н.Н. Гришина. – М.: Русский язык, 1975. – 656 с.
3. Німецько-український фразеологічний словник / Укл. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К.: Рад. шк., 1981. – Т. 1. – 416 с.
4. Німецько-український фразеологічний словник / Укл. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – К.: Рад. шк., 1981. – Т. 2. – 382 с.

5. Смеречанський Р.І. Довідник з граматики німецької мови: Довідк. вид. – К.: Рад. шк., 1989. – 304 с.
6. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
7. Стилистика английского языка: Учебник / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К.: Выща шк., 1991. – 271 с.
8. Deutsches Universalwörterbuch / Unter Leitung von G. Drosdowski. – Mannheim, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1989. – 1816 s.
9. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 6 Bänden / Unter Leitung von G. Drosdowski. – Mannheim, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1976. – 2992 s.
10. Heyne M. Deutsches Wörterbuch. – Leipzig: Verlag von S.Hinzel, 1890–1895. – Bd. 1. – 1282 s., Bd.2. – 1238 s., Bd. 3. – 1464 s.
11. Крппер Н. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Hamburg: Claassenverlag, 1963. – 523 s.
12. Rührig L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 3. Aufl. – Freiburg: Herder, 1976. – 1255 s.

Ірина Гумовська

ДЕРИВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТАХ

Словотвір у системі кожної мови є важливим засобом її збагачення, її розвитку, зв'язку з різноманітними процесами діяльності людини у суспільстві, а також є засобом номінації понять. Висвітлення дериваційних процесів при вивченні різних термінологічних систем дає можливість простежити закономірності у способах творення термінів різних галузей знання, що безпосередньо пов'язані зі справою впорядкування відповідних термінологічних систем, з їх нормалізацією та подальшим збагаченням.

Дослідженням дериваційних процесів присвячено праці Г. Винокура [2], Р. Зятковської [3], В. Лейчика [4], О. Сербенської [5] та ін. Особливості словотвору в технічній терміносистемі аналізує Г. Винокур. Питання словотворчого статусу в науковій термінології досліджує Р. Зятковська. Цікавими для нашої роботи є думки про дериваційні поля української юридичної термінології О. Сербенської [5].

Метою даної статті є здійснення структурно-словотворчого аналізу системи сучасних англійських юридичних термінів, що функціонують в економічних текстах. При розгляді дериваційних особливостей юридичних термінів беремо до уваги те, що формування їх проходило так:

- 1) шляхом залучення похідних слів, словосполучень;
- 2) шляхом поповнення лексемами, що утворюються за допомогою словотворчих ресурсів англійської мови;
- 3) шляхом морфологічної афіксації;
- 4) шляхом запозичення і засвоєння дериватів з інших мов.

У процесі дослідження нами враховано структурно-словотворчі особливості термінів першої, другої та третьої груп, зокрема такі моменти:

- 1) англійські юридичні терміни реалізуються різними морфологічними категоріями (іменником, прикметником, дієсловом, прислівником);
- 2) термінотворчі ресурси – це передусім морфеми, основи слів, словосполучення, фонеми;
- 3) загальну класифікацію юридичних термінів доцільно проводити, виходячи з їх морфолого-синтаксичної структури. При цьому, як показав аналіз фактологічного матеріалу, функціонують два основних типи юридичних термінів: терміни-слова та терміни-словосполучення.

Спостереження над юридичною термінологією у структурі економічного дискурсу дають можливість виділити такі типи термінів у відповідності до їхньої морфемної структури:

1. Непохідні: *tax, court, lease, law, crime*.
2. Похідні: *ownership, abatement, creditor, co-borrower, easement*.
3. Складні: *owner-occupier, treaty-contract, time-charter*.

Терміни-слова, в свою чергу, подані як кореневими, так і похідними утвореннями. Серед кореневих можна виділити основні та неосновні терміни. Основні терміни з'явилися як

результат семантичної деривації багатозначного лексичного знаку. Терміни цього виду характеризуються широким семантичним потенціалом та узагальненим лексичним значенням: *levy* – збір, сума оподаткування, *to sequester* – конфіскувати, *tax* – податок.

Для неосновних термінів характерна подальша семантична деривація термінологічного значення та перетворення їх у багатозначні терміни-слова. До них належать і однозначні слова, серед них є багато таких, що з'явилися в процесі запозичень, – *tax*, *license*, *firm*. Похідні терміни утворюються переважно за допомогою продуктивних словотворчих афіксів за певними моделями, які розглянемо далі.

Аналіз морфологічної структури юридичних термінів в економічному дискурсі показав, що у складі англійської юридичної термінології більшість становлять іменники. Це пов'язано, передусім, з їх номінативною функцією, функцією позначення тих чи інших предметів та явищ.

Значний інтерес становить питання словотворення в системі юридичних термінів-іменників, зокрема, ми простежили такі: морфологічний, конверсія або морфолого-синтаксичний, синтаксико-морфологічний, семантичний.

Морфологічний спосіб утворення термінів полягає у з'єднуванні афіксів із словотворчою основою. Спостереження над словотворчими особливостями юридичної термінологічної лексики дають можливість дійти висновку, що дериваційні процеси в термінологічній системі представлені переважно суфіксальними утвореннями. Юридичні терміни-іменники утворюються, як правило, за такими моделями:

Модель 1: V + -er або V + -or:

administrate – **administrator**: *If the deceased died intestate, the appointee is labeled an **administrator**.*

bind – **binder**: *A **binder** is a written voucher of insurance.*

bear – **bearer**: *A check sent with the payee line blank is payable to **bearer**.*

Модель 2: V + -ee:

assign – **assignee**: *The party to whom they are assigned is known as the **assignee**.*

grant – **grantee**: *So if the grantor has only a disputed or partial claim, that's all the **grantee** gets.*

promise – **promisee**: *You are the person to whom the promise is made, or the **promisee**.*

Модель 3: V + -ment:

agree – **agreement**: *The agent usually will not be liable on the **agreement**.*

assign – **assignment**: *Taking an **assignment** of a contract involves assuming certain risks.*

attach – **attachment**: *There are three requirements for **attachment**.*

У проаналізованій нами економічній літературі ми зафіксували групи однокореневих юридичних термінів-іменників, які позначають активного та пасивного агента певної економічної дії чи процесу, а також результат цієї дії чи процесу, який є проміжною ланкою між об'єктом та суб'єктом. Група "активний – пасивний агент дії" – це іменникові утворення від дієслівних основ за допомогою суфіксів -or, -er та -ee (як у моделях 1 та 2): **employer** – **employee**, **promisor** – **promisee**, **offeror** – **offeree** та інші, а проміжна ланка – це переважно суфіксальні деривати моделі 3: **bailment**, **employment**, **payment**.

Модель 4: V + -(t)ion / V + -ition / V + -ation:

access – **accession**: *Ownership of personal property can also be acquired by **accession**.*

corporate – **corporation**: *Because the **corporation** is considered a separate artificial person, it is taxed on its earnings.*

extort – **extortion**: *Popularly referred to as blackmail, **extortion** must be dealt with firmly and immediately.*

Модель 5: A + -(i)ty:

liable – **liability**: *Unless the partnership is limited partnership, the **liability** of each partner for the debts of the firm is unlimited.*

proper – **property**: *A person is obliged not to trespass on another person's **property**.*

royal – **royalty**: *Compensation for use of property is called **royalty**.*

Модель 6: V + -ance:

accept – **acceptance**: *In other words, the **acceptance** must be a mirror image of the offer.*

insure – **insurance**: ***Insurance** has always been a lucrative and stable industry.*

forbear – forbearance: *Refraining from doing something you have a legitimate right to do is termed forbearance.*

Модель 7: V + -(o)ry / V + -(e)ry / V + -(a)ry:

bribe – bribery: *Bribery goes beyond payoffs to public offices.*

benefice – beneficiary: *The trustee has a fiduciary duty to the beneficiary and cannot cause the beneficiary to acquire liability to third parties through the trust management.*

forge – forgery: *A forgery takes in everything from altering the age on a driver's license to signing another's name on a deed or a check.*

У ході дослідження ми виявили особливу продуктивність при утворенні юридичних термінів-іменників, які функціонують в економічних текстах, суфіксів **-er, -or, -ee, -ment, -tion, -ition, -ation** (моделі 1, 2, 3, 4 відповідно). При цьому термінологічні одиниці походять від дієслівних основ шляхом додавання перелічених вище суфіксів. Решта похідних термінів-іменників утворюються за допомогою таких суфіксів: **-ent** (*precedent*), **-cation** (*ratification*), **-cy** (*bankruptcy*), **-t** (*complaint*), **-ant** (*covenant*), **-ian** (*guardian*), **-ship** (*ownership*) та ін.

Префіксальний спосіб творення юридичних термінів англійської мови не є поширеним. Він сприяє модифікації основи, до якої приєднується префікс. Ми зафіксували такі продуктивні префікси (переважно романського походження): **as-**, що є варіантом **ad-**, утвореним у процесі асиміляції приголосного **d** на початку слова, і наслідком запозичення з різних мов (*assault*); префікс **co-** та його варіанти **con-** та **col-**, що позначають споріднене, спільне походження дії чи процесу (*co-borrower, coinsurance, comaker, contract, collateral*); **counter-**, що означає "зустрічний" (*counterclaim, counteroffer*); **dis-**, що має силу зворотної опозиції до значення сполучуваного слова (*dishonour*). Префіксальні іменникові утворення представлені такими моделями:

Модель 1: dis- + N:

honour – dishonour: *The notice must be given within a reasonable time of the dishonour.*

Модель 2: co(n) + N:

insurance – coinsurance: *A typical coinsurance clause requires the insured to keep a policy in force with a face value of 75 percent of the protected property's worth.*

Модель 3: counter- + N:

claim – counterclaim: *A claim that the defendant makes against the plaintiff based on the incident at hand is called a counterclaim.*

Крім наведених вище моделей, ми зафіксували іменники, які утворюються за допомогою інших префіксів (**mono-, pre-, by-** та ін.): *monopoly, premises* (дані слова ввійшли в англійську мову з вказаними префіксами), *bylaw*.

Одним із засобів творення сучасних англійських юридичних термінів є конверсія. Під **конверсією** ми розуміємо тип деривації, за якої засобом словотвору є власне парадигма слова. Цим шляхом деривації прийнято називати перехід слова з однієї частини мови в іншу. Так, дієслова утворюються від іменників і в деяких випадках від інших частин мови та, навпаки, іменники, як показують спостереження, можуть утворюватися від дієслів, і рідше – від інших частин мови: *adeem < to adeem; bribe < to bribe*.

Щодо складних слів, то вони утворюються синтаксико-морфологічним способом. У проаналізованих нами юридичних термінах ми виділили такий тип творення, як інтеграція двох іменників: **N + N:** *owner-occupier, treaty-contract, copyright, landlord, trademark, leasehold*.

Спостереження над англійським терміном-іменником дають зробити дійти висновок, що для цієї категорії слів характерними є морфологічне, морфолого-синтаксичне і синтаксико-морфологічне термінотворення. З інших способів словотворення інтерес становить семантичний, суть якого полягає в тому, що слово, наявне в мові, набуває цілком нового лексичного значення; при цьому первісне значення слова, як правило, зберігається. У юридичній лексиці майже не виявлено термінів, утворених на основі семантичного розширення існуючого в мові слова. Це пояснюється, передусім, тим, що правові поняття мають переважно більш давнє походження. Вони супроводять людське суспільство від найдавніших часів і як суспільна категорія живуть та розвиваються разом з ним.

У проаналізованих економічних текстах ми зафіксували слова, що називають не сам термінований предмет чи явище, якими оперують в економічній чи юридичній практиці, а

вказують на певні зв'язки цього предмета, поняття, його ознаки, якості. Функціонування таких слів обмежене текстами наукового чи офіційно-ділового стилю, і це дає підставу віднести такі слова до термінів. Отже, до юридичних термінів ми відносимо такі прикметники: *alienable, valid, invalid, testate, intestate, void, voidable*.

Англійські терміни-прикметники утворюються способом суфіксації основ, зокрема за допомогою суфікса **-able** за такою моделлю:

A / N + **-able**

alien – alienable: *Real property can be alienable.*

void – voidable: *So, if Frank buys a used car from Honest Bob's Used Cars, and Frank is a minor, the parties have a contract that is voidable.*

Назвами процесуальних дій також виступають дієслова. Термінологічність їх забезпечується, насамперед, функціонуванням у певному тексті, а також лексичним значенням. У проаналізованих економічних текстах ми виявили такі терміни: *affirm, avoid, alienate, disaffirm, discharge, hire, enlarge, indemnify, indorse, vest*.

Термін *alienate*, утворений за допомогою суфікса **-ate**: *Finally, there are the rights that allow the owner of property to destroy, consume, and alienate (transfer title by sale, gift, will, etc. Суфіксальним утворенням є дієслово *indemnify* (суфікс **-fy**): *Many people contributing small amounts can form a resource pool big enough to indemnify (compensate for loss or damage) individuals suffering specified large randomly occurring harms*. Префікс **a-**, що походить від давньоанглійського прийменника **an**, і є одним з варіантів префікса романського походження **ad- af-** вживається з такими дієсловами-термінами, як *avoid, affirm*. Терміноелементи-дієслова *disaffirm, discharge* є утвореннями з префіксом у значенні "позбавляти" – **dis-**: *The primary way in which the law protects minors from those who would take advantage of their lack of capacity to contract is to allow minors to avoid or disaffirm their contracts. When talking about effective discharge under contract law, it is crucial to realize that the vast majority of contractual obligations are discharged simply by performing them. *Affirm – disaffirm* утворюють серед зафіксованих юридичних термінів-дієслів опозиційну групу. Продуктивним у творенні юридичних термінів-дієслів є і префікс **in-**: *indemnify, indorse*: *Both Joan and Ted have to indorse (sign the reverse of the instrument) before the instrument can be cashed*. Префікс **en-** походить від латинського **in-** і є складовою частиною дієслова *enlarge*, надаючи йому при цьому значення "доводити до певного стану": *A mortgagee in possession for 12 years may, by executing a deed, enlarge his interest into a fee simple free from the mortgage*. Інші терміни-дієслова є основними кореневими утвореннями (*hire, vest*).**

В юридичних та економічних текстах функціонують такі мовні структури – термінологічні словосполучення, що називають конкретні поняття предметної галузі. В проаналізованій літературі ми виявили значну кількість термінологічних словосполучень.

Зараховуючи словосполучення до термінів, ми враховували такі моменти:

- 1) приналежність вказаних словосполучень до множини понять певної системи, а також обмеженість їх використання;
- 2) наявність деяких лексико-граматичних ознак, а саме: а) термінологічність складових частин; б) відносна стійкість; в) обмежена здатність компонента утворювати словосполучення.

Виявлені в економічному дискурсі юридичні терміни-словосполучення доцільно диференціювати за типом їхньої структури:

1. Прості словосполучення, що складаються, як правило, з двох слів, одне з яких є головним, а інше – залежним: *equal pay, active trust, entire contract* та інші.

2. Складні словосполучення, у яких залежні слова визначають різні аспекти значення стрижневого слова: *legal effect of an agreement, certificate of limited partnership*.

3. За морфологічною ознакою основного слова юридичні терміни-словосполучення можна диференціювати на:

а) іменні словосполучення (з іменником в ролі стрижневого слова): *estate agent, equal pay, income tax* та інші;

б) прикметникові словосполучення (з прикметником чи діеприкметником в ролі основного дієслова): *valid for one year*;

в) дієслівні словосполучення: *close a transaction*.

Терміни-словосполучення можна диференціювати і за типами залежно від синтаксичної структури словосполучення, граматичної моделі терміна. Прості англійські юридичні терміни-словосполучення, що вживаються в економічному дискурсі, утворюються поєднанням слів таких лексико-граматичних категорій:

- 1) іменник + іменник (N+N): *bankruptcy trustee, condition precedent, property damage, life insurance* та ін.;
- 2) прикметник + іменник (A+N): *active trust, equal pay, entire contract* та ін.;
- 3) дієслово + іменник (V+N): *close a transaction*;
- 4) іменник + інфінітив (N+V(Inf.)): *contract to sell, capacity to contract, invitation to negotiate*.

За синтаксичними ознаками розрізняємо:

- 1) безприйменникові сполучення слів, з'єднаних способом керування: *income tax, tax abatement, entire contract, credit insurance*;
- 2) прийменникові словосполучення: *bill of exchange, agreement by parol, agency by estoppel, breach of contract, court of equity*.

На підставі проведеного структурно-словотворчого аналізу сучасних англійських юридичних термінів в економічному дискурсі ми дійшли до таких висновків:

1. Сучасні англійські юридичні терміни, що вживаються в економічних текстах, за структурою є непохідними, похідними та складними утвореннями.

2. Серед юридичних термінів переважають терміни-іменники, що пов'язано, передусім, з їх номінативною функцією.

3. Серед термінів-іменників особливо продуктивними є утворення, сформовані :

- а) за допомогою суфіксів **-er, -or, -ee, -ment, -tion, -(a)tion** та **-(i)tion**: *obligor, bailee, agreement, consideration, rejection, partition* та інші;
- б) за допомогою префіксів **co-** (та його варіантів **col-, con-**), **dis-** та **in-**: *contract, collateral, comaker, dishonour, inequality* та інші.

4. Юридичні терміни-прикметники в економічному дискурсі є похідними, утвореними шляхом суфіксації та префіксації основ: *alienable, intestate, invalid* та інші.

5. У проаналізованих економічних текстах ми виявили юридичні терміни-дієсліва, серед яких є основні кореневі утворення (*hire, vest*) та слова, утворені префіксальним і суфіксальним способами: *disaffirm, discharge, enlarge, alienate, indemnify* та інші.

6. Прості і складні юридичні терміни дають підставу для утворення термінів-словосполучень – простих та складних: *income tax, active trust, valid for one year, material loss* та інші.

Аналіз структурно-словотворчих особливостей англійських юридичних термінів в економічних текстах показує, що в основі термінотворення лежать словотворчі та граматичні закономірності англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-русский юридический словарь. – М., 1993.
2. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды МИФЛИ: Сборник статей по языкознанию. – М., 1939. – Т. 5.
3. Зятковская Р.Г. О словообразовательном статусе комбинирующей формы // Аффиксы и комбинирующиеся формы в научной терминологии и норме. – Владивосток, 1982.
4. Лейчик В.М. О некоторых современных способах словообразования // Особенности словообразования в терминосистемах и литературной норме. – Владивосток, 1983.
5. Сербенська О.А. Розвиток української юридичної термінології після Великої Жовтневої Соціалістичної Революції: Дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 1965.
6. Gleim I., Ray J. CPA Review. Business Law. – Gainesville, Florida, 1996.
7. Falconbridge J., Smith S. Manual of Canadian Business Law. – Toronto, 1986.
8. Longman Dictionary of Contemporary English. – М., 1992.
9. Mann R., Roberts B. Business Law. – West Publishing Company, 1991.
10. Oxford Dictionary of Law. – Oxford, 1996.
11. Rayburn L. Principles of Cost Accounting. – Boston, 1989.

12. The Session. – Edinburgh, 1991.
 13. Van Horne J. Fundamentals of Financial Management. – Boston, 1992.

Наталія Деркевич

СЕМАНТИКА ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ ІЗ ПРЕФІКСОМ *BE-* В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Значення слова з похідною основою завжди можна визначити, якщо звернутися до відповідної первинної основи. Похідне слово, на відміну від простого, передає своє значення, вказуючи на інше, яке вже має в мові найменування і формує своє значення з мотивуючого слова. Відмінною ознакою похідного слова є його зв'язок з іншим словом та його семантична зумовленість цим іншим словом. Якщо новостворене похідне слово має власне лексичне значення, "то його слід враховувати як окреме найменування, яке, як нове слово, потребує, щоб його прийняли в суспільстві і яке потім потрібно запам'ятати як самостійний номінативний знак" [1, 10].

Можливість пояснити індивідуальне значення певного слова через інше і через відношення до позначуваних цим словом реалій, дає змогу описати такі факти у вигляді системних, тобто таких, які відображають семантичні зв'язки між однокореневими утвореннями.

Досить продуктивним способом словотвору в німецькій мові є префіксація; семантичною особливістю цього виду словотвору є те, що префікс узагальнює певну ознаку, властиву ряду предметів чи явищ. Процеси словотвору впливають на базові дієслова лексично-семантично і синтаксично; синтаксичні дані визначають специфічне відображення численних моделей словотвору. Завдяки префіксації змінюються лексичне значення і дистрибуція слова, тобто його синтаксичне і семантичне комбінування. Префіксальне дієслово в таких випадках утворює іншу структуру, ніж базове. Семантична функція префіксів у префіксальних утвореннях є досить різноманітною.

Спробуємо описати семантику похідних з префіксом *be-* та специфічні функції самого префікса.

Загальна кількість дієслівних похідних з цим префіксом за даними різних лексикографічних джерел, сягає понад 940 одиниць. Найбільшу частину дієслів з префіксом *be-* складають дієслова дії (*Tätigkeitsverben*) – їх нараховується до 454.

1. Дія агенса кардинально змінює якісні характеристики пацієнса. В основі таких дієслів часто виступають прикметники:

Der Clown belustigt die Zuschauer mit Witzen
be + lustig + en,

чи іменники:

Der Straßensrand ist mit Bäumen bepflanzt
be + Pflanze + en.

У сьогоденній розвідці ми користуємося загальноприйнятою класифікацією компонентів семантичної структури лексичних одиниць [3, 130], тому схематично семантичну структуру таких дієслів ми описуємо таким чином:

1.1. Agens CAUSE BECOME ADJ (x) – *beengen, befremden, befreien, betäuben, bestärken*
 (Агенс спричиняє якісну ознаку пацієнса)
Sie befeuchtet die Lippen.

1.2. Agens CAUSE BECOME (x) WITH (y) – *bekohlen, bekrönen, bekleben, bereifen*
 (Агенс спричиняє орнативність пацієнса)
Beim Essen befleckt sie ihre Schürze.

Наступний випадок, коли агенс спрямовано рухається до певного місця і досягає його, має таку семантичну структуру:

1.3. Agens MOVE GOAL (x) – *befahren, befallen, betreten, berennen*
 (Агенс рухається в напрямку досягнення мети)
Der Wanderer besteigt den Berg.

1.4. Агенс переміщує пацієнс до певного місця, не є обов'язковою повна реалізація пацієнса – у ряді дієслів він з'являється факультативно, оскільки зміст і так є зрозумілим.

Агенса CAUSE BECOME MOVE (x) LOC (y) – *bemalen, benageln, bepinseln, beschmieren* (Агенс спричинює пересування пацієнса до певного місця):

- а) вживання пацієнса (x) є факультативним
Der Hausmeister beklebt die Wände (mit Tapeten),
- б) пацієнс є облігаторним
Man bedeckt den Boden mit Matten,
- в) відсутність пацієнса є облігаторною
Die Schülerin beschreibt die Tafel.

1.5. Агенс або носій процесу розташовується на певному місці і там же залишається:

Агенса LOC (x) (Агенс локалізований у певному місці) – *bespielen, bewachsen, beweiden, bewuchern*

Die Altgriechen haben Arkadien bewohnt.

1.6. Агенс пересувається на певному проміжку чи в певному просторі:

Агенса MOVE LOC (x)
(Агенс рухається в певному напрямку)
Er befährt mit einem Fahrzeug die Straße.

1.7. Тривалентні **be**-дієслова вказують на те, що агенс звертається до адресата, який є в давальному відмінку, щоб вказати йому на дію, чи спонукати до дії:

Агенса BECOME AGENTS WITH (x) – *bevorschussen, bewilligen*
(Агенс спричинює набуття самим агенсом певної ознаки)
Wie soll ich mir das Geld beschaffen?

2. Друга група **be**-дієслів – це дієслова сприйняття та пізнання (*Verben der Wahrnehmung und Erkenntnis*). У вказаних дієсловах носій сприйняття в процесі розумової, візуальної, акустичної дії охоплює і предмет сприйняття. Для **be**-дієслів є типовим те, що предмет сприйняття стає предметом пізнання – іменник у знахідному відмінку, носій сприйняття – стає носієм пізнання, навіть не називаючи результат пізнання:

Агенса PSYCH (x) (Агенс пізнає об'єкт)
Er beachtet beim Autofahren die Verkehrsregeln.

Синтаксично такі дієслова є обов'язково двовалентними.

3. Наступна невелика група дієслів – це дієслова, які означають психічні процеси (*Verben, die psychische Prozesse wiedergeben*). Носія психічних процесів спіткає предмет психічних процесів, з чого і виявляється функційна близькість носія до пацієнса; в деяких дієсловах синтаксичний зв'язок відбувається за допомогою *sich*, тоді справа вже не буде стосуватися носія, а агенса:

Агенса BECOME PSYCH (x)
Der Pianist begeistert die Zuschauer.
Die Zuschauer begeistern sich für den Pianisten.

4. Найменша група **be**-дієслів, де поряд із простими дієсловами домінуючими є зворотні дієслова – це процесуальні дієслова (*Vorgangsverben*):

BECOME (x) WITH (y)
Die Vdime belauben sich.

Стосовно самого префікса слід зазначити, що він кардинальним чином змінює семантичну структуру похідної у порівнянні до непохідної одиниці. Зокрема, префіксу **be**-властиві такі функції:

- Транзитивуюча:
- rennen (intr.) > berennen (tr.)*
 - fliegen (intr.) > befliegen (tr.)*
 - scheinen (intr.) > bescheinen (tr.)*

Модифікуюча:

liefern (D. + Akk. liefern) > (Akk. mit D. beliefern)
laden (Akk. auf Akk. laden) > (Akk. mit D. beladen)
wohnen (in D. wohnen) > (Akk. bewohnen)

Орнативна: *bebildern, beflagen, bedecken.*

У структурі похідного найменування завжди повторюється знак чи група знаків, які містить вихідна мотивуюча одиниця і тому слова, пов'язані відношеннями словотворчого походження, мають спільні риси. Похідним з префіксом **be-** властиві наступні значення:

- а) дії;
- б) сприйняття та пізнання;
- в) значення психічних процесів;
- г) процесуальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – С. 224.
2. Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка. – М., 1953. – С. 375.
3. Dowty David Word Meaning and Montague Grammar: The Semantics of Verbs and Times in Generative Semantics in Montagues PTQ. – Dordrecht: Reidel, 1979.
4. Schröder Jochen Lexikon deutscher Präfixverben. – Berlin – München – Leipzig – Wien – Zürich – New York: Langenscheidt Verlag Enzyklopedie, 1992. – 294 s.

Олександра Дуда

ДВА ТИПИ СУБСТАНТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКІЙ ПІДМОВІ

Номінативний характер термінології передбачає певну ієрархію у вживанні різних частин мови у функції терміна. Перше місце одностайно віддається термінознавцями іменнику як основному засобу вираження наукового поняття.

Проте дещо категоричною є думка О. Ахманової, що в європейських мовах система іменників настільки розвинена, існують настільки необмежені можливості утворювати віддієслівні й абстрактні іменники від основ прикметників, що основний склад термінологічного списку для цих мов цілком може бути вичерпаним іменниками [21, 11]. Це положення є вимогою щодо стандартизованої термінології, репрезентованої в термінографічних жанрах, оскільки тут в ролі численних термінів переважно функціонують іменники як засіб термінування різних категорій понять (предмети, властивості, процеси, стани і т.д.). У термінологічних словниках ми майже не знаходимо дієслів, прислівників, прикметників без іменників, несубстантивованих прикметників, займенників і т.д. [2, 60]. Погоджуючись з думкою, що уніфікована термінологія репрезентована переважно термінами-іменниками, утримаємось від категоричності твердження, що всі решта частини мови стають необхідними тільки в процесі наукового викладу [2, 63], адже вони теж – складова відповідної фахової підмови. Номінативний характер наукового стилю, який передбачає залучення у науковий текст іменникових структур дієслівного походження чи дієслівної семантики (субстантивовані дієслова), з одного боку, і граматична неоднорідність термінологічних систем, з іншого, репрезентують діалектичну єдність термінології будь-якої галузі.

Ядро термінології утворюють повнозначні слова, загальні іменники. Перевага у термінології надається саме цьому граматичному класу в оформленні нового змісту наукового поняття. У зв'язку з цим, О. Суперанська зазначає, що іменники можуть транспортувати зміст слів усіх інших номінативних частин мови і володіють для цього відповідними морфологічними засобами [18, 96]. Іменникам властива абсолютна номінативна значущість, дещо послаблена у решті номінативних частин мови, яким притаманна понижена здатність передавати їх зміст [18, 123].

Термінознавча думка не виробила з цього приводу єдиної точки зору на лексико-граматичний склад термінології. Одні дослідники вважають, що в найчистішому вигляді терміни репрезентовані іменниками [16; 21; 18; 14; 2 та ін.]. Така точка зору базується на

засадах абсолютної номінативної властивості іменника як основного засобу вираження наукового поняття.

Ми стоїмо на засадах, що термінологія будь-якої субмови репрезентує собою систему наукових назв різних категорій понять. Підкреслимо – різних категорій понять, оскільки термінуються такі основні категорії понять: процеси (явища); предмети техніки; властивості і т.д. [12, 29]. Неузгодженість з цією концепцією основоположника російського термінознавства приводить деяких дослідників, зокрема, В. Овчаренка, В. Гречко, Ф. Фасєєва, В. Прохорову, С. Бурдіна до хибного у своїй категоричності визнання винятковості іменника як єдиного термінологічно спроможного мовного знака.

Визнання цими дослідниками винятковості іменника у функції терміна настільки категоричне, що інші термінологічні одиниці, наприклад, термінологічні словосполучення такі як, електричний двигун, атомний двигун, вібраційний електрометр В. Овчаренко вважає термінологічно неспроможними, оскільки їх значення повністю виводиться із значення компонентів [14, 58]. На нашу думку, логічніше не відмовляти термінологічним словосполученням у термінологічній спроможності, оскільки ТСС у сучасній науковій літературі є конструктивним виразником наукового поняття. Вважаємо, що не можна не рахуватися з практикою мовленнєвого спілкування в галузі виробництва, науки, техніки, управління, культури: визнаючи номінативну функцію словосполучень, їх ідентичність за цією ознакою окремому слову, логічно було б визнати термінами як окремі слова, так і словосполучення, котрі виконують номінативну і сигніфікативну функції у відповідних сферах професійної діяльності.

Диференціація наукових понять за категоріями логіки не дає підстав для висновків про винятковість іменника, не заперечуючи його суттєву перевагу в термінуванні цих понять. Ця винятковість не підтверджується і результатами дослідження багатьох галузевих субмов. Відсоткове співвідношення частин мови іменник, прикметник, дієслово науково-технічної термінології німецької мови становить відповідно 94 %, 4,6 %, 1,4 % [4, 7]. Відсоткове співвідношення граматичних класів в англійській термінології фізики напівпровідників становить: іменників – 58,9 %, прикметників – 24,5 %, дієслів – 16,6 % [7, 25]. Кількісне співвідношення лексико-граматичних класів в англійській субмові механізації процесів сільськогосподарського виробництва становить: іменників – 3449, дієслів – 1587, прикметників – 1154 [17, 25]. Неоднорідність частиномовного складу підмови математичної логіки також підтверджується даними дослідженнями цього термінологічного пласту у праці Ф. Циткіної [20, 13]. 60 % LSP, за кількісними розрахунками Гофмана, складають іменники з прикметниками. Наступну позицію займають займенники, а дієслова посідають четверте місце [22]. Наші спостереження над фактологічним матеріалом, аналіз термінографічних одиниць, зафіксованих у фахових словниках і у працях наукового жанру літератури з кредитно-банківської справи дає підстави для висновків про граматичну неоднорідність кредитно-банківської підмови (іменниковий корпус складає 58,9 %, дієслівний – 10,8 %, прикметниковий відповідно – 30,3 %).

Таким чином, практика підтверджує теорію питання граматичної субстанції термінології. Практична термінотворчість та практичне термінознавство здійснює характеристику вибіркості граматичних категорій у термінологічному фонді. Цю характеристику за граматичною ознакою частиномовної приналежності можна вважати сталою, тобто в науковому мовленні панують іменники, прикметники, відтіснивши дієслова на третє місце [13, 57].

Домінуюча роль іменника по-різному тлумачиться термінознавцями: одні визначають цю тенденцію як номінативну, інші називають це субстантивністю мови науки. Аналіз досліджуваного матеріалу дає підстави для висновків про широкі номінативні властивості іменників, що, природно, дає їм право на перевагу в номінації явищ, на перевагу, але не на винятковість.

Враховуючи різницю синтаксичних функцій різних частин мови, В. Даниленко вважає, що в іменників з їх синтаксичною незалежністю, природно, більше можливостей для вираження найрізноманітніших смислів, ніж у прикметників, які, на відміну від перших, завжди виконують залежну синтаксичну роль [8, 39].

Щодо причин номінативності термінологічних структур у науковому дискурсі (чи у його сегментах), то, як показують наші спостереження, причини передусім у здатності і спроможності цих структур до реалізації фінансово-економічних і кредитно-банківських понять, до абстрактних узагальнень тощо. Найвищу активність іменника (75,3 % від усіх слововживань) спостерігаємо у текстах кредитно-банківської документації. Номінативність цього жанру кредитно-банківської літератури розглядаємо як важливий параметр стилістичної диференціації тексту документа. Висока активність іменника зафіксована в тих галузях, де особливо необхідна понятійна точність, логічна послідовність, єдність конкретного й абстрактного.

Іменниковий корпус досліджуваної субмови складає 2156 одиниць (58,9 %). Словниковий загал загальноновживаного мовного пласту – основне джерело поповнення КБТ, в межах якої ми зафіксували два типи термінів, що різняться основними лексико-семантичними особливостями та різними видами семантичного термінотворення.

Перший тип іменникового корпусу охоплює терміни – колишні загальноновживані слова, термінологізація яких здійснена шляхом збагачення побутового поняття, шляхом наукової конкретизації семантичної структури загальноновживаного слова у межах одного і того ж самого денотата. Такі загальноновживані слова у ролі термінів відрізняються сферою вживання і функцією. Як термінам, їм відповідає дефініція з точнішими і конкретнішими параметрами змісту відповідних понять. Семантичною основою цього типу термінів є слова широкої семантики, які номінують різні абстрактні поняття. Семантичні кордони загальноновживаних слів зазнають наукової конкретизації тільки у випадку зміни сфери функціонування. До цього типу термінів ми відносимо одиниці типу *acceptance, accomodation, advance, agio, amortization annuity, black log, balance, bank, bankrupt, bargin, borrowing, cash, exchange, credit, finance, fund, lend, money, market, stock etc.* (всього – 473 одиниці). Термінологічне поняття, позначене такою лексичною одиницею, є ширшим, а побутове – відповідно, вузьчим, диференціація і поглиблення семантичних структур цих одиниць відбувається на рівні сем в результаті зміни сфери функціонування. Якщо тлумачення загальноновживаного слова набуває додаткових сем на позначення спеціальних ознак реалії кредитно-банківської сфери, то воно перетворюється на дефініцію, а дефінітивна функція є функцією, яку виконують терміни, на відміну від номінативної, яку виконують загальноновживані слова.

Так, загальноновживана лексема *money* тлумачиться у OSDE як *coins stamped from metal or printed on paper & accepted when buying & selling, etc.* Дефініція цієї однієї з основних фінансових категорій у КБТ включає такі семи, як *money as a unit of account* (гроші як одиниця обліку); *money as security* (гроші як застава); *money as store of value* (гроші як засіб збереження); *money as veil* (гроші як ціннісна оболонка).

Таким чином, побутове поняття, позначуване загальноновживаною лексемою *money*, вливаючись в понятійну структуру фінансової базової категорії *money*, сполучається з нею в межах одного і того ж мовного знака. Велика потенційність можливостей загальноновживаних лексем першого типу вживатися у функції термінів кредитно-банківського бізнесу зумовлена двома чинниками: 1) специфікою їх номінативної функції і 2) специфікою змісту побутового поняття, а саме високим ступенем його абстрактності. Основний семантичний структурний компонент, спільний для лексеми I типу і для потенційного терміна, містить термінологічну ознаку, на основі якої розвивається понятійний зміст наукового поняття. Таким спільним семантичним компонентом для загальноновживаної лексеми *money* і для терміна КБТ *money* є дві семи: "засіб платежу" і "міра вартості".

Оскільки термінологізація лексем I типу пов'язана, перш за все, зі зміною сфери функціонування, такий вид семантичного термінотворення вважатимемо функціональним. Саме в результаті зміни сфери функціонування і стилістичної приналежності в семантичній структурі лексем I типу з'являються нові семи, які позначають спеціальні ознаки, котрі дають можливість колишній загальноновживаній лексемі виконувати не номінативну, а дефінітивну функцію.

Для розвитку наукового поняття необхідними є різні форми передачі його змісту, тому загальноновживана лексема може знову проявитися у складі ТСС на позначення нових спеціальних ознак реалії кредитно-банківської сфери. Для прикладу, загальноновживана лексема

money, не термінологізуючись, входить до складу наступних ТСС КБТ: *money bag, money box, money certificate, money demage, money in hand, money interest* і т.д.

Використання лексем I типу у ролі термінів має свої особливості: термінологічні семи в процесі функціональної термінологізації з'являються у структурі не будь-якої лексеми, а лише такої, яка вже у загальноживаній мові реалізувала необхідну для КБТ номінативну функцію: позначила у практиці мовців абстрактне побутове поняття, яке сполучається з науковим в межах основного значення. Функціональна термінологізація не пов'язана ні з асоціативністю номінації, ні з семантичним переосмисленням понять за подібністю. Функціональна термінологізація – це процес залучення загальноживаних лексем у КБТ шляхом 1) зміни їх функцій з номінативної на дефінітивну; 2) поглиблення наукової конкретизації побутового поняття, позначеного цією загальноживаною лексемою; 3) довантаження інформаційного об'єму в дефініції, на відміну від тлумачення. Функціонально-термінологізовані одиниці КБТ і загальноживані лексеми I типу, на базі яких вони утворилися, позначають одну і ту ж реалію дійсності, тобто загальноживане слово набуває термінологічного значення в межах початково позначуваного денотата.

Другий тип семантичного термінотворення пов'язаний з переосмисленням загальноживаних одиниць на позначення спеціальних понять. Оскільки суб'єкт номінації, пізнаючи дійсність, сприймає нове через відоме і засвоєне старе, за допомогою інваріантних стійких ознак, то у процесі пізнання виділене наукове поняття може нагадувати побутове за однією з цих ознак. У такому випадку мовець розв'язує завдання номінації наукового поняття шляхом переосмислення основного значення номінативної одиниці.

У зв'язку з цим вважаємо, що термін як елемент лексичної системи мови володіє усіма рисами, притаманними лексичним одиницям. Отже, термінологічне значення загальноживаного слова, утворене в результаті другого типу семантичного термінотворення, – це певний результат розвитку семантичної структури слова. Вибір ознаки денотата, номінованого прямим значенням відповідного загальноживаного слова за основу порівняння передбачає осмислення характеру зв'язку між предметами чи явищами екстралінгвальної дійсності. Яскравість, образність, наочність обраної суб'єктом номінації вербальної ознаки складає основу семантичного механізму формування термінологічного значення. При цьому, як показують наші спостереження, у слова з порівняно простою семантичною структурою є більше шансів стати терміном. Проведена класифікація термінів дозволила виділити такі тематичні групи загальноживаних слів, залучених до КБТ семантичним способом:

- 1) назви тварин та частин тіла: *bear, bull, dingos, snake, piggy, eagle, tail, hand, head*;
- 2) предмети домашнього вжитку: *box, card, seat, churning, cushion, book, curb, match*;
- 3) назви частин будівель та предметів інтер'єру: *garage, hedge, floor, window, case, cable, ceiling, peg*;
- 4) частини одягу: *cap, collar, jacket, corset*;
- 5) інші предмети навколишньої дійсності: *bubble, ballon, band, bar, kerb, coulisse, kites*;
- 6) назви станів, властивостей, якостей: *blowout, blip, boom, bulge, depth, life*.

Очевидно, через абстрактний понятійний апарат КБТ найчисельнішою є шоста тематична група загальноживаних слів на позначення не конкретних предметів, а абстрактних сутностей. Ця риса КБТ вирізняє її від інших терміносистем, куди мігрують загальноживані слова конкретної семантики на позначення посуду, меблів, знарядь праці, частин рослин і т.д. [11, 108]. У систему КБТ залучаються загальноживані одиниці з сигніфікативним аспектом значення, у структурі якого домінуючі семи не тільки номінують стани, властивості, дії, якості, а й виявляють відношення між ними. Коли ж до КБТ мігрують загальноживані одиниці на позначення конкретних предметів, в семантиці яких головним є денотативний аспект значення, то при виборі певної ознаки денотата прямого номінативного значення акцент робиться на її яскравість, характерність, наочність. Таку яскраву ознаку денотата, позначеного лексемою *corset*, а саме – його функціональне призначення було використано для номінації фінансового заходу, котрий діяв в Англії до 1980 р.: обмеження на ріст банківського кредиту у вигляді зобов'язань банку розміщувати частину своїх засобів у безвідсотковий депозит у Банку Англії у випадку перевищення ліміту кредитування.

Аналіз досліджуваного лексикографічного матеріалу дозволяє зробити висновок, що при формуванні переосмисленого термінологічного значення актуалізується не будь-яка сема, а лише та, котра найбільше необхідна для успішного здійснення вторинної номінації. Крім того, в процесі переосмислення значення загальноживаної лексеми можуть актуалізовуватися семантичні структури потенційно або передбачаються там суб'єктом номінації на основі асоціативних зв'язків.

У процесі такого механізму семантичного переосмислення створилися термінологізовані одиниці тематичної групи зоонімів. Релевантна сема лексеми "bear", на основі котрої розвинулось переосмислене термінологічне значення "інвестор, що грає на пониження курсу валюти, цін, товарів, облігацій" входить до семантичної структури цієї загальноживаної одиниці потенційно: "важка хода ведмедя". "Ведмеді" грають, "втоптуючи" рівень цін, а "бики" грають на підвищення цін. Здатність бика різко підняти щось рогами стало тією релевантною семою, котра передбачалась потенційною в структурі лексеми "bull".

Особливістю формування термінологічного значення у семантичній структурі загальноживаних слів тематичної групи зоонімів є те, що в їхній структурі при цьому актуалізується не головна провідна ознака номінативного значення, а другорядна, котра, проте, є найстійкішою при семантичному переосмисленні. Так, термін КБТ "snake" має значення "системи узгоджених коливань курсів ряду валют європейських країн". Очевидно, що в процесі формування термінологічного значення актуалізувалася семантично другорядна ознака зовнішньої подібності тварини із кривою коливань валют.

При термінологізації лексем тематичної групи частин одягу, актуалізується комплекс сем, що входять до семантичної структури загальноживаної одиниці або потенційно, або асоціативно. Так, залучена до КБТ лексема "cap" розвиває в результаті семантичного переосмислення такі компоненти значень: 1) фіксований максимум відсоткової ставки облігаційної позики; 2) угода, за якою банк гарантує клієнту фіксовану вартість позикових засобів за виплату премії. Поєднання функціональної ознаки і ознаки розташування денотата прямого номінативного значення лексеми "cap" зумовило осмислення зв'язку між екстралінгвістичними явищами, оскільки образне найменування фінансового інструмента чи кредитно-банківської операції повинно передавати сутність явища, номінованого переосмисленою загальноживаною одиницею.

Для того, щоб загальноживана одиниця вийшла за межі лексики загального вжитку і змогла стати основою семантичного переосмислення у мовленнєвій практиці фахівців кредитно-банківської сфери, передумовою мають бути необхідні внутрішньо-семантичні потенції загальноживаного слова, адже термінологічне значення надається мовцями не будь-яким словам, а лише тим, які вже реалізували свою номінативну функцію і позначили певне побутове поняття, що викликає асоціації з науковим, що потребує номінації.

Аналіз семантичних зрушень в структурі термінологізованих одиниць КБТ дає можливість зробити висновок, що перенесення значення загальноживаних слів на нові поняття за допомогою асоціації за подібністю – явище метафоризації, а перенесення ознаки за суміжністю визначає сутність процесів метонімізації. Згадані семантичні явища, котрі є в кожній мові, кваліфікуються професором В. Акуленком як семантичні універсали [1, 12].

Таким чином, термінологізація – це є процес залучення і переосмислення загальноживаних слів у терміносистему для номінації нових понять, а термінологізована одиниця – це колишнє загальноживане слово, котре покинуло межі лексики загального вжитку і за умов певного контексту та переосмислення набуло термінологічного значення для ідентифікації нового поняття. В резусі термінологізації загальноживаного слова в його семантичній структурі виникає новий ЛСВ, якого не було в загальноживаній мові і який отримав функцію виразу нового поняття в межах терміносистеми.

Семантична трансформація метонімічного перенесення актуалізує дихотомію частина – ціле. У процесі формування термінологічного значення лексеми "eagle" метонімічні відносини частина – ціле стають провідними (eagle – американська золота монета вартістю 10 доларів із зображенням орла).

Терміни, створені шляхом семантичного термінотворення, ми поділили на 4 групи:

1) колишні загальноживані слова, переосмислені на основі подібності форми чи розташування (136 одиниць); 2) колишні загальноживані слова, переосмислені на основі подібності функцій (82 одиниці); 3) колишні загальноживані слова, переосмислені на основі подібності форми і функції одночасно (35 одиниць); 4) термінологічні одиниці, утворені в результаті метонімічного перенесення (13).

Термінологізовані значення у структурі лексичних одиниць аналізованої субмови, виникають в результаті будь-якого типу перенесення семантики, але домінуючим є функціональний тип переосмислення, сутність якого утворює поліфункціональність екстралінгвістичних реалій. Функціональна сема лежить в основі виявлення спільного для членів різних лексико-семантичних парадигм елемента. Звідси випливає очевидний висновок, що метафорична чи метонімічна зміна семантики слова є парадигматично зумовленим явищем. Метафора актуалізує асоціації, тобто зареєстровані підсвідомістю стійкі ознаки.

Перші три групи термінів – це термінологізовані одиниці, що утворились в результаті метафоричного термінотворення. Метафора пов'язана з порівнянням і є основним засобом вираження нового через відоме старе. Метафора спричиняється актуалізацією пізнавальної діяльності свідомості, котра за допомогою теоретичного мислення сприяє продукуванню нових ознак відомих і засвоєних у побуті понять. Таким чином, суть метафори полягає у порівнянні, а її логічна основа – це співвідношення побутового та наукового понять і, як результат, співвідношення: перенесення за аналогією понять характерних ознак із побутового поняття на наукове. В межах КБТ метафоричним способом термінотворення охоплено 253 однослівні термінологізовані одиниці іменникового корпусу.

Продуктивність семантичного способу термінотворення в різних субмовах різна. У субмові математичної логіки вона складає серед однослівних термінів – 89 %, а серед ТСС – 35,4 % [20, 47]. В сучасній англійській гірничій термінології продуктивність семантичного термінотворення серед однослівних термінів – 24 % [3, 208]. В українській радіотехнічній субмові семантичного переосмислення зазнали 145 одиниць [10, 6]. Продуктивність семантичного способу термінотворення в англійській субмові радіоелектроніки – 15 % [5, 3], а в англійській металургійній термінології – 40,7 % [9, 12]. Статистичне обстеження нашого фактологічного матеріалу дало можливість встановити продуктивність семантичного термінотворення, яка складає 34,2 %.

Різною є активність семантичної деривації в національній мові й у мові науки, а точніше семантичний спосіб творення термінів якісно відрізняється від семантичного творення загальноживаних слів. У загальнолітературній мові можна відзначити лише деякі слова, які стали самостійними в результаті семантичного способу словотворення [8, 98].

Термінологізація досліджуваної субмови об'єктивно пояснюється, з одного боку, законом економії мовних засобів, а з другого – тим, що абстрактні фінансово-економічні поняття кредитно-банківської сфери формуються на основі побутових узагальнень, отриманих у процесі пізнання світу, на котрі накладаються логічно осмислені наукові економічні поняття.

Отже, другий тип термінів іменникового корпусу охоплює терміни – колишні загальноживані слова, термінологізація яких здійснена шляхом семантичного переосмислення значення загальноживаного слова, що зумовило виникнення нового переносного значення на основі акцентованих в процесі термінологізації сем смислової структури цього слова. Подібні термінологічні значення термінів II типу на відміну від термінів I типу не характеризуються відношенням включення, де виражені поняття співвідносяться з одним і тим же денотатом. В основі цього механізму розвитку термінологічного значення лежать асоціативні зв'язки між різними денотатами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. – Харьков: Изд-во Харьковского ун-та, 1972. – 216 с.
2. Бурдин С.М. О терминологической лексике // НДВШ. Филологические науки. – 1958. – № 4. – С. 57–64.

3. Бонеліс М.Д. Об основных способах образования горных терминов в современной английской горнорудной терминологии // Вопросы романо-германской филологии. – Москва: 1-й МГПИИЯ, 1961. – С. 204–243.
4. Былинович В.Н. Структурно-семантические и функциональные характеристики основных частей речи в системе научно-технической терминологии (на материале немецкого языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минск. гос. пед. ин-т ин. языков. – Минск, 1977. – 25 с.
5. Генари В.А. Происхождение нескольких продуктивных моделей образования новых терминов в английской радиоэлектронике // Второй семинар по вопросам теории и практики перевода научной и технической литературы. – Москва, 1969. – С. 3–4.
6. Гречко В.А. О структуре словаря науки // Тезисы докладов III-й лингвист. конф. "Актуальные проблемы лексикологии". – Новосибирск, 1971. – С. 7–9.
7. Дацюк Л.С. Семантична характеристика англійських термінів у галузі фізики напівпровідників // Іноземна філологія. – Львів: Вища школа, 1987. – С. 25–29.
8. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 248 с.
9. Коновалова Е.Д. Сопоставительный этимологический и контекстуальный анализ термина и обиходного слова в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / ЛГПИ им. Герцена. – Л., 1964. – 18 с.
10. Кочан И.Н. Именное словообразование в системе украинской технической терминологии (на материале радиотехники: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / ИЯ им. А.А. Потебни. – Киев, 1987. – 17 с.
11. Литвин О. Загальноживана лексика – джерело поповнення термінологічних систем // Тези II-ї Міжнародної наукової конф. "Проблеми української науково-технічної термінології". – Львів, 1993. – С. 107–109.
12. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1961. – 158 с.
13. Митрофанова О.Д. Научный стиль речи: проблемы обучения. – М.: Русский язык, 1976. – 200 с.
14. Овчаренко В.М. Структура і семантика науково-технічного терміна. – Харків: В-во Харк. ун-ту, 1968. – 72 с.
15. Прохорова В.Н. О некоторых явлениях в словообразовании специальной терминологии русского языка в XIII веке // Сборник статей по языкознанию, посвященный акад. В. Виноградову. – М., 1958. – С. 263–278.
16. Реформатский А.А. Мысли о терминологии // Современные проблемы русской терминологии. – М., 1986. – С. 148–164.
17. Семко Н.М. Динаміка словотворчих моделей англійських термінів у субмові механізації процесів сільськогосподарського виробництва // Іноземна філологія. – 1987. – № 86. – С. 23–30.
18. Суперанская А.В. Общая терминология. Вопросы теории. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
19. Фасеев Ф.С. Способы образования терминов в татарском литературном языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / МГПИИЯ. – М., 1958. – 18 с.
20. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). – Львов: Вища школа, 1988. – 160 с.
21. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
22. Hoffinan L. Toward a theory of LSP // Zachsprache. – 1979. – J. 1. – Н. 1–2.
23. Oxford Student's Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 1984. – 769 p.

Ніна Іщенко

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ СИНОНІМІЧНИХ ВІДНОШЕНЬ МІЖ СЛОВОТВІРНИМИ СТРУКТУРАМИ

Вихідною теоретичною передумовою для інтерпретації явища синонімії є лексичне значення, яке зумовлюється низкою факторів. Перш за все, це об'єктивна дійсність, з якою співвідноситься мовна одиниця. Предмети та явища дійсності, їхні властивості та відношення

відображаються в свідомості людини як результат складної взаємодії мови та мислення, мовного значення та відповідного логічного поняття.

Логіко-предметне значення визначається через відношення мовної одиниці до конкретного предмету дійсності, до конкретної ситуації. Тому логіко-предметне значення відзначає конкретні предмети, конкретні явища і конкретні комунікативні ситуації.

Мовне відображення об'єктивної дійсності, основний мовний зміст лексичної одиниці є логіко-понятійне значення або власне семантичне значення лексичної одиниці. Таке значення визначається через "вибіркове" відношення знака до відповідного поняття, деякими ознаками змісту якого одна лексична одиниця може відрізнятися від іншої або протиставлятися іншим аспектам лексичного значення.

Зміст логіко-понятійного значення чітко структурований. Структурне значення – формальна характеристика властивостей лексичної одиниці, яка визначає її місце в системі мови, її взаємодію з іншими мовними одиницями на рівні парадигматичних та синтагматичних відношень. Ці відношення дозволяють узагальнювати і диференціювати лексичні одиниці за їхньою значущістю і валентністю.

Лексична одиниця має прагматичний характер, основний та додатковий зміст. Додатковий зміст накладається на семантику слова і виражає різні емоційно-експресивні характеристики та оцінки.

Таким чином, лексичне значення має чотири компоненти:

- предметно-логічне;
- логіко-понятійне;
- структурне;
- емотивне.

Із суті та структури лексичного значення мовних одиниць випливають суть та дефініція синонімів.

Під синонімами розуміють слова, що мають спільність чи близькість лексичного значення, тобто спільність чи близькість його складових компонентів у сукупності. Таке визначення дозволяє виділити у структурі синонімів загальні та розрізнявальні компоненти, згідно з якими ці мовні одиниці можуть уподібнюватися чи розрізнятися [4, 60; 5, 129].

Об'єктом нашого дослідження є однокореневі словотвірні синоніми, підхід до яких суттєво відрізняється від підходу до різнокореневих.

Зведення однокореневих словотвірних синонімів до спільного або близького лексичного значення (на основі одного і того самого кореня) чи виявлення семантичних та стилістичних відмінностей одного синоніма від іншого здається досить розпшичатим, тому що існує ряд важливих моментів у визначенні суті однокореневих словотвірних синонімів. Одним з таких моментів є їх структурний компонент, їхня морфологічна структура, яка також являє собою сукупність безпосередньо складових. Отже, суттю однокореневих синонімів є комбінаторність, тобто сукупність формальних, логіко-предметних та семантичних (логіко-понятійних) компонентів, які повинні досліджуватися як на морфологічному й словотвірному, так і на семантичному рівнях.

Словотвірні синоніми – це похідні з різною морфологічною структурою (кореневі, з нульовим афіксом, афіксальні), які мають спільну кореневу морфему, тотожну або не тотожну твірну основу, тотожне або близьке лексичне значення в цілому чи в одному / декількох його компонентах, які розрізняються семантичними, стилістичними, морфологічними, валентно-дистрибутивними особливостями.

Предметом даної статті є розгляд шляхів виникнення та розвитку синонімічних відношень між словотвірними структурами, в основному, на лексичному рівні, але під впливом словотвірних факторів, без яких процес встановлення синонімічних відношень між похідними стає неможливим.

Розгляд однокореневих словотвірних синонімів базується на концепції синонімічної значимості, до якої належать концептуальні поняття: синонімія, синонім, синонімізація, синонімічні відношення.

Синонімізація – процес, коли слова вступають в синонімічні відношення в певних умовах, процес встановлення смислової схожості слів, процес зближування слів. В основі

даного процесу полягає принцип спільності, сукупність спільних критеріїв синонімічності. Вважаємо, що для синонімізації лексичних одиниць логіко-предметна, логіко-понятійна спільність, тотожність лексичного значення – це абсолютна необхідність.

Синонімічні відношення – системні відношення в сфері тотожних або близьких за лексичним значенням слів. Вони характеризуються силою та суттєвістю їх семантичних зв'язків і включають ту відмінну ознаку, яка характерна тільки для одного із синонімів. В основі синонімічних відношень лежить принцип відмінностей, тобто ті диференційні ознаки, які зумовлюють характер і тип синонімічних відношень.

Встановлення і розвиток синонімічних відношень між афіксальними утвореннями слід розглядати у зв'язку з розвитком системи мови, її основного словникового складу як наслідок певних мовних лексичних та словотвірних процесів. Лексичні умови виникнення словотвірних синонімів, які виражаються в певній кореляції близьких за значенням слів, визначаються і зумовлюються їх словотвірними особливостями. Тому семантика і структура цих утворень – це єдине ціле, складові частини якого взаємопов'язані та взаємообумовлені. Вплив структурних, лексичних та словотвірних факторів на зовнішню та внутрішню форму словотвірних синонімів пов'язує їх зі словотвором, з одного боку, і з лексикою – з іншого. У зв'язку з цим, слід назвати не власне лексичні, а лексико-словотвірні процеси формування словотвірних синонімів. Лексичні, лексико-словотвірні і словотвірні фактори взаємопов'язано впливають на умови виникнення словотвірних синонімів.

Як відомо, в основі лексичних і словотвірних процесів лежать внутрішні закономірності розвитку словникового складу мови, вплив яких на виникнення словотвірних синонімів виявляється у ряді лексичних процесів у тісній взаємодії зі словотвірними.

Перш за все, словотвірні синоніми-іменники можуть виникати під впливом модифікацій лексичного значення, під якою розуміють розширення або звуження семантичного обсягу слів.

Розширення семантичного обсягу твірних основ нульової похідності здійснюється за рахунок нових значень, які були набуті в результаті приєднання багатозначних префіксів. Так, слово **Kleidung** утворено від дієслова **kleiden**, який служить твірною основою для утворення дієслова **bekleiden** за допомогою префікса **be-**. Дієслово **bekleiden** зберігає значення твірного дієслова і набуває нових значень за рахунок префікса **be-**. У зв'язку з придбанням нових значень у дієслова **bekleiden** з'явилась необхідність та можливість утворення нової субстантивної структури іменника **Bekleidung**. Іменник **Bekleidung**, який існує паралельно до іменника **Kleidung**, утворено не безпосередньо від твірної дієслівної основи **kleid**, а від префіксальної дієслівної твірної основи **bekleid-**. Свідченням синонімічності однокорених утворень **Kleidung – Bekleidung** є, перш за все, набір загальних сем, які пов'язані одна з одною ієрархічними відношеннями. Обидва слова мають:

- загальну граматичну сему, яка позначає предмет;
- загальну лексико-граматичну сему, яка виражає значення збірності;
- загальну категоріально-лексичну сему, яка позначає сему "одяг".

Ознакою синонімічності служить також збіг у словниковій дефініції цих слів більшості лексико-семантичних варіантів, які містять загальну сему "одяг".

Однак слід підкреслити, що синоніми як лексичні одиниці існують та функціонують в системі мови, поки вони мають диференційні ознаки. Для слова **Kleidung** відмінним лексико-семантичним варіантом є лексико-семантичний варіант "плаття", але для слова **Bekleidung** відмінністю служить лексико-семантичний варіант "оббивка".

Звуження лексичного значення – це зменшення семантичного обсягу слова в процесі його історичного розвитку або в контексті його мовленнєвого вживання. Внаслідок звуження основного лексичного значення здійснюється уточнення смислового змісту слова. Так, слово основного словникового складу **Lohn** має такі лексико-семантичні варіанти:

- "заробітна платня";
- "нагорода", "винагорода".

Лексико-семантичні варіанти лексичного значення цього іменника уточнюються, конкретизуються іншими однокореними утвореннями **Lohnung, Belohnung**, які вступають в синонімічні відношення з основним словом **Lohn**. Слово **Lohnung** утворено від дієслова **lohn**, який є синонімом до дієслова **lohn**. Утворення "**Lohnung**" підтверджує і уточнює

основне значення "Lohn" – "заробітна платня". Іменник **Belohnung** має другий ступінь від дієслова **belohnen**, який був, у свою чергу, утворений від дієслова **lohnen** за допомогою префікса **be-**. Тому дієслово **belohnen** посилює основне значення і позначає не просто "платити, або оплатити", але "винагородити за що-небудь". Іменник **Belohnung** не тільки зберігає своє основне номінативне значення, але і набуває від своєї твірної основи значення "винагорода" з елементами посилення, значущості дії, уточнення основного значення слова **Lohn**.

Таким чином, існує синонімічний ряд **Lohn – Löhnung – Belohnung**, у якому ступінь синонімічних зв'язків проявляється по-різному. Максимальний ступінь синонімічності між словами **Lohn – Löhnung**, частковий між **Lohn – Belohnung**, мінімальний синонімічний зв'язок між **Löhnung – Belohnung**; останній синонімічний зв'язок можна назвати опосередкованим.

Значний інтерес становлять нові значення в семантичній структурі слів, які виникають на основі метафоричного переносу. Метафоричні значення одного слова можуть вступати у синонімічні відношення з основним значенням іншого однокореневого слова або з його лексико-семантичними варіантами. Так, утворення **Taumel – Taumelei** синонімічні в спільному значенні "похитування", але ці слова як синоніми відрізняються один від одного тим, що слово **Taumelei** внаслідок метафоричного переносу набуло додаткового значення "оп'яніння".

На основі метафоричного переносу синонімічні відношення встановились також між однокореновими іменниками **Verderb – Verderbnis**. Дані слова проявляють синонімічну спільність в номінативному значенні "зіпсуття", відмінність в переносному значенні слова **Verderbnis** ("моральний розпад").

Розвиток синонімічних відношень може здійснюватися на базі полісемії слова. В плані синонімії багатозначне слово є цікавим тим, що відбуваються зміни в співвідношенні значень словотвірних паралелей, які проявляються в семантичній тотожності чи в семантичній близькості і не завжди реалізуються одночасно і за всім обсягом слова. Синонімізація може відбуватися за основним значенням, за лексико-семантичним чи семантичним варіантом, які знаходяться в парадигматичних відношеннях і дають можливість вибрати для кожного поняття одне значення. Лексико-семантичні варіанти багатозначного слова можуть бути опорними для одного чи декількох синонімічних рядів, які характеризуються відомою семантичною близькістю. Домінанта може і не бути своєрідною точкою відліку, з якою співвідносяться інші члени ряду. Так, слово **Schade** має такі значення:

- "школа, збиток";
- "втрата, утрата";
- "пошкодження, зіпсованість".

На базі цього багатозначного слова утворюються два синонімічних ряди:

Schade – Schaden – Schädigung – "шкода, збиток";

Schade – Schädhaftigkeit – Beschädigung – "пошкодження, зіпсованість".

Утворення й існування нового слова на базі іншого багатозначного порушує той безумовний стан у мові, коли при появі нового слова з цим же значенням відбувається або смислова диференціація між ними, або одне зі слів виходить із вжитку. Однак наявність паралельних синонімічних форм є свідченням того, що багатозначне слово внаслідок своєї складної і багатогранної структури має великий потенціал для розвитку синонімічності між однокореновими утвореннями.

Поява словотвірних синонімів на лексичному рівні пов'язана з розпадом дублетних пар внаслідок семантичного і стилістичного розмежування. Цей процес проявляється, зокрема, в стилістичному обмеженні або розширенні вживання одного із дублетів: **Steige – Stiege**. Слово **Stiege** має більший семантичний обсяг ніж слово **Steige** в результаті своєї похідності. З розвитком вторинних значень в процесі похідності пов'язане також семантичне розмежування дублетів: **Supplik – Supplikation**. Слово **Supplikation**, маючи значення "клопотання" (високий стиль), в результаті своєї похідності набуло нового значення "прохання", що стало нормою в системі мови.

Встановлення синонімічних відношень може здійснюватися на рівні понятійного компонента лексичного значення мовних одиниць з однокореновими морфемами.

Головним для формування лексичного значення є зв'язок слів з відповідними поняттями. Таке значення визначається "вибірковим" відношенням слова до поняття, а саме тим, що зі

змісту поняття вибираються ті ознаки, за допомогою яких одна лексична одиниця відрізняється від інших за своїм змістом або відтінком змісту. Зміст поняття має непросту структуру, допускається розклад на його складники, тобто на ознаки, які пов'язані один з одним всередині структури. Так, поняття "біг" виражається в німецькій мові рядом однокоренових утворень: **Lauf, Laufen, Lauferei, Gelaufe**. Наведені іменники мають спільні взаємопов'язані понятійні ознаки: 1) дія, 2) дія, яка здійснюється людиною або твариною, 3) швидкість, інтенсивність. На основі спільності понятійних ознак іменники набувають спільне лексичне значення "біг". Спільні поняття, спільне лексичне значення дають підставу для синонімічності цих лексичних одиниць. Вона підтверджується наявністю відмінної понятійної ознаки "безперервна дія і негативне відношення до нього (біганина)" в словах **Lauferei – Gelaufe**, яка відрізняє ці слова від інших однокоренових слів.

Поняття і слова – елементи різних систем: системи мислення і системи мови, тому лексичні значення відрізняються від поняття тим, що в них присутні елементи мовного характеру:

- внутрішня форма слів, мотивуюча ознака;
- експресивно-стилістичні відтінки;
- асоціативні ознаки.

Внутрішня форма як ознака номінації входить у змістову структуру похідного слова, виявляє тісні зв'язки з референтом, пояснює зв'язок похідного слова з твірним. Похідні слова співвідносяться з твірними основами за семантичними ознаками, які входять у мотивуючу частину значень, тобто у внутрішню форму слова. На думку І.С. Улукханова, в значення словотвірні мотивованих слів входять:

- мотивуюча частина (твірна основа);
- частина, яка виражається словотвірним формантом;
- семантичні компоненти, які не входять ні в мотивуючу, ні у формантну частину [7, 41].

Мотивуюча частина, спільна для похідного і твірного слів, є втіленням їх семантичної близькості. Але в деяких випадках одна із мотивуючих ознак може і не входити до складу основних семантичних компонентів лексичного значення похідного слова, тому однією із диференційних ознак однокоренових синонімів є збіг або незбіг мотивуючої частини у похідного і твірного слів.

Так, однокореневі іменники **Schreck** (жах, страх, переляк) – **Schrecknis** (жах) встановлюють свої синонімічні відношення за рахунок набування мотивованим словом мотивуючої ознаки мотивуючого слова, яка служить відмінністю, що підтверджує їх паралельне функціонування.

Однокореневі іменники встановлюють синонімічні відношення на основі сміслових відмінностей, які не торкаються понятійного ядра лексичного значення. Сміслові відмінності зумовлені тим, що в основі більшості синонімів лежить не тотожність, а близькість лексичних значень. Ці відмінності проявляються в різному семантичному обсязі лексичних значень – широкому або вузькому. Однокореневі похідні **Verwendung – Anwendung** представлені різною кількістю лексико-семантичних варіантів: **Verwendung** (4), **Anwendung** (2). Різниця в кількості лексико-семантичних варіантів зумовлена словотвірними формантами – системним префіксом **ver-** і напівпрефіксом **an-**, який як напівпрефікс є нестабільним в системі мови, тому що посідає проміжне становище між самостійним словом (**an-** частина мови, прийменник) і префіксом. Сміслові відмінності виявляються також у кількісному складі лексико-семантичних варіантів лексичних значень словотвірних синонімів: **Tdtigkeit** (6 ЛСВ) – **Betdtigung** (4 ЛСВ). Обмежений склад ЛСВ слова **Betdtigung** викликаний другим ступенем його похідності від префіксального дієслова **betdtigen** з більш вузьким семантичним обсягом.

Прагнення мови до оновлення своїх лексичних засобів найбільше проявляється у сфері експресивної лексики, де значну роль відіграє різний ступінь експресивного та емоційного забарвлення слів. Як відомо, експресія – явище стилістичного характеру, воно властиве не тільки лексичним одиницям, але й словотвірним засобам.

Синонімічні відношення можуть встановлюватися між кореновими стилістично нейтральними лексемами, з одного боку, і суфіксальними утвореннями з стилістично забарвленими суфіксами – з іншого.

Суфіксальні утворення виступають як синоніми до кореневих слів, виражаючи при цьому, по-перше, відтінок якості та інтенсивності, по-друге, відтінок зневажливості. Так, словотвірні синоніми **Klatsch – Klatscherei** ("мазюкання") є прикладом відтінку якості, а синоніми **Liebe – Liebelei** виражають відтінок презирства ("не любов, але флірт"). В деяких афіксальних утвореннях особливо відчувається експресивно-емоційне забарвлення, яке не змінює змісту, а накладається на зміст, виражає відношення до денотату, тобто є співзначенням у структурі слова. Так, іменники **Bettel – Bettelei** є синонімами в більшості своїх значень:

- "жебраківання, старцювання";
- "дрібниця".

Для вираження тривалої дії, яка безперервно повторюється на базі слова **Bettel**, випливає ще один іменник **Gebettel** зі значенням "жебраківання як канючення", який вживається у просторічному стилі. **Gebettel** характеризується однозначністю через своє пізнє виникнення і через свою префіксально-суфіксальну структуру. Ряд однокореневих слів **Bettel – Bettelei – Gebettel** проявляє синонімічність у спільному значенні "жебраківання", а ці однокореневі похідні диференціюються морфологічною структурою, стилістичним і функціональним забарвленням.

Отже, синонімічні відношення між однокореновими структурами можуть встановлюватися за різними процесами, які відбуваються на лексичному та словотвірному рівнях. На лексичному рівні словотвірні синоніми виникають в результаті процесів, пов'язаних з лексичним значенням, яке модифікується під впливом словотвірних факторів і створює умови для синонімічних відношень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережан С.Г. Совпадение отдельных элементов смысловой структуры слов как основа синонимичности // Изв. АН СССР, СЛЯ. – 1976. – Т. 26. – Вып. 3. – С. 254–264.
2. Васильев Л.М. Проблема лексического значения и вопросы синонимии // Лексическая синонимия. – М.: Наука, 1967. – С. 16–25.
3. Виноградова Р.И. Словообразовательные синонимы с неотделяемыми префиксами в некоторых семантических разрядах девербиальных и десубстантивных глаголов в современном немецком языке // Вопросы анализа спецтекста. – Уфа, 1975. – Вып. 3. – С. 3–22.
4. Евгеньева А.А. О некоторых особенностях лексической синонимии русского языка // Лексическая синонимия. – М.: Наука, 1967. – С. 53–73.
5. Звегинцев В.А. Замечания о лексической синонимии // Вопросы теории и истории языка. – Л., 1963. – С. 127–142.
6. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – 147 с.
7. Улуханов И.С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания. – М.: Наука, 1977. – С. 32–49.

Людмила Крайняк

ЛІНГВО-КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ АКТИВ СЛОВОСКЛАДАННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (на прикладі категорії "імперативних" композитів)

Лінгвістична думка володіє великим доробком щодо теорії словоскладання як особливого і надзвичайно продуктивного процесу утворення нових слів у сучасній англійській мові. Але, безперечно, існує безмежна кількість проблем, які не були яскраво висвітлені та певним чином описані в науковій літературі. Нагальна потреба у глибшому дослідженні питань словоскладання виникає з вимогами часу, з невпинним ростом інформаційного потоку в суспільстві. Загалом складне слово у його різноманітній інтерпретації привертало і продовжує привертати увагу дослідників. На даний час простежуються такі основні тенденційні напрямки у теорії композитології, як:

- Семантико-орієнтований (лексикологічний), у центрі якого складне слово як лексико-семантичний феномен, тобто не допускаються синтаксичні зв'язки між компонентами складного слова (Ахманова О.С., Смирницький А.І., Мешков О.Д.).

• Синтактико-орієнтований (синтаксичний), тобто береться до уваги той факт, що значення складного слова виводиться з синтаксичного аналізу відносин між його компонентами, а предметне значення слова відходить на задній план (Адмоні В.Г., Арутюнова Н.Д., Степанова М.Д.).

• Функціонально-орієнтований (комунікативний), запропонований у 1989 році Омельченко Л.Ф., тобто напрямок у вивченні композитних лексем крізь призму системного структурно-семантичного і стилістичного аспектів, які мають за мету широке використання композитів у живому розмовному мовленні [1, 4].

Власне теорія словоскладання знаходиться на перетині багатьох лінгвістичних дисциплін, адже пізнання законів розвитку і функціонування мови неможливе без пізнання законів руху думки. Наступність, за допомогою якої будується зв'язок одиниць, є одним із конкретних проявів загальної діалектики. У галузі словотворення розвиток кожної складної одиниці передбачає не повну заміну, а часткове повернення до вже відомого. При цьому відбувається не "виймання" старого з його особистого лексико-семантичного мікроконтексту та його механічне включення у структуру якісно нової реалії, а відбувається органічна асиміляція особливостей попереднього з якісно новими характеристиками наступного.

Новий ракурс у дослідженні питань теорії композитології, що передбачає, передусім, усвідомлення конститутивних ознак складного слова, визначення сутності цієї філологічної категорії, обумовлює база когнітивної лінгвістики, що стала актуальним напрямком мовних досліджень останніх десятиліть на стику теорії пізнання і теорії номінації. Оскільки для розуміння суті того чи іншого явища важливо знати, як воно виникло, на зміну чому прийшло, чим відрізняються його ранні етапи від наступних, то, звичайно, не припиняється, а, навпаки, загострюється пошук відповідей на особливі питання походження світу, культурних навичок, соціального устрою – докорінні питання будь-якого світосприйняття. До сфери життєвих проблем когнітивної лінгвістики відносяться "ментальні" основи розуміння і продукування мовлення з точки зору того, як структури мовного знання представлені ("репрезентовані") і приймають участь у переробці інформації. Існує твердження, що фрагмент об'єктивного світу не безпосередньо переходить у світ думок, а думка – у мову, а відбувається процес певної переробки інформації, власне когнітивної, який полягає у тому, що фрагмент світу існує як певна діяльність щодо побудови ментальних моделей чи концептів у діапазоні заданого мовленнєвого простору. Таким чином, існує об'єктивний світ, існує його проєкція у людському мисленні та існують певні засоби мови для відображення змісту мислення.

Наше завдання – розкрити і чітко з'ясувати процес утворення і виникнення складних лексем на прикладі маловивченої моделі так званих "імперативних" композитів у сучасній англійській мові, що представлені дистрибутивною формулою $V(\text{imp}) + \text{об'єктний (обставинний) член}$. Важливо усвідомити, чи будемо ми, перш за все, загальний каркас моделі складного "імперативного" слова, потім заповнюючи його відповідним лексичним матеріалом, чи як відбувається цей процес? Методична база дозволяє провести дослідження когнітивних основ організації віддієслівних композитів з уточненням складу і зв'язків між компонентами (основами) складного слова, семантико-тематичну класифікацію одиниць даного лексичного пласта, з'ясувати когнітивні аспекти семантики "імперативних" композитів і шляхи їх утворення.

Виходячи з потреб акту комунікації і через можливості лінгвокогнітивного механізму людини, а також з урахуванням своїх функціональних характеристик, повнозначні мовні одиниці можуть розташовуватись певним чином. Потім такі позиції закріплюються у свідомості людини, а нові мовні одиниці набувають відповідних семіотичних, синтаксичних, морфологічних, семантичних характеристик [2, 291]. Те, що "імперативні" композити є одиницями вторинного утворення, випливає з самої природи явища: щоб щось скласти разом і вкласти в нього конденсовану, емну інформацію, потрібно це "щось" мати початково. Власне семантична конденсація полягає у семантичному насиченні, згущенні семантики. Відбувається зменшення обсягу мовного вираження при збереженні обсягу референтного змісту. Очевидно, в даному випадку діє тенденція до вираження будь-якої думки, якою б складною вона не була, у межах одного слова, яке, на думку носіїв мови (інформантів), володіє більшими змістовними й експресивними можливостями, ніж словосполучення [3, 28]. Отже, виникнення композитів є не

специфічним процесом, який обумовлений широким розповсюдженням словоскладання в англійській мові, а одним із проявів загального процесу семантичної конденсації лексики, що протікає в багатьох мовах.

Суть "імперативних" складних лексем є композиційно-комплексною. Складне слово – не точка у просторі, воно живе у вигляді розчленованої одиниці. Це, власне, штучна одиниця, яка сама по собі є конструктом, моделлю, певним аналогом. Таким чином, існує в нашій свідомості правило, а знання правил спонукає до створення у ментальному лексиконі аналогій. Кожна складна лексична одиниця є зразком для відтворення і повторення, зразком для аналогій. У концептуальній картині світу складні концепти моделюють у вигляді матричних моделей об'ємні події. Як зазначає Рогач Т.М., йдеться про багатовимірну комбінаторику простих понятійних сутностей, що входять до складу складних концептуальних моделей [4, 7]. Когнітивний аспект значення таких комплексів пов'язаний із здатністю останніх функціонувати як засобів вираження фрагментів значення – когнітивних структур, тобто сукупності об'єктів пізнання, які позначені в мові словами, і зв'язків, способом вираження яких виступають різноманітні мовні засоби [2, 295]. Власне процедура осмислення значення композита полягає у тому, що ми з'ясуємо, перш за все, фреймову структуру "імперативних" композитів, які представляють собою не просту "збірку" значень елементів в одному номінативному значенні, а нове переосмислене лексикалізоване значення. Пакети знань, що дозволяють нам описувати цей типовий об'єкт у сценарії спеціальних функціональних сфер, доводить життєздатність і активність цього фрейма. Фрейм "імперативні" композити – це певна контурна схема, що містить ядро ономаціологічного базису, котре є, власне, і ядром всієї фреймової структури, тим вирізняючим типовим моментом, що оформляє, буде біля себе цілий пласт у лексичній системі мови, виражений першим вербальним компонентом структури, який у трансформах може відповідати:

- інфінітиву дієслова;
- особовій формі дієслова;
- субстантивованому інфінітиву відповідного дієслова;
- подвійній морфемній інтерпретації (V+N чи V+V) у словах типу: *crybaby, wash-house, drawbridge*;
- мати яскраво виражений дієслівний характер: *make-do, make-believe, singsong*.

Імперативність можна простежити у словах-зближеннях, які виникли із словосполучень або речень у формі наказового способу внаслідок злиття їх в одне слово з одночасною субстантивацією. Ця імперативність стерлась новою семантикою та цільнооформленністю: *Don't forget me (He забудь мене) forget-me-not незабудка*).

Фрейм також містить ономаціологічну ознаку, яка представлена об'єктним, обставинним членом структури. Застосування принципів ономаціологічного аналізу, вивчення дериваційної історії ономаціологічного базису й ознаки певним чином забезпечує з'ясування вихідної одиниці як джерела мотивації, що підтвердить наші висновки щодо належності всіх членів прототипової категорії "імперативних" композитів до складних слів, а не до словосполучень. Адже пізнання і читання значень такого типу складних лексем пов'язане з морфологічною структурою композита, з семантичною схемою його організації, де порядок компонентів значущий [5, 18]. Концепт "імперативні" складні лексеми формується прототиповою моделлю основного значення всієї категорії, що слугує базою для генерування інших членів категорії. Глобальність знаку та його семантична цілісність доводить те, що "імперативні" композити складаються з мілкіших одиниць і передають своє значення через ті знаки і відносини між ними, що, власне, й утворюють саму одиницю. А в чарівній тканині композитів закладена узагальнена робота думки – аналіз, ідентифікація, класифікація, аналогізація, особливе уявлення про світ як щось цілісне та комплексне. В семантичній структурі таких утворень знаходять своє відображення певні когнітивні структури, що виникають на основі пізнавальних зв'язків між частиною і цілим, предметом та його ознакою, діючим предметом і його функцією, зв'язків, в основі яких лежить кількість і якість [2, 295].

Новий підхід до явищ категоризації, до поняття як до структури, що вказує на те, які елементи поняття є прототипами, зумовив прототиповий підхід (теорія прототипів), тобто той

вид концептуального аналізу, що пов'язаний зі способами збереження інформації. Можна виділити три різних концепції у теорії прототипів, а саме:

1. Власне семантика прототипів Е. Рош, яка базується на психологічному та антропологічному підходах. За основу береться те, що найкращий зразок утворює ядерну зону прототипової категорії, а прототипові члени категорії належать до базового рівня (центрального рівня гіпо-гіперонімічної організації понять). До категоріального ядра приєднуються інші члени категорії.

2. Семантика стереотипів Х. Патнама.

3. Концепція фамільної (сімейної) подібності Л. Віттгенштейна, яка пов'язана з положенням про розмитість кордонів, недискретністю, неперервність і випадковість у визначенні речей та їх найменуванні.

Таким чином, ми вважаємо, що прототип – це одиниця, що найбільшою мірою проявляє якості, спільні з іншими одиницями групи, і реалізує їх у найбільш чистому вигляді і найповніше.

Оскільки категорія "імперативних" композитів представлена різноманітними функціональними моделями-зразками, то ядерним членом (прототипом), який характеризується централізмом, а також володіє максимальною кількістю ознак, спільних з іншими членами категорії, будемо вважати модель V(imp) + об'єктний (обставинний) член, тобто так звані слова-зближення, які максимально віддалені від елементів інших категорій, але максимально наближені до елементів своєї сукупності, що графічно можна зобразити таким чином:

Ми бачимо, що до категоріального ядра наближені інші члени категорії. Власне, структура слів типу *pickpocket* меншою мірою "імперативні" композити, ніж слова типу *forget-me-not*, а V + (x) + V (*touch-and-go*) у більшій мірі "імперативний" композит, ніж V + N, V + D через проблематичність статусу першого дієслівного компонента структури. Але, як справедливо зауважує Р.С. Розенберг, підставою для об'єднання іменників досліджуваного типу (*look-out*, *make-up*), утворених від дієслівно-обставинних сполучень, із складними словами типу *holdfast*, *forget-me-not* послугує той факт, що ці складні слова також утворені на основі дієслівних сполучень [6, 11]. Отже, ми можемо уявити собі категорію загалом на основі знання її окремих членів, які є або ідеалами, або їх протилежністю [7, 35]. Поняття "імперативний" композит – це складна модель, у якій всі часткові базові моделі об'єднуються, утворюючи кластер. Але перенасичене інформацією суспільство, складність понять сучасного світу дають поштовх до все більшого роз'єднання цих членів категорії, що призводить до того, що використання типових членів категорії має відносно автоматичний характер.

Таким чином, члени категорії віддієслівних композитів це:

- багатофункціональні узуальні або оказіональні одиниці номінації;
- різновиди деривата, утвореного за стандартною моделлю, за аналогією, шляхом номіналізації, шляхом субстантивації, шляхом "згущення" (семантичної конденсації) синтаксичного словосполучення. Як членам прототипової категорії їм притаманні інтегруючі та диференційні фактори, що є наслідком дії закону єдності взаємодіючих протилежностей, адже структурно-складний дериват представляє собою загадковий сплав лексичного, граматичного, синтаксичного та прагматичного інгредієнтів [1, 18]. Процес словотворення членів категорії

"імперативних" композитів полягає у відокремленні синтаксичних комплексів у складне слово, а також у перетворенні їх у результаті процесу субстантивзації та ад'єктивзації у складні іменники та прикметники. Необхідно також зазначити, що на основі семантичного критерію до складних слів ми відносимо синтаксичні послідовності ізольованих повнослівних основ, які є дезигнаціями одного об'єкту, тобто співвідносяться з одним денотатом. Семантичний "зсув" у сторону семантичного синтезу – одна з необхідних умов утворення складної "імперативної" лексеми. Це – фактор, що викликає "ізоляцію", відокремлення слова, що дає поштовх до виходу з парадигматичної системи синтаксичних одиниць, у результаті чого втрачаються якості останніх і складне слово набуває статусу слова-лексеми як одиниці лексичної системи мови [8, 125]. Отже, ми можемо констатувати, що категорія так званих "імперативних" композитів в англійській мові у широкому значенні ("парасольковий" ("umbrella") термін), поєднує у своєму складі певну кількість моделей, що формуються біля першого дієслівного компонента усіх функціональних структур. Це можна простежити на діаграмі, яка запропонована нижче.

Основними критеріями, що слугують базою для виділення категорії "імперативних" композитів в англійській мові, є:

1. Семантична цілісність складного "імперативного" слова як окремої одиниці номінації.
2. Граматичне цілінооформлення, тобто відсутність у компонентів складного "імперативного" слова морфологічних категорій, що притаманні їм як окремим самостійним одиницям номінації: *forget-me-not* (pl. *forget-me-nots*)

touch-me-not-ishness

3. Попередній яскраво виражений синтаксичний зв'язок втрачений.
4. Графічне цілюформлення "імперативних" номінативів, тобто написання через дефіс або разом: *touch-and-go; picklock, try-to-do-what-you-want*.
5. Складне "імперативне" слово з точки зору морфологічної цілісності може бути:
 - Складним іменником: *pickpocket* (зłodий), *go-ahead* (підприємець).
 - Складним прикметником: *make-believe* (уявний), *blow-by-blow* (детальний).
 - Словореченням (універб-реченням, атрибутивним оказіональним складним словом): *stick-in-the-mud, hug-me-tight*.
6. "Імперативні" композити беруть активну участь у подальшому дериваційному процесі, тобто є надзвичайно продуктивними моделями в англійській мові:

make-believe + er = make-believer

do-it-yourself + er + ism = do-it-yourselferism

7. Вивчення сем основи "імперативних" складних слів дає можливість простежити такі типи композиції:
 - Семантична (екзоцентрична) композиція: "імперативні" імена, "композитоїди" (оказіональні голофрастичні комплекси, що функціонально тяжіють до складних слів);
 - Синтаксична композиція: "імперативні" слова-біноми, парасинтетичні (складно-суфіксальні) одиниці.

Таким чином, "імперативні" композити – це поліфункціональні узуальні (закріплені в лінгвістичних джерелах) або оказіональні одиниці прямої чи непрямої номінації, різновиди деривата, утвореного за стандартною моделлю-зразком V + **об'єктний (обставинний) член**, за аналогією, а також шляхом номіналізації та семантичної конденсації синтаксичного словосполучення, які з морфологічної точки зору можуть бути складними іменниками, складними прикметниками та універб-реченнями.

Дослідження цього пласта у лексичній системі англійської мови дозволить нам вирішити важливе завдання щодо з'ясування засобів, які забезпечують моделювання вторинних одиниць номінації зі статусом композита чи парасинтетичного утворення, уточнити і поглибити наші уявлення про механізм номінативної діяльності в галузі словоскладання і парасинтезу, тим самим проливши світло на ряд найменш вивчених проблем теорії номінації у функціональній композитології, їх динамічний та ономасіологічний аспекти [1, 18]. Продуктивна функціональність "імперативних" композитів доводить їх значний когнітивний потенціал, який проявляється у міграційних процесах цього прошарку лексики, її "входження" практично в різні сфери життя, у різножанрову наукову комунікацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Омельченко Л.Ф. Английская композита: структура и семантика: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Киев, 1989.
2. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка. – Киев, 1998.
3. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1989.
4. Рогач Т.М. Референциально-прагматический аспект местоименных наречий в текстах разных функциональных стилей современного немецкого языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Минск, 1993.
5. Дюжикова Е.А. Метафора в словосложении. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1990.
6. Розенберг Р.С. Сложные существительные, образованные от глагольно-наречных сочетаний, в современном английском языке (типа look-out, make-up): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ленинград, 1962.
7. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1988. – Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. – С. 12–52.
8. Мороховская Э.Я. Основные аспекты общей теории лингвистических моделей. – К.: Вища школа, 1975.

БРИТАНСЬКІ ДІАЛЕКТИЗМИ У ЛІТЕРАТУРНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Поширення територіально обмеженої та застарілої британської лексики у літературному американському варіанті англійської мови (АМА) відзначалося в окремих працях вчених-регіоналістів і соціолінгвістів. О.І. Чередниченко, наприклад, підкреслює, що варіант мови характеризується не тільки певною кількістю субстанційних інновацій, у тому числі іншомовного походження, але й помітними функціональними зміщеннями загальномовних одиниць. При цьому діалопічне зміщення у просторі, зумовлене усуненням територіальних обмежень на вживання одиниць мови у філіальному ареалі, на відміну від метрополії, є, на думку автора, дуже важливим [4, 7].

Досі увага дослідників була прикута, головним чином, до архаїчних лексем у літературній АМА, хоча і тут вчені обмежувалися наведенням деяких прикладів подібних лексичних одиниць, супроводжуючи їх датами початку вживання в АМА. Наприклад, Г. Менкен [10], Г. Форгю [8], Б. Брайзон [6], Дж. Крепп [9] згадують такі одиниці, як *gap* "прохід у горах", *mad* "сердитий", *to advocate* "захистити", *fall* "осінь" та деякі інші.

Особливості вживання британських діалектизмів у літературному американському варіанті не набули адекватного висвітлення, відсутній і виділений корпус таких лексем, що робить необхідним розгляд цієї актуальної проблеми варіативності негомogeneous за висловом Д. Брозовича [1], національної мови, яка реалізується у вигляді регіональних варіантів.

У нашій статті розглянуті різні мовні аспекти британських діалектизмів, поширених у літературній АМА, з метою виявлення їх релевантних характеристик. Матеріалом для дослідження стали близько 700 лексем, виділених автором самостійно із великих словників Оксфорд (OED) [11], Уебстер (Webster) [13] та Рендом Хаус (RH) [14]. Оскільки вищезгадані джерела не завжди наводять прямі посилання на уживання британських діалектизмів у АМА (наприклад, "*dial. and US*"), статус останніх уточнювався шляхом порівняння поміток американських та британських словників [11], [12], [13], [14].

Під "британськими діалектизмами" тут і надалі розуміються територіально обмежені британські лексеми. До їх складу також входять шотландизми та ірландизми, незважаючи на невизначеність статусу форм мови у цих країнах: варіанти чи діалекти [7]; локалізми, поширені на території окремого англійського графства або його частини.

Увесь матеріал розділено на дві групи. До першої належать умовно названі "чисті діалектизми": одиниці, які ніколи не вживалися у літературній британській англійській (БА), завжди були територіально обмежені (помітки "*dial.*", "*local.*", "*dial and US*" та ін.). До другої групи з умовною назвою "архаїчні діалектизми" належать лексеми з такими помітками, як "*now dial.*", "*now Sc. (Scotland)*", "*now dial. and US*" та ін. Такі одиниці у минулому вживалися у літературній БА, але зараз збереглися лише у його діалектах. Інакше кажучи, ці лексеми одночасно належать до двох лексико-стилістичних шарів: діалектизмів та архаїзмів.

Серед найпродуктивніших словникових поміток OED у групі "чистих діалектизмів" (380 лексем) зафіксовані такі, як "*dial. and US*", наприклад, *brush* "бистрий біг, перегони", "*Sc. & north dial.*" (*kevel* "вид молоту"), "*dial.*" (*doty* "про деревину: трухлява"), "*orig. (originally) dial. and US*" (*to blather* "вести пусті розмови"), "*Sc. & US*" (*to sly* "крастися, як лисиця"), "*Sc.*" (*paddle* "вид морської риби"), "*chiefly Sc.*" (*cheep* "пронизливий різкий звук"), "*chiefly dial. & US*" (*to bat* "бродити, блукати") та ін.

Серед "архаїчних діалектизмів" (решта кількість) найчастіше зафіксовані такі помітки OED: "*now dial.*", наприклад, *to smudge* "йти замислившись", "*obs. (obsolete) ex. (except) dial.*" (*gavel* "частина соломи для снопа"), "*now dial. & US*" (*to siss* "шніпати"), "*now chiefly dial.*" (*scream* "пронизливий крик"), "*now chiefly dial. & US*" (*after* "про час: після"), "*now chiefly Sc.*" (*to cripple* "хромати"), "*now north & Sc.*" (*hale* "без ушкоджень, дефектів") та ін. Попередньо зауважимо, що серед представленого матеріалу помітні посилання на шотландський та північні англійські діалекти.

Докладніше розглянемо походження діалектизмів, яке простежується за OED. Серед "чистих діалектизмів" шотландизми зафіксовані у 29 % усіх випадків (*to troll* "тягти трал за

лодкою"), північні англійські діалектизми – у 12 % (*shug* "удар"), північ Англії та Шотландія (спільне поширення) – 17,5 % (*canny* "проникливий, хитрий"). Помітні також південні діалектизми (18 %), наприклад, *roily* "каламутна вода". Діалектизми сходу, заходу, середнього району (Midland) Англії та ірландізми менш численні.

Серед "архаїчних діалектизмів" співвідношення внеску окремих діалектних ареалів дещо змінюється на користь південного, середнього та східного районів, хоча перевага шотландізмів і північних англійських діалектизмів залишається досить вагомою і у цій групі: шотландізми – 20 % лексем, наприклад, *buzzard* "зневажливе ім'я старої людини", північні англійські діалектизми – 10 % (*deck* "колода гральних карт"), Шотландія та північ Англії (спільне поширення) – 8 % (*merchant* "власник крамниці"), південні діалектизми – 18 % (*to pick on* "насміхатися"), діалектизми середнього району – 10 % (*slick* "спритний"), східні діалектизми – 9 % (*feeding* "пасовище").

Таким чином, серед британських діалектизмів у літературній АМА переважають лексеми із Шотландії та півночі Англії. Помітне збільшення лексем із південного району у групі "архаїчних діалектизмів" можна пояснити переорієнтацією національної норми у період Middle English із Уест-саксонського (південного) діалекту на лондонський, базу якого склав середній діалект East Midland, завдяки чому чимало південних діалектизмів перестали вживатися у літературній мові і збереглися лише у діалектах.

Розглянемо діахронічний аспект поширення корпусу діалектизмів у літературній АМА. Початок вживання "чистих діалектизмів" відноситься до XVII ст., наприклад, *rock-cod* "вид тріски" (1634), але кількість лексем у цей період, як і у XVIII ст., є незначною, наприклад, *chore* "домашня нудна робота" (1758).

У XIX ст. відзначений максимум поширення "чистих діалектизмів", відповідно за десятиріччями: 9, 5, 21, 20, 20, 24, 24, 16, 21, 32, наприклад, *blowout* "сварка" (1825), *smart* "розумний, кмітливий" (1844), *sakes alive!* "вираз здивування" (1860), *to belt* "спішити" (1894). Лише окремі одиниці відносяться до XX ст.

Кількість "архаїчних діалектизмів", які набули поширення у XVII–XVIII ст., у півтора рази більше, ніж "чистих діалектизмів". До цього, раннього, періоду розвитку АМА відносяться такі приклади, як *team* "віз, запряжений двома кіньми" (1641), *to expose* "виставляти на продаж" (1777), *to miss* "уникати, ухилятися" (1788). Пік початку вживання лексем цієї групи, як і у попередній, припадає на XIX ст., відповідно за десятиріччями: 9, 6, 14, 7, 10, 16, 13, 9, 17, 14. Наприклад, *to roil* "дратувати" (1817), *flap-jack* "млинець" (1825), *tongue* "говіркий" (1836), *chipper* "жвавий, живий" (1849), *to sweeten* "переконувати" (1875) та ін. У XX ст. зафіксовані лише окремі приклади.

Отже, можна зробити висновок, що, хоча поширення британських діалектизмів у літературній АМА починається у ранній період колонізації США (XVII–XVIII ст.), максимальної інтенсивності цей процес набуває у XIX ст., після чого завершується. Цей результат добре узгоджується із відомими екстралінгвістичними факторами з історії США: рекордною кількістю іммігрантів у XIX ст., серед яких переважали вихідці з Шотландії та півночі Англії, за даними К. Бруннера [2], неосвічені носії англійської мови; освоєнням просторих земель Заходу країни. Раніше автор цієї статті відзначав, що тематично діалектизми тяжіють до побутових назв [3], і їх поширення у США, певною мірою, було зумовлено селянською діяльністю значної частини населення країни у цей період.

Семантичні особливості цього лексичного шару в АМА дуже різноманітні. По-перше, зауважимо, що вживання окремих одиниць пояснюється принципом аналогії: поширенням споріднених слів, наприклад, *to pry* "ломитися" і *pry* "брухт", *to cheep* "видавати різкий звук" і *cheep* "різкий звук", *to croon* "випускати глибокий низький звук" і *croon* "глибокий низький звук", *to drool* "випускати слину" і *drool* "слина", *to clout* "бити" і *clout* "удар", *to clutter* "захарашувати" і *clutter* "безлад, розгардіяш", та ін.

У деяких випадках загальноанглійські лексеми та споріднені британські діалектизми в АМА мають різний набір значень, наприклад, дієслово *to bust*, крім декількох значень дієслова *to burst*, від якого воно утворено, має специфічні значення, семантичні британські діалектизми в АМА: "заарештовувати", "мати збитки". В інших випадках відзначені специфічні маркери лексико-семантичних варіантів, властиві діалектизмам у літературній АМА на відміну від

британізмів. Наприклад, *aisle* означає у Британії "прохід у церкві", а в АМА це ("прохід у театрі, літаку, кораблі", *stomp* у БА "крик ворона", в АМА "крик дикого гусака". Різниця між ЛСВ є значною у таких прикладах (відповідно: британські діалектизми в АМА та британізми), як *dinky* "маленький та незграбний" – "маленький та милий", *presently* "зараз" – "скоро".

Нарешті, така різниця семантичних відтінків має місце між синонімічними, неспорідненими лексемами. Порівняємо *faucet* – *tap*: перший член, британський діалектизм у АМА, означає "кран на трубі, із бочки чи іншої посудини для рідини", другий, загальноанглійська одиниця, "кран на кінці труби, часто над раковиною, для рідини чи газу". Інший приклад складається із трьох слів: *sled* – *sledge* – *sleigh*. Перше, діалектизм у АМА, "будь-які сани", друге, американізм – "сани для транспортування вантажу", останнє, загальноанглійське – "сани для транспортування і людей, і вантажу".

Британські діалектизми у літературній АМА нерідко виконують, за визначенням А.Д. Швейцера [5, 128], т. зв. аналогову функцію. У наведених нижче парах перші члени британські діалектизми в АМА, другі – британізми: *druggist* – *chemist* "аптекарь", *row houses* – *terraced houses* "будинки, які мають спільну терасу", *merchant* – *shop* – *keeper* "власник крамниці".

Інший випадок – однобічна локальна маркованість, за виразом А.Д. Швейцера [5, 130]. У наведених нижче прикладах перший член, британський діалектизм, вживається в АМА частіше, ніж другий член, загальноанглійська лексема: *rooster* > *cock* "півень", *to pry* > *to prize* "ломитися", *polliwog* > *tadpole* "пуголюбок", *deck* > *pack* "колода гральних карт", *after* > *past* "про час: після", *police* > *policeman* "поліцейський", *varmint* > *vermin* "шкідлива тварина", *flapjack* > *pancake* "млинець", *bankbill* > *banknote* "банкнота", *yard* > *kitchen garden* "садок коло будинку" та ін.

Зберігання частини британських діалектизмів у літературній АМА можна пояснити заповненням семантичної та стилістичної лакуни. Наприклад, відповідно, *moonshine* "самогон, дешева горілка", *shoat* "молоде поросля", *to summer* "проводити літо", *to rout* "про свиней: перевертати землю у пошуках їжі", *portsman* "мешканець порту", та *to holler* "кричати", *hefty* "важкий", *mad* "сердитий", *fall* "осінь", *to register* "реєструвати" (у юридичній практиці), *bug* "комаха", *rind* "шкіра". В останньому випадку загальноанглійські нейтральні синоніми, відповідно, *to cry*, *weighty*, *angry*, *autumn*, *to register*, *insect*, *skin*.

Іноді поширення британських діалектизмів у АМА обмежено окремими ареалами країни. Тут йдеться про т. зв. "ареальні койне", які охоплюють декілька діалектних областей. Ареальна лексика вважається літературною в АМА [5]. Наприклад, лексема *neap* "віз" поширена в ареалі Нової Англії (північний схід США), *poke* "мішок", *spicket* "кран" – у середньому ареалі (Midland) та на Півдні, *rising* "пухлина" – на Заході, *slipe* "довга, тонка стрічка" – у середньому ареалі.

Нерідко спостерігається не пряме вживання діалектів у АМА, а утворення американізмів на підставі останніх з трохи відмінною семантикою. Наприклад, лексема *bake* у Шотландії означає "печиво", у США – "компанія на свіжому повітрі, що щось випікає", *scrabe* у Шотландії та на півночі Англії "птиця Manx Shearwater", у США "птиця Black Guillemot", *bear* діалектизм "наволочка" та "вид палатки із щільного матеріалу" на півдні США, *loblolly* діалектизм "багнисте місце" та "висока сосна" на південному сході США.

Суто фонетичні варіанти, наприклад, *taffy* "іриска" (британізм *toffy*), *booze* "алкогольні напої" (від *bouse*), та морфологічні розходження, наприклад, *to teach a school* "викладати у школі" (загальноанглійське *to teach in school*) відзначені досить рідко.

Складна дистрибуція, різних статус ЛСВ спостерігається в окремих випадках, наприклад, у слові *pert* перше значення "живий, спритний" – британський діалектизм у літературній АМА, друге значення слова "відкритий" є застарілим в обох варіантах, а два інших – "нахабний" та "міцний" (алкогольний напій) – поширені у загальноанглійському ядрі.

Реконверсія вживання частини британських діалектизмів і у літературній британській англійській мові відображає значний американський вплив на мікросистеми інших регіональних варіантів, зокрема БА. Суть цього явища полягає в тому, що територіально обмежена британська лексика після поширення в літературній АМА змінює свій статус та починає вживатися також і в БА без обмежень. Приблизно 15 % лексем корпусу наслідують цю

тенденцію. Зміна статусу багатьох одиниць за останні 30–40 років свідчить про динаміку змін у сучасній англійській мові. Нерідко така реконверсія виявляється при порівнянні словникових поміток OED [11] та більш раннього словника The Shorter Oxford English Dictionary (SOED) [12]. Наприклад, лексема *scunner* "огида" супроводжується поміткою першого джерела "orig. (= originally) Sc. & north", а другого – "Sc. & north". Аналогічно: *to let on* "розкривати, давати зрозуміти" – "orig. dial. & US" та "dial. & US". До згаданих одиниць належать такі приклади, як *to bumble* "помилятися", *squirt* "нахаба", *gangling* "довгий на зріст", *booze* "алкоголь", *to booze* "випивати", *to hike* "гуляти, ходити пішки", *hike* "прогулянка", *to yank* "смикати", *hand-me-down* "зношений одяг", *stupe* "глухий", *bugger* "хлопець", *to starkeren* "робити твердим" та багато інших.

Приблизно 20 % "чистих діалектизмів" та 7,5 % "архаїчних діалектизмів" мають деривати в АМА: нові ЛСВ та словоутворення-американізми. Наприклад, у британському діалектизмі в АМА *cookie* із початковим значенням "тістечко" розвиваються декілька ЛСВ-американізмів: "хлопець", "дівчина", "світлий коричневий колір". Аналогічно: *rooster* "півень" > "самець будь-якої птиці", *to bust* "терпіти невдачу" > "терпіти фінансову невдачу", *bug* "комаха" > "шкідливий мікроорганізм" > "ентузіаст" > "захоплення" та ін. До дериваційних словоутворень в АМА на підставі британських діалектизмів відносяться такі приклади, як *chore* "нудна домашня робота" (*chore-man*, *chore-woman*, *chore-boy*), *candy* "цукерка" (*candy-store*, *candy-pull*), *cookie* "тістечко" (*cookie-press*, *cookie-cutter*, *cookie-sheet*) та ін.

Чимало британських діалектизмів уживається не тільки на території США, але і в інших регіонах. Найчастіше таке спільне поширення спостерігається у Північній Америці (США та Канаді), наприклад *to ticktack* "стукати жартома у вікно на свято Хеллоуїн", *cookie*, *dinky* "невисокої якості", *yard* "садок" та ін. Відзначено також вживання британських діалектизмів у США та Австралії, наприклад *to smudge* "коптіти, чадіти", *to pick at* "чіплятися" та ін. Канадська англійська та австралійська англійська мови знаходяться під значним впливом АМА, що неодноразово відзначали дослідники-регіоналісти [5, 18], і дані лексикографічних джерел не завжди точно відображають масштаб цього впливу. Тут потрібні подальші дослідження на рівні мови.

Окремі британські діалектизми, можливо, спочатку були зафіксовані не у США, а в Канаді та Австралії. Статус таких лексем, за даними регіональних словників [11; 13], є проблематичним. Наприклад, вираз *to take* "починати замерзати (лід)" поширився в Канаді з 1825 р., у США – із 1879 р., *water-hole* "невеликий ставок" (в Австралії – з 1817 р., у США – з 1843 р.), *tradesman* "ремісник" (в Австралії – з 1880 р., у США – з початку XX ст.), *chipper* "життєрадісний" (у Канаді – з 1840 р., у США – з 1894 р.) та ін.

Таким чином, поширення частини британських діалектизмів у літературній АМА з одного боку відображає дивергентні процеси між регіональними мікросистемами англійської мови (зміна статусу лексичних одиниць), з іншого – внаслідок реконверсії (початку вживання певної кількості діалектизмів і у літературній БА) під американським впливом тут поширюються і процеси конвергенції регіональних форм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брозович Д. Славянские стандартные языки и сравнительный метод // Вопросы языкознания. – 1967. – № 1. – С. 2–7.
2. Бруннер К. История английского языка / Пер. с нем. – М.: Изд-во иностр. лит., 1956. – Т. 2. – 386 с.
3. Крицберг Р.Я. Британские диалектизмы и архаизмы в литературном американском английском // Функционально-семантические исследования языковых единиц и вопросы методики преподавания иностранных языков в вузе. – Гродно: Изд-во госуниверситета, 1990. – С. 106–108.
4. Чередниченко А.И. Методологические вопросы теории языкового варьирования // Грамматические и лексические аспекты регионального варьирования полинациональных языков. – К.: КГПИИЯ. – С. 6–12.
5. Швейцер А.Д. Литературный английский язык в США и Англии. – М.: Высш. школа, 1971. – 192 с.
6. Bryson B. Made in America. – New York: W. Morrow, 1994. – 140 p.

7. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 446 p.
8. Forgue G. Les mots Américaines. – Paris: Presses Universitaires de France, 1976. – 126 p.
9. Krapp J. The English Language in America. – New York: Frederick Ungar Publishers, 1960. – Vol. 1. – 377 p.
10. Mencken H. The American Language. – New York: Alfred A. Knopf, 1986. – 777 p.
11. The Compact Oxford English Dictionary / Simpson J.A., Weiner E.S. (eds.). – Oxford: Clarendon Press, 1994. – 2371 p.
12. The Shorter Oxford English Dictionary on historical principles / C.N. Onions (ed.). Vol. 1–2. – Oxford: at the Clarendon Press, 1959. – 2515 p.
13. Webster's Third New International Dictionary of the English Language unabridged / P.B. Gove (ed.). – Springfield: Merriam-Webster Inc., Publishers, 1981. – 2662 p.
14. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English language / Yerkes D. (ed.) – New York, Avenel: Gramercy Books, 1993. – 1854 p.

Олександр Огуй

ВИКОРИСТАННЯ КІЛЬКІСНИХ КРИТЕРІЇВ У СИНХРОННИХ ТА ДІАХРОННИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ НІМЕЦЬКОЇ ТА ІНШИХ МОВ ЄВРОПИ: КОЕФІЦІЄНТ ПОЛІСЕМІЧНОСТІ

Звертання до кількісних характеристик, поза сумнівом, допомагає визначити якісну специфіку мовного об'єкта, яка вказує на спосіб організації лексичної системи. Тому останнім часом зростає потреба в пошуках ефективних коефіцієнтів, що містко виражають за отриманими співвідношеннями певні мовні тенденції. Одним із них є коефіцієнт полісемічності (КП як співвідношення між кількістю слів та їх значень), на використанні якого зупинимося нижче.

Грунтуючись на досвіді лінгвістичних пошуків, принагідно зазначимо, що кількісні характеристики, які виражають якісні властивості мовного угруповання, виділеного на основі певних ознак (семантичних, фонетичних, морфологічних), в основному відповідають, за результатами статистичного аналізу, мовній системі загалом [2]. Поряд з тим, статистична тенденція, визначена за допомогою повної вибірки на матеріалі якогось зі словників, продовжує зберігатися і на матеріалі часткової вибірки. Тому апроксимативні розрахунки, отримані на матеріалах часткової вибірки (щонайменше 5-відсоткової) певних лексичних угруповань, дозволяють зробити моментальний знімок оточуючої мовної системи, завдяки якому можна скласти належні міркування про даний стан її функціонування та розвитку.

1. Лексичний склад мови (лексикон) та полісемія. Словниковий склад мови розвивається на основі словотвору, запозичення та семантичної деривації. Як засвідчує дослідження неологізмів у російській мові, за останні 30 років з'явилося близько 15000 субстантивних неологізмів. Серед них 75 % є результатом словотвору, 15,2 % – запозичень та 9,8 % – семантичної деривації, тобто полісемії [8, 22].

За нашою вибіркою із словника "Ergdnzungsband zum "Deutsch – Russischen Wörterbuch" von O.I. Moskalskaja" [13] (близько 16 тис. неологізмів 1969–1982 рр., серед яких переважають 85,5 % іменників та 11,22 % прикметників), орієнтовно за таким же принципом розвивається і німецька мова (75,82 % : 18,76 % : 5,42 %). Як бачимо, спосіб семантичної деривації займає, на противагу до самоізолюваної в роки "Залізної стіни" російської мови, ще менше місця (5,4 %), що пояснюється інтенсивнішим культуртрегерським впливом переважно англійської мови на культуру. Зупинимося детальніше на кількісних параметрах семантичної деривації чи полісемії.

2. Вживаність полісемічних слів та належність до певної частини мови. Як показує дослідження 5000 простих полісемічних слів англійської мови, феномен полісемії залежить від багатьох факторів: а) належності слів до певної частини мови; б) їх семантики; в) їх частотності тощо. За кількістю полісемічних слів частини мови мають таку ієрархію: дієслово – прикметник – іменник. За тлумачним словником угорської мови (58 тис. слів), який опрацював Ф. Папп, середня кількість семем для дієслів становить 2,3, для прикметників – 1,9, а для іменників – 1,6. Для англійської мови (тезаурус Роже, 30 тис. слів), на основі дослідження С. Вишнякової відповідні коефіцієнти полісемії дорівнюють: 3,5 (дієслово); 2,5 (прикметник);

2,1 (іменник); 1,4 (прислівник). Ця послідовність зберігається в естонській та російській мовах [10, 134].

Для німецької мови автор цього дослідження здійснив апроксимативну стосторінкову вибірку зі 140-тисячного словника "Duden" [12] (див. табл. 1).

Таблиця 1

Коефіцієнти полісемічності для різних частин мови
(на матеріалі словника "Duden")

Частини мови	Кількість семем								Характеристики		
	1	2	3	4	5	6	7	інші	Лемми	ЛСВ	Кп
іменник	4480	578	144	50	34	18	8	14	5326	6726	1,263
прикметник	654	96	27	10	7	3	3	2	802	1062	1,324
дієслово	463	176	56	38	18	10	4	10	775	1441	1,859
прислівник	79	13	8	1					101	125	1,238
Всього	5676	863	235	99	59	31	15	26	7004	9354	1,336

Як показує матеріал вибірки, 7000 аналізованих лем (лише іменників, прикметників, дієслів, прислівників без врахування інших частин мови та скорочень типу **u.E.; GmbH**) відповідають 5–6% словникового матеріалу. Встановлені за матеріалом як попередньої п'ятидесяти-, так і стосторінкової вибірки коефіцієнти полісемічності розкладаються у такий же послідовності, як і в інших мовах Європи: дієслово (1,859) – прикметник (1,324) – іменник (1,263) – прислівник (1,238), де незначні відмінності у величинах коефіцієнта для прислівників та іменників пояснюються, однак, імовірно, невеликим розміром вибірки. Достовірність отриманих результатів підтверджують дані, які інші дослідники отримали на основі повної вибірки стосовно окремих частин мови. Так, за словником "Дуден" [12] коефіцієнт полісемічності різноманітних дієслів становить від 1,67 (для всіх 12 818 дієслів) до 1,85 (для 3751 морфологічно простих дієслів) [3, 7].

Як бачимо, зазначена ієрархія частин мови (навіть із врахуванням різної складності морфологічної структури) зберігається і для німецької мови. У такий спосіб підтверджується висновок А.А. Уфимцевої [11, 89], який можна вважати універсальним для мов Європи, що семемний обсяг дієслова внаслідок семантичної деривації є більшим, ніж у номена. Проте, на нашу думку, внаслідок конкретнішої семантики семема іменників (у порівнянні з дієслівними) набагато тісніше пов'язані між собою, що й доводить В.В. Левицький [4, 66] на основі статистичного опрацювання психолінгвістичних експериментів за допомогою χ^2 . Це можна зрозуміти: за семантичними системами полісемічних іменників приховуються здебільшого конкретні етимони, які частково перешкоджають появі непокєднаних семем [6, 130; 17, 85].

3. Розподіл обсягу та "закон спадаючої полісемії". І.Г. Ольшанський [7, 72], як і його попередники, виявив на основі 5000 досліджених німецьких іменників цікавий феномен, який позначив терміном "закон спадаючої полісемії". Його можна сформулювати так: "Чим більше семем налічує полісемант у семантичній системі слова, тим менше таких полісемантів спостерігається у мові". Для досліджуваних іменників вчений встановлює таку пропорцію: **15** двозначних полісемантів : **3** тризначних : **1** чотиризначний полісемант. Ю.К. Крилов [14, 250] сформулював для російських дієслів "закон максимального семантичного змісту": "Сукупність двозначних слів становить половину однозначних; сукупність тризначних становить половину двозначних тощо". Цей "закон" заперечує С. Шіргольц [18, 179], який на наявному статистичному матеріалі вважає, що цей закон визначає німецькі дієслова не в повній мірі.

Що стосується прикметників (Пр.), то був проведений авторський експеримент – зіставлення даних, які отримала Т. Брідкова у дипломній (наук. керівник О.Д. Огуй) на основі повної вибірки з 80-тисячного німецько-російського словника А.А. Лепінга та Н.П. Страхової [5] (Пр.1: 8649 лем), і стосторінкової вибірки автора з 140-тисячного словника "Duden" [12] (Пр. 3: 802 лем). Для перевірки виявленої тенденції використовувалися дані про кількість семем для 1 644 характерологічних прикметників, виявлених на матеріалі суцільної вибірки зі

словника А.А. Лепінга (Пр.2). Між встановленими величинами у кожній з вибірок визначалися відношення (Вдн.) між двозначними та однозначними, між тризначними та двозначними тощо.

Таблиця 2

**Кількість значень полісемічних прикметників та їх співвідношення
(за словниками А.А. Лепінга і Н.П. Страхової та Duden)**

	Кількість семем у словниках А.А. Лепінга та Н.П. Страхової і Duden								Показники		
	1	2	3	4	5	6	7	інші	ЛСВ	леми	Кп
Пр.1	7367	1021	203	34	11	6	3	2	10285	8649	1,189
Вдн.1		7,215	5,029	5,97	3,09						
Пр.2	1304	272	63	18	3	4			2148	1644	1,307
Вдн.2		4,794	4,317	3,50							
Пр.3	654	96	27	10	7	3	3	2	1062	802	1,324
Вдн.3		6,813	3,555	2,70							

Як бачимо, величини коефіцієнта полісемічності відмінні для різних словників (1,189 за словником А.А. Лепінга та 1,307 за словником "Duden"), що засвідчує відмінності у їх структуруванні семантичного простору. Внаслідок більш спрощеної морфологічної структури характерологічні прикметники мають найвищий коефіцієнт (Кп = 1,324), що засвідчує вагому участь семантичного фактора у формуванні полісемії.

Отримані дані підтверджують тенденцію до "спадання" полісемії, яка з певною регулярністю простежується щонайменше до п'ятої семемі. За описовим принципом Ю.К. Крилова, який підтверджується на матеріалі повної та часткової вибірок з двох словників, кількість двозначних менша кількості однозначних у 7 разів, а кількість тризначних від двохзначних – в 4–5 разів, а кількість чотиризначних від тризначних – у 3,5–6 разів. Тобто, за принципом опису І.Г. Ольшанського, на один чотиризначний прикметник у словнику "Duden" приходиться 6 тризначних, 30 двозначних, 210 однозначних (тобто 1 тризначний : 5 двозначних : 35 однозначних прикметників). Співвідношення, отримане нами за словником А.А. Лепінга (1 чотиризначний прикметник : 3,5 тризначних : 15 тризначних : 70 однозначних прикметників), далеко не відповідає попередній вибірці, як і матеріал характерологічних прикметників, однак отриманого матеріалу достатньо для підтвердження "закона спадаючої полісемії" для прикметника.

4. Коефіцієнт полісемічності в діакронії. Завдяки розгортанню чи реалізації семантичного потенціалу слово з часом може набути все більше значень – проте до певних меж. За статистичними розрахунками В.В. Дребета, С.В. Кійко та В.В. Левицького [15], темп нарощування значень зменшується після досягнення половини максимальної кількості семем для даної частини мови. Кількість можливих значень визначається як продуктивністю основного значення, так і особливостями конотації слова. Велике число семем (значень) та їх зростаючі частоти, як доводять квантитативні дослідження, гальмують подальше семантичне розгортання слова.

Як правило, середня кількість значень коливається від 1,25 до 1,3 семемі (на одне просте слово російської мови XV–XX ст.) [9, 89; 1, 10 та ін.]. Це ж стосується і сучасної німецької мови, де коефіцієнт полісемічності становить, за даними зі стосторінкової вибірки за словником Дудена, 1,336 (в т.ч. 1,324 для сучасного прикметника).

Ці величини для історії німецької мови (в т.ч. середньовіжньонімецького періоду) ще не простежувалися, і тому зупинимось на матеріалі найактуальніших прикметникових груп, виділених за допомогою попередніх експериментів, у свн. тлумачному словнику М. Лексера (35 тис. слів, з них понад 3000 прикметників) [15].

Таблиця 3

**Аналізовані групи свн. прикметників та кількість їх семем
за словником М. Lexer, "Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch"**

Групи прикметників	Кількість семем							Всього
	1	2	3	4	5	6	більше	
“сильний”	12	6	3	2	2	–	–	25
“слабий”	11	7	3	–	2	–	–	22
“швидкий”	9	6	2	1	–	1	–	19
“повільний”	9	4	1	–	–	–	–	14
“веселий”	10	3	3	1	–	1	–	18
“сумний”	8	3	1	–	–	–	–	12
“розумний”	26	10	1	3	1	2	–	43
“дурний”	19	10	4	4	1	–	–	38
“сміливий”	17	8	15	7	3	4	6/ 65	60
“боязкий”	16	4	2	1	–	–	–	23
“взірцевий”	7	7	1	–	1	–	3/ 29	19
“поганий”	6	3	–	–	–	–	–	9
Всього лем	150	71	36	19	9	8	9	302
Всього семем	150	142	108	76	45	48	94	663

Як показує дослідження за даними словника М. Лексера, зазначені 12 груп включають 302 середньовісньонімецьких прикметники (серед яких понад 50% полісемічних, а 18 прикметників зустрічаються водночас у декількох досліджуваних групах: *vrom, guot, snel, balt, gemet* і т.д.). За отриманими величинами для полісемічних прикметників у СВН також властивий “закон спадаючої полісемії”, який спостерігається і в синхронії німецької мови, проте з іншими числовими відповідниками – 1 п’ятизначний прикметник : 1,66 чотиризначних; 1 чотиризначний : 1,42 тризначних; 1 тризначний : 1,32 двозначних прикметників. Інакше кажучи, свн. прикметники семантично значно “навантаженіші”, ніж сучасні. Це засвідчує і коефіцієнт полісемічності, який суттєво перевищує середні показники для сучасної німецької мови і становить $K_p = 2,195$ (за матеріалами довільної десятисторінкової вибірки він складає для свн. прикметників 2,14). Це говорить про наближення прикметника до меж семантичного потенціалу, що, ймовірно, викликає дію тенденції до деполісемізації (див. табл. 3).

Отже, використання коефіцієнта полісемічності відкриває перед лінгвістами нові перспективи для наукових досліджень як в одній мові у різних періодах її розвитку, так і в типологічних міжмовних зіставленнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриевская А.В. Исследование полисемии корневых слов русского языка XI–XX вв. // Уч. зап. Тартус. универс.: Квантитативная лингвистика и автоматический анализ текстов. – Тарту, 1990. – Вып. 912. – С 3–11.
2. Кійко Ю.Є. Деякі кількісні характеристики дієслів руху в сучасній німецькій мові // Наук. вісн. Чернів. ун-ту: Герман. філологія. – Чернівці, 1997. – Вип. 15. – С. 42–46.
3. Кійко С.В. Полісемія дієслів сучасної німецької мови: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04. – К., 1999. – 19 с.
4. Левицкий В.В. Статистическое изучение лексики: Учебное пособие. – Киев: УМК ВО, 1989. – 155 с.
5. Лепинг А.А., Страхова Н.П. (Ред.). Немецко-русский словарь. 80 000 слов. – 7-е изд. – М.: Русский язык, 1976. – 991 с.
6. Огуй О.Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії. Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи. – Чернівці: Золоті литаври, 1998. – 370 с.
7. Ольшанский И.Г., Скиба В.П. Лексическая полисемия в системе языка и текста. – Кишинев: Штиинца, 1987. – 128 с.
8. Пацера Л.В. Неологизация имён существительных русского языка: на материале публицистики 50-х – начала 80-х годов XX вв.: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Днепропетров. гос. ун-т. – Днепропетровск, 1984. – 24 с.
9. Сильницкая Г.В. Степень полисемичности как диагностический критерий // Прикладная лингвистика и автоматический анализ текста: Тез. докл. науч. конф. – Тарту: Изд-во Тартус. ун-та, 1988. – С. 78–89.

10. Тулдава Ю.А. Проблемы и методы системно-квантитативных исследований лексики. – Таллинн: Валгус, 1987. – 203 с.
11. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
12. Duden Deutsches Universalwörterbuch. – 2. Aufl. 1989; – 3. Aufl. – Mannheim; Wien; Zürich: Duden-Verlag, 1996. – 1816 s.
13. Ergänzungsband zum "Großen deutsch-russischen Wörterbuch" / Hg. von O. Moskalskaja: Дополнение к "Большому немецко-русскому словарю" О.И. Москальской. – Moskau: Russische Sprache, 1982. – 352 s.
14. Krylov J.K. Eine Untersuchung statistischer Gesetzmäßigkeiten auf der paradigmatischen Ebene der Lexik natürlicher Sprachen // H. Guiter / M. Arapov, Studies on Zipf's Law (= Quantitative Linguistics, Vol.16). – Bochum, 1982. – S. 234–262.
15. Levicki V.V., Drebet V.V., Kiiko S.V. Some quantitative characteristics of polysemy of verbs, nouns and adjectives in the german language // Quantitative linguistics. – 2000. – (in publ.)
16. Lexer M. Mittelhochdeutsches Handwörterbuch: Zugleich als Supplement und alphabetischer Index zum mittelhochdeutschen Wörterbuch von G.W. Benecke und W. Müller: In 3. Bd. – Leipzig: Hirzel, 1876–1878. – Bd. 1–3.
17. Oguay A. Approximativ-quantitative Charakteristika der Polysemie // Sprachwissenschaft / Hg. von R. Bergmann, R. Dornhauser, H.-W. Eroms, E. Glaser, Th. Vennemann. – 1999. – Bd. 24, H. 1. – S. 75–103.
18. Schierholz S. Lexikographische Analysen zur Abstraktheit, Hdufigkeit und Polysemie deutscher Substantive. – Tübingen: Niemeyer, 1991. – 221 s.

Тетяна Олійник

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ У ДОСЛІДЖЕННІ СЕМАНТИКИ ТОПОНІМІВ-СИМВОЛІВ

Топоніми (назви географічних об'єктів) займають значне місце у фонових знаннях [1] носія певної мови і культури. Перш за все, це назви об'єктів країни, в якій він живе. При лінгвокраїнознавчому підході до мови [2], як до культурно-історичної спадщини носіїв мови і культури, об'єктом дослідження є тільки той масив географічних назв, який входить у фонові знання всіх (або майже всіх) представників даного лінгвоетнічного колективу. При цьому топоніми досліджуються не тільки в їх прямому значенні (як вказівка на об'єкт), але і в сукупності з тими культурно-історичними асоціаціями, яких вони набули в даній лінгвоетнічній спільності.

Інформація, яку несе власна назва, дуже часто визначає національну забарвленість мови, а також є джерелом певних асоціацій, необхідних для розуміння того, про що йдеться. Особливим випадком, що ілюструє важливість даної інформації і є топоніми, адже вони несуть як відомості про точне географічне положення об'єкта, так і мимовільну характеристику традицій, звичаїв, індивідуальних рис етносу, закладених у фонових знаннях мовця і слухача.

Цікаво, що у деяких випадках первісне і головне значення топоніма (позначення географічного об'єкта) нівелюється, а інформація щодо психологічної, соціальної або іншої характеристики виступає на перший план, тобто топонім набуває символічного значення і стає топонімом-символом. При цьому дослідження даного ВІ переходить зі сфери суто лінгвістичної у сферу лінгвокраїнознавчу. Необхідність розуміння тонкощів значення таких ВІ складають основу адекватного сприйняття змісту почутого чи прочитаного. Наведемо приклади: Podunk – за назвою містечка в штаті Коннектикут – маленьке, неважливе і віддалене містечко, глибока провінція; Shangri-La – царство вічної молодості в романі Дж. Хілтона "Втрачений горизонт" – райський куточок, земний рай; Coscaigne – Кокейн – казкова країна багатства та безтурботності; Aeldame – бібл. Акелдама, земля крові – страшне, прокляте місце; Tuburn – іст. місце страти в Лондоні – місце виконання вироку; Tuburnia – фешенебельний район Лондона – місце розкоші і достатку; Golgotha – бібл. Голгофа – місце страждань і катувань.

Об'єктом лінгвокраїнознавства, зазвичай, є тільки ті топоніми-символи, які відомі середньому представнику даної країни, які входять до фонду культурної спадщини, передаються з покоління в покоління. Основним критерієм, за яким ми відбираємо топоніми-символи (які ще називають "крилатими або "алюзивними"), є їх актуальність в масовій повсякденній свідомості середнього носія мови. Відбираються тільки ті топоніми, які входять

до фонових знань. Можуть розглядатися знання, які є спільними для даного типу цивілізації, і знання, якими володіють носії даної мовної спільності, що складається з кількох націй [3, 5]. Ми розглядаємо фонові знання, які характерні для жителів Великобританії та США.

Спільність основ культури британців та американців, спільність культурно-історичної спадщини країн англійської мови, міжкультурні та міжмовні контакти не могли не вплинути на спільність фонових ономастичних знань (хоча спостерігаються і великі відмінності) [4, 84]. В ролі топонімів-символів, добре відомих і в США, і у Великобританії, і які мають певні культурно-історичні асоціації, можна назвати:

а) топоніми-символи-біблеїзми, наприклад: Gethsemane – бібл. Гетсиманія, сад біля Єрусалима, де був заарештований Ісус – місце великих духовних страждань; Abaddon – бібл. Аваддон – книжк. пекло; Acedame – бібл. Акелдама, земля крові – страшне, прокляте місце; Golgotha – бібл. Голгофа – місце страждань і катувань;

б) топоніми-символи-міфони́ми, наприклад: Elysium – гр. міф. елізій, Елізіум – поля блаженних, рай, світ блаженства; Hel – Хел – підземне царство (місце, де живуть душі людей, що померли своєю смертю); Hades – Гадес, підземне царство, царство тіней;

в) топоніми-символи, які пов'язані з культурою однієї з країн, але добре відомі в іншій, наприклад: Hoovervill – амер. "Гувервіль", "бідонвіль" – селище безробітних; бараки з фанери, ящиків і т.п.; El Dorado – іст. Ельдорадо – легендарна країна казкових багатств; Gotham – Готам (назва вигаданого міста із дитячого вірша) – місце, де збуваються мрії; Podunk – маленьке, неважливе і віддалене містечко; Arcadia – Аркадія – ідилічний край безневинних насолод; мирний берег; Babylon – Вавилон – сучасне місто, що потопає у розкоші і пороках; Arden – Арденський ліс – місце романтичних пригод і фантастичних подій.

Актуальність ВІ топоніма-символа для сучасної мовної свідомості зумовлена не стільки величиною об'єкта, скільки його роллю в історії країни, в її сучасному господарському, політичному і культурному житті, наприклад: Gretna-Green – місце, де беруть шлюб без дотримання формальностей, без відповідних документів; Epsom – Епсом – місце проведення перегонів. Одержувало свою особливу назву навіть окреме дерево, якщо воно ставало орієнтиром, за яким знаходили дорогу або межу сусідніх володінь, знаходилося біля місця торгу, суду і т.і. Так, у національному парку "Секвоя-парк" в Каліфорнії "деякі секвої, найстаріші, мають назву. Одне дерево називається "Генерал Шерман", інше – "Сентинел", що означає "Вартовий" [5, 182].

Соціальна значимість топоніма-символа, його культурознавча цінність визначається роллю у фонових знаннях середнього представника загальнонаціональної культури. Процес виділення соціально значимих топонімів-символів нагадує процес номінації взагалі. Актуальність країнознавчо значимих ВІ топонімів-символів у мовній свідомості народу-носія мови тісно переплетена із здатністю певної групи топонімів виступати в складі реалій, тобто згадок фактів, пов'язаних з особливостями державного устрою даної країни, її природними особливостями, історією та культурою даного народу. Наприклад: Black Pit – середня частина Атлантичного океану; Rockies – скелясті гори; Shangri-La – райський куточок; Dust Bowl – посушливий район; Auld Reekie – шотл. розм. "Старий димокур" (жарт. назва Единбурга); The Big Smoke – велике місто, особливо Лондон; Aussie – Австралія; Big Apple – розм. Нью-Йорк; Big City, the – розм. "Велике місто" (Лондон); Big Smoke – велике місто, особливо Лондон; Black Country – "Чорна країна" – 1. промислові райони середньої Англії; 2. район кам'яновугільної і залізничної промисловості з центром у м. Бірмінгемі; City of Dreaming Spires – поет. Місто дримаючих шпилів (м. Оксфорд, де багато церков і капел при коледжах); Cocksaigne – ірон. "країна Кокні", найбідніша частина Лондона; Gotham – Готам – амер. жарт. місто Нью-Йорк; John O'Groat's (House) – північ Шотландії; New World – 1. Новий Світ, Америка; 2. амер. західна півкуля.

Прикладом цього також є відтопонімічні утворення від назв країни, міста, вулиці і т.п. Наприклад: Philadelphia lawyer – філадельфійський юрист – блискучий юрист, красномовний адвокат; Philadelphia Plan – філадельфійський план – спроба десегрегації в деяких вищих навчальних закладах і приватних компаніях шляхом введення певної квоти для кольорових при зарахуванні на навчання чи прийомі на роботу; American cloth – американський одяг – штучна шкіра для покриття столів і стільців; American plan – американський план – з пансіоном (про

готель); European plan – європейський план – без пансіону (про готель); Rhinestone – рейнський камінь – фальшивий брильянт; Indian gift – індійський подарунок – подарунок, в обмін на який необхідно дати рівноцінний; Paris doll – паризька лялька – манекен.

Соціально значущі топоніми-символи належать до реалій даної культури, відрізняються насиченістю культурними компонентами і конотаціями історико-соціального характеру.

Суто лінгвістичним показником актуальності топоніма чи топоніма-символа в сучасній мовній свідомості є його словотворча активність. Зазвичай, соціально значимі топоніми чи топоніми-символи володіють великими словотворчими можливостями. Наприклад: Лондон – назва столиці Великобританії утворює такі похідні: Londonese – лондонський говір (cockney); Londonism – 1. лондонський вислів, лондонський зворот мови, просторіччя. 2. лондонський звичай; Londoner – лондонець, корінний житель Лондона.

Крім того, топонім London входить до складу таких словосполучень: Greater London – Великий Лондон; London smoke – "копір лондонського диму", темно-сірий копир; London ivy, London particular – *розм.* лондонський туман; the proverbial London fog – знамениті лондонські тумани; London broil – *кул.* лондонська печеня, лондонський шашлик (із замаринованого м'яса); London clay – *геол.* лондонська глина (формація кайнозойської ери); London pride – *бот.* каменеломка тиниста (декоративна рослина; *Saxifraga umbrosa*); New-London – м. Нью-Лондон; The London Gazette – офіційний орган друку, урядовий бюлетень, вісник; особл. один із трьох (The Edinburgh Gazette, The Belfast Gazette) офіційних урядових бюлетенів; The Royal Society of London for Improving Natural Knowledge – Королівське товариство, Академія Наук Великобританії; Port of London Authority – Управління Лондонського порту; the London School of Economics – Лондонська школа економіки (коледж Лондонського університету); the London season – лондонський світський сезон (травень – липень); London speech – лондонський діалект.

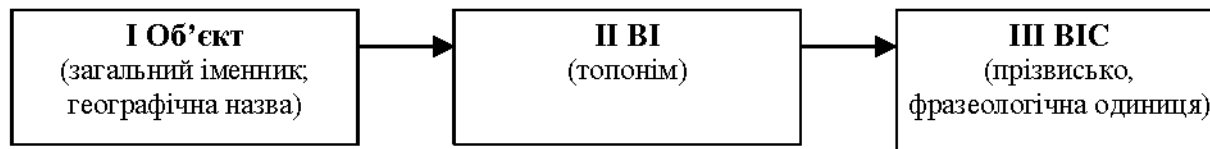
Існує велика кількість ВІ конкретних топонімів-символів, до складу яких не входить слово London, але вони тісно пов'язані з ним. Наприклад: Smithfield – "Смітфілд", лондонський м'ясний ринок; Temple-bar – іст. Лондонські ворота перед будинком Темпла; Throgmorton Street – Лондонська біржа; The Pav – Лондонський мюзик-хол; the House – *розм.* Лондонська біржа та багато ін.

Важливу роль у визначенні місця, яке займає те чи інше місто в господарсько-виробничому житті країни, відіграють асоціації, наприклад, з продукцією, яка виробляється в ньому, при чому ці асоціації в масовій повсякденній свідомості можуть базуватися не на найістотніших рисах, які б характеризували це місто при науковому розгляді. Наприклад, загальноприйняті в США словосполучення: Georgia peaches – персики із штату Джорджія; California oranges – каліфорнійські апельсини і т.п. Сполучення слів, які позначають продукцію, з іншими топонімами можливе, але не загальноприйняте: персики можуть рости і в інших штатах, але тільки Джорджія в стереотипі свідомості американців асоціюється з персиками, звідси її офіційне прізвисько the "Peach state" – "персиковий штат" [4, 91].

Для загальновідомих назв, які настільки ввійшли в звичку, що стали надокучливими, характерна наявність прізвиськ, перифрастичних назв. Для топонімів Великобританії та США властиве багатство прізвиськ штатів, міст, назв їх жителів. На думку С. Уллманна, існує закон синонімічної атракції, згідно якого об'єкти, що привертають суспільну увагу, мають для свого позначення більше синонімів [6, 231]. Тут ми маємо справу з локальними або конкретними топонімами-символами. Наприклад: Cottonopolis – жарт. Бавовняна столиця (Манчестер); Erin – поет. Ірландія; Eternal City (the Eternal City) – Вічне місто, Рим; Albyn – поет. Шотландія; Yankeeland – 1. 1) Нова Англія, 2) північні штати США. 2. США; The Big Smoke – велике місто, особливо Лондон; Auld Reekie – шотл. *розм.* "Старий димокур" (жарт. назва Единбурга); Big Apple – *розм.* Нью-Йорк; Big City, the – *розм.* "Велике місто" (Лондон); Big Smoke – велике місто, особливо Лондон; City of Dreaming Spires – поет. Місто дрімаючих шпилів (м. Оксфорд, де багато церков і капел при коледжах); Gotham – Готам – амер. жарт. місто Нью-Йорк; Sunflower State (the) – "Соняшниковий штат" (жарт. назва штату Канзас); North Star State – амер. "Штат Полярної зірки" (назва штату Міннесота) (далі ВІС-прізвиська всіх штатів США див. [7, 54–90]).

Процес номінації при створенні топонімів-символів проходить три етапи: на першому, коли позначуваний об'єкт виділяється індивідом і співвідноситься з аналогічним об'єктом

дійсності, він одержує класифікуючу назву – географічний термін: ріка, місто і т.п.; на другому, при виникненні необхідності виділити даний предмет з ряду йому подібних, йому дають окреме, тільки йому характерне ім'я – ВІ (наприклад, ріка Гудзон, Місто Бостон); і, нарешті, на третьому етапі об'єкт, який вже має ВІ, може одержати прізвисько або власне ім'я-символ (наприклад, American Rhine – Американський Рейн – річка Гудзон, Athens of the New World – Афіни Нового Світу – місто Бостон). Зобразимо цей процес схематично:

Аналіз ВІС з точки зору синтетичності чи аналітичності номінації (Н.Д. Арутюнова, Л.Б. Лебедева, А.З. Вороніна) показує, що близько 93,5 % з них створено на основі аналітичного типу, тому що кожна з назв ідентифікує багатосторонній об'єкт за однією ознакою (Чикаго – Windy City), і тільки 6,5 % ВІС належать синтетичному типу номінації, тобто в самій назві згадується кілька ознак об'єкта (Hog and Hominy State – свино-кукурудзяний штат Теннессі), при чому синтетичність може бути виражена як експліцитно, так і імпліцитно: ознаки, що лягли в основу номінації не перераховуються, а стають очевидними при осмисленні прізвиська (наприклад, Делавар – Diamond State – штат Діамант, тобто підкреслюється невеликий розмір штату і його велика роль в економіці та історії країни) [8, 13].

Для топонімічних прізвиськ або для ВІС-топонімів властиві характерні риси, які відображають особливості процесу номінації:

а) позитивність як відображення в імені географічної реальності і називання по одному з яскравих ознак об'єкта, наприклад Lake State – Мічиган;

б) "раритетність" як називання по рідкісній ознаці, що виділяє об'єкт з оточуючого середовища, наприклад City of Kind Hearts – місто добрих сердець – Бостон;

в) калькування як буквальний переклад географічної назви на іншу мову, наприклад New Sweden – Нова Швеція – Делавар: переклад раннього прізвиська Nya Sveriga;

г) народна етимологія як вид переосмислення і подальшої зміни форми початкового імені таким чином, що воно набуває нового, зрозумілішого членам мовного колективу змісту, який не має нічого спільного зі змістом оригіналу, наприклад Dark and Bloody Ground State – поле сутічок і кривавих битв – Кентуккі: неправильний переклад індійської назви штату;

д) "рядність" (від слова ряд) як співвіднесеність даної назви з іншими, що базуються на тому ж принципі, наприклад, прізвиська, пов'язані з назвами тварин: Pelican State – штат пеліканів, Coyote State – штат койотів, Antelope State – штат антилоп. Слід зазначити, що ця риса властива тільки прізвиськам, що базуються на аналітичному типі номінації і є яскравою ілюстрацією можливості існування в американських топонімічних прізвиськах не тільки структурно-граматичних, але й структурно-семантичних моделей, які не є продуктивними.

Своєрідне явище, коли географічний об'єкт має кілька прізвиськ (наприклад, Пенсільванія – Coal State – штат вугілля, Oil State – штат нафти, Steel State – штат сталі, Keystone State – головний, ключовий штат, штат замкового каменю, Quaker State – квакерський штат), може бути пояснено, з одного боку, тим, що об'єкт має багато ознак, а з іншого – переважанням аналітичного типу номінації, який полягає у використанні тільки однієї з ознак як основи номінації. Аналіз лінгвістичної природи цього явища дозволяє зробити висновок про те, що йому (явищу) притаманна поліонімія (співіснування багатьох назв), так як за основу номінації в таких прізвиськах використані різні за характером ознаки, що належать одному об'єкту (наприклад, штат Алабама – Cotton State – Бавовняний штат і Lizard State – штат ящірок).

Випадки збігу прізвиськ у різних географічних об'єктів (наприклад, Silver State – Срібний штат – Колорадо і Невада) будемо розглядати з точки зору омонімії і зробимо висновок про існування топонімічної омонімії (збіг назв у різних за місцезнаходженням і/або природою географічних об'єктів). Наприклад, прізвисько Birthplace of American Liberty – "батьківщина американської свободи" було дано Філадельфії тому, що саме тут представниками тринадцяти бунтарських колоній Англійської Корони була підписана знаменита Декларація незалежності, а

Лексингтону – тому, що поблизу цього міста відбулася перша битва війни за незалежність; Garden State – садовий штат – для Нью-Джерсі означає високий розвиток промислового садівництва і городництва в штаті, а для Канзасу є описом багатой різноманітної рослинності природи [8, 16].

Аналіз семантичної структури ВІС-топонімів показав відмінності від семантики лексичних топонімів. Для останніх характерні архісема предметності і диференціальні семи одиничності, неістоти, локальності та розрядності. На рівні потенційних сем у них можуть бути виділені семи стилістичного забарвлення: сема оцінки, тобто той компонент значення одиниці мови, який пов'язаний з вираженням емоційно-оцінного ставлення мовця до об'єкта повідомлення, і сема вторинної ознаки: при вживанні топоніма в тексті на перший план може висуватися вторинна ознака об'єкта, що веде до експресивно-образного вживання імені даного географічного об'єкта.

Для ВІС-топонімів характерні такі ж семантичні компоненти, що і для власне топонімів: архісема предметності і диференціальні семи одиничності, неістоти, локальності і розрядності. Основна їх відмінність від власне топонімів: семи стилістичного забарвлення у них знаходяться в розряді диференціальних через те, що стилістичне забарвлення, тобто експресивність та емоційність, властиве фразеологічним топонімам як прізвиськам за самою їх суттю, що не означає, однак, неможливості виділення в їх семантичній структурі потенційних сем, конкретна наповнюваність яких залежить від контексту.

Отже, популярний об'єкт тому має багато назв, що в результаті частого вживання його єдина або одна з небагатьох назв розпочинає розвивати інші, додаткові значення і робиться, з однієї сторони, неточною, а з іншої – не зовсім виразною. Для усунення цього створюються нові назви, що претендують на експресивність і точність вираження, але через паралельний розвиток вони починають набувати додаткових або переносних значень, що знову стимулюють появу нових слів.

Позначаючи географічні назви словом топонімія, ми підкреслюємо їх спорідненість з іншими ВІ, такими, як антропонімія, зоонімія тощо, і одночасно протиставляємо їх топонімам-символам та ЗІ. Топоніми як сукупність географічних назв входять в ономастику, але становлять в ній особливу групу. Ця група зберігає основні ознаки ономастичних слів, і в той же час відрізняється від інших ономастичних груп і від загальних іменників (апелативів). Розглянемо, як взаємодіють топоніми, топоніми-символи та загальні іменники.

Топонімічне слово з'явилося тому, що виникла потреба назвати той чи інший географічний об'єкт, щоб виділити його з-поміж інших. Воно пов'язане з індивідуальним об'єктом, за яким безпосередньо закріплене дане ім'я [9, 9]. Наприклад, топоніми London, Epsom, Kensington у системі англійської мови вказують на зв'язок даних слів з населеними пунктами, хоча кожна з цих назв, в свою чергу, називає тільки індивідуальний об'єкт. Топоніми-символи, називаючи об'єкт, характеризують його. На відміну від попередніх, апелативи називають однорідні об'єкти.

Топонімам, як і взагалі всім іменам, характерна називна функція. Наприклад, топонім Manchester називає індивідуальний географічний об'єкт і тільки. Апелатив може бути не тільки назвою, але й позначенням предмета. Наприклад, слово town не тільки називає однорідний географічний об'єкт певного класу, але й містить в собі позначувальну функцію (тобто місто – це такий населений пункт, в якому люди не тільки поселялись, але й споруджували, "мостили" укріплення від ворогів). У топоніми-символі ж закладена певна характеристика, яка відображає історію, культуру, традиції, звичаї, індивідуальні риси даного народу. Наприклад: Gretna-Green – прикордонне селище в Шотландії, де укладали шлюб без дотримання формальностей, без відповідних документів, звідси Gretna-Green, крім географічного об'єкта, називають будь-яке місце, де оформляють подібні шлюби.

Співвіднесеність з одним географічним об'єктом веде до однозначності топоніма. Наприклад, топонім Epsom позначає місто в графстві Суррей, де знаходиться іподром "Елсом-Даунс". Як і інші ВІ, географічні назви належать до тих особливих слів, які залишаються незрозумілими до тих пір, поки не буде зроблене уточнення, до якого об'єкта вони належать. Географічна назва стає зрозумілою в мові лише тоді, коли співрозмовники точно знають, якому об'єкту вона належить. Топоніми-символ Epsom позначає будь-яке місце у Великобританії, де

проводяться перегони, тобто при згадці цієї назви у нас виникає асоціація саме з місцем проведення таких перегонів. Загальний іменник *ersom* (*Ersom*) позначає епсомську сіль (або англійську сіль, яку використовують в медицині як проносний засіб, оскільки вона спочатку добувалась із мінерального джерела поблизу м. Епсома, графство Суррей).

Вживання топоніма, топоніма-символа та загального іменника також певною мірою відрізняється. Топонім вживається найчастіше в географічній літературі і там, де необхідна точна локалізація місця подій. Частотність вживання топоніма залежить від суспільного значення позначуваного ним об'єкта. "Величезна кількість географічних назв невідома населенню навіть в межах невеликої одномовної країни. (...) Жителі великих міст навряд чи знають 3–5 % назв вулиць, площ, провулків, топонімія яких реально існує, але залишається невідомою. (...) Відсоток засвоєння топонімічної лексики виявляється ще більш мізерним за межами свого міста чи району" [10, 24].

Загальні іменники характерні всім стилям мови; зустрічаються в мові вони частіше, так як одне слово може називати цілий ряд предметів, які мають життєво-необхідне значення для носіїв даної мови. А вживання топоніма-символа повністю залежить від суспільного значення та актуальності об'єкта, який асоціюється з цим символом. Якщо об'єкт має важливе суспільно-політичне, соціально-економічне або культурне значення, то топонім-символ, який асоціюється з цим об'єктом, є зрозумілим і вживається носіями мови, тобто належить до фонових знань середнього представника даної мови і культури. Актуальність топоніма-символа в суспільній свідомості, його загальна відомість є категорією історичною: що було актуально вчора, сьогодні може бути забутим або переведеним до розряду історизмів. Тому, інтерес для нас мають тільки ті топоніми-символи, які входять до фонду культурної спадщини, передаються з покоління в покоління. Основним критерієм, за яким ми виділяємо топоніми-символи, є їх актуальність в масовій повсякденній свідомості середнього носія мови.

Відмінність топонімів, топонімів-символів та апелятивів проявляється не тільки у значенні і вживанні, але і в інших планах: в граматичному, словотворчому, в характері лексичних сполучень і т.п. Зупинимося лише на переході топоніма в апелятив і топонім-символ. Наприклад: *VI Panama* було перенесено на назву легкого літнього головного убору; *панама* (*панамка*) – "легкий літній капелюшок". Республіка Панама розташована в Центральній Америці, де необхідність захищатися від сонця привела до використання легких широкополих капелюшків, але ці капелюшки зручні взагалі в жарку погоду, тому разом з предметом перейшла в інші мови і назва цього предмета. Крім того, від топоніма Панама виникло нове слово *панама* – "велике шахрайство" (одержало таку назву у зв'язку з крахом французької компанії, яка побудувала Панамський канал). Слово *панама* має третє значення – тканина із штучного шовку, звичайно одноколірна. Слова першого і другого значення запозиченні з французької мови. В англійській мові ці запозичення одержали відповідну фонетичну і морфологічну адаптацію.

Подібні приклади можемо навести, розглядаючи топоніми *Бостон* – "місто" і *бостон* – "матеріал"; *Кашмір* – "провінція в Індії" і *кашмір* – "сорт вовняної тканини" і т.п. Як бачимо, в цьому процесі утворення апелятивів і топонімів-символів від топонімів повинен обов'язково передувати зв'язок географічного об'єкта з предметом або поняттям, які одержали внаслідок цього зв'язку назву об'єкта.

Апелятиви та топоніми-символи, утворені від топонімів, належать до кількох семантичних груп:

1. Назва тканин, матеріалів, побутових предметів.

Bassarat (Баккара) – найкращий сорт кришталю, за назвою французького міста Баккара, де в 1766 р. був заснований кришталевий завод; *Bologna* (Болонья) – плащ із прогумованої шовкової тканини, за назвою міста Болонья, в якому був одержаний патент на виготовлення цих плащів; матеріал, з якого шийються ці плащі, також одержав назву "болонья"; *Jersey* (Джерсі) – трикотажна тканина; вироби з цієї тканини, за назвою острова Джерсі поблизу берегів Нормандії; *Manchester* (Манчестер) – бавовняний оксамит, за назвою міста Манчестер в Англії, центра бавовняної промисловості; *Маренго* – сорт вовняної тканини сірого кольору; чорно-сірий колір, за назвою села Маренго в Північній Італії, прославленого перемогою Наполеона над австрійцями. Наполеон носив мундир сірого кольору, можливо, це слугувало

зв'язком між назвою населеного пункту і назвою тканини чорно-сірого кольору; Faïence (Фаянс) – біла, або кольорова, маса глини і вироби з неї, за назвою міста Фаєнца в Італії; Turnip – іст. місце страти в Лондоні – Turnip tippet – петля, мотузка (на шибениці); Turnip tree – шибениця; Dutch barn – піднавіс для сіна або соломи; American cloth – штучна шкіра для покриття столів і стільців; Venetian blind – жалюзі; Venetian mast – різнокольорова декоративна щогла (у вуличних прикрасах); Venetian pearl – штучна перлина; Turkey stone – точильний камінь, брусок; Russia (leather) – юхта; Rhinestone – фальшивий брильянт; Paris doll – манекен; Indian club – спорт. булава; Indian shoe – мокасін; Indian paper – тонкий друкарський папір; Bristol-board – картон; Oxford = Oxford shoe – напівчеревик; Oxford – тканина для сорочок; Oxford bags – дуже широкі фланелеві штани; French cuff – відкладний манжет.

2. Назви продуктів.

Cahors (Кагор) – сорт виноградного вина, назва винограду, з якого роблять це вино, за назвою міста Кагор у Франції; Tokay (Токай) – сорт десертного угорського вина, за назвою провінції Токай в Угорщині, де воно вперше вироблялось; Madeira – мадера (вино); Virginia creeper – дикий виноград; Indian bread – маїсовий хліб; Indian weep – розм. тютюн; Bristol milk – міцний витриманий херес; French bread – 1. довгий багон. 2. випічка: рогалики, булочки і т.п.; French dressing – "французька приправа"; прованське масло з оцтом і гірчицею; French-fried – амер. картопля по-французьки, картопля, смажена скибками; French pastry – тістечко; French roll – "міська" булочка.

3. Назви тварин і птахів.

Yorkshire (Йоркшир) – порода великих свиней, за назвою графства Йоркшир в Англії, де була виведена ця порода; Macao (Макао) – рід довгохвостого папути, за іменем острова Макао в Китаї; Newfoundland (Ньюфаундленд) – порода великих собак-водолазів, за іменем острова Ньюфаундленд в Північній Америці.

4. Абстрактні слова.

Pathos (Пафос) – піднесення, за назвою храму Афродіти Пафос на острові Кіпр; Vendee (Вандея) – контрреволюційне повстання, за назвою провінції Вандея в Північній Франції, де у XVIII ст. під час буржуазної революції проходили контрреволюційні виступи; Donnybrook Fair – іст. щорічний ярмарок в Доннібруді поблизу Дубліна – гомінке зібрання, гамір, "базар"; Dutch concert – какофонія, хто в ліс, хто по дрова; Dutch auction – публічний продаж, при якому аукціоніст поступово знижує оголошену ціну, поки не знайдеться покупець; American plan – з пансіоном (про готель); European plan – без пансіону (про готель); Turkey – провал, невдача; Indian summer – золота осінь, бабине літо; Mayfair – фешенебельний район Лондона – розкіш.

5. Конкретні поняття.

Wall Street – Волл Стріт (вулиця в Лондоні, де знаходиться біржа) – амер. фінансовий капітал, фінансова олігархія; Wandour Street – Вандоур Стріт (вулиця в Лондоні, центр антикварних магазинів) – архаїчний, застарілий; Wandour Street English – (англійське) мовлення, насичене архаїзмами; Bow Street – Боу Стріт (вулиця в Лондоні, де знаходиться будинок головного поліцейського суду) – поліцейський суд; Westminster – Вестмінстер (район Лондона) – англійський парламент; Westminster Abbey – Вестмінстерське аббатство – вічна слава (захоронення у Вестмінстерському аббатстві); Whitehall – Вайтхолл (вулиця в Лондоні, де знаходяться урядові установи) – англійський уряд; Belgravia – Белгравія (фешенебельні квартали в лондонському Вест-Енді) – вищий світ; Lombard Street – грошовий ринок, фінансовий світ Англії; Downing Street – Давнінг Стріт (вулиця в Лондоні, де знаходиться резиденція прем'єра) – англійський уряд; Scotland Yard – Скотленд Ярл (центр англійської поліції та відділення розшуку) – англійська поліція.

Таким чином, топоніми як частина лексики за певних умов можуть набувати символічного значення зі збереженням усіх ознак власного імені, а також у деяких випадках втрачати ці ознаки, перетворюючись на апелятиви. При цьому інколи дуже важко вловити грань між цими поняттями, особливо розглядаючи їх у відриві один від одного.

Питання про семантику тих слів мови, які використовували наші предки для створення географічних найменувань, дуже складний. Хоча топонім як ВІ покликаний, перш за все, називати, ідентифікувати географічні об'єкти, тим не менше для ім'ядавця, як правило, не однаково, який внутрішній зміст вкладено в топонім. Іншими словами, суспільство намагається

вкласти в топонім нове семантичне мотивування, у результаті чого виникає народна етимологія. Історичний розвиток топонімії приводить до втрати в багатьох випадках етимологічного значення. Цьому процесу протиставляється інша тенденція – намагання зробити назву семантично мотивованою. Щодо топоніма-символа, то його семантика базується на асоціативному, символічному сприйнятті топоніма, який в силу історичних реалій на сьогоднішній день залишається актуальним.

Будучи невід'ємною частиною фонових знань, топоніми-символи, безперечно, мають великий інтерес для лексикології та лінгвокраїнознавства. Лексичний фон топонімів-символів є вмістилищем країнознавчої інформації. Згруповані за семантично-тематичним принципом чи за культурно-історичними асоціаціями, вони повинні ввійти в лінгвокраїнознавчий мінімум, необхідний для викладання даної мови іноземцям, для вивчення теорії та практики перекладу, для навчальної і перекладацької лексикографії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – Изд. 2-е. – М.: Русский язык, 1976.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
3. Томахин Г.Д. Реалии – американизмы / Пособие по страноведению: Учебное пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1988. – 239 с.
4. Томахин Г.Д. Топонимы США в лингвострановедческом аспекте // Топонимия и общество. – М., 1989. – 124 с.
5. Ильф И. Письма из Америки // Новый мир. – 1961. – № 12.
6. Ullmann S. Semantic universals. Universals of Language / Ed. 2. – Cambridge, 1966.
7. Томахин Г.Д. Америка через американизмы. – М.: Высшая шк., 1982. – 256 с.
8. Тарасевич М.П. Американская фразеологическая топонимика: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1985. – 23 с.
9. Морозова М.Н. Вопросы топонимики. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 52 с.
10. Мурзаев Е.М. Основні напрямки топонімічних досліджень // Принципи топоніміки. – М.: Наука, 1964.

Оксана Островська

ТИПОЛОГІЯ ДІЄСЛІВНИХ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

Оцінка як філософське поняття – це судження, в якому характеризується моральна гідність певного об'єкта, що володіє моральними якостями, які проявляються в категоріях добра та зла. Поняття "оцінка" у філософії та етиці категоризується у лінгвістиці через призму реверберації навколишньої дійсності, отримуючи своє матеріально-мовне вираження у певних лінгвостилістичних структурах. Оцінка пов'язана з розумом, інтелектом носія мови, автора твору і виявляється у предметно-логічному змісті лінгвістичної одиниці. У зв'язку з категорією оцінки особливого значення набуває поняття "оцінний контекст", тобто така текстова одиниця в межах якої слово може набувати оцінне значення, узуально йому не притаманне.

У структурі художнього тексту категорія оцінки реалізується на різних лінгвостилістичних рівнях, а саме: лексико-семантичному, морфологічному та синтаксичному. У плані вираження оцінка може бути імпліцитна або експліцитна, у плані змісту – суб'єктивна чи об'єктивна, у семантичному – меліоративна або пейоративна.

У даній статті ми розглядаємо категорію "оцінка" на морфологічному рівні, а саме дієслівні засоби її реалізації у структурі англomовного літературно-художнього тексту, зокрема, типологізуємо дієслова на основі утворення та функціонування дієслівного лексико-семантичного поля (ЛСП) категорії оцінки.

Критерії ЛСП ґрунтуються на положенні про те, що значення полісемантичної лексики мають ті ж самі польові значення. Структуру будь-якого слова складають його лексико-

семантичні варіанти (ЛСВ), кожен із яких складається із семантичних компонентів або множників. Останні своєю сукупністю і зумовлюють значення слова, яке відображається в словниковій статті відповідно до певної ієрархії. Значення розміщується в цій ієрархії згідно з частотністю їх реалізації в процесі мовлення і потенційної валентності ЛСВ.

Співвідношення лексичних одиниць з поняттям, яке лежить в основі інтеграції поля, може бути різним. Слово може виражати поняття і співвідноситися з ним безпосередньо через субординативні компоненти поняття своєї смислової структури. Словесні знаки, в смисловій структурі яких домінує ознака, що збігається з поняттям інтегруючого поля, утворюють його ядро. Словесні знаки, в яких міститься ознака в субординативній позиції, належить до периферії поля. Дослідженню ЛСП присвячено багато праць, в яких розкрито і історію розвитку проблеми, і досягнуті результати. Ми ж розглядаємо "ЛСП" у контексті дієслівної типологізації ЛСП "оцінка".

У нашому дослідженні ми поділяємо дієслова ЛСП "оцінка" на: 1) дієслова-індикатори; 2) дієслова-репрезентанти; 3) дієслова-зв'язки; 4) модальні дієслова.

До першої групи дієслів-оцінок, що входять у ЛСП "оцінка", ми відносимо дієслова, які вказують на оцінку, тобто дієслова, які можна назвати дієсловами-індикаторами. На основі проаналізованих нами творів до цієї групи відносимо дієслова: *know, believe, think, call, find, point out, describe, declare, observe, guess, say, characterize, suppose, understand, realize, note, suggest, consider, see*. Це широка група дієслів, які можна підкласифікувати на: а) дієслова мислення: *know, think, believe, suppose, find, guess, consider, realize, see, suggest, understand*. У це ЛСП, окрім дієслів, яким притаманна сема ментальності, ми включили також дієслова *see, find*, оскільки перше з них несе не тільки основне значення "бачити", але й значення ментального сприйняття, формування ментального образу, інтелектуального розуміння – думати [5, 817], а дієслово *find* означає дізнаватись про щось, зауважувати, спостерігати, що також стосується сфери ментальності [5, 336]; б) дієслова мовлення: *say, call, describe, observe, declare, point out, characterize, note*.

Провівши квантитативний та кваліфікативний аналіз, ми згрупували їх за семантичною ознакою у вищезазначені ЛСП. Ядром дієслів "мислення" згідно наших досліджень слід вважати дієслово *to know*, а ядром дієслів мовлення – дієслово *to say*. Провівши кількісно-статистичний аналіз реалізації категорії оцінки у межах ЛСП дієслів-індикаторів, ми виявили, що ЛСП дієслів мислення є більш характерне для категорії оцінки, аніж ЛСП дієслів мовлення.

До другої групи відносимо дієслова-репрезентанти. Ці дієслова ми підкласифікуємо на: а) дієслова з наявною диференційною семою оцінки; б) дієслова, які виражають оцінку контекстуально; в) дієслова-замінники, тобто ті, що можуть самі експлікувати оцінку, або виступати як дієслова з узуально закріпленою за ними оцінною семою.

а) Сюди відносимо, насамперед, дієслова *to like, to hate*. Ці дієслова завжди виражають експліцитну оцінку, оскільки їх структурі подібно до прикметників *good/bad* притаманна оцінна сема. Дієслово *to like* (подобатися) містить у собі позитивну (меліоративну) оцінку і є ядром даного поля. Воно є найбільш загальним за значенням, означає не занадто сильне і глибоке почуття, яке має інтелектуальну та емоційну основу, позбавлене специфічних форм прояву, і з таким же успіхом осмислюється як вираження постійних властивостей людини (симпатія, прихильність) або її дійсного стану (задоволення) [4, 266]. До цього поля ми відносимо також ряд дієслів, які за своїм семантичним значенням створюють периферію цього поля, а саме: *love, enjoy, amuse, admire, please, appreciate, respect*.

Дієслово *to love* згідно з дефініцією тлумачного словника, означає відчуття глибокої ніжності, пристрасної прихильності [5, 537]. *Love* припускає набагато більшу глибину переживань або прихильності, аніж *like*, однак, як і *like, love* не вказує на якісь зовнішні вияви любові і відображає це почуття або як постійну властивість людини, або як її актуальний стан: *to love one's profession (one's friends, one's children, one's teachers, one's native place)*.

Різницю між семантичним значенням дієслова *like* і *love* у реалізації категорії оцінки можна простежити на прикладах:

1. Персонаж А. Хейлі, Ненсі, є діловою жінкою, у якої розписана кожна година. Автор, даючи їй позитивну оцінку, вказує на те, що їй подобається такий спосіб життя: *"But she liked a*

fast tempo, at work, and play, though there were days – like this one – when a bit too much happened [7, 372].

2. Секретарка містера Крейга у скрутний момент його життя зізнається йому у своїх почуттях: *"I loved working for you. I was lucky. It was better than any marriage I've seen around"* [8, 278].

3. Характеризуючи Джона Вашингтона як веселу і віддану своїм друзям людину, К. і Дж. Кольєри за допомогою дієслова *love* надають його образу позитивної оцінки таким чином: *"He would dance/or three hours at a stretch, and he loved nothing better than to sit over dinner with old friends and acquaintances, telling stories and joking"* [6, 35].

У першому прикладі оцінка реалізується дієсловом *like*, яке у цьому випадку містить у собі значення "подобатися" або відчуття задоволення. У другому прикладі дієслово *love* вказує на глибоке почуття прихильності, яке прирівнюється до кохання, а у третьому – дієслово *love* відображає почуття індивідууму як його постійну властивість. Дієслову *like*, як і дієслову *love* притаманна оцінна сема, різниця між ними полягає лише у ступені її інтенсифікації.

До ЛСП негативної (пейоративної) оцінки відносимо дієслова: *hate, dislike, disgust, blame, annoy, irritate*. Ядром цього поля є дієслово *hate*, а усі інші дієслова периферійні. Стосовно людини це дієслово означає почуття ненависті, злоби, ворожнечі, бажання спричинити зло ненависній людині і знищити її. Щодо речей, явищ – глибоку внутрішню відразу і бажання уникнути контакту з відповідним об'єктом, або позбавитись від пов'язаних з ним болісних асоціацій.

Дієслова-оцінки, які належать до ЛСП як позитивної, так і негативної оцінки з уживанням заперечної частки *not* змінюють свою семантичну ознаку і переходять з позитивного значення (+) у негативне (–) і навпаки. Дієслово *like* із заперечною часткою *not* набуває такого ж негативного значення, як і дієслово *dislike*. Наприклад, *I don't like to say this, Mr. Craig* [8, 233]. Дієслова ж із семантичною ознакою негативності, тобто зі знаком (–) переходять у ЛСП дієслів, що виражають позитивну ознаку, знак (+). *"You hate me", "I don't hate anybody"* [8, 276].

б) дієслова, які виражають контекстуальну оцінку, тобто дієслова, які в рамках певного контексту виражають меліоративну або пейоративну оцінку. До цієї категорії дієслів, що експлікують себе лише в контексті відносимо дієслова: *agree, doubt, hope, hesitate, regret, want, wish, approve, value, adopt, pride, praise, fail, kill, trouble, worry, expect, admit, envy, dream*.

За нашими дослідженнями, ці дієслова, як і дієслова-індикатори, не володіють диференційною оцінною семою, тобто вони не забезпечують оцінної інваріантності смислової структури слова, але відображають різні оцінні асоціації у конкретних ситуаціях вживання слова в літературно-художньому творі і, відповідно, набувають контекстуально-оцінної семантики в тексті, створюючи конотативні, оцінно-змістові відтінки до свого інваріантного значення.

в) окреме місце серед дієслів-оцінок займають дієслова-замінники. Сюди ми відносимо дієслова *to do, to be*. Дієслово *do* реалізує оцінку як у функції допоміжного дієслова, так і у функції основного дієслова. А дієслово *be* розглядаємо як дієслово-замінник оцінних слів-репрезентантів, а також як дієслово-зв'язку.

До третьої групи відносимо дієслова-зв'язки. Ці дієслова виділяються своєю функцією, оскільки виступають у реченні у складі іменникового присудка і сполучають підмет з предикативним членом. Аксіологічні предикати – це клас предикатів, які входять до структури оцінки, об'єднуючи її суб'єкт та об'єкт. Аксіологічний предикат є основним засобом експлікації модальної рамки оцінки. Він вводить у висловлення експліцитну суб'єктивність, вказуючи на наявність оцінного суб'єкта, і представляє оцінку як таку, що відноситься до його концептуального світу [2, 95]. Дієслова-зв'язки завжди присутні в аксіологічних предикатах і входять до модальної рамки оцінки.

Основна формальна ознака дієслова-зв'язки, яка закріплена в самій назві, визначається її основною функцією – виконувати лексичними засобами вираження логічного зв'язку в реченні, а також у певному контексті реалізовувати оцінне значення. Водночас слід відзначити, що нерідко загальний контекст вживання тієї чи іншої дієслівної зв'язки, її семантичні характеристики визначають певні смислові особливості дієслівної зв'язки і стають частиною її значення як одиниці мови. Дієслова-зв'язки можна згрупувати у три відносно самостійні мікрополя, які разом з іншими частинами мови реалізують функцію категорії оцінки.

До першого мікрополя відносимо дієслова-зв'язки, які виражають існування певної якості або стану, що є характерним для суб'єкта і у контексті може трактуватися як оцінка. Типовим дієсловом даного мікрополя, тобто таким, який утворює його ядро, є дієслово *be*, окрім нього сюди входять дієслова: *feel, seem, mean*.

У сучасній англійській мові поширене вживання в субстантивній функції допоміжних і модальних дієслів, а також зв'язки *be* з метою уникнути повторення неслужбового дієслова в складі дієслівного присудка або предикатива в складному іменниковому присудку. У розподілі субстантивного дієслова на повнозначне і зв'язку зміщуються два види відмінностей: з одного боку, синтаксична відмінність між самостійним вживанням дієслова *be* і вживанням для зв'язку, а з іншого – відмінність семантична – між значенням даного дієслова *існувати, бути* та повною відсутністю значення [1, 269].

Друге мікрополе утворюють дієслова, що означають збереження або продовження стану та якості суб'єкта, і відповідно оцінного судження щодо нього. Ядром цього мікрополя є дієслово *keep*, а периферійними – дієслова: *hold, remain, stay, continue*.

У третє мікрополе, ядром якого вважаємо дієслово *to become*, входять також дієслова-зв'язки, що означають зміну стану або якості, а саме: *come, get, go, grow, turn, make, look*.

У перші два мікрополя переважно об'єднуються дієслова статичної дії, в третє – потрапляють дієслова, які означають за своїм первинним значенням дії динамічного характеру. Деякі дієслова-зв'язки є членами кількох мікрополів одночасно (*make, go*). Це пов'язано з тим, що в різних конструкціях вони можуть виражати різні смислові відтінки: або існування, або становлення стану. Відповідно, дієслова-зв'язки, як і будь-які інші лексеми, можуть бути багатозначними.

Таким чином, до дієслів-зв'язок ми відносимо дієслова зі значеннями "існування", "буття", "відчуття"; ті, яким властиві ознаки тривалості стану, а також дієслова, що означають зміну стану або якості. Усі вони входять у предикативні конструкції, які реалізують "оцінку". Ця реалізація може здійснюватися як на диференційному, так і на контекстуальному рівнях.

До четвертої групи відносимо модальні дієслова. Модальність на рівні речення як одиниці мовлення – це синтаксико-семантична категорія, в основі якої знаходяться два типи зв'язків: відношення змісту речення до об'єктивної дійсності (у плані реальності або ірреальності) та суб'єктивне ставлення мовця до змісту цього речення і комунікативної ситуації в цілому (у плані "позитивне", "негативне"). Позитивні та негативні оцінки можуть розглядатися в оцінному контексті як головні варіанти аспекту суб'єктивної модальності.

Категоризація модальності в значенні англійського дієслова є вираженням діалектики вияву категоріальної ознаки. З одного боку існують модальні дієслова (*can, could, may, might, must, should, would, ought, shall, will, be, be able, need, dare*) та модальні структури типу: *to be + Infinitive, to have + Infinitive*, які виражають можливість, бажаність, примус, з іншого боку, є багато дієслів, у словниковому значенні яких модальна ознака відсутня і може бути встановлена лише в певному контексті.

Семантична відмінність модальних дієслів полягає у їх загальному значенні протиставлення фактові, що відбувся. Можливе, бажане, необхідне – це, насамперед, ненаявне. Аналіз лінгвістичних праць і наші спостереження дають змогу визначити, як основні значення модальних дієслів, так і значення можливості, волевиявлення, зовнішньої зумовленості та припущення. Значення багатьох модальних дієслів є синонімічними й існує градація ознак ймовірності. Модальні значення волевиявлення, зовнішньої зумовленості та припущення тісно пов'язані з оцінним значенням [3, 28].

Необхідно зазначити, що окрім модальних дієслів, модусну функцію виражають дієслова мовлення, думки, почуття, такі, як: *order, believe, consider, suppose, ask, feel, hate, seem*. Ці дієслова є різними за своїм змістом у первинному значенні, але виступають як еквіваленти у відтвореному значенні коментування і відрізняються ступенем упевненості. Наприклад: 1. "*Like other political thinkers of this time Peterson believed that in a republic men could be free only if they were economically independent*" [6, 106]. 2. "*Naturally, in a hospital, pain must seem normally to the people who were there*" [8, 265]. У першому випадку дієслово з модусною функцією *believe* і модальним дієсловом *could* лише припускають певний стан речей, у той час, як у другому – модальне дієслово *must* разом із дієсловом з модусною функцією *seem* вказують на

беззаперечність явища. Для вираження оцінки автор-мовець тісно пов'язує дієслова з модусною функцією з модальними дієсловами.

Отже, усі типологізовані нами дієслова у тій чи іншій мірі реалізують у художньому тексті як позитивну, так і негативну оцінку. Найвагомішими серед них є дієслова-репрезентанти, оскільки вони володіють диференційно-оцінною семою. Категорія оцінки і категорія модальності – це корелюючі поняття, різниця між ними полягає у ступені інтенсивності вираження ставлення суб'єкта до об'єкта. Оцінюючи певний об'єкт чи явище, суб'єкт не лише констатує своє ставлення до нього, а й виражає ставлення, яке випливає з його розуміння "дійсного світу" у порівнянні з ідеальним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блумфілд Л. Язык / Пер. с англ. Е.С. Кубряковой и В.П. Мурат. – М.: Прогресс, 1968. – 607 с.
2. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 226 с.
3. Карасик В.Й. Категориальные признаки в значении слова. – М., 1988. – 108 с.
4. Розенман А.И., Арнольд Ю.Д. Англо-русский синонимический словарь. – М., 1988. – 544 с.
5. Webster's Desk Dictionary of the English Language. – New York, 1990. – 1978 p.
6. Collier Christopher, James Lincoln Collier. Decision in Philadelphia. – New York, 1986. – 271 p.
7. Hailey Arthur. Overload. – New York, 1986. – 500 p.
8. Shaw Irwing. Evening in Byzantium. – Great Britain, 1976. – 284 p.

Віктор Рачкевич

ГРАМАТИЧНИЙ СТАТУС СЛІВ ТИПУ CONSIDERING TA SUPPOSING

Серед слів з постпозитивною морфемою -ing особливої уваги заслуговують такі форми, як *considering, counting, including, judging, owing, supposing*. На думку деяких англістів, оскільки абсолютні звороти, що починаються з таких слів, за смислом не пов'язані з підметом головного речення ("суб'єкт дієприслівника випувається" [3, 11]) "*Owing to the bad weather conditions, the artillery were shooting blind*" [8, 124]: / **The artillery owed its blind shooting to the bad weather conditions*, а також тому, що в результаті частого вживання в даних конструкціях вони до деякої міри втратили значення початкових дієслів і можуть бути замінені омонімічними сполучниками і прийменниками (*supposing if, owing to due to*), всіх їх можна віднести до сполучників або прийменників. Порівнюємо в даному випадку їх статус в словниках БАРС [1], ALD [12], LD [10], RHD [14], WBD [15].

Таблиця показує, що трактування статусу даних одиниць в цих п'яти авторитетних словниках далеко не однакове. Тут доречним буде висловлювання Г. Уолпола про те, що "словникові статті надто грубі (і, скажемо від себе, великою мірою суб'єктивні) для того, щоб бути корисними для розробки тонкощів семантики" [17, 23].

	БАРС	ALD	LD	RHD	WBD
<i>considering</i>	<i>prep</i>	<i>prep</i>	<i>prep / conj</i>	<i>prep</i>	<i>prep</i>
<i>counting</i>	–	–	–	–	–
<i>including</i>	<i>prep</i>	<i>prep</i>	–	–	–
<i>judging</i>	–	–	–	–	–
<i>owing (to)</i>	<i>prep</i>	<i>prep</i>	–	–	–
<i>supposing</i>	<i>conj</i>	<i>conj</i>	<i>conj</i>	<i>conj</i>	<i>conj</i>

Різноманітне трактування таких одиниць знаходимо і в нелексикографічних джерелах. Так, Р. Куерк та співавтори відносять їх до розряду підрядних слів (*subordinators*) [4, 294] і називають сполучення типу *seeing that* "складеними сполучниками умови", наприклад: "*Seeing that the weather has improved, we shall enjoy our game*".

Оскільки дієслово *see* синонімічне дієслову *notice, consider* [15], дане речення може бути трансформоване як: *Noticing that / if we notice that/taking into consideration that the weather has improved, we shall enjoy our game*, що свідчить про те, що: /1/ дієслово *see* не втратило свого лексичного значення і що /2/ *that* не є компонентом так званого складеного сполучника *SEEING*

THAT. Це підтверджується також і тим, що у вихідному реченні компонент that може бути вилучений: *Seeing the weather has improved, we shall enjoy our game.* "Сполучником", таким чином, є лише seeing. WBD виділяє лексему seeing в окрему статтю з маркерами *conj, n, adj.*: "**seeing**, *conj, n, adj.*: – *conj.* in view of the fact; considering; since: Seeing that it is 10 o'clock, we will wait no longer, Deep harm to disobey seeing obedience is bond of rule. **syn.** because. Зазначимо, що віднесення seeing і because до синонімів слова seeing у першому з наведених вище речень неможливо: **Since / Because that the weather has improved ...*

Як бачимо, наведені вище тлумачення seeing як сполучника чи компонента складеного сполучника базуються лише на можливості заміни даної поверхневої форми в деяких контекстах іншими одиницями.

В той час, коли деякі англiсти говорять про "тенденцію переходу в прийменники" [3, 11] дієприслівників у таких конструкціях, інші залишають дані одиниці в розряді participles: "absolute participle" [2, 152] і "impersonal absolute participle" [11, 129].

Проілюструємо це на інших прикладах:

У WBD supposing, як окрема словникова стаття має маркер "*conj., in the event that, if*" та ілюструється реченням: "**Supposing** it rains, shall we still go to the zoo?" [15, 2107]. В даному випадку заміна supposing сполучником if цілком можлива, але в наступних трьох прикладах таку заміну зробити неможливо:

"**Supposing** — just **supposing** that someone had read that paragraph" [5, 48]: / ***If** just **if** that someone had read that.

"**Supposing**, I say to myself, that he has stolen a jewel — the eye of a god" [5, 95]: / ***If**, I say to myself, that he ...

"I offer you an entire war in one second. **Supposing** I don't want it?" [8, 121]: / ***if** I don't want it?

Як вже зазначалося, одним з критеріїв віднесення слів типу supposing до прийменників і/або сполучників є відсутність підмета в модифікаторі первинної структури предикації. В наступних прикладах ing-форми модифікатора без підмета ні прийменниками, ні сполучниками замінені бути не можуть, і, таким чином, говорити про тенденцію перетворення їх в прийменники з таких міркувань неможливо:

"**Beginning** with the July number, it is intended to widen the scope of this quarterly" [7, 52].

Дж. Керм характеризує beginning в даному реченні як "абсолютний дієприкметник" (dangling participle) [7, 152].

Важливо також зазначити, що модифікатори структури предикації в наступних реченнях, незалежно від наявності чи відсутності в них підмета, трансформувалися всіма інформантами в складнопідрядні речення з підметами:

"**Considering** that the British forces were far from home, it ought not to have been difficult to overwhelm them" [16, 60]: *If we/one consider(s) the fact that the British forces were far from home ...*

"There should be twelve of us. **Counting** you two" [6, 72]: *There should be twelve of us if we count you two.*

"Some five or six people **including** Mr. Casper Willis turned to gape at me" [9, 18]: *Some five or six people, if you count/include Mr. Casper Willis to that number, turned to gape at me.*

"The gentlemen were anxious to conceal their names and, **judging** from the care they employed in it, their birthplaces as well" [13, 67]: *The gentlemen were anxious to conceal their birthplaces, if we judge from the care...*

"**Owing** to the bad weather conditions, the artillery were shooting blind" [8, 124]: *We owe the blind shooting of the artillery to the bad weather conditions — it is owed to...*

"**Supposing** it were true, how we should laugh!" [1]: *if we suppose that it were true, ...*

В даному випадку у вихідних реченнях слова, що йдуть за ing-формою, повністю співпадають з післядієслівними компонентами в трансформованих конструкціях. Не змінюється в обидвох випадках і характер поширювачів дієслова в особовій формі, які, за своєю природою, залишаються додатками:

Considering / if we consider that the British forces ...; counting / if we count you two; owing / it is owed to the bad weather conditions; supposing / if we suppose that...

Все це дає підстави стверджувати, що проаналізовані ing-форми є дієприслівниками, які утворені від основ дієслів to consider, count, include, judge, owe і suppose.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой англо-русский словарь: В 2 т. – М.: Рус. яз., 1987. (БАРС)
2. Мячина А.В. К вопросу об обратном образовании глаголов от исходных слов с конечным элементом -ing в английском языке // Вестн. ЛГУ. – 1962. – № 2. – Вып. 1. – С. 131–136.
3. Орембовская М.Н. Ing-форма в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Тбилиси, 1954. – 20 с.
4. A University Grammar of English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. – Moscow: Vyssaya Skola, 1982. – 391 p.
5. Christie A. Peril at End House. – N.Y.: Pocket Books, 1957. – 224 p.
6. Cleary J. The Long Pursuit. – London: Collins, Fontana Books, 1969. – 224 p.
7. Curme G.O. Principles and Practice of English Grammar. – N.Y.: Barnes & Noble, Inc., 1947. – 308 p.
8. Fowles J. The Magus. – Boston; Toronto: Little Brown and Company, 1965. – 608 p.
9. Hoyle F., Hoyle G. Rockets in Urso Major. – Greenwich: Fawcett crest., 1971. – 219 p.
10. Longman Dictionary of Contemporary English. – Essex: Longman, 1981. – 1303 p. (LD)
11. Nesfield J.C. English Grammar. Past and Present. – London: MacMillan and Co., Limited. – 1916. – 472 p.
12. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – London: Oxford University Press, 1980. – 1037 p. (ALD)
13. Queen E. Egyptian Cross Mystery. – Harmondsworth: Penguin Books, 1964. – 272 p.
14. The Random House Dictionary of the English Language. – N.Y.: Random House, Inc., 1973. – 2059 p. (RHD)
15. The World Book Dictionary: in 2 vol. – Chicago: Doubleday & Company, Inc., 1977. – 2430 p. (WBD)
16. Vidal G. Burr. – N.Y.: Avon Books, 1982. – 312 p.
17. Walpole H.R. Semantics, – N.Y.: W.W.Norton & Co., 1941. – 278 p.

Валентина Сімонок

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ: ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ МОВИ

Словниковий склад мови, як відомо, знаходиться у стані безперервної зміни. Ця рухливість і змінність зумовлені тим, що мова, і в, першу чергу, її словниковий склад, безпосередньо пов'язані як з виробничою, так і з іншою суспільною діяльністю людей. Для того, щоб мова могла повноцінно виконувати свою основну функцію – функцію засобу спілкування – її словниковий склад повинен швидко реагувати на зміни, що відбуваються в усіх сферах життя і діяльності людей: у виробництві, науці, світогляді, суспільно-політичних відносинах, у побуті – відображати і фіксувати ці зміни. Поняття, що виникають у ході суспільного розвитку, потребують для своєї реалізації мовної матерії, словникового втілення. Ускладнення форм суспільного побуту, розвиток і поглиблення всієї суми людського пізнання навколишнього світу викликає появу нових слів і поступове витіснення з мовного вживання тих слів, які були пов'язані з пройденим етапом суспільної практики та ідеології. Таким чином, кількісне зростання і якісні зміни словникового складу мови пов'язані з історією народу, творця і носія цієї мови. Але, розглядаючи зв'язок розвитку словникового складу мови з історією даного суспільного колективу, ми ставимо і вирішуємо питання про причину розвитку словникового складу мови, але для науки важливо знати не тільки чому відбувається те чи інше явище, але й як, тобто в яких формах воно здійснюється. Саме тому другою, не менш суттєвою стороною проблеми розвитку словникового складу мови є питання про шляхи цього розвитку.

Питання полягає в тому, яким чином створюється слово, в якому виникає потреба у певний момент життя суспільства. Це питання можна розподілити на два аспекти: по-перше, з'ясування того, чи пов'язане нове слово своїм матеріальним складом з тим об'єктом дійсності, яке йому призначено називати, або інакше кажучи, чи є якимось чином мотивований вибір мовного матеріалу, що використовується для створення нового слова, природою названого об'єкта, або його слід визнати абсолютно довільним і випадковим, по-друге, визначення того,

якою є сама техніка словотвору, якими є словотворчі засоби і прийоми, за допомогою яких відбувається організація мовного матеріалу для створення нового слова.

Аналіз англійського словотвору і слововживання демонструє, що взагалі, назва речі як в момент своєї появи у мові, так і при її використанні у мовному спілкуванні може й не мати у собі відбиття будь-яких рис або особливостей предмета що називається, тим більше його суті. Про це яскраво свідчать ті багаточисельні запозичені слова, які приймали в англійську мову як прості знаки або ярлики, якими позначають факти дійсності. Наприклад, запозичуючи слово *prince* із давньофранцузької мови, англійський народ зрозуміло, і не підозрював, що це слово являє собою розвиток латинського слова *princeps* "головний", "голова", яке, в свою чергу, склалося в латинській на основі слів *primus* "перший" і *capio* "берез" і, таким чином, утримувало в собі ознаки особи, яка займає перше (найважливіше) положення. В англійській мові слово *prince* – просто назва певної особи, титул, без будь-яких якостей та ознак цієї особи або цього звання. Про те, що під час свого виникнення слово може бути позбавлене будь-якого мотивування, свідчить також і наявність в англійській мові певної кількості штучно створених слів. Прикладом є походження іменника *nylon* "нейлон" (різновид штучного синтетичного волокна). Англійська фірма, яка його виробляє, вибрала це слово з 350 назв, запропонували на конкурс, оскільки воно було визнане як те, що легко запам'ятовується, є співзвучним із назвами волокон (*cotton* "бавовна" і *rayon* "штучний шовк") і одночасно не викликає помилкових асоціацій ні з яким певним матеріалом. Слово *nylon* не має ніякої етимології і окремої фонетики, що його будове, не приховує під собою скорочення будь-яких конкретних лексичних одиниць. Таким чином, це слово не має ніякої основи в особливостях волокна, яке воно називає. Але, це не завадило йому набути широкого розповсюдження в англійській мові приблизно з кінця 20-х рр. нашого століття.

Подібні випадки появи слів з не мотивуючою формою, дійсно, зустрічаються, і не дуже рідко, в історії англійського словникового складу. Але спостереження показує, що в більшості випадків при словотворі вибір мовного матеріалу для висловлювання поняття зовсім не є абсолютно довільним; навпаки, він звичайно зумовлений будь-якою ознакою предмета, що визначається. Довільним або випадковим, залежно від ступеня примітності, а не від ступеня істотності ознаки, від конкретної ситуації, від приватних історичних обставин називання, є не вибір мовного матеріалу для назви слова, а вибір самої ознаки певного факту дійсності, яке кладеться в основу його назви. Ми легко знаходимо ознаку, яка є джерелом назв таких предметів, як, наприклад, *loudspeaker* або *blackberry* тощо. Для мовного вираження цієї ознаки потрібен був саме той матеріал, який обраний для цього (*loud* – "голосний", *speak* – "говорити", *er* – орудний суфікс; *black* – "чорний", *berry* – "ягода"); але самі ці ознаки не були обрані для словотвору через неминучу необхідність: для мовного означення "радіорепродуктора" можна було б теж використати ознаки його функції передавача звуку на відстань, а "чорна смородина" могла б отримати назву за її формою, смаком, розміром, місцем де вона вирощується і т.ін. Про такі слова, в яких легко визначити опорну ознаку фактів дійсності, які називаються, звичайно говорять, що мотивування або етимологічна структура зрозумілі. Етимологічна структура слова містить у собі подвійний або потрійний зв'язок слова: з одного боку, зв'язок його з означеним об'єктом, з іншого боку з мовним матеріалом, наявним у даній мові в момент створення цього слова.

У словниковому складі сучасної англійської мови ми знаходимо деяку кількість слів з абсолютно прозорою етимологічною структурою. Такі слова зустрічаються як серед слів, створених самою англійською мовою, а також, хоч і рідше, серед запозичених слів, морфем яких усвідомлюються безпосередньо в їх значенні. Наприклад, *broadcasting*, *cold-blooded*, *dress-maker*, *earthquake*, *fairy-tale*, *flatfish*, *joiner*, *redwing*, *rubber*, *sawdust*, *seaworthy*, *shower-bath*, *sportsman*, *to remove*, *to repay*, *to backbite*, *to wheel*, *capitalism*, *invalid*, *interplay* тощо. Але більша частина слів, які входять до словникового складу сучасної англійської мови, визначається затемненістю, повною затертістю або відсутністю мотивованої форми. Візьмемо кілька прикладів, які будуть типовими зразками перелічених станів етимологічної структури сучасних англійських слів. У іменника *butterfly* – метелик етимологічна структура на перший погляд є абсолютно прозорою "масляна муха". Але в дійсності вона виявляється затемненою. Так, Аж. Глином і Дж. Киттреж вважають, що "метелик" отримав назву *butterfly* тому, що це "муха жоєта як масло" (тобто за ознакою її кольору) [1, 25]. Г. Мак-Найт стверджує, що в слові

butterfly відбилось старовинне селянське повір'я, згідно з яким, відьми, перетворюючись у метеликів, ссуть молоко корів [2, 10]. Як бачимо, етимологічна структура слова виявилася не такою прозорою, як здавалось.

В інших випадках ще важче уявити собі етимологічну структуру того чи іншого слова, і лише спеціальні історичні дослідження можуть її висвітлити. Наприклад, етимологічна структура слова *friend* як "люблячий" визначається лише з його давньоанглійської форми – *freond*, пов'язаної з дієприкметником І дієслова *freon* "любити" (*freonde*). Слід зазначити, що для цілого ряду слів – це стосується, в першу чергу, першообразних кореневих слів давнього походження таких, як *home, loud, eye, foot, good* тощо – навіть свідчення історії мови можуть бути недостатніми для розкриття їх етимологічної структури. Цей давній шар словникового складу, очевидно, підпадав під такі багато численні семантичні і фонетичні перетворення, що наука поки що не може відновити в чистому вигляді етимологічну структуру слів, що входять до нього. Нарешті, зовсім позбавлені мотивування в межах англійської мови багаточисленні іншомовні запозичення, навіть чітко мотивовані у вихідній мові, наприклад, *to defy, dormant, minister, accident, to obtain, pigmy, oral, contempt, challenge, prophet, vacation, zeal* тощо.

Явище затемненості або повної втрати мотивування слова показує, що етимологічна структура слова абсолютно неістотна для мовного спілкування, для якого єдино важливим є діюче значення вживаного слова.

Як вже відзначалось, проблема шляхів розвитку словникового складу має й інший бік – а саме з'ясування характеру тих засобів і процесів словотвору, які в історії даної мови брали участь у поширенні і збагаченні його словникового складу. Це питання про механізм використання і комбінування мовних елементів, що обираються для словотвору. Для висвітлення етимологічних основ словникового складу сучасної англійської мови це питання має першорядне значення.

Сучасна англійська лексика являє собою продукт цілого ряду епох. Через те, що розвиток мови – усіх її сторін, в тому числі і словникового складу, відбувається поступово, ми знаходимо у словниковому складі сучасної англійської мови слова, які утворилися в різні історичні епохи, в результаті різних засобів його поповнення, за допомогою різноманітних словотворчих засобів, які стосуються різних моментів історії англійської мови. Аналіз показує, що головним процесом у розвитку словникового складу англійської мови на всіх його станах був словотвір, тобто утворення слів з наявного словникового матеріалу.

Вивчення словникового запасу англійської мови показує, що у його розбудові певне місце належить лексичним елементам. Важливішими з них є латинські, французькі і скандинавські мови. Деяка частина слів з цих мов була настільки асимільована англійською мовою, що навіть проникла в основне лексичне ядро, але значно більша кількість знаходиться за межами останнього.

Першою за часом була латинська мова. Деякі латинізми увійшли до словникового складу германських племен – англів, саксів, ютів та фризів ще до переселення останніх у Британію. Їх засвоєння було зумовлено торговими та військовими контактами цих племен з римлянами.

Латинська традиція відчувається в англійській мові навіть у XIX та XX ст. тільки в термінологічній сфері, наприклад, *detection, to emit, oscillation, optimism, quantum, ratio* тощо.

Основна маса скандинавських запозичень увійшла до складу лексики англійської мови в епоху датської влади (XII–XIII) та (XVI–XIX ст.). Деяка частина скандинавізмів збереглась у північному діалекті, в Йоркширі, Кумберленді, Уестморленді: *geyser, clumsy, to doze, norn, saga, ski, shorting, skald, tunsten, viking, valkyrie* тощо.

Шлях проникнення ранніх скандинавізмів був усний, запозичення відбувалася у процесі безпосереднього спілкування обох народів. Пізніші скандинавізми потрапили в англійську мову через перекладену художню літературу і періодику.

Третім джерелом, що дав англійській мові дуже велику кількість запозичень, була французька мова. Французькі запозичення надходили до англійського словникового складу з нормандського діалекту (XI ст.) та з французької національної літературної мови (XV ст.)

Нормандський діалект був рідною мовою завойовників, які не володіли англійською. У XII ст. більшість англійців у різній мірі володіла і французькою і англійською мовою.

Лексичний взаємовплив двох мов був значним. З одного боку, англійська мова засвоїла велику кількість французьких слів, які витіснили із вживання рівнозначні англійські: *here* –

"військо" було витіснено галліцизмом *army*, *inhope* – "безнадійність" – *despair*, *churren* – "змінювати" *to change* тощо, або принесли з собою нові для англійської мови поняття: *chair*, *lieutenant*, *Parliament*, *influence* і т.ін. або стали синонімами: *happiness* – "щасття" – *felicite*, *to help* – "допомагати" – *to aid*; *wise* – *списіб* – *manner* – *maniere*, або семантично розмежувалися з тими англійськими словами, які раніше співпадали з ними за значеннями, наприклад, іменник *room* – *простір*, *місце* – став означати "кімната", тоді як колишнє його значення стало передаватися запозиченими словами: *place*, давньофранцузьке *place* – *місце* – *space*, давньофранцузьке *espace* "простір".

В результаті такого тісного і постійного контактування між двома мовами словниковий склад англійської мови увібрав у себе велику кількість слів, більша частина з яких існує і зараз, частина з них увійшла в широке вживання, деякі слова залишилися у межах книжкового стилю, інші стали архаїзмами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Greenough J.B., Kittredge G.L. Words and their Ways in English Speech. – NY, 1922. – Ch. XIII.
2. McKnight G.H. English Words and their Background. – NY – L.: D. Appleton – Century Company Incorporated, 1931. – Ch. XXII.

Олеся Соленко

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА МОТИВОВАНІСТЬ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

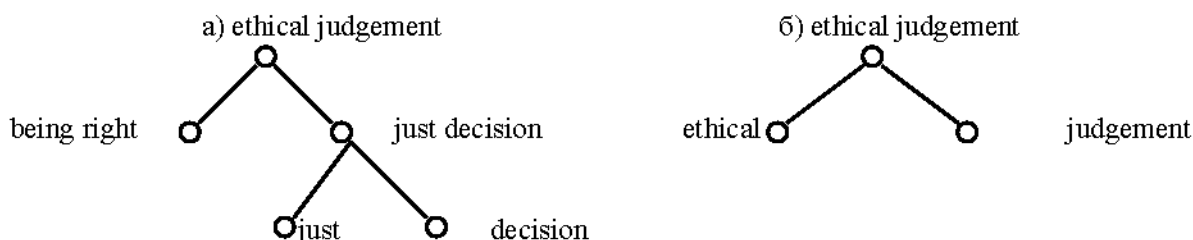
Вивчення діалектичного зв'язку між значенням та внутрішньою формою лексичних одиниць завжди цікавило лінгвістів як в теоретичному, так і прикладному аспектах. Цей зв'язок між планом змісту і планом вираження лексичної одиниці визначає таку мовну універсалью, як мотивованість лексичної одиниці. Д.Н. Шмельов трактує дане мовне явище як "... акт відображення однієї чи декількох ознак предмета у його назві засобами мови" [4, 65], акцентуючи, в першу чергу, дериваційні відносини між похідним та вихідним словами. Така дериваційна зв'язка може бути інтерпретована як мотивованість. Дійсно, похідне дериваційне значення так чи інакше мотивоване вихідним значенням. Т.Р. Кияк подає явище мотивованості як зв'язуючу ланку між внутрішньою формою лексичної одиниці та її значенням. Внутрішня форма виступає обов'язковою семантичною характеристикою лексичної одиниці, "мисленневий образ, що потенційно абстрагує і відображає у вигляді аперцепційного уявлення один чи декілька чуттєвих ознак денотата, викликається і фіксується в пам'яті носія мови обумовленою морфемною структурою слова чи виразу [1, 29]. Взаємозв'язок між внутрішньою формою і значенням лексичної одиниці розглядається аналогічно взаємозв'язку частини і цілого, коли проявляються одні ознаки, то інші залишаються як потенційні, але не реалізовані на даний відрізок часу. Мотивованість розглядається як властивість внутрішньої форми, як результат її відповідності значенню, внутрішня форма вважається основою мотивованості лексичної одиниці. Межі мотивованості визначаються тією частиною лексичного значення, яка актуалізується у внутрішній формі. Отже, мотивованість не просто фіксує спільні характеристики внутрішньої форми і значення, констатує наявність семантичного зв'язку між ними, але і є своєрідним індикатором як кількісних, так і якісних особливостей цих спільних складників, їх інформаційної долі в межах лексичного значення.

Слід відзначити, що мотивованість залежить не просто від взаємозв'язку між формою і значенням одного знаку, але і від зв'язків з іншими одиницями плану змісту всієї мови чи її фрагменту, оскільки створення нового знаку обумовлене існуючим станом системи. Таким чином, мотивованість термінологічних одиниць слід розглядати як один з чинників, що забезпечують системність, а відповідно і надійність функціонування даної термінології. Ступінь мотивованості системи термінології визначається якістю мотивованості кожного окремого терміна. Проте, для опису термінології як системи виняткове значення має не тільки якість, але й однорідність мотивування термінів. Дуже важливо, щоб терміни, що виражають однотипні поняття, мали й однотипну мовну форму. Крім того, бажано, щоб терміни відображали можливо однакові зв'язки між об'єктами і відтворювали їх однаковим способом. Отже, ми бачимо, що при вивченні семантичних характеристик певного фрагменту лексики (в

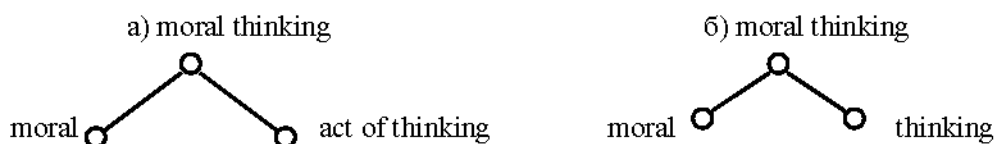
даному випадку етичної термінології в англійській мові) ця мовна універсалія є одним з важливих критеріїв системності.

При дослідженні даного мовного явища Е.Ф. Скороходько пропонує оперувати категоріями лексичного значення та смислу лексичної одиниці. Під значенням розглядається лексичне значення слова чи сталого словосполучення, закріплене за ним в лексико-семантичній системі мови, зафіксоване в тлумачному чи термінологічному словнику у вигляді визначення (до уваги не беруться емоційно-експресивні, стильові складники). Під смислом розуміємо те значення слова чи сталого словосполучення, яке обумовлене лише семантикою їх компонентів та їх граматичною структурою. Категорія смислу виступає як функція семантики компонентів лексичної одиниці і типу структурної моделі, що об'єднує ці компоненти в єдине ціле. Категорія смислу не може бути застосована при аналізі кореневих, непохідних слів (*good, wrong, right*), оскільки вони не діляться на семантичні складові. Тому поняття мотивованості відноситься тільки до складних морфемних утворень і не характерно для непохідних слів, а мотивованість дериватів виступає як результат ціленаправленого словотвірного процесу і визначається наявністю у лексичної одиниці хоча б одного словотвірного форманту, крім непохідної кореневої частини. Отже, оперуючи цими категоріями, Е.Ф. Скороходько визначає мотивованість як "... співвідношення між значенням та смислом лексичної одиниці" [3, 79].

При вивченні мовного явища мотивованості термінологічних одиниць необхідно вибрати той чи інший спосіб експліцитного вираження значення чи смислу лексичної одиниці. Один з прикладів продуктивного системного аналізу та експліцитного представлення семантичних зв'язків між складниками значення є організація даних за допомогою деревовидних структур – семантичних дерев. Такі дерева можна розглядати як фрагмент лексичної сітки, що репрезентує значення і смисл. В основі будови семантичних дерев лежить принцип логіко-граматичного членування. Деревовидна структура є різновидом графа. Семантичне дерево значення представляє собою графічне зображення без циклів, головна вершина якого відображає значення даної лексичної одиниці, а вершини на і-рівні співвідносяться з безпосередніми семантичними складниками значення. В семантичному дереві, що репрезентує смисл, вершини на і-рівні відповідають значенням словосполучень, слів, морфем, які є безпосередніми граматичними складниками лексичної одиниці, співвіднесеної з вершиною і-рівня.

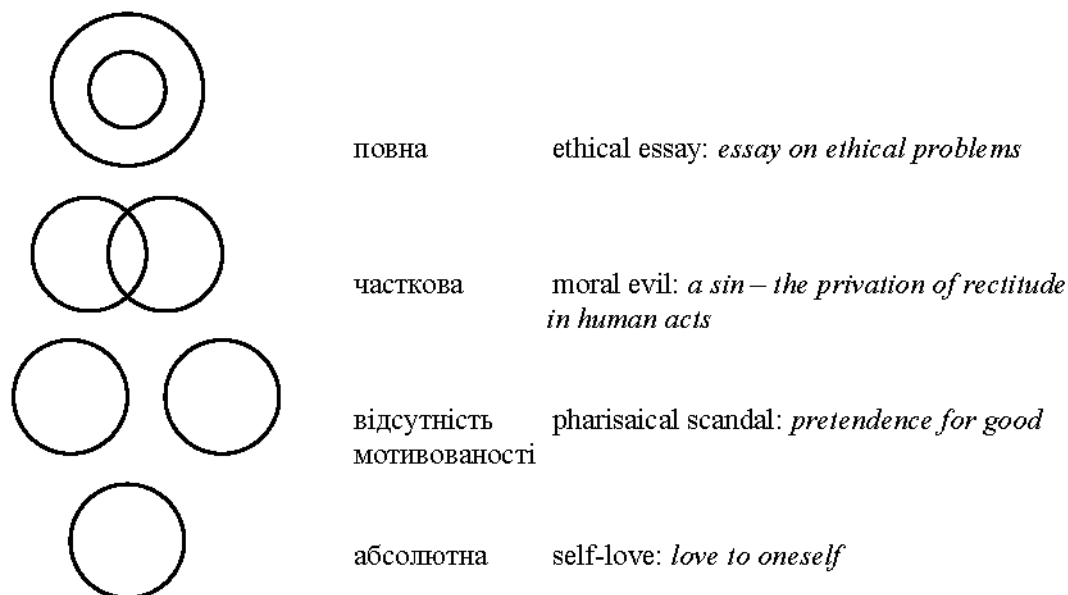
Мал. 1. Термін "ethical judgement": а) дерево значення, б) дерево смислу.
Значення терміна "ethical judgement": "a just decision about, what is right".

Мал.2 Термін "moral thinking": а) дерево значення, б) дерево смислу.
Значення терміна "moral thinking": "an act of perceiving of what should be done".

Оскільки мотивованість ми розуміємо як співвідношення між значенням та смислом, кількісні і якісні оцінки можна отримати, виходячи з формального співставлення дерев значення та смислу. Крім того, ми можемо визначити тип мотивованості термінологічних одиниць відповідно до співставлення вершин даних семантичних дерев значення та смислу. Т.Р. Кияк виділяє такі види мотивованості: 1) повна мотивованість внутрішньої форми (коли внутрішня форма лексичної одиниці виражає ознаку, яка повністю входить у значення); 2) часткова мотивованість (коли існує спільна для внутрішньої форми і лексичного значення

частина мовного змісту одиниці); 3) відсутність мотивованості (жодна морфема, яка входить у склад внутрішньої форми, не знаходить відповідності у значенні); 4) абсолютна мотивованість (повне співпадіння семантичних ознак внутрішньої форми і значення) [1, 80].

Мал. 3. Види мотивованості

Повну, часткову, абсолютну мотивованість термінологічних одиниць будемо вважати позитивною, тому що в даних випадках смисл дорівнює значенню, або не суперечить йому. Якщо терміни вказаної термінології мають позитивну мотивованість, можна стверджувати, що ця термінологія функціонує як окремий фрагмент мови, є системою із чіткою структурою елементів. Досліджуючи етичну термінологію в англійській мові, ми можемо розглядати дану термінологію як системний фрагмент мови, оскільки 92 % термінів є позитивно мотивованими, отже, є взаємопов'язаними елементами однієї структури. 17 % термінів етичної термінології мають повну мотивованість (*ethical agreement, ethical term, ethical definition, moral advice, moral principles, moral action, moral value*). Більшість термінів є частково мотивованими (*moral defect, ethical utilitarianism, moral end, ethical egoism, ethical obscurantism, ethical intention*). Більшість термінів етичної термінології в англійській мові мають однотипну мовну форму, навіть якщо відносяться до різних термінологічних гнізд, та однорідний спосіб мотивованості, що підтверджує системний характер даної термінології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. – М.: Наука, 1973. – 280 с.
2. Княк Т.Р. Мотивированность лексических единиц. – Л.: Вища школа, 1988. – 160 с.
3. Скороходько З.Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста. – К.: Наукова думка, 1983. – 220 с.
4. Скороходько Е.Ф. Лингвистичні основи автоматизації інформаційного пошуку. – К.: Вища школа, 1970. – 240 с.

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. ПРАГМАТИКА

*Андрій Боцман*ТИПОЛОГІЯ АНГЛОМОВНИХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ТЕКСТІВ-ІНСТРУКЦІЙ
ДЛЯ ВЖИВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ

Вивчення текстів як вербальних об'єктів неможливе без дослідження конкретних текстових типів, кожний з котрих відрізняється своєю структурою, ступенем складності, особливостями функціонування та характером зв'язків з іншими текстами [1, 80]. Це означає, що увага дослідника спрямована на аналіз тексту як результату мовленнєвої діяльності (пошук відмінностей організації та мовного оформлення текстів різних типів, описання механізму їх формування), так і на дослідження тексту як аналога самого комунікативного процесу в тому розумінні, що у тексті відбувається послідовність перебігу акту комунікації [2, 201].

Таким чином, зрозуміло, дослідження текстів починається з того, що текст розглядається як системно-структурне утворення. Розуміння явищ системності та структурності у лінгвістиці набуло особливого значення після включення до лінгвістичної проблеми вивчення текстів. Практикою доведено, що багато проблем виникає через неадекватне розуміння системи та структури об'єкта, що вивчається. Поняття "система" входить до сучасного структуралізму, при цьому стверджується, що лише через розуміння системи можна відкрити "загальні закони створення текстів" [3, 156], хоча з історії лінгвістики відомо, що структуралісти не відповіли остаточно на питання про те, "у чому полягає принципова відмінність мовної системи від структури мови і чи суттєва вона взагалі для теорії та практики лінгвістичних досліджень" [4, 13].

Теоретичні проблеми системності у вітчизняній лінгвістиці знайшли своє відображення у багатьох працях [5, 17–25; 6–10]. За визначенням І.Р. Гальперіна, в тексті системність лише окреслюється [11, 20]. Текст характеризують як систему звуків та систему понять [12, 128]. Систему понять (семантику) співвідносять із системою матеріальних знаків, що відповідають матеріальному світу. Дослідника тексту, в першу чергу, цікавить кореляція знака та поняття з врахуванням їх безумовного співвідношення з реальним світом.

Зрозуміло, що будь-який текст може бути репрезентований системою понять, тобто він утворює суцільне семантичне поле. Тому цілком доречним є порівняння тексту з простими дробами у рамках одного цілого. Подібно до того, як прості дроби можна звести до спільного знаменника у рамках однієї цілої, можна узагальнити і всі поняття у рамках тексту, що репрезентує одне семантичне поле.

Останнім часом у фокус дослідження вчених у галузі лінгвістики тексту потрапляють тексти малих форм – короткі оповідання [13], казки [14], газетні статті [15]. Дослідження лексико-семантичних особливостей англомовних науково-технічних статей виявило, що продуктивні явища мови сучасної наукової природи розвиваються у руслі заощадження мовних засобів [16, 47–49; 17, 155].

Серед науково-технічних статей особливе місце посідає медична стаття, яка, за ствердженням деяких дослідників, передає предметно-логічну інформацію, котра витісняє на другий план модальну, бо автор наукової статті намагається бути максимально об'єктивним [18, 25; 19, 10]. В результаті композиція висвітлення матеріалу статті побудована у тій же методичній послідовності, як здійснюється робота, і є традиційною для більшості зарубіжних журналів. Часова послідовність описаних явищ обумовлює зв'язок між розділами статті, а

співвіднесеність тексту з певними видами діяльності забезпечує інформативну інтеграцію розділів статті та сприяє кращому орієнтуванню у матеріалі всього тексту. Крім того, саме такий спосіб опису наукового експерименту створює цілісне смислове поле певного (медичного) жанру наукової прози. Але вважають при цьому, що така композиція надає значну надлишковість інформації з точки зору висококваліфікованого читача [18, 25–26].

Крім медичних статей, досліджувалися і резюме до цих статей [20]. Резюме – скорочений зміст, реферат статті, який останнім часом визначають як один із жанрів наукового стилю [17, 147], при цьому в резюме представлені сегменти статті, що мають найбільшу узагальненість смислових одиниць тексту статті, що, однак, не надає права стверджувати, що скорочений текст, у тому числі резюме і реферат, не мають надлишковості і складаються лише з одних рем [17, 155].

Нашу увагу привернули англomовні тексти листівок-інструкцій з уживання лікарських препаратів. Інструкція – це спеціальний текст, який завжди додається до самого препарату як обов'язковий супровідний документ. Аналіз досліджених численних текстів (у подальшому – фармтекст) підказав основний шлях до встановлення чіткої картини типології. Першим кроком на цьому шляху було виявлення структури фармтекстів. Оскільки ці тексти описували різноманітні лікарські препарати, що існують у різних лікарських формах, з різними лікувальними властивостями та фізико-хімічними характеристиками, то за основу структурного аналізу було обрано дослідження текстових блоків, їх розташування у корпусі фармтекстів, обсяг, характер взаємодії як у межах блоків, так і між блоками суцільного тексту.

Назва фармтексту існує самостійно, утворюючи перший, ініціальний текстовий блок. Але не для всіх лікарських препаратів він однаковий за структурою та змістом. Назва може складатися лише з назви препарату (Solphadeine), або із назви препарату та лікарської форми (Panadol Tablets), або із назви препарату та фізико-хімічної характеристики лікарської форми (Panadol Soluble). Лише у незначних випадках назва тексту містить ще і повідомлення, що цей текст є інструкцією (Patient instruction leaflet Zinnat. Concise 3M Composite and Scotchbond Dual Cure Dental Adhesive instructions for use). Але індикація типу (Patient's leaflet. Patient instruction leaflet. Instructions. Instructions for use) міститься або у фармтекстах, що супроводжують стоматологічні матеріали, або тексти з ілюстраціями (креолізовані тексти) [20, 180]. Назва переважної кількості досліджених текстів складається з обов'язкової назви лікарського препарату (його синонімів, хімічної назви за систематичною номенклатурою), а як факультативно-варіативною частиною виступають або назви лікарської форми (Tablets. Capsules. Cream. Suspension), або способи вживання (Oral), або фізико-хімічні властивості (Soluble).

Назва фармтексту передує власне корпусу тексту, в якому чітко спостерігається розмежування на окремі ділянки, розділи, пункти. В інформаційному просторі фармтексту можна виділити чотири зони – такі значні підрозділи тексту, що не оформлені заголовками, але об'єднані загальним комунікативним завданням. Такими зонами є: (1) інтродуктивно-дескриптивна, (2) регламентовано-директивна, (3) попереджувальна, (4) референціальна. Перші три зони є облігаторними, що складають інваріант фармтексту, а четверта – факультативна, позиційно-вільна зона.

Першою обов'язковою текстовою зоною, що спостерігається абсолютно в усіх досліджених фармтекстах, є вступно-описова (інтродуктивно-дескриптивна зона), що формується з таких блоків, як: Description, Presentation, Indications for use. Зазначені блоки можуть бути розширені більш детальними підблоками: Bacteriology, Material Safety data sheet, Clinical Pharmacology. Обсяги інформації, що наведені у блоках та підблоках, можуть варіюватися в залежності від типу лікарського препарату та особливостей його лікувальної дії та вживання.

Другою у переважній більшості текстів є регламентивно-директивна зона, що складається із таких блоків, як: Dosage, Administration. Зазначені блоки можуть бути додатково розширені та деталізовані, якщо лікарський препарат є комплексної дії, або процес приготування лікарської форми дуже складний і може варіюватися для конкретних випадків.

Третьою обов'язковою зоною є зона попереджень, яка охоплює блоки: Contraindications, Cautionary notes, які можуть бути розширені такими елементами-підблоками, як: Adverse

reactions, Drugs interactions, Overdosage, Pharmaceutical precautions. Обсяг цієї зони та її складових блоків та підблоків залежить від характеру лікарського препарату, його токсичності, сублетальних доз та дії на людський організм. Особливо великого обсягу та деталізованого підблокового опису набувають тексти препаратів, що використовуються для хіміотерапії злоякісних пухлин (враховується надзвичайно висока токсичність цих лікарських форм, а також необхідність дуже чіткого дозування).

Четверта, референціальна зона, вже не є обов'язковою, а може розглядатися як напівфакультативна, бо у деяких текстах вона зустрічається окремо, в інших її обсяг мінімальний, а у деяких вона зникає зовсім, розчиняючись у попередніх зонах. Це зона додаткової інформації, що складається з обов'язкового блоку виробника (компанія-виробник, адреса, країна, реєстраційний № або ліцензія на лікарський препарат), а як можливі варіанти, зовсім не обов'язкові, присутні блоки дистриб'ютора, а також підблок додаткової інформації (Additional Notes, Further Information, Reference), в якому послідовно наводиться додаткова інформація щодо властивостей лікарського препарату (ця частина корелюється з першою зоною), або деякі вказівки стосовно вживання препарату (ця частина корелює з другою або третьою зонами). Посилання на патенти, наукові статті, монографії завершує цю зону, відсилаючи користувача за межі цього тексту.

Аналіз текстів за обсягом опису (специфіка фармацевтичного препарату, способи його вживання), способом репрезентації інформації, формою подавання інформації, метрологічними характеристиками тексту дозволив поділити розглянуті тексти на п'ять основних типів, що слугують базою для подальшого вивчення типології фармтекстів.

Першу групу складають тексти з мінімальним обсягом інформації. При цьому зони у межах тексту поділяються максимально на два блоки кожна, а сама структура тексту першого типу може бути репрезентована таким чином:

	I Зона		II Зона		III Зона
Блоки	– Description	Блоки	– Dosage	Блоки	– Contraindications
	– Indications				– Cautionary Notes
		Підблоки	– Adults		
			– Children		

Такі тексти характерні для широкого вживання лікарських препаратів, що не є токсичними або сильнодіючими речовинами.

Другу групу становлять тексти із зонами, середніми за обсягом наведеної інформації. Основні блоки мають більш змістовні та різноманітні підблоки, що викликано специфікою використання препаратів до певних хвороб, а також варіативністю дозування та характером побічних ефектів і суворими застереженням у зв'язку з тим, що ці препарати мають значно більший вплив на людський організм. Ще однією характерною рисою текстів другого типу є дискретність зон. Перша зона може бути розташована на початку, а її дискретний блок (підблок) (Metabolism and Pharmacology) знаходиться після другої зони. Третя зона теж може бути дискретною, її блок (підблок) (Mode of action) знаходиться після третьої або четвертої зони.

Третю групу текстів формують креолізовані тексти, що містять обов'язкові ілюстрації, що висвітлюють особливості приготування лікарської форми перед вживанням, або ілюструють особливості введення лікарської форми до людського організму. В текстах цього типу іноді спостерігаються дискретність першої та другої зон. Але ще однією специфічною рисою є наявність автономного блоку – "чистої інструкції", де детально висвітлюється поетапне приготування або введення лікарської форми до організму. Цей автономний блок "чистої інструкції" може входити до третьої зони (внутрішньо-зональне розташування), або бути дискретним і займати позицію у кінці тексту.

Четверту групу текстів складають фарматексти до стоматологічних матеріалів. Характерною рисою цих текстів є значна дифузія першої та другої зон, коли обидві зони представлені блоками, що чергуються у вигляді послідовно наведених етапів, що і веде до міжзональної дифузії.

Тексти четвертої групи теж мають автономні блоки "чистої інструкції", де вказані послідовні кроки приготування лікарської форми та введення її до організму.

П'яту групу текстів складають фармтексти до препаратів цитостатичної дії, які є надзвичайно токсичними речовинами та потребують надзвичайної обережності. Тому зона попереджень, що займає у попередніх текстах третю позицію, у текстах п'ятої групи займає другу позицію, зразу після інтродуктивно-дескриптивної зони. Зона попереджень представлена численними деталізованими блоками (Contraindications, Precautions, Adverse reactions, Drug Abuse and Dependence, Overdosage). Ця зона є дуже детальною, одночасно і всі інші блоки мають дуже розширений характер. У четвертій, референціальній, зоні наведені посилання на наукові джерела (References), що дозволяє лікарю знайти додаткову інформацію поза межами тексту. П'ята група текстів через це представлена великими, об'ємними і деталізованими текстами у порівнянні з першими чотирма.

Проведений первинний структурний аналіз фармтекстів дозволив виявити певні структурні закономірності та зробити кроки на шляху до створення їх типології. В основі структури фармтекстів лежать інформативні зони. Всі фармтексти мають обов'язкові три зони: інтродуктивно-дискрептивну, регламентативно-директивну, зону попередження. Четверта зона є факультативною, бо може бути як самостійною, так і розчинятися в інших зонах. Кожна зона складається з декількох блоків. Характерні риси цих блоків теж є загальними для всіх досліджених фармтекстів. Відмінними характеристиками, які і дозволили поділити фармтексти на п'ять основних груп, є: характер заглибленої деталізації зон, блоків, підблоків; зміна послідовності наведення базових зон та блоків у корпусі тексту; особливості взаємодії між зонами (що спричиняє монолітність або дискретність останніх); характерні риси креолізованих текстів.

Виявлені структурні закономірності є первинними, бо знаходяться на поверхні тексту, визначаючи на початку дослідження тексту його багатопаровий характер. Це, у свою чергу, дозволяє зробити припущення про епітаксіальну структуру фармтекстів, але це становитиме предмет подальшого дослідження на з'ясування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радзневская Т.В. Текстовая коммуникация, текстообразование // Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модалность, дейксис / Отв. ред. Т.В. Булыгина. – М.: Наука, 1992. – С. 79–108.
2. Стилистика английского языка: Учебник / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с.
3. Хендрикс У.О. Исследования по семиолингвистике и искусству слова // Проблемы теории текста: Реферат. сб. АН СССР. – М., 1978. – С. 150–157.
4. Кубряков Е.С., Мельников Г.П. О понятии языковой системы и структуры языка // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М., 1972 – С. 8–83.
5. Реформатский А.Л. Введение в языкознание. – М.: Угпедгир., 1960. – 431 с.
6. Мельников Г.П. Внутренняя система языка // Общее языкознание / Под ред. Ю.С. Степанова. – М., 1968. – С. 36–40.
7. Мельников Г.П. Системология и языковые аспекты кибернетики / Под ред. Ю.Г. Косарева. – М.: Сов. радио, 1978. – 368 с.
8. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / Под общ. ред. Б.А. Серебрянникова – М., 1972. – 565 с.
9. Солнцев В.М. О понятии уровня языковой системы // Вопросы языкознания. – 1972. – № 3. – С. 3–19.
10. Солнцев В.М. Языка как системно-структурное образование. – М.: Наука, 1977. – 341 с.
11. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
12. Хабаров И.А. Философские проблемы семиотики. – М., 1978. – 159 с.
13. Шпетный К.И. Лингвистические и структурно-композиционные особенности текста короткого рассказа: Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1979. – 215 с.
14. Невара Т.П. Сцепление и связность текста / На мат-ле английских народных сказок: Дис. канд. филол. наук. – Л., 1979. – 201 с.
15. Иванова Т.П. Композиционно-смысловая и синтаксическая структура краткого газетного текста: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1975. – 20 с.
16. Блиндус Е.С. Эквиваленты придаточных предложений в английской научно технической литературе // Вопросы информатики и перевода. – Новосибирск, 1969. – С. 36–49.
17. Ковальчук Т.И. Психолингвистическая и лингвистическая природатекста и особенности его восприятия. – Киев, 1979. – С. 139–157.

18. Даниелян В.М. Особенности композиции языка научно-технической статьи. – Науч.-техн. инф. – Сер. I. – 1971. – № 1. – С. 25–27.

19. Пумпянский А.Л. Информационная роль порядка слов в научно – технической литературе. – М.: Наука, 1974. – 247 с.

20. Сорокин Ю.А., Тарасова Е.Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция // Оптимизация речевого воздействия. – М.: Наука, 1990. – С. 180–186.

Андрій Кривий

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТЬ АРГУМЕНТАТИВНОГО ДИСКУРСУ

Поняття "дискурс" є одним з головних понять сучасної лінгвістики. Дискурс (від французького слова *discours* – мовлення) – "зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними, психологічними та іншими факторами; це – текст, взятий в понятійному аспекті; це – мовлення, що розглядається як соціальне явище, дія, як компонент, що має місце у взаємодії людей і механізмах їх свідомості. Дискурс – це мовлення, занурене в життя" [1, 136–137].

Сучасні уявлення про дискурс відображають весь хід розвитку сучасної лінгвістичної науки. У першій половині ХХ сторіччя мовознавство протягом тривалого періоду було сконцентроване над однією з двох діалектично взаємопов'язаних сторонах мови – мовній системі, але, починаючи з другої половини 60 років, центр уваги лінгвістів переноситься на іншу сторону цієї діалектичної єдності – мовленнєву діяльність та її продукт – дискурс, формальні характеристики якого вперше отримав З. Харіс в 1952 році.

Теорія дискурсу як прагматичної форми тексту бере свій початок у концепції Е. Бенвеніста, котрий розмежовував план розповіді (*recit*) і план дискурсу – мови, "що присвоюється мовцем". "Мовлення (*discours*) слід розуміти при цьому в найширшому сенсі, як будь-яке висловлювання, що вимагає наявності мовця та слухача, і намір першого впливати певним чином на іншого, а відтак, розмежування між історичною розповіддю (*recit*) і мовленням (*discours*) ніяким чином не співпадає з різницею між писемною та усною формами мови" [4, 276–299].

Під такими термінами, як "лінгвістика тексту" (теорія тексту), "аналіз дискурсу", а також "аналіз конверсаційний" лежить пласт досліджень в просторі мовної комунікації, на основі якої, власне, і приймаються такі визначення. Текст тут не буде тлумачитись як формальна одиниця. Оскільки на елемент розповіді не може впливати ні величина тексту, ні його складність, ні інші формальні елементи розповіді, до того ж формами переказу комунікативного тексту можуть бути як графічна, так і фонічна. Тому вірогідним буде тут приймати функціональну інтерпретацію тексту як комунікативне явище.

Предметом нашого зацікавлення є комунікативна поведінка людини, а також її відмежування в мовному, ситуативному, когнітивному планах, а також в плані культури.

У традиційній лінгвістиці тексту визначення тексту тісно пов'язується з поняттям писаного тексту, в той час, як конверсаційний аналіз із задоволенням послуговується такими термінами, як "висловлювання", "розмова", а також "дискурс". Цей стан є, зрештою, відображенням колись канонічного поділу на усну і писемну мову, в той час, коли в світлі сьгоднішніх досліджень у мовній комунікації ця розбіжність була піддана глибокій ерозії.

Аналізуючи поняття тексту з погляду польської лінгвістичної школи, М. Добжинська звертає увагу на ще один аспект вживання термінів "текст" і "розповідь". Диференціація вживання цих термінів, на її думку, можлива з внесенням опозиції і типу. У цей спосіб термін "текст" може з'явитись у той час, коли мова йде про "найбільш узагальнену абстрактну структуру мовного комунікату", розповідь, натомість, може означати "певний окреслений текст, а отже, конкретний дослівний переказ, що виконується певною особою в цьому акті комунікації і володіє усіма ознаками індивідуального вживання мовних елементів" [6, 9].

У дослідженнях польських лінгвістів на матеріалі польської мови визначення терміна "дискурс" прослідковується на функціональному рівні в доволі обмежених рамках. Це пов'язано з тим, що до уваги береться радше "усна розповідь", ніж розповідь на письмі. А оскільки це справа суттєва, то дискурс пов'язується тут з таким висновком: розповідь, що

аргументативно оперована і побудована в чіткому логічному порядку, тлумачиться як протинага розповіді, в якій первазивний елемент домінує над експресивним. Виходячи з вищенаведеного, дефініція прикметника "дискурсивний" з енциклопедичного погляду пов'язується з типом логічного мислення [10, 489]. З іншого боку, термін "дискурс" нерідко з'являється в пресі, де він являє собою нечітке поняття мовної комунікації.

На теренах англійської мови термін "дискурс" прижився більшою мірою як у розмовній мові, так і в мовознавчій термінології. Він означає не тільки усний обмін думками, тобто, розмову, спілкування, але й в розмовній мові функціонує в ширшому сенсі, а саме як "впорядкована розповідь в усній мові, або на письмі" [11, 326]. Словник [11] визначає, зрештою, як архаїчне відношення того терміна до функції синоніма "раціональність", а отже, здатність до логічного впорядкування думки.

У порівнянні з англомовною традицією термін "дискурс" не є таким поширеним у польській літературі, що займається проблемами людського взаєморозуміння. Як форма відношення до цілісної системи спілкування, він з'являється інколи в наукових працях гуманітарного профілю, зокрема соціологічного. З'являється він також і в лінгвістичній літературі. Наприклад, М. Грабіас відносить дискурс до поняття суспільної інтеракції, яка здійснюється за участю мови, а також визначає її як хід мовних поведінок, об'єкт яких залежить від того, хто говорить, до кого, в якій ситуації і з якою метою" [8, 112]. З цього випливає типово соціолінгвістичний погляд на явища дискурсу, який не вичерпує розуміння цього поняття на потреби лінгвістики тексту, оскільки є з ним спільним.

Для побудови поняття дискурсу в межах польської теорії тексту особливе значення мають наукові роздуми Лабохи. Дискурс вона розуміє як "норму або стратегію, котра застосовується в процесі творення тексту і розповіді", а також встановлює, що підставою цієї стратегії є "суспільні і культурні зразки, які складаються для цієї норми", а її ефектом – текст або розповідь з певними означальними рисами. В цьому розумінні дискурс належить до посередньої площини між мовною системою та її реалізацією в конкретних актах мови. Посилання на нього дозволяє нам описувати прагмалінгвістичні явища, залишаючись одночасно ближче до лінгвістики тексту.

Як стверджує Лабоха, поняття дискурсу "імплікує ставлення до ситуації акту мови, наміру та цілі мовця і реципієнта, залишаючись водночас поняттям внутрішньотекстовим" [9, 56]. У своїх наукових поглядах вона дотримується концепцій французьких лінгвістів тексту, котрі розвивають теорію Бенвеніста, за якою кожен текст може розглядатись на рівні історії і дискурсу. У своїй концепції дискурсу Лабоха явно приєднується до теорії категорій мови (жанрів) М. Бахтіна. З погляду Бахтіна, людина говорить не думками, а категоріями мови (жанрами), тобто відносно схематизованими типами розповіді, в залежності від ситуації, теми, типу суспільного контакту чи функції акту мови. Бахтін виділяє первинні і вторинні жанри. Перші він пов'язує з усними розповідями, натомість другі – в генетичному розумінні опозиції – з розповідями письмового характеру, що функціонують у спеціалізованих галузях практичної суспільної діяльності, а отже, у сфері культури, літератури, науки. Бахтін тим самим стверджує, що зовнішні комунікаційні обумовленості – суспільні та культурні – призводять до того, що в мові створюються відносно стабільні типи розповіді. Дослідні постулати Бахтіна, безсумнівно, ставлять його серед співтворців теорії тексту. Тим більше, що ці постулати стають актуальними і значущими саме сьогодні, коли багато дослідників формулюють своє зацікавлення комунікацією не в категоріях тексту, а в категоріях дискурсу.

Різницею в пріоритетах (мова усна – мовна письмова) наукових кіл послуговувала певна термінологічна плутанина. Визначення "лінгвістика тексту" походить від німецького "Textlinguistik". Відтак, першим увів цей термін Вайнріх в 1967 році в своїй праці "Syntax Als Dialektik". В англійському мовознавстві не було усталеного терміну для дослідження тексту. Як зауважує де Богранд, дехто звик трактувати аналіз дискурсу як англійський еквівалент німецького слова Textlinguistik. Тим часом не піддається сумніву той факт, що на початковому етапі обидві галузі поєднало ліквідування бар'єрів понять, що становили собою своєрідні межі лінгвістичних досліджень.

На початку 70-х років автономія цих обох дисциплін стає справою вельми сумнівною. Результатом цього є еволюція цих галузей, рівно ж як і генеральні зміни в поглядах на мовні зв'язки. У 80-х роках доходило до фактичної нівеляції відмінності між поняттями "текстовий" і "дискурсивний".

На теренах англійської мови визначення "discourse analysis" стає відправним пунктом для досліджень у широкому розумінні аспектів структури функціонування текстів письмових і усних. Так, праця Стабса "Discourse Analysis" фактично присвячена розмовному аналізу, хоча у вступній частині автор виявляє зацікавлення також у ділянках письмових текстів. Близькою до цієї праці є "Approaches To Discourse", видана Шифріном у 1994 році. Письмові тексти знаходяться у центрі уваги в ряді інших праць, у назві яких міститься слово "Discourse", авторами яких є Кук, МакКарті, Ренкем та Сколлон.

У своїй початковій фазі лінгвістика тексту в основному зосереджувалась на пошуках формальних показників текстуальності. Це означало тлумачення тексту як готового продукту, особливому елементу якого приписується певна комунікативна функція.

Прийнята у цій праці концепція дискурсу є якоюсь мірою узгоджена з інтерпретацією цього поняття Лабохою. Вона приймає дискурс як початковий пункт для аналізу тексту. Погоджуючись з нею, можемо стверджувати, що поняття дискурсу дозволяє нам перейти межі тексту, тим самим подолати численні обмеження в традиційній теорії тексту, залишаючись, однак, поблизу неї. Це дає нам можливість збагатити наше розуміння явищ мовної комунікації. Дефініція дискурсу, за Лабохою, не приймає, однак, *expressis verbis*, оскільки, як нам видається, вона не взаємодіє з концепціями, що подаються нижче. Мова йде про такі елементи, як норма тексту, стратегія, форма застосування в процесі творення тексту. Місце норми займає тут прототип тексту, скорельований з прототипом ситуації. Акцент робиться на динаміку дискурсивних стратегій, які є частково суперечливими, а частково узгоджувальними при виборі і перетворенні різних типів інформації в дискурсі. Йдеться про постійне контролювання перебігу процесів спілкування.

Початковим пунктом у дефініції понять аргументативного дискурсу є, власне, саме поняття аргументації, яка є видом комунікативної діяльності суб'єкта, що поєднує вербальні, невербальні та екстралінгвістичні компоненти з метою переконання адресата шляхом обґрунтування своєї позиції. Під час аргументації комунікант виступає як мовна особистість і демонструє свою мовну, комунікативну і лінгвістичну компетенцію. На мовне оформлення аргументації мають вплив знання аргументатора, його уявлення, увага, кмітливість, система цінностей, епістемічний та емоційний стан в аргументативній ситуації, а також соціальний статус і соціальні ролі, які він виконує.

Як когнітивний процес аргументація пов'язана зі сприйманням та породженням інформації, визначенням істинності (переважно у межах концептуального світу комунікантів), а головне, з широкою інтерпретацією фактів, результатом якої є часткова корекція моделі світу, зміна або створення відповідного ментального простору в адресата. Когнітивна діяльність суб'єкта у будь-якому випадку є ментальним процесом, але особливість аргументації пов'язана з мобілізацією індивідуальних знань, активізацією різних видів пам'яті для пошуку релевантних аргументів з метою забезпечення доказовості та переконливості.

Ментальний крок, що залишає аргументація у свідомості адресата, є результатом обґрунтування суджень, переконування за допомогою логічних і позалогічних (емоційно-психологічних) прийомів і методів. Використання мови як інструменту переконання переводить аргументацію в комунікативний процес, метою якого є знищення когнітивного та/або аксіологічного дисонансу між аргументатором та реальним або гіпотетичним адресатом. Переконання адресата аргументатором, що є стратегічною метою аргументації, вказує на діалогізм як засіб організації аргументації, на наявність постійного або зворотного зв'язку, інтеракційний характер аргументації. Ми погоджуємося з доведенням того факту, що аргументація у комунікації значно ширша, ніж у логіці. Логічний мінімум є лише основою аргументації. Тому аргументи в комунікації, на відміну від логіки, мають такі параметри, як релевантність, достатність, прийнятність.

Протиріччя між опонентами не завжди призводить до конфлікту, але завжди створює атмосферу конфліктності. У комунікації конфліктність передбачає можливість узгодження

позицій комунікантів шляхом переговорів, тобто шляхом аргументації. Потенційний консенсус робить аргументацію доцільною. "Врахувати невербальні аргументативно значущі компоненти комунікації, широке коло різноманітних антропологічних і соціокультурних факторів дозволяє поняття аргументативного дискурсу. Аргументативний дискурс можна визначити як мовлення у соціально-регламентованій ситуації з метою створення когнітивного та/ або аксіологічного унісону" [3, 78]. Аргументативний дискурс реалізується як переговори, що мають дві основні форми – дискусію та суперечку. У дискусії перевагу має раціональна аргументація, суперечка відповідає емотивній аргументації.

Раціональність при аргументації передбачає квантування інформації з урахуванням психологічних особливостей її сприймання, дотримання логічних правил, використання верифікованих думок, експлікацію причинно-наслідкових відносин. Ціннісна орієнтація аргументації автоматично означає відхід від раціональності, тому що цінності мають в своїй основі оцінку (емоційну – не раціональну), тобто ірраціональний фактор. Поєднання логіки (логічний мінімум), істинності, емоційності забезпечує прагматичний оптимум. Обернено пропорційними виявляються при аргументації також раціональність та емоційність.

Вираження незгоди ініціює аргументацію. Аналіз аргументативного дискурсу вказує на те, що маркером дисонансу між комунікантами конфліктності можуть бути будь-які висловлювання, переривання, а також невербальні засоби комунікації (погляд, жест). Проте переважають різноманітні засоби вираження значення заперечення. У демонстративній фазі конфлікту переважають короткі речення зі спрощеним синтаксисом, емоційно-маркована лексика, імперативи. Комуніканти переходять від "Я-тверджень" до "Ви-тверджень", які у конфліктній ситуації виражають докір, незадоволення. У "Ви-твердженнях" також часто використовується заперечення (You never liked me!). У спонтанній аргументації переважають найбільш частотні слова, прості синтаксичні конструкції, не ускладнені сірконстантами. Саме тому за наявності високого емоційного напруження комуніканти використовують кліше і не виходять за межі комунікативних стереотипів. Для емотивної аргументації притаманним є помітне зниження рівня абстрагування. Цим пояснюється майже повна відсутність абстрактних іменників в емотивній аргументації, з наступним витісненням конкретних іменників особовими займенниками, навіть у мовленні комунікантів, відомих як мовні особистості з високим рівнем мовної та комунікативної компетенції.

Повертаючись до питання про визначення дискурсу, слід зазначити, що дискусивною залишається проблема співвідношення тексту та дискурсу. Текст – більш загальне поняття, ніж дискурс. Дискурс, як було зазначено вище, це мовлення, "занурене в життя", тому термін "дискурс", на відміну від терміну "текст", не можна застосовувати до стародавніх текстів, зв'язки яких з живим життям не відновлюються безпосередньо. Якщо під текстом розуміють "абстрактну, формальну конструкцію", то під дискурсом – "різноманітні види її актуалізації, що розглядаються з погляду ментальних процесів та у їх зв'язку з екстралінгвістичними факторами" [5, 136–137]. І якщо, як зазначає Г. Крес [9, 27], дискурс – категорія, яка постає як особлива соціальна даність, то текст-категорія, яка належить до мовної сфери. Дискурс завжди є текстом, але зворотне твердження – неправильне, оскільки не будь-який текст є дискурсом. Якщо текст може складатись з послідовних мовних одиниць будь-якого порядку, то дискурс являє собою тільки послідовність комунікативних одиниць мови, пов'язаних між собою за змістом, і така зв'язність повинна бути виражена лінгвістичними засобами. Прояв комунікативного механізму адресованості тексту в межах дискурсу "інкорпорує принаймні два аспекти передбачуваного розшифрування дискурсу: змістовно-тематичний та синтактико-комунікативний" [1, 66].

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // ЛЭС. – М.: Наука, 1990. – С. 136–137.
2. Баранов А.Н. Аргументация как языковой и когнитивный феномен // Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. – М.: Наука, 1990. – С. 40–52.
3. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: КГУ, 1997. – 312 с.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика: Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1974. – 448 с.
5. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата. – К.: Вища школа, 1993. – 200 с.

6. Dobrzynska T. (red.) Teoria tekstu. Zbiór studiów. – Wrocław: Ossolineum, 1986. – 189 s.
7. Grabias S. Język w zachowaniach społecznych. – Lublin: Wydawnictwa UMCS, 1994. – 354 s.
8. Kress G. Text and Discourse // Handbook of Discourse Analysis / Ed. by T.A. van Dijk. – London: Academic Press, 1985. – Vol. 4. – Discourse Analysis in Society. – P. 27–42.
9. Labocha J. Tekst, wypowiedz, dyskurs. – W.: Gajda S, Balowski M., 1996. – S. 49–53.
10. Słownik Języka Polskiego. – PWN Warszawa: 1978. – 489 s.
11. Webster's New Collegiate Dictionary, 1977. – P. 326.

Мирослава Лебеда

КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ТЕКСТУ "РЕЦЕНЗІЙ НА НОВУ ПОДІЮ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ У ФРАНЦІЇ"

Рецензія існує в пресі і виконує дві суперечливі функції: по-перше, – це стаття в науково-публіцистичному чи публіцистичному стилі, тобто, служить просто для констатації та роз'яснення певної події чи явища; по-друге, будучи написаною з рекламно-інформаційним наміром, вона матиме відтінок критичного зауваження. Саме ця двозначність зумовила необхідність дослідження рецензії в комунікативному та прагматичному аспектах.

Дослідження висловлювань, призначених для виконання спонукальної дії в мові, проводилися у двох напрямках: структурно-семантичному і прагматичному. Наукові здобутки багатьох вчених, таких, як Т.Є. Авдеєнко, О.О. Леонт'єв, О.Г. Почепцов, доводять, що саме в умовах безпосереднього спілкування можна гарантувати розгляд цього питання. Ось чому, вивчаючи спілкування, потрібно звернути увагу на його складові: діяльність, мовленнєву діяльність та комунікацію.

Діяльність людини визначається як форма ставлення людини до навколишнього світу. При написанні рецензії такий підхід проявляється дуже вдало. І якщо кожна діяльність має свої компоненти (мотив, ціль, дії), то вони будуть притаманними і цьому жанрові: наявність мотиву – що зумовило рецензування, ціль – для чого вона служить; дії – пояснення автора та ставлення читачів.

Згідно з цим положенням логічно вивчати мовленнєву комунікацію як один із видів людської діяльності. О.Г. Почепцов наголошує, що в рамках цієї парадигми мовленнєву діяльність можна досліджувати двояко: як діяльність суб'єкта та як діяльність інтрасуб'єкта [1, 40]. Суб'єктом в цьому випадку виступатиме рецензент, який виносить на розсуд своє ставлення до об'єкта критики, інтрасуб'єкт – в ролі читача, який або погоджується з думкою рецензента, або протестує.

Відомий вчений О.О. Леонт'єв аналізує комунікацію з точки зору психіки і стверджує, що комунікація є процесом, який відбувається як на рівні природної мови, так і на рівні вторинних знакових систем та формалізованих знаків [2, 13].

У процесі спілкування людина першочергово констатує наявність феномену мовлення, мовленнєвої діяльності. Мовленнєва діяльність і комунікація тісно взаємопов'язані, але не є тотожними. Розглядаючи їхнє співвідношення, є всі підстави запевнити, що мовлення не покриває всього процесу комунікації. Мовленнєва діяльність завжди відбувається цілеспрямовано, це найважливіша структурна частина комунікативної діяльності. Такий вид діяльності перебуває у залежності від контексту, поведінки, це одночасно і психологічний, і соціальний факт. Мовленнєва діяльність зумовлює взаємодію однієї особи з іншою.

У реальному процесі спілкування існує відповідність між конкретною ситуацією (діяльністю) та встановленням елементів висловлювання.

Констатуючи той факт, що на сучасному етапі лінгвістичних досліджень сосюрівська дихотомія "мова – мовлення" не забезпечує собі універсальної та обов'язкової стабільності й гарантованості, новою є тенденція до інтеграції їхніх тлумачень і категорій. Звісно, мова залишається статичною, упорядкованою системою, до того ж це соціальне явище. Але окрім цих ознак, вона вважається засобом накопичення та зберігання інформації і містить в собі знання про предмети та явища дійсності, досвід поведінки в типових умовах природного та соціального середовища. Мовлення вважається динамічною діяльністю, вона властива кожній людині.

Вивчаючи мову як засіб комунікації, аналізуючи її комунікативні функції, необхідно дослідити вплив мовлення на людину. Адже саме від накопичення та набуття знань про такий механізм залежить кінцевий результат комунікації: успішний чи неуспішний.

При з'ясуванні комунікативної функції мови потрібно відзначити, що мова не може бути лише засобом мислення та спілкування, вона є також засобом взаємодії людини з природою, суспільством. Мові не притаманні якості абстрактної системи. Ми погоджуємося з твердженням Б.А. Зільберта про те, що тільки в поєднанні з суспільною практикою людства мова є "безпосередньою дією думки, мислення, важливим засобом людського спілкування, завжди соціально і ситуативно зумовленим" [3, 15].

Таким чином, люди, спілкуючись, обмінюються між собою текстами. Саме текст і є тією одиницею спілкування, яка виконує функцію повідомлення і, разом з тим, впливає на поведінку комунікантів та регулює її.

Підходячи до цієї проблеми з комунікативної точки зору, можна відзначити, що текст у цьому випадку є феноменом мовлення і набуває нової якості – комунікативно-інформативної. Комунікація не може бути лише лінгвістичною категорією. Вона має певні психологічні та прагматичні ознаки. Тому, комунікативно-прагматичний напрямок вважається найактуальнішим напрямком дослідження цієї одиниці. Такий підхід дає можливість говорити про мовленнєву діяльність (мовну комунікацію, мовленнєву комунікацію) як про процес взаємообміну інформацією у суспільстві, та як про процес сприйняття та передачі свідомістю знаків, яким притаманне інформативне значення.

Порівнюючи предмети і явища навколишнього світу з існуючими фоновими знаннями, текст має здатність змінювати і моделювати дійсність, яка відображається людиною в процесі спілкування, в процесі обміну інформацією.

Практика показує, що існують два типи текстів-рецензій:

а) тексти гуманітарних та технічних наук в межах наукового стилю, орієнтовані на професіоналів або на зацікавлених осіб;

б) мистецтвознавчі тексти, яким властива і масова комунікація, і літературно-художня критика.

Як одиниця комунікації, текст може бути інтегруючим компонентом процесу перетворення певного елемента тексту в цілісну ієрархічну систему, тобто відбувається перехід від зовнішньої форми до внутрішньої (зовнішня форма – одиниці мови, які виконують номінативно-когнітивну функцію для вибору мовних засобів з метою об'єктивації на певного адресата та логіко-композиційної структури; внутрішня форма – ментальний текст, що усвідомлюється в процесі розуміння смислу, як концепт смислу). Отже, здійснюючи перехід з однієї форми в іншу, текст компресується. В процесі такої діяльності людина набуває знання про фрагмент дійсності, про який йдеться у тексті. Таким чином, текст може бути і об'єктом пізнання, за умови якщо це цілісна система, що включає окремі елементи, взаємодія яких відбувається в межах цієї цілісної системи і призводить до утворення багатомірної структури, і ця багатомірність зумовлює виникнення якісних особливостей або універсальних властивостей, що забезпечують виникнення та існування тексту.

Прихильники антропоцентричного підходу, представником якого є Гумбольдт, одним з основних принципів дослідження вважали уяву про мову як про продукт психофізичної діяльності, і саме тому факти мови трактувалися з позиції психології і з використанням концептуального апарату цієї науки.

Найважливішою особливістю цього психофізичного підходу було включення до вивчення мови учасників комунікації – мовця і слухача – та пов'язаних з цим проблем, те, що стало закономірним наслідком дослідження психологічної діяльності носіїв мови.

Звичайно, при спілкуванні кожен мовець має завдання для досягнення конкретної прагматичної мети. Але існує і особиста мета мовця, і мета, яка є загальною для всіх мовців. Загальна мета полягає у наданні, презентації будь-якої інформації; а особиста – вплинути на адресата, стурбувати, звеселити, засмутити, примусити погодитися з певною точкою зору, зумовити висловлення адресатом своєї думки, або змінити погляди. Як вже було доведено, людина не схильна поступатися своїми поглядами, які утворюються в процесі соціальної практики. Саме для задоволення цієї потреби мовець повинен ефективно і раціонально

будувати свої висловлення, комбінуючи та вибираючи мовні елементи з метою привернення уваги реципієнта саме на цю інформацію та для ймовірності її засвоєння у майбутньому. Мовець повинен обміркувати та врахувати всі можливості здійснення мовленнєвого акту та перешкоди, які можуть виникнути під час його проведення (психологічні, професійні, вікові, рівень освіти, мовна компетенція, інформованість, соціальний статус та ін.). Рецензуючи новину чи книгу, автор орієнтується на професійні, вікові та гендерні категорії. А текст, як найбільша комунікативна одиниця, вважатиметься результатом процесу мовленнєвої діяльності. При цьому текст не буває цілком прагматично визначеним, бо його створює людина, а вона не тільки відбирає мовний матеріал для передачі якогось змісту, але й демонструє своє безпосереднє ставлення до висловленого. Отже, від цілеспрямованості тексту, від намірів мовця залежать і модальність, і вибір слів, і застосування граматичних форм. Прагматична установка на читача залежатиме від швидкості написання матеріалу та можливості отримання відгуку на нього (від читача). Газетним рецензіям притаманна емоційність, яка проявляється завдяки здатності рекомендувати. Рецензія в масовій пресі має свою перевагу, яка полягає в психологічній підготовленості читача реагувати саме так на надходження нової інформації.

При комунікативно-прагматичному підході до вивчення тексту цілком слушним є зауваження О.О. Леонтєва, який запевняє, що головним елементом будь-якої предметної діяльності є мета, а з іншого – відповідні їй дії, засоби і способи їх реалізації [4, 22]. На нашу думку, ці елементи чинно відповідають двом аспектам функції мови, виражені в мовленні :

- 1) комунікативний аспект – "що" мовленнєвої діяльності;
- 2) прагматичний аспект – "як", "якими засобами", "за допомогою чого".

Отже, потрібно розмежовувати комунікативну і прагматичну цілеспрямованість тексту.

Ю.С. Степанов [5, 374] встановив, що існує певний центр, який об'єднує ці аспекти: це категорія суб'єкта. Такий підхід найбільш вдало підходить до визначення прагматики, а саме, встановлює закономірності відносин між мовними знаками та їх носіями. А відбувається це лише з появою та з'ясуванням авторського "я", яке можна вважати виразником суб'єктивності. Написання рецензії реалізує загальну комунікативну мету тексту, яка передбачає наявність заголовка, комунікативного блоку вступу, головної частини та висновку.

Автор тексту, маючи намір створити текст, заздалегідь передбачає його призначення. Власне, передумови створення тексту характеризуються як прагматичні установки автора. Прагматичні та семантичні категорії при творенні тексту взаємозумовлюються: семантична категорія спонукає до дії прагматичну категорію, оскільки мовець прагне знайти застосування своєму текстові у конкретній ситуації спілкування, від якої залежать умови протікання мовленнєвого акту. В залежності від ситуації спілкування вибір мовних засобів актуалізації інтенціональних завдань відправника матиме певні обмеження.

Рецензії тексту характерна єдність таких категорій: інформативності, концептуальності, модальності, інтегративності, зв'язності, завершеності.

Авторська інтенція підводить науковця до дослідження тексту та комунікативного акту в цілому, до діяльності людини, до зв'язків людей між собою та з предметним світом.

Авторська інтенція в межах теорії тексту – це прагнення творця тексту досягнути певної мети за допомогою свого висловлення та вплив на того, кому воно адресоване, тобто на адресата. Адресат має зрозуміти намір того, хто буде висловлення. У зв'язку з цим, прагматичні правила трактуються як відношення, які знаходять своє вираження у мовних знаках і додають до них категорію суб'єктивності, але мають на меті забезпечення успішної комунікації.

Можна характеризувати комунікативну ситуацію і як динамічну систему (весь час перебуває у русі), і як взаємодію факторів об'єктивного та суб'єктивного плану /мовлення/ з метою вступу людини в мовленнєву комунікацію та визначення її мовленнєвої поведінки в межах одного акту спілкування і як мовця, і як слухача.

Рецензія має спроможність адресуватися одночасно і кожному читачеві окремо, і цілій масі індивідів. Це забезпечує врахування не тільки індивідуальності, але й масовості та типу публіки, мовних очікувань та почуттів.

Основними одиницями комунікативної ситуації рецензії можна вважати:

- 1) мовленнєве спонукання (комунікативний намір, інтенція) – бажання автора поділитися своїми враженнями від прочитаного чи побаченого;
- 2) реальна дійсність, у якій проходить акт спілкування, – умови публікації, спрямованість та призначення газети, журналу;
- 3) відносини між комунікантами, кожному з яких властива та чи інша соціальна роль, поведінка – ставлення автора та реакція читача.

Від мовленнєвого спонукання залежить результат акту спілкування як взаємодії мовця і слухача. Будь-яка діяльність зумовлена мотивом /потребою/. Перед людиною є ціль, яка спонукає до задоволення цієї потреби. А для досягнення мети відбувається вибір засобів та способів здійснення авторських (комунікативних, мовленнєвих) інтенцій.

Мовленнєва інтенція може бути і комунікативним фактором, і текстоутворюючим, але саме завдяки їй ми відбираємо та комбінуємо мовні засоби в залежності від ситуації спілкування.

Вибираючи мовні засоби, ми також звертаємо увагу на обставини спілкування: як і коли відбувається комунікативний акт, адже, люди спілкуються в реальній дійсності. Взаємодія людей в різноманітних сферах спілкування зумовлює наявність стійких соціальних відносин. Мовець повинен розуміти особисту соціальну роль і соціальну роль співрозмовника, а, отже, змушений вибирати мовні засоби в залежності від цих двох факторів.

Відомий американський вчений Р. Якобсон по-своєму розрізняє складові комунікації. В основі його тлумачення є гіпотеза про те, що адресант відправляє повідомлення (лінгвістичні знаки) адресату, але для виконання функцій повідомлення необхідні:

- контекст (предмети і явища, які допомагають відправити повідомлення);
- код (спільний і для адресанта, і для адресата перелік і спосіб застосування використаних знаків, отже, сама мова);
- контакт (матеріалізований спосіб передачі повідомлення) [6, 310].

По відношенню до рецензії адресантом виступатиме автор рецензії, повідомленням – журнал, газета, і в ролі адресата – масовий читач.

Пояснюючи комунікативну ситуацію рецензії, можна вважати її:

- ілюктивною (повідомлення про мовленнєву поведінку);
- перлюктивною (має мету, мовленнєвий вплив);
- підготовленою (мовець відбирає лексико-граматичні засоби в залежності від комунікативної ситуації);
- момент мовлення не збігається в часі з моментом декодування;
- одномоментність сприйняття публікою;
- лаконічність;
- авторитетність, яка виключає дискусію;
- концентрація уваги на одній проблемі.

Основні структурно-змістові складові рецензії орієнтуються на характеристику та оцінювання автором новин культурного життя, з'ясування сильних і слабких сторін. Рецензії відрізняються від подібних текстів саме описом твору через роз'яснення його змісту. З метою кращого ознайомлення з книгою зустрічаються рецензії з короткою інформацією про автора, що дає можливість краще усвідомити її значення.

Отже, рецензія як текст констатуючого характеру функціонує в рамках власної комунікативної ситуації і характеризується масовістю адресата, який по-різному висловлює свою власну думку, притаманну кожному індивідуально.

ЛІТЕРАТУРА

1. Почепцов О.Г. Комунікативний статус як параметр мовленнєвої взаємодії // Мовознавство, 1989. – № 4. – С. 40–45.
2. Леонтьев А.А. Проблемы развития психики. – М.: Из-во Моск. гос. ун-та, 1972.
3. Зильберт Б.А. Социопсихоллингвистика: исследования текстов. – Саратов, 1986.
4. Леонтьев А.А. Основа теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974.
5. Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка. – М.: Языки русской культуры, 1998.

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ РЕКЛАМНОГО ЗНАКА

Прагматика у широкому значенні слова – це теорія мови, яка описує правила функціонування мови у відношенні до учасників комунікації [14, 27]. У класичному визначенні Ч. Моріса прагматика – це вчення про відношення мовних знаків до їх інтерпретаторів, тобто до тих, хто користується знаковими системами в реальних процесах комунікації [13, 3]. Ю.Д. Апресян визначає прагматику як закріплене у мовній одиниці будь-якого рівня відношення мовця до дійсності, до змісту висловлювання і до адресата [1, 5]. Л.А. Баркова під прагматикою розуміє конкретну спрямованість на одержувача інформації з урахуванням психологічних особливостей сприйняття та соціального статусу потенційного читача РТ [2, 1]. Отже, прагматика, у вузькому значенні слова, – це система мовних засобів впливу, спрямованих на психіку та волю адресата [12, 8].

70-ті роки стали початком повороту в сучасній лінгвістиці від системоорієнтованого до комунікативно-прагматичного підходу в дослідженні мовних явищ [13, 3].

Саме система прагматичних (регулюючих) засобів мови та закономірності їх прагматичного функціонування у мові є предметом вивчення прагмалінгвістики. Прагмалінгвістика вивчає ті мовні засоби, ті їх властивості, ті закономірності мови, які використовуються громадськістю (або окремими людьми) для впливу на психіку (думки, почуття, волю) і, як наслідок, на поведінку людей. Кінцева мета, яку ставить перед собою прагмалінгвістика, – це виявлення оптимальної системи мовної детермінації як соціальної, так і індивідуальної поведінки людей [6, 39].

Прагматична спрямованість рекламних текстів (РТ) – це основний фактор, який визначає специфіку текстів даного типу. Тип тексту – це тип цілісного висловлювання, який традиційно використовується для досягнення певних комунікативних цілей в типових умовах спілкування [3, 54]. Щодо РТ, то це особливий вид тексту як у структурно-композиційному, так і у функціональному відношенні.

РТ в цілому та рекламні знаки (РЗ) можуть розглядатися як конкретні приклади рекламної мови (РМ) або як письмові мовленнєві акти (МА). У теорії мовленнєвих актів МА подається як тривірневе утворення:

- 1) як ілокутивний акт (у відношенні до мовних засобів, які використовуються під час МА);
- 2) як ілокутивний акт (у відношенні до мети та умов її досягнення);
- 3) як перлокутивний акт (у відношенні до своїх результатів) [10, 93].

Дж. Остін виділяє два типи МА: констатуючі (повідомлення про якусь подію, вчинок) та перформативні (рівносильні власне вчинкам, тобто вимовлення фрази співпадає із здійсненням власне вчинку). У найбільш відомих класифікаціях МА враховуються, перш за все, ознаки ілокутивного акту (ІА). Зараз існує декілька класифікацій МА, перша з яких належить Дж. Остіну. Він вважає, що для встановлення суті ілокуції, необхідно класифікувати ілокутивні дієслова, тобто ті дієслова, які означають дію і можуть використовуватися для експлікації сили висловлювання. Дж. Остін виділяє п'ять класів таких дієслів: вердиктиви, екзерситиви, комісиви, бехабитиви та експозитиви [10, 118–128].

Дж. Серль, критикуючи класифікацію Дж. Остіна, вказав на неправомірність змішування ІА, котрі є реальністю мовного спілкування і не залежать від конкретної мови, та ілокутивних дієслів, які є специфічним відображенням цієї реальності в системі лексики конкретної мови. Дж. Серль виділяє такі ІА: репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви та декларації [11, 180–192].

Д. Вундерліх розрізняє вісім ілокутивних типів висловлювання: директиви, комісиви, еротетиви, репрезентативи, сатисфактиви, ретрактиви, декларації та вокативи [9, 141–142].

У класифікації Г.Г. Почепцова ІА – це прагматичні типи речення. Він виділяє п'ять типів: констативи, промісиви і менасиви, перформативи, директиви та квеситиви [5, 271–278].

Враховуючи позитивну прагматичну спрямованість РЗ та можливість використання їх як тих чи інших ІА та проаналізувавши вищевказані класифікації, можна зробити висновок, що РЗ у термінах лінгвопрагматики можуть бути представлені як:

1. РЗ-констативи, комунікативно-інтенціональний зміст яких базується на твердженнях, констатаціях, виражених як експліцитно, так і імпліцитно. Такі РЗ виконують інформативну функцію, тобто дають пряму або непряму інформацію про товар, що рекламується. Наприклад, *Stella* < букв. зірка > – ляльки; *Airfix* – дитячі конструктори виробництва компанії "Ерфікс індастріз" (*Airfix Industries*); *Animal, Vegetable or Mineral* < букв. тварина, рослина або мінерал > – дитяча гра; *Bird's* – назва різних молочних продуктів, а також бакалійних товарів; *Hillman* – марка легкового автомобіля середньої потужності компанії "Крайслер Ю.К." (*Chrysler U.K.*).

РЗ-констативи підкреслюють (часто в емоційній формі) якусь характерну ознаку товару, яка свідчить про здатність задовольнити певні потреби людей. Наприклад, *Speedi-pak* < *Speedy-pak* – паперовий мішок для упаковки килимів; *Speedmaster* – апарат для фасування товарів; *Redipak* < від *англ. ready* – легкий, моторний, жвавий + *pack* – пакунок, пакет > – міксер промислового призначення; *Speedpak* < *Speedpack* – вага (характерною ознакою цих товарів, на яку вказується у РЗ, є "швидкість використання"); *Freshpack* – виноградний сік (характерна ознака "свіжість"); *Elasto-pak* < від *англ. elastic* – еластичний + *pack* – пакунок, пакет > – пластмасова шівка для упаковки (характерна ознака "еластичність").

2. РЗ-директиви, ілокутивна спрямованість яких полягає в тому, щоб спонукати адресата до дії. Наприклад, *Ready Steady Go* < букв. на старт, увага, марш > – бюстгальтери; *Kiss Me* < букв. поцілуй мене > – блузки. РЗ-директиви, виконуючи спонукальну функцію, можуть бути як "скромними" запрошеннями, проханнями (коли мовець запрошує здійснити ту чи іншу дію), так і наполяганнями (коли мовець наполягає на здійсненні тієї чи іншої дії). Важливим тут є використання інтонації як одного з просодичних засобів. Крім цього, у РЗ-директивах може міститися натяк на дію, котру необхідно здійснити за допомогою даного товару. Наприклад, *Swimaster* < від *англ. swim* – плавати + *master* – майстер > – акваланги, ласті; *Testmaster* < від *англ. test* – тестувати + *master* – майстер > – тестувальні машини для навчальних закладів; *Respack* < від *англ. rescue* – рятувати, визволяти + *pack* – пакунок, пакет > – надувне рятувальне пристосування; *Vapopak* < від *англ. vapor, vapour* – випаровуватися + *pack* – пакунок, пакет > – прокладка для зволоження та випаровування.

3. РЗ-промісиви. Це так звані РЗ-обіцянки. Виконуючи стимулюючу функцію, вони обіцяють адресату певну винагороду, користь, а також показують перевагу товару, що рекламується, над іншими подібними товарами. Наприклад, *Tide* – пральний порошок американської компанії "Проктор енд Гамбл" (*Proctor and Gamble*); *First Lady* < букв. перша леді > – бюстгальтер; *Fiesta* < букв. свято > – дезінфікуючий засіб; *Dria-matic* < *Drier-matic* – пристосування для сушіння білизни; *Brush-on Peel-off Mask* < букв. доторкнися пензликом і злущування шкіри приховано > – косметичний засіб. У РЗ-промісивах мовець виступає як гарант реалізації обіцяного.

4. РЗ-експресиви. Ілокутивна мета цих РЗ-створити необхідну психологічну атмосферу у зв'язку з даним товаром. Якщо функції емоційно-оцінювальних засобів пов'язані із необхідністю створити позитивне ставлення до рекламованого товару, то функції експресивних засобів пов'язані з необхідністю активізації уваги та зацікавленості адресата [7, 100].

Існують різноманітні джерела творення експресії в рекламі. Це, перш за все, фонетичні стилістичні засоби, як: **повтор** (*Bonio* – галети для собак, які мають форму кісток; *Oxo* – бульйонні кубики виробництва компанії "Брук бонд оксо лімітед" (*Brooke Bond Oxo Ltd*)); **асонанс**, який тісно пов'язаний з попереднім засобом (*Kleen-E-Ze* – щітки, швабри однойменної компанії; *Tricity* < від *electricity* – електрика > – побутові електроприлади та холодильники концерну "Торн електрикал індастріз" (*Thorn Electrical Industries*)); **алітерація** (*Kit-E-Kat* – м'ясні консерви для кішок виробництва компанії "Петфудз" (*Petfoods*); *Teley Tea* – спеціалізована фірма по імпорту і розфасовці чаю та кави); **ритм** (*Daylay* < від *day* – день + *lay* – класти яйця, нестися > – курячі яйця компанії "Іствуд" (*Eastwood*); *Identikit* < від *identification kit* – розпізнавальний комплект > – комплект типових рис, з яких можна

скласти портрет-робот злочинця); **рима** (*Handy Andies* – паперові носові хусточки компанії "Боуотер-Скотт корпорейшн" (*Bowater-Scott Corporation*); *Tia Maria* – кофейний лікер).

Також використовуються різні лексичні стилістичні засоби, такі як: **гіпербола** (*Magicote* – фарби та лакофарбові вироби компанії "Берджер, Дженсон енд Ніколсон" (*Berger, Jenson & Nicholson*); *Wonderloaf* – хліб виробництва компанії "Уондер бейкінг" (*Wonder Baking*)); **каламбур** (*Quink* – чорнило для авторучок компанії "Паркер пен компані" (*Parker Pen Company*); *Smash* – концентрат картопляного пюре); **персоніфікація** (*Gazelle* – модель легкового автомобіля середньої потужності марки "Зінгер" (*Singer*); *Knitmaster* – трикотажна машина однойменної фірми); **метафора** (*Lifebuoy* < *буке.* рятувальний буй > – сорт мила концерну "Юнілевер" (*Unilever*); *Whirlwind* (*буке.* вихор) – вертоліт); **метонімія** (*Cheeselet* – сухе печиво з сиром; *Trill* – корм для птахів виробництва компанії "Петфудз" (*Petfoods*)); **алюзія** (*Cutty Sark* < по прізвиську відьми в поемі Р.Бернса "Тем О'Шентер" > – шотландке віскі; *Rob Roy* < по імені героя однойменного роману Вальтера Скотта > – дитячий одяг компанії "Роброй" (*Robroy*)).

Експресія може створюватися шляхом обігрування РЗ. Наприклад, у РС *Take Aim against cavities!* використовується каламбур, на основі двох омонімів: перше слово *Aim* – назва зубної пасти – вжите у вільному словосполученні *take Aim* (купуйте зубну пасту *Aim*); друге слово *aim* (мета, ціль) вживається у ФО *take aim* (прицілюватися). Оклична, піднесена інтонація надає даному РЗ у поєднанні з РС більше емотивності. РЗ-експресиви виконують експресивно – оцінювальну функцію

5. РЗ-декларації, виконуючи селективно-направляючу функцію, вказують на призначений товар, тобто на власне адресата, на проблему, яку можна вирішити за допомогою рекламованого товару, містять звернення до адресата. Наприклад, *Family-pak* – паперові чашки та тарілки; *Family Circle* < *буке.* сімейне коло > – щомісячний ілюстрований журнал для жінок; *Drinkmaster* – міксер для приготування напоїв; *Tuffgard* < *Toughguard* – захисний одяг.

6. РЗ-квеситиви – це РЗ-питання у традиційному розумінні. Сюди належать такі РЗ, як *What's On in London* < *буке.* що йде в Лондоні > – рекламний щотижневик; *What's My Line* < *буке.* відгадай, хто я > – дитяча гра. РЗ-квеситиви виконують спонукальну функцію, і це зближує їх з РЗ-директивами. Спільним з РЗ-директивами є те, що обидва ці типи призначені для того, щоб викликати дію адресата. Відмінність полягає у тому, що для РЗ-директивів – це будь-які дії, а для РЗ-квеситивів – це переважно мовленнєві дії. РЗ-квеситиви зумовлені відсутністю певної інформації в адресата. Їм, безперечно, притаманна певна структура питальності.

7. РЗ-вокативи, які виконують апелятивну функцію, являють собою виклики, заклики. Наприклад, *Spring Forever* < *буке.* весна назавжди > – духи; *Good Year* < *буке.* добрий рік > – взуття; *Welcome Pierron* < *буке.* ласкаво просимо, П'єррон > – дитячий одяг.

Інформацію, яку передають РТ, І.В. Гріхілес поділяє на три типи: смислову /об'єктивну/; естетичну /експресивну/; прескриптивну [4, 4–5]. В основі створення РТ є фактори, які забезпечують передачу цих трьох типів інформації.

Скористаємося запропонованою Ч. Моррісом класифікацією мовних знаків, прагматичне використання яких характерно для текстів впливу. За цією класифікацією, у текстах наявні :

- 1) десигнатори (Д) – знаки, які допомагають інформувати;
- 2) апрейзори (А) – знаки, які допомагають оцінювати;
- 3) прескриптори (П) – знаки, які допомагають викликати відповідні реакції;
- 4) форматори (Ф) – знаки-зв'язки, які мають для РТ допоміжне значення.

І.В. Гріхілес додає до них контактори (К) – знаки, які допомагають встановити контакт між рекламодавцем та реципієнтом. Називаючи їх прагматичними знаками та вбачаючи функціональну тотожність між ними та синтаксичними одиницями, які складають РТ, вона ділить їх на 5 типів прагматико-синтаксичних знаків (речень) у відповідності з їх прагматичними функціями:

- 1) десигнатори (містять об'єктивну інформацію і виконують інформаційну функцію);
- 2) апрейзори (виконують експресивну функцію, допомагають давати оцінку, формують позитивне ставлення до товару);
- 3) прескриптори (несуть навантаження директивності, спонукають до потрібної дії);

- 4) контактори (виконують контактовстановлюючу функцію, забезпечуючи таким чином вибірково адресність реклами);
 5) форматори (виконують текстоутворюючу функцію, являють собою логічні зв'язки, мета яких – підтримувати інтерес до наступної інформації) [4, 23].

Необхідно також відмітити два моменти: 1) усі ці співвідносні з прагматичними знаками функції можна зіставити з функціями РЗ із врахуванням цільових завдань на РВ; 2) усі ці функції розглядаються як прагматичні.

Цікавою є також спроба пов'язати дані прагматичні знаки із загально відомою моделлю впливу AIDA. Будь-який РТ можна створити за такою схемою: Д–А–П–Дія, де десигнатори спрямовані на привернення уваги, апрейзори – на забезпечення або підтримку інтересу, прескриптори – на стимулювання бажання [8, 176].

Таблиця 1

Співвідносність комунікативно-прагматичних факторів

№ п/п	Знаки	І.В. Гріліхес	О.О. Леонтьєв та ін.	У нас
1.	Десигнатори	Інформаційна	Увага	Розуміння /смилова інформація/
2.	Апрейзори	Експресивна	Інтерес	Інтерес /естетична інформація /
3.	Прескриптори	Директивна	Бажання	Дія
4.	Форматори	Текстоутворююча	—	Розуміння
5.	Контактори	Контактовстано- влююча	—	Увага /сприйняття/

Проаналізувавши співвідносність комунікативно-прагматичних факторів, ми можемо представити окремі типи РЗ як:

1. РЗ-десигнатори, які несуть інформаційне навантаження, передають смислову інформацію про товар, виконують інформаційну функцію. Наприклад, *Lexicon* – настільна гра в слова; *Mentholatum* – фірмова назва безпечливої мазі; *Milk Tray* – цукерки-асорті з молочного шоколаду компанії "Кадбері Шуепс" (*Cadbury Schweppes*); *Mobil Oil* – бензоколонки однойменної американської компанії; *Mothercare* < від *англ. mother* – мама + *care* – турбота, опіка > – фірмові магазини з товарами для дітей та вагітних жінок однойменної компанії; *Motor* – щотижневий журнал для автомобілістів; *Palmolive* – мило та інші парфюмерні товари американської компанії "Колгейт-Палмолів" (*Colgate-Palmolive*); *Rice Krispies* – рисові пластівці американської компанії "Келлог" (*Kellogg*); *Shredded Wheat* < *букв. пшеничні джгутики* > – тонка кручена пшенична соломка виробництва компанії "Набіско" (*Nabisco*).

2. РЗ-апрейзори, які містять естетичну інформацію, допомагають оцінювати, формують позитивне ставлення до товару, виконують експресивно-оцінювальну функцію. Наприклад, *Lifebuoy* < *букв. рятувальний буй* > – сорт мила концерну "Юнілевер" (*Unilever*); *Lifeguard* – дезинфікуючий засіб компанії "Аспро-Ніколас" (*Aspro-Nicholas*); *Long Life* < *букв. довге життя* > – світле пиво компанії "Інд Коуп" (*Ind Coope*); *Magic Marker* – маркувальний олівець типу "Фломастер" (*Flo-Master*) компанії "Генрі Стівенз" (*Henry C. Stephens*).

3. РЗ-прескриптори, які допомагають викликати відповідну реакцію, спонукають до дії, виконують спонукальну функцію. Наприклад, *Celebrate* – жіночий дезодорант; *Underline* – бюстгальтери; *Evoke* – духи.

4. РЗ-форматори, тобто такі РЗ, які виконують текстоутворюючу функцію, виступаючи у ролі РС, заголовка чи міні-тексту. Наприклад, *State Express* – цигарки компанії "Бритіш – американ тобакко" (*British-American Tobacco*); *St Margaret* – трикотажні вироби компанії "Н. Кора" (Сент-Маргарет) (*N. Corah (St Margaret)*); *Young Vision* – бюстгальтери; *Rhapsody in Blue* – духи; *Glance* – духи; *Philip Morris* – цигарки; *Sun Valley* – духи.

5. РЗ-контактори, які допомагають встановити контакт між комунікантами, забезпечують вибіркову адресність реклами, виконують контактостановлюючу та селективно-направляючу функції. Наприклад, *Family-gard* < *family-guard* – "вічко" для входних дверей; *Callmaster* – автовідповідач (автомат, який відповідає на телефонний дзвінок); *Glassmaster* – машина для миття скляних виробів.

Таким чином, комунікативно-функціональні аспекти РЗ позначаються не лише на структурних, а й на лінгвопрагматичних особливостях РЗ. Досліджуючи лінгвопрагматичні аспекти РЗ, можна зробити висновок про те, що функція рекламного впливу, перш за все, проявляється у використанні в РЗ різних психолінгвістичних факторів рекламного впливу, що в майбутньому дасть можливість розробити певну типологію РЗ згідно з використовуваними прагмемами. На семантичному рівні це, безумовно, конотативний компонент внутрішньої структури РЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Прагматическая информация для толкового словаря // Прагматика и проблемы интенциональности – М., 1998. – С. 5.
2. Баркова Л.А. Прагматический аспект использования фразеологизмов в рекламных текстах: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т ин. яз. им. Мориса Тореза. – М., 1983. – 24 с.
3. Бессмертная Н.В. К вопросу о типологии текста // Лингвистика текста и обучение иностранным языкам. – К., 1978. – С. 48–55.
4. Грилихес И.В. Прагматические и лексико-синтаксические особенности рекламных текстов: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 – К., 1978. – 26 с.
5. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М., 1981. – 285 с.
6. Киселева Л.А. Вопросы теории речевого воздействия. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. – 160 с.
7. Лебедева Л.В. Особенности функционирования языка в печатной рекламе: Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1981. – 255 с.
8. Леонтьев А.А., Шахнарович А.М., Сорокин Ю.А. Психологические аспекты восприятия рекламы и пути повышения ее эффективности // Общая и прикладная психолінгвістика. – М.: АН СССР, Ин-т языкознания, 1973. – С. 173–184.
9. Михайленко В.А. Цитация и структура предложения // Прагматика и семантика синтаксических единиц. – Калинин, 1984. – С. 141–147.
10. Остин Дж.Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17: Теория речевых актов. – М.: Прогресс. – 1986. – С. 22–129.
11. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17: Теория речевых актов. – М., 1986. – С. 170–194.
12. Солошенко А.Д. Коммуникативно-прагматические аспекты рекламного слогана в рамках модели рекламного воздействия (на материале американской бытовой рекламы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Львовский ордена Ленина гос. ун-т им. И. Франко. – Львов, 1990. – 17 с.
13. Струк Т.М. Взаемодіюшення семантичної та прагматичної структур висловлення // Іноземна філологія. – 1992. – № 103. – Львів: Світ. – С. 3–8.
14. Черепанова И.Ю. Прагматика суггестивных текстов // Лингвистическая семантика и прагматика. Материалы V научной конференции по проблемам семантических исследований 14–17 мая 1991 г. – Москва – Харьков, 1991. – С. 27–28.

Вікторія Львовська

КОМУНІКАТИВНА ЗНАЧУЩІСТЬ ПОГЛЯДУ ЯК НЕВЕРБАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА КОМУНІКАЦІЇ (на матеріалі англomовних текстів)

Для кожної людини мовленнєве спілкування виявляється звичним і природним процесом незалежно від того, бере він участь в ньому сам чи спостерігає процес збоку. Проте, мовленнєве спілкування включає в себе не тільки мову, але й людське суспільство зі своїми правилами мовленнєвої поведінки, конкретних комунікантів, враховуючи їх соціальні й індивідуальні

особливості та екстралінгвістичний світ [1, 3–4]. Взаємодія цих факторів створює реальну картину співвіднесення вербальних та невербальних компонентів комунікації.

Невербальні засоби комунікації, які становлять собою біологічно й фізіологічно зумовлену невід'ємну частину мовленнєвого спілкування, стають виразником емоційного стану співрозмовників, приймають на себе навантаження як інформаційного, так і прагматичного плану, а також здебільшого істотно впливають на породження і сприйняття висловлювання. Через те вони неминуче виявляються об'єктом лінгвістичного аналізу.

Огляд лінгвістичної літератури на цей час показує, що немає єдиної точки зору щодо класифікації невербальних компонентів комунікації. Так, в основу класифікації невербальних засобів покладені основні атрибути буття, матерії та засоби її існування: рух, час, простір. Звідси диференціація невербальних систем на кінесіку (пози, жести, рухи тіла, вирази обличчя, погляд), проксеміку, хронеміку, вокалізацію, використання дотиків, фізичні характеристики, артефакти [7; 8]. Слідом за В. Лабунською, виділяємо такі системи відображення, на основі яких відбувається поділ невербальних структур: акустична, оптична, тактильна й ольфакторна [2]. Таким чином, одним з підрозділів системи невербальних засобів є кінесика, яка визначається як діапазон рухів, що зорозово сприймається та виконує експресивно-регулятивну функцію в спілкуванні. В підсистемі кінесичних засобів, а конкретно – в мімічному підрозділі, виділяється спеціальний невербальний компонент "погляд".

У роботах лінгвістів та психологів погляд згадується як компонент кінесики і як психофізичний феномен, визначається його когнітивне навантаження і комунікативні функції, описується контакт очей та культурні відмінності у виразах обличчя та в поведінці очей, даються номінації погляду та їх тлумачення в російській мові [2; 3; 6; 7; 8]. Поява популярних праць з формування іміджу, з опанування специфічними особливостями ділового взаєморозуміння, в яких описуються також і сигнали очей, є показником актуальності та практичної значущості невербальної поведінки [4; 5].

Таким чином, результати попередніх досліджень невербальної поведінки підготували підставу для комплексного аналізу лексико-граматичних і прагматичних характеристик невербального компонента "погляд" в англomовному соціумі. Мета статті полягає в дослідженні психофізичних і комунікативних особливостей реалізації невербального компонента "погляд" в рамках системи невербальної поведінки в англomовному соціумі.

Для розуміння функціонування погляду в ході мовленнєвої взаємодії розглянемо фізіологічні характеристики цього невербального знака.

У самому словниковому визначенні слова "погляд" (look) можна виділити такі загальні ознаки: використання зору, напрямок, вираз [9, 523–524]. Таким чином, можна сказати, що робота очей – це дія, яка здійснюється певною частиною тіла, а саме – очима, й характеризується з точки зору напрямку й того враження, яке людина отримує від того, що бачить, що виражають очі.

Невербальний компонент "погляд" як поведінка очей передбачає наявність того, хто дивиться, і того, на кого дивляться та який прочитусь адресовану йому інформацію. У зв'язку з цим, дію очей можна визначити через поведінку одного партнера, головним чином, але який має певну залежність від іншого, та через активну участь обох партнерів. Так, поведінку очей можна розглядати і як однонаправлену дію (власне "погляд"), і як двонаправлену дію ("взаємний погляд").

Однонаправлений погляд включає в себе такі дії: погляд на партнера, погляд на обличчя партнера, погляд, спрямований в очі партнера. Наприклад,

Johnie Mae looked at me with suspicion. "When did you figure all that out?" [10, 58]

Her gaze returned to his face. Gone was the earlier playfulness. In its place was a look that bypassed her mind and spoke directly to her soul [11, 148].

He looked deeply into her eyes. "Danny, oh my beautiful Danny. The last thing in the world I want to do with you is fight." [11, 52]

Погляд як двонаправлена дія включає взаємний погляд (або взаємний погляд в обличчя) і контакт очей. Наприклад,

For a golden moment they looked at each other, and their eyes communicated their love, their need for each other, more profoundly than any words they might have spoken [11, 70–71].

She jerked her head up so that their gazes met. "You're Eagle Enterprises?" He nodded slowly [11, 26].

З усіх частин тіла, які використовуються для передачі інформації, очі постають найважливішою й найбільш пристосованою для передачі витончених нюансів. По очах можна зрозуміти емоційний стан людини. Так, мовний матеріал показує, що очі можуть бути проникливими (He watched me keenly, She looked at him very shrewdly), радісними (A slow gleam irradiated Cop's eye), а погляд несхвальним (Her glance became a frown) або байдужим (He looked up with heavy-eyed indifference). До цього часу немає повного пояснення того, як же досягається така широка різноманітність погляду та його мінливість при єдиній анатомічній будові очних яблук людини та оточуючих тканин. Фізіологічний погляд – це, по суті, комплекс, який включає стан зіниць очей, колір очей, блиск рогівки, положення брів, повік, лоба, а також тривалість самого зору та його спрямованість. У зв'язку з цим ми розрізняємо опис погляду в тексті як такого й погляду як комплексу.

Фізіологічні характеристики погляду, поєднуючись з характеристиками погляду як дії (наявність / відсутність, спрямованість, тривалість, статичність / динамічність), проявляються у виразі очей, який може виступати як маркер психічного стану людини, так і засіб виразу емоцій.

Оскільки погляд людини постає одним з компонентів експресивного репертуару (набору поз, жестів, інтонацій, мімічних масок, що використовуються в певному сполученні в різних ситуаціях спілкування), він "прочитується" в контексті з іншими виразними рухами, які впливають на частоту, інтенсивність і спрямованість погляду. Так і, як при награному виразі обличчя неузгодження між поглядом і виразом обличчя (усмішка й холодний погляд) створює враження нещирості, дисгармонії в поведінці людини [2, 24–25].

У спілкуванні обов'язково буде розгортатися пізнання однієї особистості іншою, буде проявлятися і змінюватися ставлення, мати місце звертання один до одного. Невербальна поведінка партнерів одночасно виступає як умова пізнання їх особистості, виникнення стосунків, як своєрідна форма звертання один до одного. Саме в спілкуванні яскраво проявляється індикативно-регулятивна функція невербальної поведінки особистості. Люди розрізняються характером і манерою спілкування в залежності від того, до якого типу вони відносяться. На підставі невербальної поведінки людини (під якою, слідом за В. Лабунською, розуміємо соціально й біологічно обумовлений спосіб організації засвоєних індивідом невербальних засобів спілкування, перетворених в індивідуальну, конкретно-чуттєву форму дії та вчинків) стає можливим виділити наступну типологію особистості: людина, яка воліє дивитися, слухати або торкатися. В залежності від домінування того чи іншого способу надходження й переробки інформації репрезентативні системи (сенсорні системи, через які суб'єкт сприймає і утилізує інформацію, що надходить із зовнішнього світу) можуть бути представлені такими видами: візуальна (що передбачає основне сприйняття через зорові образи), аудіальна (що передбачає домінування сприйняття через слухові враження) і кінестетична (сприйняття через тактильні відчуття). Так, в одних у мовленні переважають слова, які характеризують візуальну сторону переживаного, в інших – кінестетичну, в третіх – аудіальну. Це означає, що для однієї людини світ – це, насамперед, те, що він / вона може побачити, для іншої – певний емоційний настрій, а світ третьої наповнений звуками.

Характеристики цих людей дуже відмінні, але якщо у кожного розвинута лише одна з названих систем, то спілкування між ними нагадує розмову на різних мовах. При цьому самі вони і не підозрівають цього. Людина, яка воліє дивитися під час розмови на співрозмовника, викличе в останнього замішання, так само, як "слухач", який воліє при розмові дивитися в сторону, примусить людину, яка, передусім, дивиться в очі, відчутти себе незатишно. Правда, в житті "чисті" типи зустрічаються рідко, і тому взаєморозуміння між людьми в більшій чи меншій мірі ефективності все ж завжди можливе.

Для того, щоб міра такої ефективності була оптимальною, необхідно чітко уявляти, до якої з систем належить ваш співрозмовник. Основна репрезентативна система, якою людина користується найбільш часто, розпізнається за манерою жестикуляції та за словами, які описують той чи інший процес. Так, співрозмовники, які сприймають інформацію аудіально, найчастіше будуть вимовляти такі слова, як 'чути', 'звучати', 'голосний', 'скрипіти', 'кричати'

і т.д. Від людей, у яких переважає кінестетичний канал сприйняття, можна почути наступне: 'відчувати', 'доторкатися', 'теплий', 'м'який', 'хапати', 'важкий' і т.д. А в розмові зі "спостерігачем" можна помітити наступні описи: 'бачити', 'яскравий', 'виразно', 'миготіти', 'темний', 'ракурс', 'перспектива' і т.д. Для візуаліста характерна жестикуляція на рівні голови, шиї, плечей; для аудіаліста – на рівні грудної клітки (до пояса); для кінестетика – на рівні живота.

Провідна репрезентативна система відображає діяльність мозку у цей момент, у тотальній ситуації "тут і тепер". Для її визначення використовується спостереження за рухами очей, коли людина про щось думає. Рух очей в лівий верхній кут (з точки зору спостерігача) означає візуальне конструювання образу; в правий верхній кут означає те, що витягуються візуальні образи. Рух очей по горизонталі вліво – звуки або слова, що конструюються аудіально; по горизонталі вправо – звуки або слова, що згадуються. Рух очей в правій нижній кут також означає аудіальні уявлення. А рух очей в лівій нижній кут – кінестатичні уявлення [6, 484]. Кожний з цих рухів очей, які можна навіть не помітити, триває не більше долі секунди. Вони об'єднуються в серії, які складаються з декількох десятків найдрібніших рухів, що становить собою проблему відстежити кожну думку співрозмовника. Але стає можливим отримати інформацію про те, мислить людина зоровими образами, словами чи відчуттями, а також через який конкретно орган чуттів був сприйнятий конкретний образ. Таким чином, ми мали можливість роздивитися когнітивне навантаження невербального компонента "погляд".

За виразом очей оцінюється міра емоційного та психологічного настрою. Слухач виражає поглядом схвалення, дозвіл, захоплення, незгоду, заборону. Власне, очима можна виразити будь-яке почуття: печаль, гнів, захоплення, зневагу, ненависть та інші. Блиск та виразність погляду роблять очі важливими детекторами життєрадісності та дієздатності особистості. Емоційні нюанси помічаються ще по спрямованості та стабільності погляду. У людини в стані задумливості погляд спрямований у далечінь. Глибина сприйняття узгоджується з стійким поглядом в напрямку об'єкта, який вивчається. Здається типовим твердий погляд суб'єкта, який оцінює чи перевіряє який-небудь предмет. Спостереження в різних ситуаціях показують, що позитивні емоції супроводжуються зростанням кількості поглядів, і навпаки, негативні відчуття характеризуються відмовою дивитися на співрозмовника. Звідси виходить, що невербальний компонент "погляд" виконує експресивну функцію, яка включає індикацію актуального психічного стану особистості, наприклад, *Andrew turned to find the landlady at his elbow, watching him sideways, her eyes concerned, apprehensive. "I've heard you come in, Doctor. He's been like this all day. He's eaten nothing. I can't do a thing with him."* [12, 52], індикацію емоційного стану суб'єкта, наприклад, *"Doctor! Doctor Manson! I want you." Andrew swung round to see Mrs. Page sail out of the sitting-room, her face unusually pale, her black eyes sparking with some violent emotion. She came up to him. "Are you deaf? Didn't you hear me say I wanted you?"* [12, 90] та оцінку, наприклад, *Minni lacked Clara's pixie charm and regarded me with the hard eyes of a buyer at a horse auction* [10, 149].

Невербальному компоненту, який описується у цій статті, також властиво виконувати метакомунікативну функцію, яка відповідає ролі кінестетичних засобів як факторів, що організують безпосереднє спілкування.

Спілкування між людьми починається зі спілкування їх очей. Якщо в людини виникає бажання почати розмову, то він, насамперед, подивиться в обличчя можливого співрозмовнику, оскільки такий погляд – сигнал до встановлення безпосереднього контакту. Наприклад, *James Vane looked into his sister's face with tenderness. "I want you to come out with me for a walk Sibyl."* [14, 65].

Погляд також допомагає підтримувати при розмові контакт, наприклад, *"Harry," said Basil Hallward, looking him straight in the face, "every portrait that is painted with feeling is a portrait of the artist, not of the sitter"* [14, 11]. Поглядом як би компенсується дія факторів, які розділяють співрозмовників. Наприклад, чим далі знаходиться співрозмовник, тим більше ми схильні дивитися на нього. Чим ближче наш партнер по комунікації, тим менше нам потрібно дивитися йому прямо в очі, щоб не викликати в нього неприємного почуття. Таким чином, зростання відстані між партнерами компенсується зростанням частоти поглядів.

Погляд виконує при бесіді регулюючу функцію, супроводжуючи зміну комунікативних ролей в діалозі. Погляд того, хто говорить, в сторону іншого означає, що звертаються до останнього, при цьому погляд може супроводжуватися жестом або кивком голови. Мовець звичайно менше дивиться на партнера, ніж той, хто слухає. Це дає йому змогу більше концентруватися на змісті своїх висловлювань, наприклад, "... *Last summer, in Switzerland, he was quite well; but the winter before, when we were in Vienna, it was awful. He wouldn't let me come near him for days together. He hates to have me about when he's ill.*" *She glanced up for a moment, and, dropping her eyes again, went on: "He always used to send me off to a ball, or concert, or something, on one pretext or another, when he felt it coming on."* [13, 163] Навмисне відведення погляду має комунікативну функцію, яка полягає в інформуванні партнера про те, що адресат зайнятий процесом пошуку відповіді, що питаючий не повинен вважати мовчання нерозумінням питання або нездатністю адресата відповісти на нього. В іншому разі це може привести до припинення комунікації, наприклад, "*For the last time – are you going to give us 'stagnum certificate?'*" *Chenkin bawled. Andrew lost his temper. "No, I'm not", he shouted back. "And get out of here before I put you out". Ben looked as if he might wipe the floor with Andrew. Then his eyes dropped, he turned and walked out of the surgery* [12]. Погляд слухача в сторону мовця свідчить про увагу. Якщо слухач час від часу не спрямовує свій погляд на мовця, останній може вирішити, що його покинули слухати. Це також може визвати переривання комунікації. Приблизно за секунду до закінчення фрази мовець зупиняє свій погляд на слухачу, як би даючи сигнал про те, що він закінчує і тепер черга співрозмовника. В свою чергу, партнер, який бере слово, відводить очі.

Вище ми зупинилися лише на деяких психофізичних і функціональних характеристиках невербального компонента "погляд", який являє собою канал зв'язку між комунікантами в ході мовленнєвої взаємодії, знак емоційного та психічного стану людини, інструмент комунікації, виконуючий свої функції для отримання результату. В перспективі можливо описати прагматичні особливості мовних одиниць, що передають невербальний компонент "погляд" з позицій комунікативно-функціонального підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов В.В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1990. – 88 с.
2. Лабунская В.А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход). – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1986. – 136 с.
3. Махний Н.М. Фейсбилдинг, или кое-что о строительстве лица. – Чернигов: РИО комитета по делам печати и информации, 1995. – 200 с.
4. Паркинсон Дж. Люди сделают то, что нужно вам. – М.: Новости, 1996. – 160 с.
5. Пиз А. Язык телодвижений. – С.-Петербург: Издательский дом Гутенберг, 1997. – 248 с.
6. Щекын Г.В. Визуальная психодиагностика: познание людей по их внешности и поведению. – К.: МАУП, 1995. – 672 с.
7. Argyle M. Non-verbal Communication in Human Social Interaction // Non-verbal Communication by R. Hinde. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1972. – P. 243–268.
8. Gamble T.K., Gamble M. Communication Works. – N.-Y.: Random House, 1987. – 440 p.
9. The Oxford Dictionary Of Current English / Edited by Della Thompson. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 1080 p.
10. Angelou M. Gather together in my name. – London: Virago Press Limited, 1985. – 214 p.
11. Bockoven G. Tracings on a window. – Ontario: Harlequin Books. – 249 p.
12. Cronin A.J. The Citadel. – М.: Foreign Languages Publishing House, 1957. – 450 p.
13. Voynich E.L. The Gadfly. – М.: Foreign Languages Publishing House, 1954. – 331 p.
14. Wild O. The picture of Dorian Gray. – К.: Dnipro Publishers, 1978. – 231 p.

СЦЕНИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ДІЇ ДІЄСЛОВА "CONFIRM"

Дослідження дієслів актів мовлення є важливим аспектом комунікативно-орієнтованого вивчення мовленнєвої діяльності, оскільки дієслово як частина мовлення є основним носієм ілокутивної сили, індикатором мовленнєвої дії суб'єкта.

Існує думка, що деякі ілокутивні дієслова можуть мати по декілька сем, які характеризують різні типи ілокутивних актів. Така поліілокутивність є мовним явищем, тобто віртуально закріплена в глибинній структурі дієслова. В процесі мовленнєвої діяльності згідно з комунікативною інтенцією адресанта відбувається відбір потрібної ілокутивної семи, яка, реалізуючись в мовленні одночасно з локутивною, визначає прагматичний тип мовленнєвого акту. Набір ілокутивних сем поліілокутивного дієслова постійно закріплений в мові, а в мовленні тільки відбирається з цього набору потрібна сема [1, 66].

Під час прагмасемантичного аналізу поліілокутивних дієслів мовленнєвої діяльності можливе виділення групи дієслів із загальним значенням комісивності. Названу групу позначимо як комісивні поліілокутивні дієслова, які крім обов'язкової ілокутивної семи, що характеризує прагматичне значення комісивності, поєднують в собі й інші поліілокутивні семи, наприклад, асертивну, декларативну, директивну. Мова йде про такі поліілокутивні дієслова, як *agree, assure, confirm, declare, reaffirm, propose* тощо, загальним компонентом для яких виступає прийняття адресантом на себе зобов'язань у відношенні до своїх майбутніх дій, репрезентованих пропозиційним змістом, що характеризується інтенціональністю на орієнтацією на суб'єкт [2, 18].

При розгляданні особливостей комісивних поліілокутивних дієслів, побудованих на виділенні найменших одиниць змісту в термінах ілокутивних актів, нами використовувались прагмасемантичні компоненти аналізу, розроблені Дж. Лічем:

- 1) часове протиставлення (передування чи слідування дії за мовленнєвим актом);
- 2) орієнтація на адресанта / адресата;
- 3) умови вибору (*conditional / unconditional*);
- 4) витрата / користь для адресанта / адресата (*cost / benefit*);
- 5) психологічний стан комунікантів [3, 217–218].

Сцени дії комісивних поліілокутивних дієслів визначаються не тільки на основі компонентного (семного) аналізу, але і при використанні широкого контексту, що включає розуміння структури дискурсу, соціальні відносини адресанта / адресата, їх роль, функції, властивості, тобто розробляється комплексна взаємозалежність граматичної форми та ситуації висловлювання.

Отже, роблячи аналіз фактичного матеріалу інституційної комунікації, можемо виявити наступні лінгвістичні дії "*confirm*".

Confirm 1. Комісивне значення

/1/ International Bank for Reconstruction and Development

Dear sirs, Re: Loan № 523 ET

With reference to section 5,10 of the Loan Agreement (Fourth Highway Project) of even date between us, we confirm that we will retain Public Administration Service (PAS) of Chicago, a firm of Management Consultations in accordance with terms and conditions acceptable to You for the implementation of the recommendations concerning the management, administrative and technical functions of the Imperial Highway Authority as set forth in the PAS Report dated 7 October 1966.

/Treaty Series, vol. 876, p. 26./

/2/ African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources

We, the Heads of State and Government of Independent African States, fully conscious that soil, water, flora and faunal resources constitute a capital of vital importance to mankind, confirm, that it is our duty to harness the natural and human resources of our continent for the total advancement of our peoples in spheres of human endeavour convinced that one of the most appropriate means of achieving this is to bring into force a convention.

We, the Heads of State and Government of Independent African States assembled at Algiers, Algeria, on 15th September 1968 have signed this Convention.

Прагмасинтаксичні особливості confirm 1

Синтаксичні структури висловлювань, які включають **confirm 1** в ролі перформативного дієслова, що передає комісивну ілокутивну силу, можуть бути представлені наступним чином:

S + PV + that – clause (1);

S + (NP) + PV + that – clause (2).

Синтаксична форма **confirm 2** в інституційній сфері спілкування співвідноситься тільки з додатковими підрядними реченнями, тобто перформативна частина **confirm 1** сполучена з пропозиційною частиною за допомогою сполучника **that**, який вводить пропозицію в повному складі, а саме: пропозиція представлена двома складовими – підметом та присудком /1/. Дія перформативної частини **We confirm** та дія пропозиційної **We will retain** виконується одним і тим самим суб'єктом – колективним адресатом "We". [4, 11]. Дієслово **will** виражає намір мовців стосовно виконання їх дій в майбутньому, а саме, підтримки суспільно-адміністративної служби в Чикаго відповідно до угоди № 523 FT.

В другому випадку /2/ пропозиційна частина представлена в згорненому вигляді [5, 161], оскільки виражається тільки інфінітивом **to harness**.

Аналіз фактичного матеріалу дає можливість встановити деякі закономірності щодо сполучення різних перформативних дієслів з різними типами пропозицій.

	Повна пропозиція	Згорнена пропозиція		
		іменник	інфінітив	герундій
declare 1	+			
agree 1			+	
<u>confirm 1</u>	+		+	
assure 1	+		+	

Таким чином, перформативи **declare 1**, **confirm 1**, передаючи ілокутивну силу комісивності у висловлюваннях інституційної комунікації, виключно сполучаються з повною пропозицією та з інфінітивом згорненої пропозиції. Дієслово **agree 1** співвідноситься тільки з інфінітивом. Абсолютно відсутнє поєднання даних дієслів з іменниками в пропозиційній частині висловлювань, що і підтверджує їх принципово неперехідний характер.

Дейктичні показники, що виявляють просторове та часове становище мовця щодо ситуацій, про які йдеться у висловлюваннях (1, 2), можуть бути розміщені на осі

"Mu – зараз – тут" [6, 29],

тобто на осі колективного адресанта (2) – глав держав та урядів Незалежних Африканських країн. Подане висловлювання – конвенція функціонує як комісивне, а його макропропозиція, включаючи пропозиційний зміст та прагматичну доміную, може бути представлена:

We, the Heads of State and Government of Independent African States confirm

прагматична доміную

that it is our duty to harness the natural and human resources

пропозиційна частина висловлювання.

Уявляється, що поєднання дейктичних показників правої (пропозиційної) та лівої (прагматичної) частин макропропозиції мають суттєве значення для віднесення подібного висловлювання до комісивного типу, оскільки дана конвенція денотативно відноситься до майбутнього часу. Важливим свідченням комісивності висловлювання (2) є той факт, що його невербальна ситуація співвідноситься з майбутнім, а вербальна – з теперішнім, тобто наявний характерний для перформативів часовий розрив [7, 85].

Отже, макропропозиція висловлювання може бути представлена

We, V perf. (= confirm) that

Ind. Inf.: present – denotative time: future.

Прагмасемантичні особливості confirm 1

Важливим прагмасемантичним компонентом, який відрізняє поліілокутивні комісивні дієслова мовленнєвої діяльності **agree**, **assure**, **confirm**, **declare**, **reaffirm**, **propose**, що передають

загальну ілокутивну силу комісивності від інших прагматичних типів мовленнєвих актів, є часове протиставлення.

Так, *confirm 1*, виражаючи комісивну ілокутивну силу, передбачає виконання дій в майбутньому часі. Дієслово *confirm 1* можна класифікувати як адресантно-орієнтоване, оскільки мовець – особа, яка бере участь у події як діяч. *Confirm 1* передбачає безумовне виконання дії і в цьому його подібність до *declare 1*. Мається на увазі, що глави Незалежних африканських держав, підписавши конвенцію про збереження природних ресурсів (2), дають згоду на виконання всіх зобов'язань щодо даного акту міжнародного права.

Отже, *confirm 1* має соціальну природу вживання та функціонування, оскільки повністю підпорядковується законам інституційної комунікації.

Відповідно до "Random House Dictionary" [8] "*confirm*" означає "to make valid or binding by some formal or legal act; sanction; ratify; to confirm an agreement, treaty, appointment etc."

Прагматична категорія витрата/користь (cost/benefit) для адресанта дає змогу визначити, бажане чи небажане виконання тієї чи іншої дії. Так, наприклад, підписавши конвенцію щодо збереження природних ресурсів, адресант, незважаючи на те, що бере на себе зобов'язання, є, на нашу думку, у вигідному становищі: зобов'язуючи себе до виконання будь-якої дії, отримує або моральну, або матеріальну винагороду.

Confirm 2. Асертивне значення

/3/ Her Majesty's Ambassador at Quito the Minister for Foreign Affairs of Ecuador
British Embassy
Quito

1 December 1978

Your Excellency,

I confirm, that the Government of the United Kingdom agree to increase the amount intended to be made available in the Loan to a sum not exceeding & 5,100,000.

/Treaty Series, vol. 1198, p. 407./

Прагматичні особливості Confirm 2

Висловлювання, які містять *confirm 2* в якості індикатора асертивної ілокутивної сили, представлені наступною синтаксичною структурою:

S + PV + that – clause (3).

Confirm 2 оформляє висловлювання, включаючи додаткові підрядні речення, пропозиційна частина яких представлена в повному вигляді, тобто наявністю підмета та присудка. Слід відмітити, що дія перформативного дієслова *I confirm* і дія пропозиційної частини *the Government of the United Kingdom agree...* виконується різними суб'єктами.

Ілокутивна направленість *confirm 2*, як випливає з прикладу (3), в тому, щоб зафіксувати відповідальність мовця за повідомлення про якийсь стан в інституційній сфері спілкування, яка пропонує обмін нотами між державами, суб'єктами ООН.

Confirm 2 часто вживається у дипломатичних листах, використовується в якості індикатора укладення міжнародних угод. Відповідно до Merriam–Webster (1971) "*to confirm*" означає "to make firm; strengthen in resolution; to give formal acknowledgement".

Таким чином, проведений аналіз дієслова "*confirm*" на основі виділення найменших компонентів змісту в прагматичному аспекті дозволяє уточнити типологію ілокутивних актів. Однак аналіз функціонування ілокутивних дієслів в прагматичному контексті є, як правило, недостатньою умовою для розуміння висловлювання. Кінцеве визначення характеру мовленнєвого акту відбувається вже після інтерпретації прагматичного контексту в термінах категорій когнітивної семантики, що дає можливість формулювати правила розуміння певного типу дискурсу та прогнозувати дії в різних предметних ситуаціях.

Основною ланкою зв'язків в загальній системі соціального пізнання дискурсу інституційних відносин є:

- інституційний контекст (декларація, конвенція, пакт, контракт тощо);
- структура інституційного тексту та побудова моделі відповідного тексту (тип соціальної ситуації, фрейм, конвенційні норми);

- внутрішньо-інституційна діяльність соціальних суб'єктів (функції, властивості, позиції);

- зовнішні цілі та діяльність інституцій ООН.

Запропонований спосіб інтерпретації контексту в сфері міжнародного права є виправданим у зв'язку з інтенсивною розробкою загальної теорії мовної діяльності з урахуванням соціокультурних, когнітивних та прагматичних аспектів та може бути використаним для аналізу інших типів дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максимов С.Е. Прагматическая доминанта текста и дейксис // Высказывание и дискурс в прагматическом аспекте. – Киев, 1989. – С. 63–68.
2. Никифорова Р.В. К вопросу о сложных речевых актах // Речевые акты в лингвистике и методике. – Пятигорск, 1986. – С. 159–165.
3. Почепцов Г.Г. Прагматический аспект изучения предложения // Иностр. яз. в школе. – 1975. – № 6. – С. 15–25.
4. Почепцов Г.Г. Слушатель и его роль в актах речевого общения // Языковое общение: Единицы и регулятивы // Сб. науч. тр. Калининского гос. ун-та. – Калинин, 1987. – С. 26–38.
5. Почепцов Г.Г. (мл.) Коммуникативные аспекты семантики. – Киев: Вища школа, 1987. – 131 с.
6. Hancher M. The classification of cooperative illocutionary acts // Language in Society. – 1979. – № 8. – P. 1–14.
7. Leech G. Principles of Pragmatics. London: Longman. – 250 p.
8. Random House Dictionary. – 1966.
9. Merriam-Webster's New International Dictionary of the English Language. – Springfield, Mass., 1971.

Михайло Попович

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ РЕФЕРЕНТНОГО ПОЗНАЧУВАНОВОГО

У наукових дослідженнях, присвячених проблемам мовного знака, усталилася думка, що референтом мовного знака є предмети (явища, події, факти, ситуації і тощо) об'єктивної дійсності, на які він вказує як комунікативна одиниця. Тому вважається, що мовний знак у своїй номінативній функції виражає ідеальну (денотативну) предметну віднесеність, а в предикативній функції – реальну (референтну) предметну віднесеність ([див.: 1; 18]).

Постулюючи тезу, що референція – це явище мовлення [1, 6; 11, 161; 13, 8; 25, 66], вчені досліджують проблему референції головним чином як певний комунікативний потенціал, закладений логікою мислення у семіотичному відношенні, що склалося між суб'єктами мовлення, мовними знаками та об'єктами реальної дійсності. Звідси першочерговий інтерес до умов здійснення референтних повідомлень, їх адекватної інтерпретації як у семантичному, так і в прагматичному відношеннях. Словом, комунікативний аспект проблеми референції є однією з основних тем наукових досліджень цього типу. Див., наприклад, праці Н.Д. Арутюнової [1], К.С. Доннелана [8], О. Дюкро [22], Л. Лінського [11], Е.В. Падучевої [13], Дж.Р. Сірля [25], П.Ф. Стросона [16] та ін.

У цьому науковому руслі значно менше уваги приділяється власне семіотичній природі самого референта, яким він є як об'єкт позначення, а також коли, за яких умов, цей об'єкт позначення може іменуватися референтом мовного знака. Торкаючись цього питання, Е. Бенвеніст писав: "Кожне висловлювання і кожен елемент висловлювання наділений референцією", а "сказати, який референт, описати і охарактеризувати його, – застерігає вчений, – це інше, іноді дуже складне завдання, яке не має нічого спільного з вільним володінням мовою" [21, 128].

Складність цього завдання виявляється уже при першому наближенні до цієї проблеми – при спробі відповісти на питання, що являє собою референт мовного знака, чи є він взагалі лінгвістичним явищем, а якщо так, то яка його семіотична природа. Обсяг висловлених з цього приводу різноманітних думок надзвичайно великий. Щоб переконатися у цьому, достатньо порівняти декілька визначень поняття "референт". Див., наприклад:

1. "Не вдаючись у філософські тонкощі, я буду вважати, що референтом є те уявлення, для вираження якого використовується ім'я" [20, 279].

2. Референт – це "об'єкт або прояв видимого світу, до якого відсилає лінгвістична форма" [26, 284].

3. Референт – це "об'єкт позамовної дійсності, який має на увазі мовець, висловлюючи даний мовний відрізок" [10, 410].

Немає потреби робити докладний науковий аналіз цих майже навмання вибраних визначень, щоб пересвідчитися в тому, що кожне з них тлумачить сутність "референта" по-різному. Так, у першому визначенні референтом мовної одиниці вважається тільки певне суб'єктивне уявлення мовців про предметний світ. Тобто мається на увазі відтворений у свідомості мовців чуттєво-споглядальний образ предметів чи явищ, про які говориться.

Зовсім інше розуміння природи референта у двох інших визначеннях. Тут, як бачимо, головна увага акцентується на матеріальному аспекті об'єктів референції, на їх реальній сутності. Однак вони не тотожні у понятійному відношенні. У другому визначенні автор наголошує на думці, що референтними можуть бути тільки ті об'єкти реального світу, які фіксуються органами чуттів, чого немає у третьому з цитованих визначень.

Само собою зрозуміло, що семіотична оцінка будь-якої мовної одиниці в понятійному контексті наведених вище визначень буде не тільки різною, але й взаємовиключаючою. Так, якщо виходити із змісту першого визначення, то позначуване номінативних одиниць у висловленні "*Le blé nourrit l'homme, mais l'homme a son tour sauve le blé dont il engrange la semence*" (Saint-Exupéry, *Pilote de guerre*) можна вважати референтним, оскільки кожен з нас добре собі уявляє, що таке "збіжжя", "людина" чи "насіння". Проте подібний висновок виявиться зовсім неправильним, якщо ми оцінюватимемо семіотичний статус цих же номінативних одиниць з точки зору двох інших тлумачень референта.

У зв'язку з цим, виникає необхідність з'ясувати, в яких випадках позначуване мовного знака може вважатися референтом і якими функціонально-семантичними ознаками він повинен характеризуватися при цьому.

Це питання широко обговорюють учені різних наукових галузей: логіки, філософи, мовознавці. Проте найвагомійший внесок у його висвітлення зробили дослідження К.С. Доннелана [8], Л. Лінського [11], Б. Рассела [15], Дж.Р.Сірля [25], П.Ф.Стросона [16].

Систематизуючи думки, висловлені цими та іншими видатними ученими стосовно вказаного питання, спробуємо з'ясувати основні категоріальні ознаки поняття "референт".

1. Абсолютна більшість мовознавців, які досліджують проблему референції, сходяться на тому, що референт мовного знака – це предмети (явища, факти, події, ситуації і т.д.) позамовної дійсності, які є об'єктом позначення: "Всяке ім'я (найрізноманітніші за формою вирази типу **Петро, ця книга, вечірня зірка**) має своїм завданням позначати референт, об'єкт реальної дійсності, відмінний від нього" [22, 27].

Автором даного тлумачення сутності референта є О. Дюкро, але його з повним правом можна адресувати і багатьом іншим вченим, які, якщо не брати до уваги деякі несуттєві деталі, дають аналогічні тлумачення (див., наприклад, [13, 3; 23, 12; 26, 13; та ін.]).

Незважаючи на велике поширення, дане розуміння референта потребує певної науково-методологічної корекції. Справа в тому, що предмет позначення як такий не може бути об'єктом вивчення лінгвістики. Отже, перед нами постає дилема: або відмовитися від цього поняття, як іноді пропонують мовознавці [6, 16], або ж надати йому іншого змісту, який би вводив його у компетенцію лінгвістики, робив би його об'єктом лінгвістичного аналізу. Ми схилиємося до другої альтернативи.

Твердячи, що референтом мовного знака є об'єктивно існуючі предмети та явища, вчені дуже спрощують реальну природу цього співвідношення. Адже між мовним знаком і предметним світом знаходиться мисляча людина, мовно-розумова діяльність якої опосередковує це відношення, визначає й регулює його конкретні прояви. Процес регулювання здійснюється через різні форми мислення, яке, як доводять і психологи [12; 17], і лінгвісти [5; 14], може здійснюватися у вигляді понять, образних уявлень та чуттєво-споглядальних відображень дійсності. Значить те, з чим безпосередньо співвідноситься мовний знак у момент мовлення, є не предмет чи явище дійсного світу у їх матеріальній сутності, а тільки їх чуттєво-

образне відображення у мозку суб'єкта мовлення. Отже, справжнім референтом мовного знака у предикативній функції є не реально існуючі у позамовній дійсності об'єкти, а їх суб'єктивні чуттєво-споглядальні образи, що виникають у мисленні людини в момент її взаємодії (у даному разі комунікативної взаємодії) з ними. "Не дійсність є змістом лінгвістичних елементів, а наша (існуюча у нашій пам'яті, у нашій свідомості) схема відображення дійсності", – пише, наприклад, А.О. Білецький у своїй статті "Знаковая теория языка" [3, 38].

Треба при цьому зазначити, що такий погляд на природу референта знака був започаткований одним з авторів теорії референції Г. Фреге, який вбачав у "денотаті знака річ, що дана нам у відчуттях" [19, 185].

Референт у такому розумінні нагадує фотографію предмета. Зображений тут предмет не є реально існуючим предметом у притаманних йому фізичних властивостях. Це тільки його зовнішній вигляд, причому далеко не повний. Фотопапір у цій аналогії відіграє приблизно ту ж саму роль, що і слово у мисленні, роль якого, якщо продовжити аналогію, виконує фотоплівка. Аналізуючи реакцію органів чуття людини, мислення "фотографує" їх у слові у формі чуттєво-споглядального образу. Цей образ і є істинним референтом слова (мовного знака). У такій інтерпретації референт стає повноправним елементом структури мовного знака – його позначуваням і, як наслідок, набуває статусу повноцінного лінгвістичного явища поряд із сигніфікатом (означуване) мовного знака та денотатом, які закріплюють у слові, відповідно, поняття про предмет та образне уявлення про нього¹.

2. Серед основних категоріальних ознак референта дослідники називають, у першу чергу, ту особливість, що предмети референції мають реальне існування. Див., наприклад, праці Н.Д. Арутюнової [1, 26], К.С. Доннелана [8, 143], Л. Лінського [11, 169], Е.В. Падучевої [13, 87], П.Ф. Стросона [16, 115] та ін. Дж.Р. Сірль іменує цю ознаку предмета референції "аксіомою існування" [25, 121].

"Аксіома існування" Сірля ґрунтується на декількох постулатах логіко-філософського змісту. По-перше, вона стосується як об'єктів реального світу, так і об'єктів мисленнєвого світу (*monde de fiction*), який втілюється в інтелектуальних витворах людини. На його думку, персонажі Діда Мороза та Шерлока Холмса мають такий же статус реального існування у літературній творчості, як і будь-який інший предмет реального світу. Референція до них, вважає Дж.Р. Сірль, не є контраргументом "аксіомі існування". Шерлок Холмс як людина не існує, але він "існує у світі вимислу" [25, 122]. Тому, робить висновок вчений, в акті мовлення, який стосується реальної дійсності, можна реферувати тільки до того, що існує, а в світі художнього вимислу можна реферувати до того, що існує у цьому світі, в тому числі і до реально існуючих предметів та явищ, про які там йдеться [25, 123]².

По-друге, те, до чого реферує мовна одиниця, не має, на думку Сірля, часових обмежень. Учений твердить: "Можна реферувати до того, що існувало, до того, що існуватиме, або до того, що існує у даний момент" [25, 121].

По-третє, оскільки "аксіома існування" відображає онтологічний стан людського буття, то вона не підлягає логічному запереченню. Сказати, що щось не існує, не означає, що воно насправді не існує. "Для того, щоб я міг заперечити існування чогось, воно повинно існувати" – твердить Дж.Р. Сірль [25, 121].

"Аксіома існування" у викладі Сірля висвітлює в основному онтологічний аспект проблеми референції, що, безперечно, недостатньо для розуміння лінгвістичної сутності

¹ Образне уявлення про предмет – це збережений і відтворений у мисленні чуттєво-споглядальний образ раніше сприйнятого предмета чи явища дійсності. На наш погляд, уявлення можна порівняти з малюнком предмета, виконаним "з пам'яті". До речі, на відмінність смислу й денотата (терміном "денотат" учений називає предмет позначення) від уявлення про предмет позначення вказував Г. Фреге [19, 185].

² У своїх міркуваннях Дж.Р. Сірль повторює думки Б. Рассела, який писав у праці "Дескрипції": "Твердити, що існування Гамлета у якомусь з світів, скажемо в уяві Шекспіра, таке ж реальне, як і існування Наполеона у звичайному світі, – означає навмисно вводити в оману інших або ж самому попадати у нечувану помилку. Існує тільки один світ – світ "реальності": фантазії Шекспіра є складовою частиною цього світу, і ті думки, які були у нього в той час, коли він писав "Гамлета", цілком реальні. Такі ж реальні і думки, що виникають у нас при читанні цієї п'єси" [15, 43–44].

референта, оскільки, як відомо, референція – це "функція намірів мовця" [9, 271]. Вона, уточнює зі свого боку Л. Лінський, "характеризує використання мови мовцем і не є властивістю виразів" [11, 161]. Тим більше, додамо від себе, вона не є властивістю позначуваних об'єктів реального світу. Тому цілком зрозуміло, що описати природу референта як мовного явища, не можливо без опори на гносеологічний фактор, тобто без врахування мисленнево-мовної діяльності людини. Маючи на увазі саме цей момент у дослідженні природи референта, Тайн А. ван Дейк пише: "Сам акт референції ґрунтується на нашому знанні про оточуючий світ: референтами нашого повідомлення можуть бути тільки такі об'єкти, про існування котрих (у даному світі) нам відомо" [7, 298].

Принцип "людського фактора", тобто усвідомлення мовцями того, що об'єкт референції повинен мати реальне існування у дійсному чи уявному світах, є основоположним у логіко-семантичних описах явища референції. Трактуючи його як "презумпцію поінформованості" [16, 110–111] або ж як "пресуппозицію чи імплікацію існування об'єкта" [8, 138], вчені вважають даний принцип необхідною методологічною передумовою подальшої конкретизації референта мовного знака, яка здійснюється шляхом його індивідуалізації та ідентифікації.

3. Важливою категоріальною ознакою референтного вживання мовної одиниці є те, що вона індивідуалізує предмет мовлення, виділяє його як окреме явище із множини йому подібних.

Референтне вживання мовних одиниць є, за словами К.С. Доннелана, "засіб забезпечити слухачеві можливість виділити – у реальній дійсності чи в думці – той об'єкт, про який йде мова" [8, 160].

Отже, референт – це чуттєво-споглядальний образ реально існуючого індивідуалізованого предмета мовлення.

Індивідуалізація – це мисленнева операція, яка дозволяє суб'єктам мовлення відмежувати один предмет чи явище від іншого. Вона може здійснюватися шляхом виявлення зовнішніх чи внутрішніх ознак предмета мовлення, шляхом визначення просторово-часових параметрів існування предмета або ж їх кількісної оцінки¹.

4. Ще однією категоріальною характеристикою референта є те, що предмет референції піддається ідентифікації у контексті комунікативного повідомлення.

У теоретичній концепції Дж.Р. Сірля ця категоріальна ознака референта мовного знака іменується "аксіомою ідентифікації".

"Якщо мовець здійснює референцію до об'єкта, – констатує вчений, – тоді він ідентифікує або, у всякому випадку, може, якщо до нього поступає запит, ідентифікувати об'єкт для слухача, виділивши його з-поміж інших об'єктів" [25, 124].

Іншими словами, "аксіома ідентифікації" означає, що об'єкт, до якого реферує мовна одиниця, може постати як уже відомий чи в певному відношенні уже пізнаний учасниками мовного акту. Глибина ознайомлення у даному випадку не відіграє вагомій ролі. Головне, щоб відправник та адресат мовного повідомлення співвідносили мовну одиницю з одним і тим же референтним позначуванням, і саме з тим, а не з іншим.

"Аксіома ідентифікації" об'єкта референції тісно пов'язана з умовою його існування: ідентифікувати можна те, що існує. Див., наприклад, наступне твердження Дж.Р. Сірля: "Якщо мовець ідентифікує об'єкт для слухача, то для того, щоб цей акт був успішним, повинен існувати об'єкт, який ідентифікується, а використовуваний вираз повинен бути достатнім, щоб його ідентифікувати" [25, 185].

Погоджуючись з цим положенням у принципі, вчені, разом з тим, інтерпретують його по-різному, залежно від того, яке розуміння вкладається в поняття "існування". Немало науковців, особливо представників логічної семантики, схильні розглядати питання існування об'єкта референції як суто логіко-філософську категорію. І в результаті їм доводиться розв'язувати проблеми істинності/неістинності сказаного, успішності/неуспішності комунікативного акту, вдалої/невдалої референції тощо – проблеми, дискусії навколо яких

¹ Питання індивідуалізації предмета мовлення ґрунтовно висвітлює Ш. Баллі у своїй всевітньо відомій праці "Загальна лінгвістика та питання французької мови" [2, 89–90]. Щоправда, автор розглядає дане питання під кутом зору актуалізації поняття.

складають чи не основний зміст більшості досліджень, присвячених теорії референції (див., наприклад, роботи О. Дюкро [22], Ж. Клейбера [23], Р. Мартена [24] та ін.).

Щоби уникнути зазначених проблем та пов'язаних з ними логічних парадоксів, ми говоритимемо про існування об'єктів референції тільки як існування предметів мовлення, які можуть бути реально існуючими предметами, явищами й іншими онтологічними сутностями або умовно існуючими, тобто існуючими у вигляді предметно-семантичних категорій мовлення, що формують номінативний аспект комунікативного повідомлення.

У цьому відношенні ми приєднуємося до думки польської дослідниці І. Беллерт, яка вважає, що "онтологічні судження можуть взагалі не братися до уваги при описі логіко-семантичної структури окремих висловлень, оскільки висловлення природної мови описують реально існуючі ситуації і об'єкти" [4, 184]. Тому, на її думку, "логіко-семантична структура речення: "Ян був студентом-математиком" не залежить від того, чи з'являється воно у звичайній бесіді чи в романі, чи є Ян реально існуючою людиною або героєм роману. В обох випадках вживання індекса "Ян" імплікує судження або припущення мовця чи автора, що існує такий єдиний "об'єкт", на який у даний момент вказується – незалежно від того, існує "об'єкт" у дійсності чи у контексті роману, або ж тоді, коли його існування тільки уявне" [4, 184].¹

Нерідко у наукових працях з цієї проблематики поняття "індивідуалізації" об'єкта референції ототожнюється з поняттям "ідентифікації" об'єкта референції. Тобто, індивідуалізований об'єкт мовлення вважається разом з тим ідентифікованим.

Ми вважаємо, що явище індивідуалізації предмета мовлення та його ідентифікація є двома різними категоріальними ознаками референта. На наш погляд, ідентифікація референта – це вищий ступінь його пізнання, порівняно з індивідуалізацією. Ідентифікація спрямована на поглиблення змістової сутності того, що вже індивідуалізовано, тобто виділено із загальної множини потенційно можливих елементів у даній ситуації мовлення. Процес ідентифікації часто спирається на те, що адресат повідомлення вже володіє певним знанням про об'єкт референції. Наприклад: "Le tire des deux soldats les accompagna tandis qu'ils s'installaient dans la villa. Il y avait deux marches a descendre pour accéder a une vaste pièce où se trouvaient deux lits, une grande table ronde placée au centre, et un petit bureau de bois blanc appuyé au mur devant **une fenetre**. La fenetre donnait sur le jardin, au pied de la terrasse qu'ils avaient vue de loin" [B. Clavel, Le coeur des vivants].

Наведений тут приклад можна зарахувати до розряду класичних у питанні відображення відмінності між індивідуалізованим предметом мовлення та ідентифікованим.

Автор, описуючи нову обстановку, в якій опинилися герої його роману, зображує усе, що вони побачили, як деяку реальну картину речей, кожній з яких притаманна своя індивідуальна сутність. Дві сходинки, кімната, два ліжка, столи, вікно – усе це постає в уяві читача як реально існуючі предмети, побачені персонажами твору у тій ситуації, де вони щойно опинилися. Отже, у сприйнятті читача названі тут предмети є індивідуалізованими за своєю сутністю, індивідуалізовані тією обстановкою, складовою частиною якої вони є.

Розвиваючи свою оповідь, автор повторно вживає номінативну одиницю "**fenetre**", співвідносячи її з тим же самим об'єктом позначення, про який йдеться у попередньому реченні. Це те саме вікно, яке побачили герої твору й про що нам, як читачам, уже відомо. У даному випадку ми маємо справу з процесом ідентифікації предмета мовлення. Тобто, референт позначення іменної синтагми "**la fenetre**" є тотожним референту позначення іменної синтагми "**une fenetre**". Таким чином, індивідуалізований предмет мовлення у першому вживанні номінативної одиниці "**fenetre**" внаслідок анафоричного повторення став ідентифікованим.

Проте це зовсім не означає, що процес ідентифікації є завжди вторинним явищем щодо до процесу індивідуалізації. Ідентифікуючий процес є водночас і індивідуалізуючим. Тому можна твердити, що немає ідентифікації предмета мовлення без одночасної його індивідуалізації, але цілком можлива індивідуалізація предмета мовлення без його ідентифікації, що, власне, має місце у вищенаведеному прикладі.

¹ На цій же позиції стоять Є.В. Падучева [13, 9], О. Дюкро [22, 221] та ін.

Характерними ознаками референтних позначуваних дослідники вважають нерідко такі їх ознаки, як одиничність, конкретність та означеність. Зазначені ознаки, безумовно, властиві референтним позначуваням, однак вони не є визначальними для їх функціонування. Референт – це не обов'язково одиничний елемент позначення, ним може бути й певна множина елементів.

Щодо означеності референта, то можна сказати, що вона властива тільки ідентифікованим об'єктам; індивідуалізовані предмети мовлення можуть залишатися неозначеними, що засвідчує вище наведений приклад.

А що стосується ознаки конкретності, то це надто вульгаризований підхід до тлумачення природи референта, тому що зводиться лише до відношення мовних знаків з об'єктами матеріальної дійсності. На думку Є.В. Падучевої, такий підхід до тлумачення природи референта притаманний роботам прагматичного спрямування, де "референція розуміється у першу чергу як властивість предметних термів. Для лінгвістики, – вважає дослідниця, – більш природною є однакове трактування референції предметних термів і пропозицій; прикріпленість мовного висловлення до дійсності здійснюється не тільки референцією предметних термів, але й референцією компонентів з пропозиційним значенням, які співвідносяться з фактами, подіями, ситуаціями" [13, 10].

Погоджуючись з цією думкою, підкреслимо, що її поділяє переважна більшість дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Лингвистические проблемы референции // Новое в зарубежной лингвистике: Сб. ст. Переводы. – М.: Прогресс, 1982. – Вып. 13: Логика и лингвистика (Проблемы референции). – С. 5–40.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка: Пер. с третьего фр. издания. – М.: Изд-во иностр. лит. 1955. – 416 с.
3. Белецкий А.А. Знаковая теория языка // Теоретические проблемы современного советского языкознания. – М.: Наука, 1964. – С. 38–46.
4. Беллерт И. Об одном условии связности текста // Новое в зарубежной лингвистике: Сб. ст. / Переводы. – М.: Прогресс, 1978. – Вып. 8: Лингвистика текста. – С. 172–207.
5. Горский Д.П. Роль языка в познании // Мышление и язык. – М.: Госполитиздат, 1957. – С. 73–116.
6. Гуренко Л.И. Неопределенный артикль – маркер единичной расчлененности имени существительного (На материале современного англ. яз.): Дис. ... канд. филол. наук. – Пятигорск, 1978. – 188 с.
7. Дейк Т.А. ван. Вопросы прагматики текста // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1978. – Вып. 8: Лингвистика текста. – С. 259–336.
8. Доннелан К.С. Референция и определенные дескрипции // Новое в зарубежной лингвистике: Сб. ст. Переводы. – М.: Прогресс, 1982. – Вып. 13: Логика и лингвистика (Проблемы референции). – С. 134–160.
9. Дюкро О. Неопределенные выражения и высказывания // Новое в зарубежной лингвистике: Сб. ст. Переводы. – М.: Прогресс, 1982. – Вып. 13: Логика и лингвистика (Проблемы референции). – С. 263–291.
10. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
11. Линский Л. Референция и референты // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1982. – Вып. 13: Логика и лингвистика (Проблемы референции). – С. 161–178.
12. Нечипоренко В.Ф. Проблемы лингвобиологии. Биологические аспекты мышления и речи. – М., 1982. – 70 с.
13. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью. – М.: Наука. – 1985. – 270 с.
14. Панфилов В.З. Взаимоотношение языка и мышления. – М.: Наука, 1971. – 232 с.
15. Рассел Б. Дескрипции // Новое в зарубежной лингвистике: Сб. ст. Переводы. – М.: Прогресс, 1982. – Вып. 13: Логика и лингвистика (Проблемы референции). – С. 41–54.
16. Стросон П.Ф. Идентифицирующая референция и истинностное значение // Новое в зарубежной лингвистике: Сб. ст. Переводы. – М.: Прогресс, 1982. – Вып. 13: Логика и лингвистика (Проблемы референции). – С. 109–133.
17. Тихомиров О.Н. Психология мышления. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1984. – 270 с.
18. Уфимцева А.А. Семантика слова // Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – С. 5–80.

19. Фреге Г. Смысл и денотат // Семантика и информатика. – М., 1977. – Вып. 8. – С. 181–210.
20. Чейф У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топик и точка зрения // Новое в зарубежной лингвистике: Сб. ст. Переводы. – М.: Прогресс, 1982. – Вып. 11: Современные синтаксические теории в американской лингвистике. – С. 277–316.
21. Benveniste E. Problèmes de la linguistique générale. – P.: Gallimard, 1966. – Т. 1. – 356 p.
22. Ducrot O. Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique. – 3ème éd., corrigée et augmentée. – P.: Hermann, 1991. – 327 p.
23. Kleiber G. Problèmes de référence. Descriptions définies et noms propres. – P.: Klincksieck, 1981. – 538 p.
24. Martin R. Pour une logique du sens. – P.: Presses universitaires de France, 1983. – 268 p.
25. Searle J.R. Les actes de langage. Essai de philosophie de langage. – P.: Hermann, 1972. – 261 p.
26. Dictionnaire de la linguistique/Sous la direction de G.Moulin. – P.: Presses universitaires de France, 1974. – 340 p.

Світлана Притолок

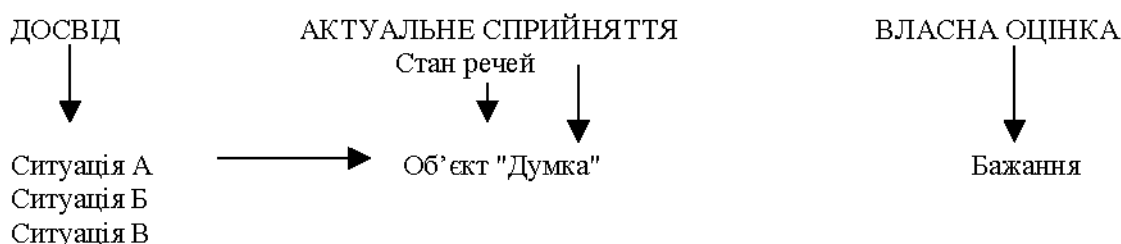
ДО ПИТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЕМОТИВІВ. МОДАЛЬНІСТЬ ТА ЕМОТИВНІСТЬ

Відношення мовознавства до сфери "мова та емоції" було довгий час швидше відношенням мачухи до пасербиці. В останній період інтерес до цієї проблеми безперервно зростає. Лінгвістами було здійснено ряд досліджень мовної маніфестації емоцій та статистично проаналізовано умови їх виникнення.

Емоція – інтенціональний стан, специфічне значення, яке може систематично висловлювати людина за допомогою мовних структур. Вони виникають лише тоді, коли заторкуються інтереси, цілі чи потреби людини. Емоція, як правило, є "[...] спонтанною реакцією на певний стан речей або оцінюючим сприйняттям стимулюючої ситуації" [1, 169]. Ізард [2, 128–135] вважає, що емоція складається з трьох аспектів чи компонентів, до яких відносять:

- а) переживання та усвідомлене сприйняття емоцій;
- б) процеси, що відбуваються у нервовій, ендокринній, дихальній та ін. системах організму;
- в) виразні комплекси емоцій, котрі можна спостерігати, напр., міміка.

Дослідження окремих емоцій засвідчує, що характеризувати їх можна лише у взаємозв'язку із ситуативними умовами. Фрідріх [3, 196] зазначає, що поряд із умовами актуальної ситуації, в емоційний досвід особи А входить досвід із подібних попередніх ситуацій (так зване поняття очікування). Розглянемо схему переживання емоцій:

Під час перебігу емоційного переживання людина звертається до попереднього досвіду, подібної ситуації емоційного переживання. Очікувальне ставлення виникає з індивідуального ставлення особи. В актуальній ситуації людина сприймає об'єкт чи стан речей та оцінює їх як бажаний чи небажаний для неї.

Перебіг емоційних переживань є до цього часу не повністю описаним. Особливо сильними є ті, що пов'язані із психологічними змінами. Так, наприклад, сльози можуть супроводжувати радість чи сум, або ж такі стани, як виснаження чи біль.

Когнітивна оцінка є важливою складовою емоції, а психологічна реакція – супроводжуючим елементом. Дослідження лінгвістів довели, що подібні між собою емоції супроводжують подібні фізіологічні симптоми [4, 464]. Результати проведених експериментів свідчать про те, що відмінності у "профілях фізіологічних симптомів" (напр.: почервоніння, піт, прискорене серцебиття) між семантично несхожими емоціями є більшими, ніж між семантично

подібними. Виняток становлять "позитивні" емоції: прихильність, любов, захоплення, симптоматичні профілі яких мають відрізнятись.

Однією зі спроб систематизувати емоції є робота Шмідта–Атцера. Під емоціями він розуміє "[...] досвід, що передається вербально" [1, 10]. Поряд із "прямим" вираженням емоцій за допомогою емоційних слів існує "непряме" вираження, напр. за допомогою фраз "Ich künnte dir um den Hals fallen". У комунікативному контексті вислови типу "Ich glaub', ich spinne!" так само чітко виражають емоції, як і вирази зі словами, що виражають емоції "Ich bin dgerlich!"

Шмідт–Атцерт, спираючись на лінгвістичні дослідження Дорнзайфа, Верле та Еггера, виділяє 60 іменників, які позначають емоції. Ці слова були відібрані учасниками експерименту на основі критерію подібності. У зв'язку із необхідністю класифікувати емоції постає питання виділення основних емоцій. Не існує незалежного феномена "емоція", його слід розуміти, як мовну презентацію свідомих реакцій індивіда. Шмідт–Атцерт вважав, що "[...] редукція емотивної лексики можлива до відносно малої кількості основних якостей" [1, 174]. Розглянемо класи, в які він згрупував емоції:

FREUDE	Begeisterung, Erleichterung, Freude, Fröhlichkeit, Glück, Heiterkeit, Hochstimmung, Triumphgefühl, Ebermut, Zufriedenheit
LUST	Begehren, Erregung, Leidenschaft, Lust, Verlangen
ZUNEIGUNG	Dankbarkeit, Liebe, Verehrung, Wohlwollen
MITGEBÜHL	Mitleid, Rührung, Mitgefühl
SEHNSUCHT	Heimweh, Sehnsucht
UNRUHE	Ungeduld, Unruhe
ABNEIGUNG	Abneigung, Abscheu, Ekel, Schadenfreude, Verachtung, Widerwille
AGGRESSIONSLUST	Drger, Aggressionslust, Gereiztheit, Groll, HaЯ, Trotz, Wut, Zorn
TRAURIGKEIT	Frustration, Kummer, Niedergeschlagenheit, Sorge, Trauer, Traurigkeit, Unlust, Verstimmtheit
VERLEGENHEIT	Reue, Scham, Verlegenheit
NEID	Eifersucht, Neid
ANGST	Angst, Entsetzen, Furcht, Panik, Verzweiflung

Велика кількість емоцій у цій класифікації здається суперечливою, напр. Zdtlichkeit та Ekel належать у більшій мірі до фізіологічних відчуттів, ніж до емоцій. У класі Lust представлені в основному сексуальні почуття. У рубриці Zuneigung лише Liebe можна віднести до емоцій. Sorge, завдяки спрямованості на майбутнє, може належати швидше до Angst, ніж до Traurigkeit. Класифікацію можна доповнити, розширивши її словами, які передають емоції: Bedauern, Stolz, Hoffnung. У наступних роботах Шмідт–Атцерт [5, 140–163] виділив 11 емоційних категорій. Пізніше він зупинився на десяти основних емоціях: Freude, Zuneigung, Ebergraschung, Unruhe, Abneigung, Drger, Traurigkeit, Verlegenheit, Schuld, Angst.

Ізард [2, 66] виділив 10 фундаментальних емоцій, а саме:

1) інтерес – хвилювання; 2) задоволення – радість; 3) здивування – переляк; 4) турбота – горе, страждання; 5) гнів – лють; 6) огида – відраза; 7) неповага – презирство; 8) страх – жах; 9) сором'язливість – приниження; 10) почуття провини – каяття.

Ізард подав два їх позначення, оскільки, на його думку, кожна емоція має два ступені інтенсивності: перше слово репрезентує нижчий, друге – вищий ступені інтенсивності. Ця класифікація є неповною: тут не вистачає, напр. Drger (яке замінено у класифікації на Zorn та Wut).

Ролланд та Цілліг у своїх дослідженнях відзначали, що кількість позитивних емоцій утричі менша, ніж негативних. У німецькомовного населення існує тенденція швидшої вербалізації негативної оцінки, ніж позитивної. Меес [6, 2–20] також здійснив спробу ґрунтовної класифікації емоцій. Він виділив такі три основні групи:

1. Емоції ціленаправлені (напр. Drger, Traurigkeit).
2. Емоції, що позначають відносини (напр. HaЯ, Wohlwollen).
3. Емфатичні емоції (напр. Schadenfreude, Mitleid, Zuneigung).

В останні роки перед мовознавцями постала проблема концептуалізації вираження емоцій у рамках дослідження модальності. "Модальність" та "емотивність" мають на перший погляд

одне спільне – ці два поняття слугують "[...] своєрідним кошиком сміття для того, що є найбільш проблематичним" [7, 18].

Шведова та Арутюнова підпорядковують емоції модальності у широкому розумінні цього слова. Концепт модальності ґрунтується на тому, що семантичний вислів складається із двох компонентів – пропозиційного та модального. Модальність можна визначити як "[...] суб'єктивне ставлення мовця до об'єктивного змісту висловлювання, тобто до пропозиційного змісту речення" [8, 21].

Проблемою емотивної модальності займався Ш. Баллі. Він вважає речення найпростішою формою передачі уявлень мовця. Ці уявлення не можуть бути повністю нейтральними, адже мовець завжди намагається показати своє ставлення до певного стану речей. На його думку, модальність – це "[...] серце речення" [9, 310]. "Природними" формами вираження модальності є паралінгвістичні феномени – інтонаційні та просодичні явища, а також незвукові – міміка та жести. Кількість вербальних форм вираження є дуже великою: вигуки, модальні частки, прикметники / прислівники, категорії стану, часу тощо [9, 45].

Значний вклад у дослідження емоцій здійснила Зандхьofer-Зіксель. На її думку, емотивна модальність (ЕМ) – це емотивна оцінка мовцем об'єкта, його суб'єктивне ставлення до нього. "Емотивна модальність" – загальне поняття для оцінок когнітивного та афективного типу. Отже, емотивна модальність (ЕМ) включає:

1. Афективний компонент (типу "збудження", "задоволення – незадоволення").
2. Когнітивний компонент (позитивна чи негативна оцінка).

Наприклад: (1) Ich liebe diesen Knaben. Marta ist unglücklich. Hurra, Anna kommt.

Тут мова йде про самоописові судження (Wie fühle ich mich?), за допомогою яких мовець інформує про свій емоційний стан (але не обов'язково про об'єкт). Інші вислови – когнітивного типу:

Наприклад: (2) Das hast du gemacht. Anna ist ein schönes Mädchen. Die Nase sitzt nicht richtig.

Це – прямоописові судження (Wie qualifiziere ich einen Gegenstand?), де міститься інформація про те, як мовець оцінює об'єкт на основі певної системи цінностей.

Афективний та когнітивний компоненти не є відособленими, вони перетинаються. Так, наприклад, лайливі слова передають у когнітивному плані негативне ставлення людини, на яку лаються, а в афективному – почуття незадоволення мовця. Ці компоненти мають підтипи, для опису яких використовуються параметри "полярність" та "інтенсивність".

За типом оцінкового полюсу (" + " чи " – ") всі емоції утворюють пари (полярність). Напр., Freude – Trauer, Lust – Unlust тощо. З якісним аспектом пов'язаний інший компонент емотивної оцінки – інтенсивність. Так, мовець може виразити когнітивний компонент мінусової полярності словами:

Наприклад: (3) Die Reise war schlecht.

Також своє ставлення можна передати в інтенсивній формі:

Наприклад: (4) Die Reise war sehr schlecht / wahnsinnig / sauschlecht.

Форма вираження певного типу оцінки афективного чи когнітивного компонентів називається оцінюванням. Так, лексема **schlecht** є оцінюванням. Мовні засоби, які інтенсифікують емотивну оцінку, це – інтенсифікатори: *sehr, wahnsinnig, sauschlecht*. Оцінювання та інтенсифікатори утворюють групу емотивних модалізаторів. Отже, емотивні модалізатори – це всі мовні засоби, які реалізують чи інтенсифікують певний тип оцінки.

Підтипи афективного та когнітивного компонентів складають шкалу у межах плюсового та мінусового полюсів, при цьому інтенсивність може змінюватися від слабкої до сильної. Підтипами когнітивного компоненту є APPR – DISAPPR.

APPR – єдиний спектр позитивних відношень, таких як Anerkennung, Bewunderung, Wertschätzung, Hochachtung тощо.

Наприклад: Der Hund ist gut. Die Blume ist schön. Die Aufgabe ist richtig.

Можна застосувати **сильні** інтенсифікатори *sehr (gut), vüßlig (richtig), wunder (schön)* та **слабкі** *ganz (gut), recht (schön), im großen und ganzen, richtig*.

DISAPPR (Mißfallen, Tadel, Mißbilligung) відображає негативну сферу когнітивного компонента. Всередині DISAPPR розрізняють також області більшої та меншої інтенсивності.

Таким же багатоплановим, як когнітивний, є афективний компонент ЕМ. Маркером афективного підтипу є PLEASE – DISPLEASE. До PLEASE належать вираження почуттів типу "Lust" (Vergnügen, Freude). DISPLEASE, на протизвагу PLEASE, позначає маніфестацію почуттів типу "Unlust" (Drger, Verdrue, Unwille).

Іншим афективним підтипом є АТТ – DISАТТ, яким підпорядковані оцінки, що передають емоційне ставлення мовця до об'єкта. Позитив АТТ (Neigung) охоплює такі почуття, як Wdme, Liebe, Sympatie, Zdrlichkeit і т.п. До DISАТТ (Abneigung) належать Kдte, Feindseligkeit, Distanz, HaЯ тощо.

Третій афективний підтип – SURPR (Бerraschung, Erstaunen) показує, наскільки об'єкт є новим та несподіваним для мовця. SURPR є неполяризованим, проте має різні ступені інтенсивності.

Усі вищеназвані підтипи складають оцінку 2, факультативну субкатегорію ЕМ. Мовні засоби вираження оцінки 2 можна назвати оцінювання 2. Оцінка 1 – це "[...] такий тип оцінки об'єкта мовцем, який свідчить про те, що мовець вважає об'єкт досить цікавим для того, щоб висловити про нього свою думку" [8, 248]. Цю обов'язкову субкатегорію (оцінку 1) слід позначати символом Interest (Interesse).

INTEREST, як і підтипи PLEASE – DISPLEASE, АТТ – DISАТТ та SURPR, є підтипом афективного компонента. Поляризація є тут зайвою: якщо виходити з того, що мовець при відсутності інтересу взагалі не висловлюється, стає зрозумілим, що лише INTEREST є лінгвістично релевантним. Емоційно нейтральні чи беземоційні вирази не існують взагалі.

Часто у зв'язку з емотивною оцінкою об'єкта мовцем застосовується поняття конотації. Шаховський визначає конотацію як "[...] моноструктурне утворення, що складається лише з емотивності у статусі емоційного забарвлення слова, тобто такого доповнення до логіко-предметного змісту слова, де кодується емоційний стан, ставлення мовця, і через котру воно продукується в актах мови" [10, 39]. На думку Ладісоу [7, 28], конотація – це "[...] властивість мовних засобів, які відповідають за те, що мовні форми поряд із їх денотативним значенням можуть виражати позитивну чи негативну оцінку, тобто почуття мінусової чи плюсової полярності розмішується на поняттєвому стержні".

Напр., Da lduft der Kцter – негативна конотація лексеми Kцter підкреслює DISPLEASE / DISAPPR ставлення мовця.

Конотація – лише частина лексичної емотивної семантики, тобто поняття конотації вужче за поняття емоції. Конотативні одиниці реалізують весь час певні підтипи емотивної оцінки, які, у свою чергу, не обов'язково повинні реалізовуватись через конотативні одиниці. До мовних засобів, які служать для передачі емотивної оцінки, але самі не включаються до групи конотативів, можна віднести, наприклад, усі вигуки та емотивні апелятиви. Їх емотивне відношення базується не на мовних одиницях, що утворюють поняттєвий стрижень, а є їх єдиною функцією, єдиним змістом лексичного значення слова. Для конотативів емотивність є лише одним із компонентів її лексичного значення. Конотація відрізняється від емоції за трьома параметрами. По-перше, вони є поняттями різних площин мови. Емоція у вищеназваному значенні є феноменом змістового рівня, тоді як конотація – одиниця рівня вираження. По-друге, поняття конотації обмежене полярністю емотивної модальності та не бере до уваги неполяризовані підтипи SURPR та INTEREST. По-третє, емотивна оцінка може передаватися й іншими засобами, а не лише за допомогою конотації.

Підсумовуючи, можна запропонувати наступну систематизацію емотивної модальності, спираючись на дослідження Зандхьофер–Зіксель:

Схема 1.

Оцінка 1 [INTEREST]	("інтерес" як передумова виникнення комунікації)
.....	
Оцінка 2	
Когнітив	(ключове питання: Wie qualifiziere ich einen Gegenstand?)
[APPR]	(Anerkennung, Wertschdtzung, Hochachtung, Bewunderung)
[DISAPPR]	(Verachtung, Geringschdtzung, MiЯbilligung)
.....	

Афектив	(ключове питання: Wie fühle ich mich ?)
(1) [PLEASE]	(Vergnügen, Freude, Lust)
[DISPLEASE]	(Unlust, Ärger, Verdruß, Unwille)
можливі підгрупи:	
[REGRET]	(Bedauern, Schmerz, Trauer)
[ANGER]	(Ärger, Wut, Zorn, Aggression)
(2) [ATT]	(Wärme, Vertrautheit, Sympatie, Liebe)
[DISATT]	(Kälte, Abneigung, Distanz, Haß)
(3) [SURPR]	(Überraschung, Erstaunen, Verwunderung)

Отже, між поняттями "модальність" та "емотивність" є дещо спільне. Емотивність у лінгвістичному розумінні – це емотивна оцінка об'єкта мовцем, або ж, категорія модальності. Модальність – це суб'єктивне ставлення мовця до об'єкта, представленого у пропозиції, але також і до самої модальної оцінки. Емотивна оцінка як модальна категорія передає особисте ставлення мовця до об'єкта (зовнішнього чи внутрішнього світу) та охоплює оцінювання як афективного типу, за допомогою яких мовець інформує про своє суб'єктивне ставлення, так і когнітивного типу, завдяки яким мовець висловлює судження про об'єкт згідно зі своєю системою оцінювання.

Афективний та когнітивний оцінкові виміри охоплюють різні підтипи, які будують різні ступені (слабка та сильна) інтенсивності [8].

Подану вище систематизацію можна доповнити іншою, на формальному рівні. Формальні засоби мовного вираження емоцій, або "емотивні модалізатори", можна знайти в усіх областях лінгвістики, а саме, на рівні фонетики/просодики, лексики, морфології, фразеології, синтаксису та стилістики.

Розглянемо схему 2.

1. Фонетика / просодика: акцентуалізація, зміщення акцентів, подовження, скорочення тривалості звуків, поділ на склади, сила звучання, висота звуку, швидкість мовлення, "тон" голосу тощо.
2. Лексика: іменники, дієслова, прикметники, прислівники / частки, вигуки.
3. Морфологія: словотвір (афікси, димінутиви); порівняння, спосіб (кон'юктив).
4. Фразеологія: прислів'я, фразеологічні вислови.
5. Синтаксис: еліпс, повтор, інверсія.
6. Стилїстика: пряма мова, риторичні запитання, кульмінація, евфемізми.

У всіх цих мовних засобах одне спільне – усі вони можуть бути "емотивними модалізаторами", причому, все-таки, вирішальним є контекст. Нерідко зустрічаються комбінації різних функціональних засобів. Особливо фонетичні засоби мають підсилюючу функцію, оскільки, завдяки їх впливу усі інші, крім вищеназваних частин мови, можуть мати функцію "емотивної модальності".

Центральними феноменами емотивності можна вважати мовні засоби, що служать для передачі актуального емотивного ставлення мовця (а не його "думок про емоції"), та які у даній мові фіксуються за допомогою знаків. Тут мова йде про такі форми вираження, які є "[...] нормованими складовими частинами мовного коду" [11, 123].

У своїй основі емоції невід'ємні від комунікативної ситуації. Емоції є причиною комунікативної діяльності та, навпаки, комунікативна ситуація призводить до виникнення певних емоцій.

Для вираження емоцій існують нормовані мовні знаки, що відрізняються від інших форм комунікації. Емоції можуть проявлятися у різних комунікативно-релевантних мовних та немовних сферах. Філер [12, 128–135] у дослідженні "Комунікація та емоції" запропонував певну систематизацію проявів емоцій:

1. Психологічна маніфестація (напр., тремтіння, блідість);
2. Незвукова маніфестація (напр., міміка, жести, постава);
3. Звукова невербальна маніфестація (напр., звуковий афект, сміх);
4. Маніфестація супроводжуючої вербалізації (напр., темп мовлення, якість звуків);
5. Маніфестація (М) вербальної частини вислову:
 - (5.1) (М) мовно-змістової форми вербалізації;

- (5.2) (М) у змістово-тематичній спрямованості вербалізації:
- (5.2.1) (М) в емоційно-вербальних висловах (напр., вигуки);
 - (5.2.2) (М) у вербально-емоційних висловах (напр., докір);
 - (5.2.3) (М) через вербальні назви / описи подій, критику стану речей;
 - (5.2.4) (М) через опис / розповідь обставин якоїсь ситуації;
- (5.3) (М) через вербальну тематизацію:
- (5.3.1) (М) через назву події.
 - (5.3.2) (М) через опис події.
- (6) (М) у змісті бесіди:
- (6.1) (М) через тему;
 - (6.2) (М) через тип бесіди;
 - (6.3) (М) у стратегії ведення бесіди;
 - (6.4) (М) в організації розмови.

На думку Філера, між емоцією та комунікацією існує швидше односторонній зв'язок, тобто емоція впливає на комунікацію, а не навпаки.

У роботі було запропоновано кілька систематизацій емоцій, жодна з яких не є повною, але які, в певній мірі, можуть доповнити одна одну. Усі ці класифікації можна об'єднати у три основні групи:

- 1) мовно-формальну систематизацію;
- 2) лінгвістичну систематизацію класу емотивів;
- 3) аналітичну класифікацію сфер маніфестації емоцій.

Подані систематизації є методичним інструментом класифікації форм вираження емоцій у мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Schmidt-Atzert L. Die verbale Kommunikation von Emotionen: Diss.... – Gießen. – 1980.
2. Izard C. Emotionen des Menschen. Eine Einführung in die Grundlagen der Emotionspsychologie. – Weinheim, Basel: Kümmerle Verlag, 1981.
3. Friedrich B. Emotionen im Alltag. Versuch einer deskriptiven Analyse. – München: Minerva, 1982.
4. Schmidt-Atzert L., Kutscher R. Körpersymptome bei semantisch ähnlichen und unähnlichen Emotionen // Zeitschrift für experimentelle und angewandte Psychologie. – Düsseldorf, 1983. – № 3. – P. 458–473.
5. Schmidt-Atzert L. Zur umgangssprachlichen Ähnlichkeit von Emotionswörtern // Psychologische Beiträge. – Stuttgart, 1987. – № 3. – P. 140–163.
6. Mees U. Was meinen wir, wenn wir von Gefühlen reden? Zur psychologischen Textur von Emotionswörtern // Sprache und Kognition. – Fr. a. M., 1985. – № 4. – P. 2–20.
7. Ladissow A. Zur Kritik an der ungenauen Zusammenfügung emotional-affektiv. – New York, Berlin: Georg oems Verlag, 1986.
8. Sandhufer-Sixel. Emotionale Bewertung als modale Kategorie // Sprache und Emotionen. – Aachen, 1987. – № 1. – P. 240–280.
9. Bally Ch. Linguistique générale et linguistique française. – Bern, Francke: Didier, 1965.
10. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1987.
11. Volek B. Die Kategorie der Emotionalität in der Sprache // Papiere zur Linguistik. – München, 1977 – № 17. – P. 123–148.
12. Fiehler K. Kommunikation und Emotion // Theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion. – New York, Berlin: de Gruyter, 1990.

Ірина Серякова

ГЕНЕЗИС НЕВЕРБАЛЬНОГО ЗНАКА

Положення, що було висловлене Г.В. Колшанським про те, що "абстрагуючий характер мови викликав потребу нової структури, але не усунув тих примітивних біологічних форм спілкування, котрі були властиві предкам" [5, 78], є надзвичайно важливим в аспекті визнання еволюційного підходу до проблеми невербального знака, його взаємовідношення з мовою та мисленням.

Питання про взаємовідносини мови і мислення може ставитися у філогенетичному ракурсі, що вивчає їх взаємозв'язок у процесі утворення в людському роді, а також у онтогенетичному – у процесі становлення мови і мислення у житті окремого індивіда, в оточенні людей, що розмовляють та мислять [10, 20]. У таких же ракурсах представляється можливим вивчати невербальну поведінку людини.

Зупинимось хронологічно на деяких теоріях походження мови, в котрих у фокус уваги потрапляє невербальна сигналізаційна діяльність людини.

Німецький психолог та філософ Вільгельм Вундт у 1900 році перші глави своєї фундаментальної десяти томної праці "Психологія народів. Дослідження законів розвитку мови, міфів та звичаїв" присвячує опису виразних рухів і мови жестів, підводячи до ідеї утворення мови і розуміння її як результату еволюційної психофізичної діяльності людини. До психофізичних проявів Вундт, у першу чергу, відносить так звані "рухи, що виражають", під котрими він розуміє фізичні явища та супровідні афекти, такі як биття серця, дихання, різноманітні рухи м'язів обличчя, рухи рук [1, 377].

Вундт висуває свою психофізичну теорію походження мови, ґрунтуючись на детальному аналізі виразних рухів. Він виділяє (1) рухи внутрішні (дихання, кровообіг), (2) рухи мімічні (рухи м'язів обличчя), (3) рухи пантомімічні (рухи тіла, рук та ніг). Рухи останніх двох груп поділяються на вказівні та зображувальні.

Оскільки для Вундта мовою є будь-яке вираження почуттів, уявлень та понять за допомогою рухів, то в його теорії значне місце відводиться мові рухів, у котрій стосунки між знаком та тим, що він позначає, є безпосереднім наочним. Мова жестів, на думку Вундта, становить первинну сходинку, що передує звуковій мові. Звукова мова розвинулась з інстинктивних супутніх мімічних та пантомімічних рухів – тобто подібно до міміки, мова заснована на русі, і, подібно до міміки, вона слугує вираженням внутрішнього духовного життя.

Проводячи аналогію зі звуковою мовою, далі Вундт показує діалекти у мовах жестів, їх етимологію і навіть синтаксис. Синтаксис мови жестів полягає у тому, що в ньому є лише прості речення, а будь-яке складне повідомлення містить ряд простих. Вказівні жести відповідають займенникам, зображувальні – іменникам, прикметникам та дієсловам, а супутні – префіксам, суфіксам та часткам [1, 382–383].

Таким чином, Вундт прагне розкрити первинну сутність слова як звукового жесту – вказівного або зображувального – та обґрунтувати свою теорію походження мови як результат еволюції виразних рухів.

Друга теорія, що висвітлює мовленнєву діяльність у філогенезі, є теорія Б.В. Поршнева. У результаті вивчення Б.В. Поршнев формулює положення, що суперечать тому, що сучасному рівню логічного та абстрактного мислення передував рівень чуттєвого та образного пізнання. Суть його теорії полягає у тому, що між сигналізаційною діяльністю та мовленням існував особливий еволюційний інтервал – *hiatis* – між краями котрого вмістилася ціла специфічна система, домінантою якої були невербальні сигналізаційні дії. "Довго, дуже довго друга сигнальна система була всього лише таким фактором, що керує деякими діями, вторгаючись там і тут у поведінку ранніх людей (...). А непомірно пізніше вона набула знакової функції, слова та системи слів почали дещо позначати та значити, у тому числі "замінювати" першосигнальні подразники [9, 414]. Інакше, в середині другої сигнальної системи Б.В. Поршнев виявляє найнижчий генетичний рівень, котрий безпосередньо виводиться із загальних біологічних та фізіологічних основ вищої нервової діяльності. Цей найнижчий рівень другої сигнальної системи репрезентований притаманними печерній людині невербальними компонентами – сигналами та діями, – які слугували основними засобами спілкування та підготували ґрунт для виникнення мови.

Викладені вище теорії стосовно джерел виникнення мови та наявності певної періодизації у філогенезі дозволяє дійти висновку про те, що у початковий період появи другої сигнальної системи використання жестів, міміки, дотиків, звукових сигналів тощо сформувало своєрідну систему засобів спілкування. Імітаційні сигнали, емоційні, зазивні дії, що використовуються у первісному суспільстві, є *еволюційним знаковим попередником мови*. Еволюція від примітивного, мотивованого за формою невербального знака до знака конвенціонального

свідчать про розвиток мислення. Інформативно зазначене та ситуативно обумовлене використання невербальних дій як засобів спілкування дозволяє нам кваліфікувати ці комунікативні утворення як явище *довербального (домовного) дискурса*.

Практичним підтвердженням висунутих теоретичних припущень може слугувати наявний матеріал сучасних антропологічних досліджень. Методи антропології та суміжної палеоневрології, що реконструює особливості будови мозку за його відбитками на черепках, дозволяють зробити висновки про глотогенез – про процес встановлення людської звукової мови, що відмінна від інших систем знаків. Встановлено, що виникнення природної звукової мови у її чіткій, близькій до сучасної, формі приблизно відбувалося біля 100 тис. років тому. Цей період охоплює еволюцію неандертальця у першу людину сучасного типу, для котрої природна звукова мова стає особливо відмінною рисою. Неандертальцю, мабуть, був притаманний інший тип так званої мови, бо, на думку деяких дослідників, у неандертальця були відсутні артикуляційні передумови (зокрема, фарингальна порожнина), необхідні для породження та диференціації багатьох звуків.

Антропологічні висновки з приводу розвитку мовленнєвого апарату, з одного боку, і з приводу розвитку мовленнєвих зон лівої півкулі, з іншого боку, дозволяють припустити, що у предків людини, як і у сучасної людини у ембріональному та ранньому розвитку, раніше формуються зони правої півкулі, що відповідають за семантику символічних жестів та слів звукової мови, а потім задні, потилично-тім'яні зони лівої півкулі, котрі відповідають за словесне називання окремих предметів. Пізніше формуються передні зони чола та скронь, що зайняті побудовою синтаксичних конструкцій [6, 108–109].

Таким чином, поетапне "дозрівання" зон мозку, що починається з правої, "німої" півкулі, та повільне вдосконалення мовленнєвого апарату у філогенезі закладають, у першу чергу, біологічні підвалини когнітивних структур, що пов'язані з невербальними характеристиками поведінки людини ще далеко до появи мови.

Можна було очікувати а ргіопі, що ідея взаємозв'язку між топографією мозку та структурою мови здатна стимулювати дослідження у когнітивній перспективі. У зв'язку з цим проблеми між півкулями потребують все більш ретельного лінгвістичного або, більш широко, семіотичного вивчення.

У теперішній час функції мозку, що пов'язані з продукуванням та сприйманням мовлення, є об'єктом ретельного вивчення психологів, медиків та лінгвістів, об'єднані зусилля котрих дають більш глибоке розуміння як структури мови у її зв'язку із мозком, так і структури мозку в її зв'язку з іншими формами мовленнєвої поведінки. Першим кроком на цьому шляху був опис набору властивостей, притаманних кожній півкулі, утворюючих систему протилежних і одночасно комплементарних властивостей.

У статті, присвяченій функціональній асиметрії мозку, Н. Брагіна та Т. Доброхотова [3, 135] кажуть про те, що півкулі мозку виявляють різну часову орієнтацію: права спрямована у минуле, а ліва – у майбутнє, крім того, права півкуля відповідає за чуттєве пізнання, ліва – за абстрактне, ліва півкуля займається категоризацією, а права ототожнює музичні фрази та мелодії.

Вивчаючи роль вираження різних емоцій у мовленні, Н. Гешвінд [12, 192] зазначає, що ураження лівої півкулі не лише породжує неадекватні емоційні реакції самої людини, але і перешкоджає розпізнаванню емоцій інших людей. Якщо уражена ліва півкуля, людина не здатна зрозуміти смисл висловлювання, але, завдяки роботі правої півкулі, може розрізнити емоційний тон висловлювання. Тремтіння у голосі, за допомогою которого передається відчуття страху, щасливий сміх, вигук захоплення, сприймаються та контролюються правою півкулею.

На противагу опосередкованим мовним звуковим явищам, що залежать від нормального функціонування лівої півкулі, всі немовні звукові явища пов'язані з нормальним функціонуванням правої півкулі. Немовні звукові явища мають одну спільну особливість – "вони виявляють пряме, безпосереднє, остенсивне відношення між їх зовнішньою, матеріальною формою та тим, що вони позначають" [11, 274]. Гуркіт навколишнього середовища та всі паралінгвістичні звуки – кашель, сміх, плач, хрипіння, сопіння, подихи тощо – є перцептами, що контролюються правою півкулею мозку [2]. Людина з порушенням діяльності правої півкулі не відрізняє грозу від гуркоту мотора, сміх від плачу, не чує різниці

між жіночими та чоловічими голосами, не помічає зміни мовців. Тобто, всі фізіогномічні симптоми, що чуються, для неї не існують, однаково як і є неможливим визначити у просторі джерело та напрямок звуку голосу.

Висновки, зроблені на основі медичних досліджень, підтвердили наявність тісного зв'язку між процесами вищої нервової діяльності, що виявляються у формі вербальної та невербальної активності, та вказали на когнітивну специфіку останніх в архітектурі свідомості людини, що володіє мовою.

Іншим (досяжним для лінгвіста) об'єктом спостереження, що дозволяє будувати висновки про генезис невербального знака, є дитяче мовлення, перші етапи якого якісно схожі з мовленням примітивних племен. Л.С. Виготський [4] зазначав паралелізм в інтелектуальній еволюції дитини та інтелектуальній еволюції людського колективу, що пояснюється у теперішній час спадковістю та принципами роботи мозку. Тут нас цікавить послідовність, з якою фіксуються у дитячій свідомості, що формується, немовне та мовне, а також які їх взаємовідносини.

Фізично нормальний організм дитини отримує із навколишнього середовища різноманітні враження у вигляді зорових, слухових, рухомих, смакових, тактильних відчуттів, однак вони поки ще не організовані, не співвіднесені із реальною дійсністю. У перші дні життя дитина не має чим виражати і, що важливо, не має чого виражати, бо інтелектуальні процеси ще не розвинені. Іншими словами, "немає понять, немає суджень, не може мати місце їх об'єктивація" [10, 22]. Але чи дійсно немає чим виражати дитині її перший досвід взаємодії з оточуючим світом? Дійсно, процес перетворення слухових вражень у значення ще попереду, лише на другому році життя починає з'являтися можливість вимовлення яких-небудь звукових комплексів. Однак, лише з'явившись на світ, немовля адекватно передає оточуючому його інтелектуальному світу сигнал задоволеності або невдоволеності. Ми "читаємо" цю інформацію за рухомо-мімічною та голосовою поведінкою дитини та ліквідуємо подразник, що викликав роботу чуттєвого пізнання.

Розвиток когнітивних рухливих дій немовляти починається з контакту поглядів матері та дитини. Крім того, із самісінького народження дитина здатна наслідувати ритм рухів людини, що доглядає за нею. Трохи пізніше посмішка сприймається як знак задоволення, у віці 4-6 місяців у дитини з'являється вказівний жест (жест-вказівка), а у кінці 7-го місяця – жест-прощання. Здатність слідкувати поглядом закріплюється до кінця першого року життя, потім формується вокалізація. Об'єднання жесту, погляду та звуку відбувається у кінці другого року життя. Елементи проксемики входять до арсеналу поведінки дитини на сьомому році життя, у цьому віці дитині все ще не вистачає когнітивних інструментів. Вона спонтанно опановує базисні операції мислення і тим самим виявляє базисні операції на сенсомоторному рівні.

Навіть швидко ознайомлення з кількісним та якісним репертуаром невербальних дій немовляти веде до висновку – до опанування мовними знаннями людина виявляє *перші ознаки інтелекту за допомогою базисних операцій на сенсомоторному рівні*.

Швейцарський психолог Жан Піаже, ґрунтуючись на багаторічних експериментальних дослідженнях дитячого мовлення, стверджує, що знання не є результатом звичайної реєстрації спостережень і що процес пізнання неможливий без структуризації. Піаже, у цілому симпатизуючи трансформаційним аспектам доктрини Н. Хомського, не приймає його гіпотезу про вродженість мовних структур і пояснює вродженість розуму через поняття "сенсомоторного інтелекту" та "саморегуляції живого організму" [7; 8]. Ця теорія є фундаментальною для з'ясування місця та ролі сенсомоторних дій у філогенезі.

У людини, за Піаже, не існує готових вроджених когнітивних структур. Спадковим є лише саме функціонування інтелекту, яке породжує структури шляхом організації послідовних дій, що здійснюються над предметом. Таким же всеосяжним явищем, як спадковість, і, у деякому розумінні, керуючим нею, вважається явище саморегуляції, котра відіграє визначну роль на всіх рівнях, починаючи з гена, і все більш важливу роль по мірі наближення до вищих рівнів і до поведінки. Саморегуляція, корені якої є органічними, притаманна життєвим та ментальним процесам. Розглянемо, як формуються побудови, що зветься дослідником сенсомоторним інтелектом, і як за допомогою його набуваються знання.

Формування когнітивних структур – це тривалий процес, що починається сенсомоторним періодом. У сенсомоторний період, коли немає ані мислення, ані уявлення, ані мови, у людини формується деяка логіка дій, що мають біологічні корені. На сенсомоторному рівні, набагато раніше до появи мови, людина, маючи певну будову тіла та фізіологію організму, здійснює елементарні рухи (смоктальні, хапальні, захисні), логіка яких ґрунтується на спадковому феномені органічної саморегуляції. Пізнання починається з біологічної, рухливо-мімічної дії, яка повторюється або узагальнюється через застосування до нових об'єктів, породжуючи певну "схему дій". Основний зв'язок, що лежить в основі будь-якого знання, полягає не у простій асоціації між об'єктами, бо це поняття заперечує активність суб'єкта, а в асоціації об'єктів за певними схемами. У свою чергу, коли об'єкти асоційовані схемами дій, виникає необхідність пристосування до особливостей цих об'єктів, що є результатом зовнішніх чинників, тобто результатом досвіду. Така дія містить у собі відновлення у пам'яті об'єктів, що не спостерігаються у цей момент. Це відновлення у пам'яті вимагає формування специфічного інструменту, яким є семіотична функція у формі моторної імітації предмета, символічна гра, мова жестів [7, 95–97].

Конструктивні побудови, притаманні сенсомоторному інтелекту, передують мові та є результатом саморегуляції органічної та саморегуляції поведінки. Саме це пояснення "фіксованого ядра", не вродженого, але такого, що є продуктом сенсомоторного інтелекту, – зрештою приймають Р. Браун та Е. Леннеберг. Розвиток семіотичної функції на базі сенсомоторного інтелекту готує мозок до появи мови [8, 133–134].

Таким чином, перше пізнання світу здійснюється за сенсомоторними каналами. Сенсомоторна база існує у людини на підставі ознаки загальної та спеціальної спадковості. Біологічна природа сенсомоторної бази, підкоряючись законам саморегуляції, формує сенсомоторний інтелект. Останній виявляється за допомогою логіки дій та здійснює сенсомоторну асиміляцію. Формування символічної функції, котра є необхідною умовою сенсомоторного інтелекту [3, 7], готує момент виникнення мови. Іншими словами, *мова є продуктом сенсомоторного інтелекту*, вона узгоджується з усім, що було засвоєно на сенсомоторному рівні, досягнуте сенсомоторною логікою та символічною функцією жестів та міміки.

В онтогенезі послідовне формування когнітивних здібностей на базі сенсомоторного інтелекту з часом розвине її у складну сенсомоторну програму, що має відповідну архітектуру когніції та що реалізується у різних соціумах системами численних невербальних комунікативних дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амирова Т.А., Ольховиков Б.А., Рождественский Ю.В. Очерки по истории лингвистики – М.: Наука, 1975. – 559 с.
2. Баланов Л.Я., Деглин Л.В. Восприятие звуковых неречевых образов (слуховой и музыкальный гнозис) в условиях инактивации доминантного и недоминантного полушарий // Физиология человека. – 1977. – № 3. – С. 415–423.
3. Брагина Н.Н., Доброхотова Т.А. Проблемы функциональной асимметрии мозга // Вопр. философии. – 1977. – № 2. – С. 135–150.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь // Избранные психологические исследования. – М., 1956. – С. 350–378.
5. Колшанский Г.В. Паралингвистика. – М.: Наука, 1974. – 154 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 683 с.
7. Пнаже Ж. Психогенез знаний и его эпистемологическое значение // Семіотика. – М., 1983. – С. 90–101.
8. Пнаже Ж. Схемы действия и усвоения языка // Семіотика. – М., 1983. – С. 133–136.
9. Поршнев Б.Ф. О начале человеческой истории (Проблемы палеопсихологии). – М.: Наука, 1974. – 474 с.
10. Чикобава А.С. К вопросу о соотношении мышления и речи в связи с ролью коммуникативной функции // Язык и мышление. – М., 1967. – С. 16–30.
11. Якобсон Р. Избранные труды. – М.: Прогресс, 1985. – 452 с.
12. Geschwind N. Specialization of the Human Brain // Scientific American. – 1979. – No. 3. – P. 449–463.

ЯДРО І ГРАНИЦІ РОЗШИРЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ – НАЗИВНИХ РЕЧЕНЬ

У цій статті опис структурних типів заголовків (3) буде зроблений в плані реалізації ними комунікативних цілей в їх актуальному членуванні та віднесенні до тексту. Формально виражений ремоутворюючий центр заголовків в аспекті функціонального і семантичного синтаксису є номінація заголовками елементів / комбінації елементів текстів або, іншими словами, відношення речення до ситуації виявляє його глибинну структуру. Таким чином, глибинна структура заголовка і його номінація елементів тексту при такому підході синонімічні. Перейдемо до опису заголовків – називних речень, які є найпоширенішими і складають 83 % дослідженого матеріалу. Для опису їх структури приймемо поняття ядра речення, яке є загальноприйнятим у сучасному синтаксисі. Ядро субстантивних речень, як правило, виражене іменником або його субститутом.

1) Заголовки – непоширені називні речення, ядро яких виражене іменем власним.

У більшості випадків вони позначають дійову особу / особи тексту: *The Clausners* (L. Tushnet); при цьому імена власні можуть бути представлені зменшувальними власними іменами і прізвищами. Антропоніми у художньому тексті як знаки-мітки, ідентифікуючи дійові особи, водночас збирають, "акумулюють" всю інформацію про них і є своєрідним "вмістом" цієї інформації. Інакше кажучи, антропоніми художнього тексту формують свій сигніфікат [1, 87]. Ядро заголовків – непоширених речень може бути виражене загальними іменниками, які, як і власні іменники, мають чітко виражену номінативну функцію; їм "притаманна абсолютна номінативна значущість" [2, 123]. Всесильний іменник може замінити довгі описові звороти і стати еквівалентом цілих суджень і висловлювань [3, 85–86]. Виходячи із членування тексту на "речовий" (предметний) зміст, [1, 176] знаходимо, що заголовок може позначати місце дії: *The Outstation* (S. Maugham); персонаж: *The Tenant* (Q. Hudson); подію: *Stalking* (G.C. Oates); причини, наслідки подій: *Accident* (Q. Christie); реакцію персонажу на події: *The Stare* (G. Updike) і т. ін.

Встановлення зв'язку заголовка з текстом і врахування їх функціонального навантаження означає вивчення їх в плані синтаксичної семантики. Пряма номінація заголовками певних елементів тексту є опис їх "глибинної структури", оскільки синтаксична семантика тлумачить суть і природу речення через його відношення до екстралінгвістичної ситуації та її структури і вивчає взаємовідношення членів речення з елементами структури ситуації [4, 77–86; 5, 290–297].

Розглянемо заголовки – дійові особи оповідань, які виражені загальними іменниками. Слід зробити застереження, що загальні іменники є тільки матеріалом і для позначення особи, і для формальної вираженості заголовка. Найчастіше в заголовок виноситься позначення особи, оскільки вона має найбільше ознак, властивостей і відношень. Це пояснюється екстралінгвістичними причинами – антропоцентричним характером художнього тексту. Часто особа позначається шляхом фіксації роду занять, професії, сімейних відносин і т. ін. Механізм номінації є однаковим для власних і загальних іменників. Специфіка загальних іменників в номінативній функції полягає в тому, що вони є "коротким описом об'єктів" [6, 145]. Можна сказати, що заголовок називає текст, "описуючи" один із його елементів, тобто дійову особу. Специфіка семантики загальних іменників у заголовковому вживанні визначається його позицією реми у заголовку – номінативному реченні і полягає в тому, що загальний іменник з імені предмета перетворюється в назву його властивості: інакше кажучи, лексичне значення переходить в значення пропозитивне [5, 307–314]. Отже, ці іменники є позначенням не осіб, сімейних відносин, професій, а їх властивостей. Значить, семантика заголовка *The Killers* (E. Hemingway) полягає в здатності бути вбивцями. Аналогічно, семантика *The Sailor* (V.S. Pritchett) – здатність бути моряком, працюючи камердинером. Це – кваліфікуюча, характеризуюча номінація [5]. Означений артикль є типовим як для 3-х дійових осіб, так і для інших заголовків, що повністю співпадає з даними Х. Вайнріха [7, 380]. Текстова функція означеного артикля полягає у його зв'язку з передінформацією. Означений артикль має

ідентифікуючу, конкретизуючу функцію, зв'язуючи заголовок як останню ланку при створенні тексту (з позиції іменуючого) з текстовою інформацією, тобто передінформацією. Текстова функція неозначеного артикля полягає у його спрямованості на постінформацію [7, 386]. Можна припустити, що, наприклад, Джеймс Джойс, вживаючи у заголовку *A Mother* неозначений артикль, робить це, враховуючи позицію сприймаючого. Для читача заголовок є перший знак тексту. Його розшифровка знаходиться у тексті. Заголовок вводить текст і є, таким чином, "засобом створення очікування" [7, 365]. Існує ряд заголовків, в яких артикль відсутній – *Daughter* (E. Caldwell). Відсутність артикля, тобто нульовий артикль, є результатом нейтралізації двох протилежних класів артиклів – означеного і неозначеного. Це має місце у тому випадку, коли іменник не отримує ніякої кваліфікації – ні означеної, ні неозначеної. У цьому випадку іменник вживається в самому широкому узагальнюючому смислі.

2) Заголовки, поширені препозитивним ад'юнктом.

Поширення ядра – це введення у його склад таких членів, які, не будучи елементами його структурної схеми, розширюють його склад у препозиції і постпозиції. Ядро називних речень може поширюватися неядерними препозитивними реченнями, які приєднуються до ядра шляхом синтаксичної підрядності і виконують функцію означення. Таке поширення визначається значенням іменника як частини мови; іменники, які мають значення предметності, – а процеси та ознаки, що позначаються ними, передаються в предметному відображенні, – приймають неядерний залежний компонент. Для того, щоб більш повно представити модель та описати її семантику, треба показати її морфологічне наповнення, тобто вираження препозитивного ад'юнкта. Препозитивний ад'юнкт може бути виражений: а) прикметником: *The Willfull Woman* (D.H. Lawrence); б) дієприкметником: *The Laughing Man* (G. Salinger); в) іменником в загальному відмінку: *The Winter Cruise* (S. Maugham); г) іменником у присвійному відмінку: *The Doctor's Wife* (E. Hemingway); д) числівником: *Three Weeks* (E. Glyn); є) займенником: *His Hour* (E. Glyn). Поширення в препозиції може бути виражене декількома ад'юнктами і представлене такими комбінаціями: прикметник + іменник: *Green Apple Harvest* (Sh. Smith); займенник + дієприкметник: *One Increasing Purpose* (G. Frankau); займенник + прикметник: *Those Barren Leaves* (A. Huxley). Більша частина заголовків, поширених препозитивним ад'юнктом, виражена вільними атрибутивними словосполученнями: *The Real Thing* (H. James). Це можна пояснити динамізмом і гнучкістю атрибутивних сполучень, які позначають референт шляхом різних комбінацій назв об'єктів і їх ознак. Ад'юнкт субстантивного словосполучення може також поширюватися; він може поширюватися прислівником, який передає ознаку іншої ознаки [8, 48] – *A Fairly Honourable Defeat* (I. Murdoch); *The Utterly Perfect Murder* (R. Bradbury). Препозитивний ад'юнкт, виражений дієприкметником, передає динамічну ознаку, котра нерідко втрачається при перекладі; так, заголовок *The Unvexed Isles* (R.P. Warren) вийшов в перекладі на російську мову під назвою "Тихие острова".

Перейдемо до опису препозитивного ад'юнкта, вираженого іменником в загальному відмінку. Атрибутивні групи з іменником в препозиції були описані як ефективний засіб компресії інформації [9, 267]. Компресія особливо чітко простежується у тих випадках, коли в мові є інший спосіб – ад'єктивний – вираження того ж значення (порівняй: *The Ice Age* (M. Drabble) і "icy age"), але автор надає перевагу іменникові, оскільки він більш ємкий за змістом і передає не одну ознаку, а їх сукупність і є, таким чином, засобом створення багатозначності. Семантика препозитивного ад'юнкта, вираженого іменником у присвійному відмінку, полягає, в загальному випадку, у вираженні необхідної, з точки зору іменуючого суб'єкта, тобто автора, додаткової інформації. Іменник у присвійному відмінку у загальному випадку виступає у функції: а) означення по належності (сімейні відношення тощо): *The Colonel's Lady* (S. Maugham); б) означення по володінню предметом, об'єктом: *Soldier's Home* (E. Hemingway); в) означення по призначенню: *The Doll's House* (K. Mansfield); г) означення, яке виражає час: *A Day's Wait* (E. Hemingway); д) означення, яке передає фізичну, органічну належність: *The Lion's Skin* (S. Maugham); *Bill's Eyes* (W. March). Зареєстровані випадки вживання лівосторонніх означень, виражених числівниками і займенниками. Не дивлячись на те, що займенники є лексично опустошеними словами, вони можуть суттєво видозмінювати значення іменника-ядра: *His Hour* (E. Glyn). Аналогічно, числівник не тільки уточнює,

конкретизує значення ядра: *Three Weeks* (E. Glyn), але і суттєво модифікує його семантику: *The Second Blooming* (W.L. George).

3) Заголовки, поширені постпозитивним ад'юнктом.

1. Заголовки, ядро яких поширене постпозитивним означенням. Воно може бути виражене: а) прикметником: *The Light Invisible* (R. Benson); б) займенником: *Cathrene Herself* (P. Hilton); в) прийменниковим зворотом: *The End of the Flight* (S. Maugham); г) порівняльними конструкціями: *Hills Like White Elephants* (E. Hemingway); д) прикметником I чи II: *Barn Burning* (W. Faulkner); *Babylon Revisited* (S. Fitzgerald); е) інфінітивом: *A Pin to See the Peepshow* (F. Gesse); ж) дієприкметниковим зворотом: *A Curtain Blown by the Wind* (M. Spark). Найопиренішими є іменні групи з правостороннім означенням, вираженим іменником з прийменником. Модель "N prep N" передає відношення інформаційного доповнення, яке іменує вважає необхідним зробити з метою передачі більш повного повідомлення. Тут можна виділити такі семантичні групи: а) відношення визначального характеру: *The Moment of Decision* (S. Ellin); б) відношення належності, володіння певною якістю: *The Herb of Death* (A. Christie); в) суб'єктні відношення: *Death of a Travelling Salesman* (E. Welty); г) локативне уточнення: *The Snows of Kilimanjaro* (E. Hemingway); д) партитивні відношення: *A Cup of Tea* (K. Mansfield); ж) призначення: *My Own Rules for a Happy Marriage* (G. Thurber).

Однак, не дивлячись на те, що смислові відношення між **of-phrase** і ядром можуть бути різними, будемо розглядати постпозитивне поширення, виражене **of-phrase**, як означення, оскільки тенденція виділяти інші члени речення в практиці лінгвістичних штудій не закріпилася [10, 140]. У дослідженому нами матеріалі ад'юнкт, виражений **of-phrase**, є найбільш частотним і складає 15,2 % всіх заголовків; ад'юнкт з прийменником *for, in, without, with* утворює 2,2 %. Це узгоджується з даними Л.С. Бархударова [8, 66] про те, що конструкції з **of-phrase** належать до числа найбільш поширених в англійській мові і складають 70 % прийменникових субстантивних конструкцій і розходяться з даними І.В. Арнольд, згідно з якими прийменник **of** майже не вживається в заголовках [9, 268]. Постпозитивні ад'юнкти, які виражені дієприкметником I чи II, а також дієприкметниковим зворотом, передають динамічні ознаки і складають 3,4 % дослідженого матеріалу. Зареєстровані випадки вживання інфінітива у функції правого означення – *A Pin to See the Peepshow* (F. Gesse). Займенники і питальні прислівники у ролі постпозитивного ад'юнкта виконують функцію емпатичного підсилення: *Cathrene Herself* (G. Hilton). Постпозитивний ад'юнкт, виражений порівняльними конструкціями, надає ядру-іменнику певної ознаки, яка служить меті створення його семантичної деталізації: *The Diamond As Big As the Ritz* (S. Fitzgerald). Поширення ядра прикметником у постпозиції особливо цікаве у семантичному відношенні, оскільки прикметник у цьому випадку виступає у напівпредикативній функції, суміщаючи у собі значення означення і предикації. Прикметники у постпозиції характерні для художніх текстів взагалі, і поетичних зокрема. І.В. Арнольд зазначає таке вживання прикметника як стилістично релевантне і розглядає його як один із засобів вираження інверсії. Воно надає висловлюванню "урочистого" і "піднесеного" характеру: *Darkness Visible* (W. Golding); *The Light Invisible* (R. Benson) [9, 164]. Заголовки, ядро яких поширене у постпозиції порівняльними конструкціями, дієприкметником I і II, інфінітивом, дієприкметниковими зворотами і підрядними реченнями, становлять комплексну рему, яка далі підлягає членуванню на тему і рему: *Babylon Revisited* (S. Fitzgerald). Наявність існування предмету, особи, явища, вираженого ядром, може заперечуватися. У цьому випадку заголовки становлять заперечні називні речення: *None Other Gods* (R. Benson).

2. Заголовки – називні речення, поширені детермінантами.

Суперечливим є питання поширення називних речень обставинами і додатками. В супереч думці А.М. Пешковського [11, 378] будемо вважати, що обставини входять до складу односкладових називних речень, а не є ознакою неповного речення. Ми розділяємо думку Г. Поутсма [12, 434–459], яка підтримується Г.Г. Почепцовим [10, 205–207], згідно з якою обставини і додатки визначають не окремі члени речення, а все речення в цілому, що дає можливість вважати їх самостійними поширювачами речення і кваліфікувати як детермінанти. Оскільки ядро називного речення не рівне за своїми ознаками ні підмету, ні присудку, а приймає синтаксичну сполучуваність, характерну для групи "підмет – присудок", це дозволяє зняти обмеження на вживання обставин і додатків у називних реченнях [13, 102]. Детермінанти

входять до складу називних речень на правах вільного приєднання. Нейтралізацію цієї опозиції в односкладових реченнях відмічає і В.Г. Гак [4, 174]. У нашому масиві були знайдені такі види детермінантів: а) суб'єктно-об'єктні детермінанти, які виражають семантичний суб'єкт / об'єкт (тобто додаток) і вказують на сферу застосування того, на що направлена дія і на що звернена увага (тобто, комунікативний центр) в цілому: *A Canary for One* (E. Hemingway); *A Tooth for Paule Revere* (S. Bennet); б) обставинні детермінанти представлені в основному локальними детермінантами, які позначають просторове розташування дійової особи, ситуації чи епізоду: інакше кажучи, тут має місце додавання смислів: *The Kiss at Croton Falls* (I. Shaw); *Freestone at the Fair* (S. Barstow); в) детермінанти цілі: *Endurance for Honour* (G. Aldridge); *All for a Scrap of Paper* (G. Hocking); г) часові детермінанти: *A Passion Before Death* (G. Hanley); д) детермінанти стану, способу дії: *Women in Love* (D.H. Lawrence).

4) **Заголовки – називні речення, поширені в препозиції і постпозиції:** *The Other Side of Midnight* (S. Sheldon). Ми не будемо описувати поширення ядра в препозиції і постпозиції одночасно, оскільки тут прослідковуються ті ж тенденції і зберігається та сама специфіка, що і при поширенні ядра тільки в препозиції чи тільки в постпозиції.

Інші структурні типи заголовків – інфінітивні, двоскладові, складні речення, а також речення, які не можна підвести під класичні моделі речень, будуть предметом окремого дослідження. Представленість таких типів у заголовковому вживанні як речень – вигуків і речень – формул спілкування, з одного боку, і заголовків – двоскладових і складних речень, з іншого боку, можна пояснити явищем транспозиції. Транспозиція полягає у функціональній взаємозаміні і, ширше, у встановленні зв'язку між парадигматичними (різними структурними типами) і синтагматичними одиницями (їх текстовим вживанням, текстовою функцією). В основі транспозиції лежить асиметричний дуалізм мовного знаку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чернухина И.Я. Очерк стилистики художественного прозаического текста. – Воронеж, 1977.
2. Kuchar G. К общей характеристике номинации // *Travaux Linguistiques de Prague* 3. – Prague, 1968.
3. Кубрякова Е.С. Части речи в ономастиологическом освещении. – М., 1978.
4. Гак В.Г. О двух типах знаков в языке // *Инвариантные синтаксические значения и структура предложения*. – М., 1969.
5. Арутюнова Н.Д. Синтаксис // *Общее языкознание. Внутренняя структура языка*. – М., 1972.
6. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л., 1972.
7. Вайнрих Х. Текстовая функция французского артикля // *Новое в зарубежной лингвистике*. – М., 1978. – Вып. VIII.
8. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка. – М., 1966.
9. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – Л., 1981.
10. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М., 1981.
11. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М., 1956.
12. Routsma H. *A grammar of late modern English*. – Groningen: Noordhoff. – Part I. – 1929.
13. Чахоян Л.П. Непредикативные предложения // *Структурный синтаксис английского языка*. – Л., 1972.
14. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. – М., 1981.

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

*Ірина Волченко***АНАЛІЗ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
АДАПТОВАНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ**

Результати лінгвостилістичного аналізу вторинних художніх текстів мають особливу практичну вагу під час створення, літературної та мовної обробки навчальних адаптованих текстів, які використовуються на різних стадіях оволодіння іноземною мовою.

У процесі такого аналізу, як відомо, необхідно здійснювати одночасне врахування значної кількості лінгвістичних характеристик: вид мовлення, функція вторинного тексту, його прагматична спрямованість, функціонально-змістовий тип мовлення, вид структурної модифікації вторинного тексту, ступінь його адаптації, засоби перетворення тексту-оригіналу, лексичні та синтаксичні засоби вторинної вербалізації, графічні й шрифтові засоби експлікації змісту вторинно вербалізованого тексту, ступінь зниження естетичної цінності та ряду інших не менш значних для аналізу екстралінгвістичних чинників.

Тут, у першу чергу, слід зазначити, що взаємодію навіть побіжно окресленого різноманіття існуючих характеристик і визначальних чинників можна описувати, використовуючи різноманітні підходи [1, 31–34]: дедуктивний, імовірнісний, функціональний і кінетичний, інтерпретуючи їх, у свою чергу, різними моделями: статичними, динамічними, стохастичними і т.п. Тому для обґрунтування концептуальної моделі лінгвостилістичного аналізу адаптованого художнього тексту в даному випадку раціонально виходити з природи вторинного тексту як досліджуваного об'єкта. Тоді вторинний текст можна розглядати як статичний об'єкт, що не включає час як значущу змінну, а взаємодію його елементів оцінювати як таку, що носить не випадковий, а регулярний характер. Це, у свою чергу, дозволяє нам стверджувати, що найбільш адекватною для опису аналізованого об'єкта є статична модель, яка базується на дедуктивному функціонально-прагматичному підході. Таку модель прийнято інтерпретувати у формі вербальної або вербально-графічної класифікації, що структурує систему лінгвістичних понять.

Обґрунтовуючи логічний підхід до одночасного врахування описаного вище різноманіття лінгвістичних характеристик, ми виходили з основних положень праць [2; 3], у яких показано, що побудова вичерпної системної класифікації будь-яких лінгвістичних об'єктів недоцільна через нескінченну варіативність її складових елементів, а практичне значення мають в основному конкретні робочі класифікації, сукупність елементів котрих строго обмежена метою започаткованого дослідження.

Тому, виділивши лінгвостилістичні й екстралінгвістичні засоби перетворення тексту-оригіналу, як основний предмет вивчення адаптованих художніх текстів, ми розробили [4] відповідну класифікацію їхніх характеристик, наведену на рис. 1, як базову концептуально-теоретичну модель для дослідження специфіки взаємодії зазначених засобів.

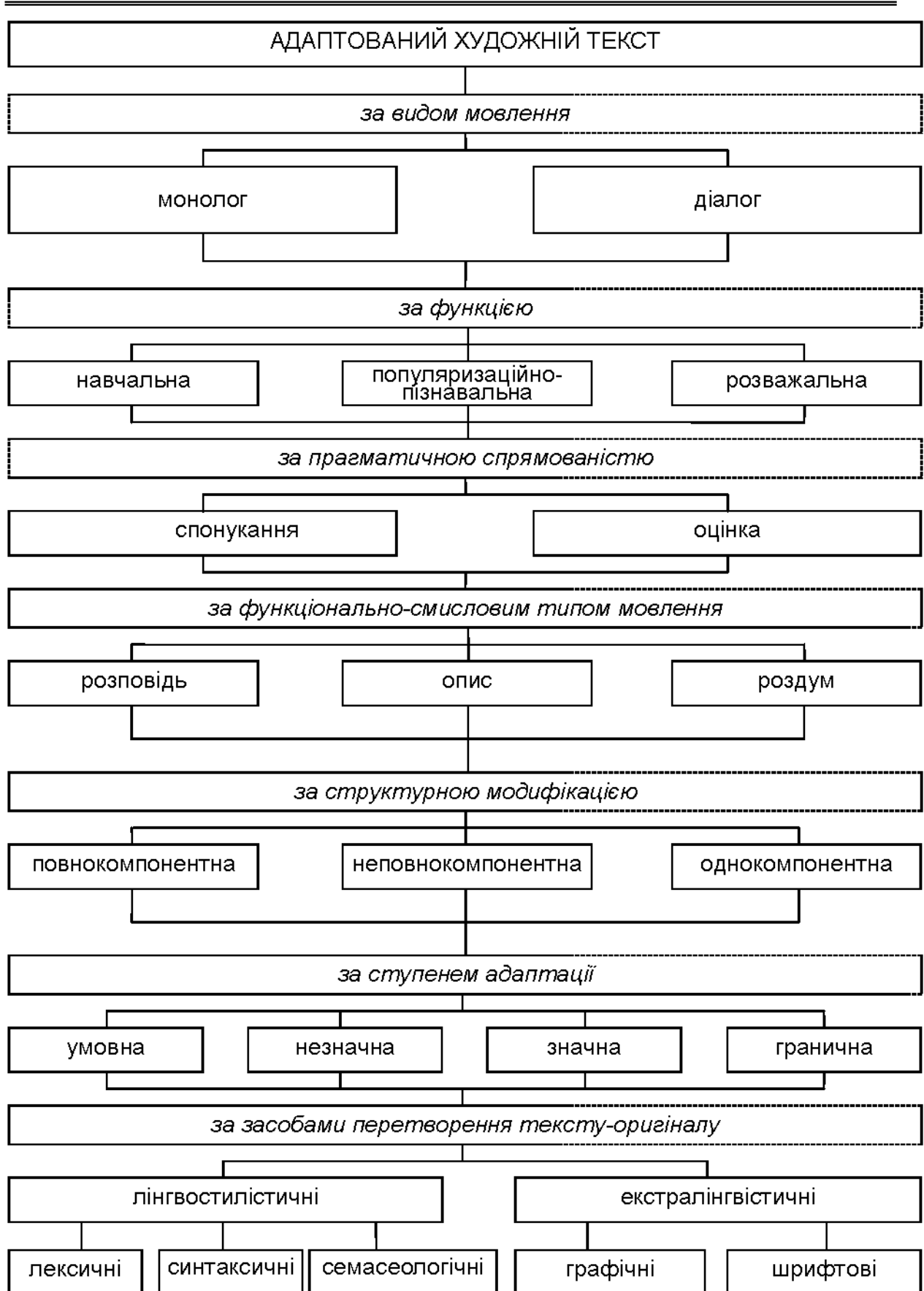

Рис.1. Класифікація ознак основних видів адаптованих художніх текстів

З класифікації очевидно, що адаптований художній текст, як, власне, і будь-який текст, може включати монологічний і діалогічний види мовлення. За функціональним призначенням, яке виступає в ролі головної ознаки (основи) класифікації адаптованих художніх текстів на її другому ієрархічному рівні, аналізовані тексти поділяються на навчальні, популяризаційно-пізнавальні та розважальні. Третій ієрархічний рівень, утворений провідними ознаками прагматичної спрямованості, складають спонування й оцінка. Четвертий рівень класифікації адаптованих художніх текстів за функціонально-змістовим типом мовлення включає розповідь, опис і роздум.

За структурною модифікацією художні тексти ми поділили на: повнокомпонентні, неповнокомпонентні й однокомпонентні. Тут під структурною модифікацією маються на увазі варіанти структурної організації адаптованих художніх текстів, що розрізняються повнотою використання її складових елементів (передмова, коментар, навчальний словник і власне текст). Таким чином, однокомпонентна структура буде мати місце при наявності в адаптованому художньому творі лише одного його основного елемента – власне вторинного тексту. Тоді неповнокомпонентна структура охарактеризується відсутністю одного або двох зазначених вище структурних елементів, а повнокомпонентна – наявністю усіх без винятку елементів.

Очевидно, п'ять вищеописаних ієрархічних рівнів класифікації адаптованих художніх текстів є достатніми для їх загального функціонально-лінгвістичного аналізу, результати різноманітних аспектів котрого широко висвітлені у лінгвістичній літературі.

Як відомо, найбільшу варіативність в аналізованій класифікації характеристик має ступінь адаптації художніх текстів, що досягається на основі практично нескінченного числа можливих сполучень лінгвостилістичних та екстралінгвістичних систем засобів перетворення тексту-оригіналу. Тому на шостому рівні класифікації ми впровадили відносну градацію ступенів адаптації художніх текстів на: умовну, незначну, значну та граничну. Для запропонованої градації за аналогією з підходом відомих робіт нескладно встановити межу ступенів адаптації, виходячи як з якісної [5, 61], так і з кількісної [6, 146–162] оцінки частки перетворених елементів і структур різноманітних рівнів мови.

Таке встановлення зазначених меж дозволяє підвищити однозначність віднесення виявлених груп або комплексів лінгвістичних засобів перетворення тексту-оригіналу, а отже, і більш ефективно виявляти стійкі закономірності й особливості лінгвостилістичної організації адаптованих художніх текстів.

Залишається відзначити, що практичне використання обґрунтованої моделі як базового концептуально-теоретичного конструкта при дослідженні й аналізі адаптованих художніх текстів, може бути поєднане з певними доповненнями й поглибленнями сьомого рівня її елементів, необхідність у яких буде неминуче виникати під впливом розходження цілей та аспектів досліджень, що започатковуються в рамках функціонально-прагматичного підходу.

Перевірку ефективності використання запропонованої класифікації як методологічної основи дослідження лінгвостилістичних особливостей адаптованих художніх текстів ми провели на прикладі аналізу казок О. Уайлда [7]. Відзначимо тут, що лінгвістичні засоби художнього тексту, знання, котрих необхідне для аналізу адаптованого твору, достатньо повно описані у джерелах [8; 9], що дозволило нам використовувати основні положення зазначених робіт при аналізі адаптованих текстів казок. Відповідно до цих положень, при вивченні лінгвістичних особливостей вторинного тексту необхідно здійснювати детальний опис та аналіз специфіки його стилістичних ресурсів, що забезпечують реінтерпретацію і переструктурування первинного текстового знання в модифіковані суцільні фрагменти його вторинної номінації.

Для цього досліджувані первинні тексти казок було поділено на ряд змістових фрагментів, що включають одну або декілька надфразових єдностей. Потім, за результатами зіставлення первинних текстів із їхніми адаптованими варіантами, для аналізу було відібрано лише ті фрагменти, переструктурування яких здійснювалося на стилістичному рівні. Відібрані в такий спосіб фрагменти аналізувалися для виявлення використаних у них прийомах адаптації. Класифікація аналізованих фрагментів аналізованих текстів здійснювалася за допомогою ознак, обґрунтованих вище. Результати ідентифікації фрагментів адаптованих текстів казок О. Уайлда, отримані на основі зазначених ознак, наведені в таблиці 1.

З таблиці очевидно, що аналізовані вторинні тексти казок реалізують навчальну функцію, а їхня структурна модифікація характеризується як неповнокомпонентна. Фрагменти даного тексту мають переважно оцінну прагматичну спрямованість. При цьому усім виділеним фрагментам, як власне і вторинному тексту в цілому, властивий незначний ступінь адаптації, що досягається використанням прийомів заміни та виключення.

Таблиця 1

Результати використання стилістичних ресурсів в адаптованих текстах казок О. Уайлда

Ознаки класифікації адаптованих художніх текстів		Номер фрагмента аналізованого тексту																				
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
1. Вид мовлення	монолог		○		○			○			○				○				○	○		
	діалог	○		○		○	○		○	○		○	○	○		○	○	○				○
2. Функція	навчальна	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	популяризаційно-пізнавальна																					
	розважальна																					
3. Прагматична спрямованість	спонукання									○												
	оцінка	○	○	○	○	○	○	○	○		○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
4. Функціонально-змістовий тип мовлення	розповідь		○		○						○			○					○	○	○	
	опис	○		○		○	○	○		○	○		○			○						
	роздум								○					○			○	○				○
5. Структурна модифікація	повнокомпонентна																					
	неповнокомпонентна	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	однокомпонентна																					
6. Ступінь адаптації	умовна																					
	незначна	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	значна																					
	гранична																					

Так, наприклад, у первинному тексті фрагмента 1 (див. таблицю) у формі діалогу опис вигляду статуї Щасливого Принца включає порівняння ("He is as beautiful as a weathercock", "He looks just like an angel") як семасеологічні фігури суміщення. З правої частини наведеного нижче фрагмента даного прикладу очевидно, що вторинний текст утворений шляхом виключення вказаних порівнянь.

Original

High above the city, on a tall column, stood the statue of the Happy Prince. He was gilded all over with thin leaves of fine gold, for eyes he had two bright sapphires, and a large red ruby glowed on his sword-hilt.

He was very much admired indeed. "He is as beautiful as a weathercock", remarked one of the Town Councillors who wished to gain a reputation for having artistic tastes; "only not quite so useful", he added, fearing lest people should think of him unpractical, which he really was not.

"Why can't you be like the Happy Prince?" asked a sensible mother of her little boy who was crying for the moon. "The Happy Prince never dreams of crying for anything".

"I am glad there is some one in the world who is quite happy", muttered a disappointed man as he gazed at the wonderful statue.

"He looks just like an angel", said the Charity Children as

Adapted

High above the city, on a tall column, stood the statue of the Happy Prince. He was covered all over with thin leaves of fine gold, for eyes he had two bright sapphires, and a large red ruby glowed on his sword-hilt.

Everybody admired him.

"Why can't you be like the Happy Prince?" a mother asked of her little boy who was crying for the moon. "The Happy

they came out of the cathedral in their bright scarlet cloaks and their clean white pinafores.

"How do you know?" said the Mathematical Master, "you have never seen one".

"Ah! But we have, in our dreams", answered the children; and the Mathematical Master frowned and looked very severe, for he did not approve of children dreaming [10, 5].

Prince never cries for anything".

"I am glad there is some one in the world who is quite happy", muttered a disappointed man as he gazed at the wonderful statue [11, 11].

Аналогічно у вторинних фрагментах діалогу, що мають оцінну прагматичну спрямованість, із функціонально-змістового типу мовлення "опис" відповідно вилучено такі порівняння: фрагмент 5 ("*They have eyes like green beryls, and their roar is louder than the roar of the cataract*" [10, 8]); 6 ("*...his lips are red as a pomegranate...*" [10, 8]); 12 ("*His hair is dark as the hyacinth-blossom, and his lips are red as the rose of his desire, but passion has made his face like pale ivory ...*" [10, 12]); 15 ("*My roses are red,*" *it answered; "as red as the feet of the dove, and redder than the great fans of coral that wave and wave in the ocean-cavern*" [10, 24–25]).

Із фрагментів діалогів, що містять функціонально-змістовий тип мовлення "міркування" і мають оцінну прагматичну спрямованість також очевидно, що у вторинних текстах використано прийом виключення порівнянь: фрагмент 8 ("*...you tell me of marvelous things, but more marvelous than anything is the suffering of men and of women. There is no Mystery so great as Misery*" [10, 10]); 13 ("*It is more precious than emeralds and dearer than fine opals*" [10, 12]); 17 ("*Flame-coloured are his wings, and coloured like flame is his body. His lips are sweet at honey, and his breath is like frankincense*" [10, 14]); 21 ("*It is not half as useful as Logic.*" [10, 16]).

У вторинних фрагментах текстів монологу, що включають функціонально-змістовий тип мовлення "опис" і мають оцінну прагматичну спрямованість, у свою чергу відзначається вилучення порівняння: 7 ("*... of the Sphinx, who is as old as the world itself ..., of the King of the Mountains of the Moon, who is as black as ebony...*" [10, 9–10]); 10 ("*... long icicles like crystal daggers*" [10, 10]).

Крім того, функціонально-змістовий тип мовлення "розповідь", що має місце у фрагментах монологу у вторинному тексті, адаптований шляхом вилучення порівняння: 18 ("*... her voice was like water bubbling from a silver jar*" [10, 14]); 19 ("*And a delicate flush of pink came into the leaves of the rose, like the flush in the face of the bridegroom when he kisses the lips of the bride*" [10, 15]).

Прийом вилучення метафори використано для адаптації тексту казок О.Уайлда в таких фрагментах: 2 ("*He had met her (Reed) early in the spring as he was flying down the river after a big yellow moth, and had been so attracted by her slender waist So he flew round and round her, touching the water with his wings, and making silver ripples*" [10, 5]); 16 ("*... to watch the Sun in his chariot of gold, and the Moon in her chariot of pearl*" [10, 14]); 20 ("*Echo bore it to her purple cavern in the hills, and woke the sleeping shepherds from their dreams. It floated through the reeds of the river, and they carried its message to the sea*" [10, 15]).

Говорячи про використання інших прийомів адаптації, слід, насамперед, відзначити заміни емфатичної конструкції, що входить у синтаксичні виразні засоби; метафори, яку відносять до семасеологічних фігур заміщення, а також синонімів-заміщень і синонімів-уточнень як семасеологічних фігур суміщення. Так, наприклад:

Original

But at last he knew that he was going to die. He had just enough strength to fly up to the Prince's shoulder once more. "Good-bye, dear

Adapted

But at last he knew that he was going to die. He had just enough strength to fly up to the Prince's shoulder once more. "Good-

Prince!" he murmured, " will you let me kiss your hand?"

"I am glad that you are going to Egypt at last, little Swallow," said the Prince, "you have stayed too long here; but you must kiss me on the lips, for I love you."

"It is not Egypt that I am going," said the Swallow. "I am going to the House of Death. Death is the brother of Sleep, is he not? "

And he kissed the Happy Prince on the lips, and fell down dead at his feet [10, 10].

bye, dear Prince!" he murmured, " will you let me kiss your hand?"

"I am glad that you are going to Egypt at last, little Swallow," said the Prince, "you have stayed too long here; but you must kiss me on the lips, for I love you."

"I am not going to Egypt , " said the Swallow. "I am going to the House of Death. Death is the brother of Sleep, is he not? "

And he kissed the Happy Prince on the lips, and fell down dead at his feet [7, 19].

Тут має місце заміна стилістично забарвленої емфатичної конструкції, що підкреслює трагізм і безвихідь ситуації, на нейтральну, що безумовно сприяє зниженню ступеня впливу на адресата.

Заміна окремих слів первинного тексту на синоніми-заступники і синоніми-уточнення використано для адаптації фрагмента 3 аналізованого тексту ("*Sans-Sousi*" [10, 6] уточнено як "*No-Trouble*" [11, 13–14]; і "*lofty wall*" [10:6] замінено на "*high wall*" [11, 13–14]). У фрагменті 4 відзначено також випадок заміни метафори на нейтральне в стилістичному плані висловлення ("*... he sank into a delicious slumber*" [10, 7] – "*... he fell asleep*" [11, 15]).

І нарешті, на закінчення аналізу відзначимо, що у фрагментах адаптованого тексту мають місце як мікросегментація, так і макросегментація. Так у фрагменті 9 тексту-оригіналу: *So the swallow flew over the great city, and saw the rich making merry in their beautiful houses, while the beggars were sitting at the gates. He flew into dark lanes, and saw the white faces of starving children looking out listlessly at the black streets. Under the archway of a bridge two little boys were lying in one another's arms to try and keep themselves warm. "How hungry we are! " they said. "You must not lie here," shouted the watchman, and they wandered out into the rain* [10, 10] у результаті адаптації останнє речення було виділено в окремий абзац. На відміну від нього, фрагмент 14 [11, 23–24] адаптовано з використанням макросегментації.

Результати проведеного в такий спосіб лінгвостилістичного аналізу адаптованого тексту казок О. Уайлда дозволяють стверджувати таке. В обсязі розглянутого навчального вторинного тексту казок найбільш частотним прийомом адаптування є вилучення ряду лінгвостилістичних засобів мовного оформлення тексту-оригіналу: порівнянь, метафор, повторів. Меншою частотністю відзначаються заміни метафор та емфатичних конструкцій, використання синонімів-заміщень і синонімів-уточнень, а також використання макросегментації та мікросегментації як графічних засобів перетворення тексту-оригіналу в адаптований. При цьому зазначені зміни в монолозі й діалозі однаково частотні.

Встановлений незначний ступінь адаптації тексту казок із використанням обмеженої кількості лінгвостилістичних засобів пояснюється, на наш погляд, як навчальною функціональною спрямованістю вторинного тексту, так і рівнем мовної компетенції адресата. Також є підстави вважати, що отримані результати є типовими для цього виду вторинних навчальних художніх текстів, а отже, описані на їхній основі закономірності доцільно використовувати в наукових і навчальних цілях.

На закінчення відзначимо, що обґрунтована вище у вигляді робочої класифікації концептуально-теоретична модель для дослідження специфіки взаємодії лінгвістичних засобів адаптованих художніх текстів забезпечує можливість достатньо повного й адекватного опису результатів аналізу стилістичних ресурсів, які використовуються у навчальних адаптованих текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Р.Т. Социолінгвістика: Пер. с англ. / Под ред. докт. філол. наук, проф. А.Д. Швейцера. – М., 1980. – 320 с.
2. Fedoriv Ya.R., Kalita A.A. Systematization of Emotional Utterance Types and their Variants // Studies in Communicative Phonetics and Foreign Language Teaching Methodology. – К., 1997. – С. 121–126.

3. Kalita A.A., Ivanova S.V. Analysis of Functional and Semantic Types of Utterances Expressing Surprise // IATEFL-Ukraine Newsletter. – Kyiv, 1996. – Issue No. 4. – P. 28.
4. Volchenko I.N. Conceptual Approach to Linguistic and Stylistic Analysis of Adapted Fiction // IATEFL-Ukraine Newsletter. – Kyiv, 1998. – Issue No. 11. – P. 27–28.
5. Печерица Т.Е. Использование художественного текста при обучении русскому языку как иностранному (отбор и адаптация текстов для чтения в группах студентов филологов подготовительных факультетов). – М., 1986.
6. Вейзе А.А. Уровни адаптации учебной литературы на иностранном языке // Вопросы методики преподавания иностранных языков. – Тула, 1967. – С. 146–162.
7. Волченко И.Н. Лингвостилистический анализ адаптированного текста сказок О. Уайлда // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – Випуск 6: Проблеми лексичної семантики та семантики тексту. – К., 1998. – С. 129–134.
8. Воробьева О.П. Текстовая номинация в ракурсе когнитивной лингвистики // Языковая категоризация (части речи, словообразование, теория номинации). Материалы круглого стола, посвященного юбилею Е.С. Кубряковой по тематике ее исследований. Октябрь 1997 года. – М., 1997. – С. 18–20.
9. Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка. – К., 1984.
10. Wilde O. Fairy Tales. – Kyiv, 1996.
11. Wilde O. The Happy Prince // The Happy Prince and Other Tales. – М., 1969.

Михайло Лабащук

ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИКИ МЕТАФОРИ

Суб'єкт вербальної діяльності творить смисли у таких основних типах мовлення: розмовний – науковий – художній. У розмовному типі мовлення інтенцією суб'єкта відбувається оперування соціально та особистісно апробованими смислами та способами їх оформлення. Подолання, реструктурація звичних форм відбувається у науковому типі вербального мислення при переважному орієнтуванні суб'єкта на поля та структури раціонального споглядання. При переважному орієнтуванні суб'єкта на власну здатність до чуттєвого споглядання відбувається реструктурація смислів та способів їх експлікації у художньому типі мислення.

Ми визнаємо при будь-якому типі мовної комунікації вихідним її компонентом чуттєво-смисловий простір суб'єкта. Причому, вихідні смислові структури є інваріантними, на основі яких суб'єкт і творить актуальні понятійні та семіотичні смисли та значення. Постає питання, якими засобами творяться смисли серед різнорідних компонентів їх походження (а саме, сенсорно-чуттєвих, образно-чуттєвих, понятійних, вербальних та ін.)?

Традиційним є визнання важливої ролі у цих процесах базових зображувальних прийомів – порівняння, метафори, метонімії та ін. Серед принципових вихідних аксіом моделювання метафори є, в першу чергу, такі дихотомії: буквальність – образність метафори, когнітивна спроможність – неспроможність метафори, умовність – безумовність, самодостатність – несамодостатність, статичність – динамічність, інваріантність – варіативність метафори та ін.

Якщо уважно придивитись до всіх цих дихотомій, то вони є фактично різними аспектами однієї принципової проблеми: чи є метафора явищем лише семантичним, чи, крім цього, вона є явищем мисленнєво-чуттєвим, навіть сенсорно-чуттєвим, і, якщо є, то в якій мірі і за якими моделями функціонування?

В різноспрямованості метафори можна виділити, щонайменше, два принципово важливих аспекти – спрямованість до власної семіотичної системи (означувального) та спрямованість до понятійно-чуттєвої сфери (означуваного) суб'єкта. Причому, зрозуміло, що ці аспекти можуть виявлятися лише разом, але в різній мірі їх переважності, окресленості чи акцентування.

Слід відзначити, що у даному аналізі метафоричності вербального мислення ми схилиємось до визнання суто семантично-понятійної локалізації простору метафори. Підкреслюємо, що ми це стверджуємо щодо простору, власне, у метафорі, а чуттєво-образна та раціонально-понятійна сфери залишаються приналежністю позасеміотичної психології

формування висловлювання чи його сприйняття. Тобто, на наш погляд, метафора не має анінайменших посягань чи то на безпосереднє відображення сенсорних переживань суб'єкта чи то на відображення реального світу. Метафора – лише один з елементів моделювання розуміння світу, бачення можливостей орієнтування у світі.

У наших дослідженнях метафори ми послідовно стверджуємо необхідність розмежування семантичної сутності метафори від її понятійно-раціональної та образно-чуттєвої спрямованості. Вербальна метафора є явищем семіотичним. Тобто, вона створена на основі інваріантної мовної системи суб'єкта, елементи якої актуалізуються інтенцією суб'єкта у кожному конкретному випадку. Актуалізовані соціальні компоненти метафори спрямовуються до чуттєво-мисленнєвого стану суб'єкта, який (стан) є різним для кожного суб'єкта. Цим пояснюється різниця в інтерпретаціях метафори, її одночасна однозначність та багатозначність.

Наше твердження щодо різноспрямованості мисленнєвої діяльності суб'єкта до власних раціонального та чуттєвого споглядання знаходить аналогію у теорії Л. Виготського про типи мислення та у його теорії генезису і сутності метафори. Надзвичайно привабливою рисою творчості Л. Виготського є динамізм уявлень – напр., визнання ним синхронної наявності і функціонування у звичайної дорослої освіченої людини різних типів мислення і типів організації (та використання) образно-понятійної системи (які у філогенезі розділені цілими епохами). Це, в першу чергу, синкретичне мислення, комплексне мислення та понятійне мислення [1, 270–292].

Такий підхід стверджує залежність внутрішньої якості формально-вербальних висловлювань від способу організації семантично-понятійної інваріантної системи суб'єкта. З цього є неминучим такий висновок: те, що не вважається метафорою (чи метонімією) в одному типі мислення та організації семантично-понятійної структури, може вважатися метафорою (чи метонімією) в іншій системі координат та організації вихідних засобів мислення. Яким чином це може бути – надзвичайно цікаве питання, яке торкається цілої низки проблем психічної організації суб'єкта та семіотичної комунікації. На нашу думку, розв'язання цієї проблеми може відбутись при дослідженні співвідношення образно-чуттєвої основи метафори із ієрархічно-категоріальною системою свідомості суб'єкта.

Щодо цього Л. Виготський дещо суперечливо стверджує, що: "Найсуттєвішим для поняття є відношення його до дійсності (цитати з цього видання даються у нашому перекладі – М. Л.)" [1, 119]. Тобто, як найважливіша визначальна частина поняття стверджується його референтна віднесеність. Але разом з цим визнається і таке: "Основна властивість будь-якої структури – незалежність від елемента, який її створює, від конкретного матеріалу, на якому вона створена, і можливість переносу на будь-який інший матеріал" [1, 230]. Тобто, у другій (за порядком) цитаті стверджується, як домінуюча, категоріальна частина поняття, причому, незалежно від його референтивної частини.

Така суперечність здавалася б дивною та недопустимою, якби вона не являла собою паралельність до двох важливих властивостей людини – здатності до чуттєвого та раціонального споглядання. Якщо ми визнаємо суб'єкта як носія та творця функціонального відношення власної категоріальної системи до чуттєвих уявлень та сенсорної інформації, яка (інформація) щомиті надходить із зовні, то ця суперечність втрачає власну силу. Суб'єкт приречений узгоджувати раціональну та емпіричну різноспрямованість власної сутності, і це відбувається через понятійну систему та різні семіотичні системи, найважливішою з яких є вербальна.

Л. Виготський називає забобою думку, "... ніби узагальнення в мисленні виявляється тільки у власній найбільш розвинутій формі, а саме у формі понять" [1, 168]. Він вважає навпаки: "У мисленні дорослої людини ми на кожному кроці спостерігаємо перехід від мислення в поняттях до мислення конкретного, комплексного, до мислення перехідного" [1, 168].

Розвиток вищих форм мислення відбувається через перехід уявлень до понять, а груп чи комплексів понять до узагальнюючих понять. Власне, на цих переходах і криється сутність метафори. Найменування переносяться за асоціацією (за суміжністю або подібністю) образним шляхом, тобто не за законами логічного мислення, а за законами комплексного мислення.

Операції метафоричного порівняння на відміну від операцій власне порівняння обов'язково передбачають наявність узагальнюючого поняття ("проміжного поняття" – [2, 14]; "вищого поняття" – [1]). "Порівняння понять з необхідністю передбачає їх узагальнення, рух за лінією відношення їх спільності до вищого поняття, яке підкоряє собі обидва поняття, що порівнюються. ... Ми ніби піднімаємося над поняттям А, а потім опускаємося до поняття В" [1, 168].

Базовою одиницею художнього пізнання є образ. Образні засоби словесної творчості є, щонайменше, двозначними або опираються й на значно більший асоціативний ряд. Образ, на відміну від поняття, не стоїть над власними референтами, а він є сам референтом, або ж нерозчленовано зливається (амальгується) з конкретними предметами, оточенням, ситуацією. Це – одна з причин, як ми відзначили, досить широкої інтерпретації образу.

З точки зору систематизованого понятійного мислення у комплексах є яскраво метафоричним, але воно не є таким з точки зору мислення у комплексах. Комплексне мислення є природним, безумовним, метонімічним, бо воно є наочним, емпіричним мисленням.

Предмети за асоціативними ознаками входять у комплекс разом з рештою власних ознак, і ці ознаки не абстрагуються від решти ознак, вони є рівними серед рівних. У комплексі, на відміну від понять, є відсутніми ієрархічний зв'язок та ієрархічні стосунки між ознаками.

Висловлювання типу "Зараз я говорю неправду", "Моє твердження – неправдиве" (які традиційно вважаються головоломними) не набагато відрізняються від висловлювань типу "Це – дерево", "Це – не дерево", "Дерево росте", "Дерево не росте", або "Це – правда", "Це – не правда". Ми не звертаємо уваги на велику кількість неоднозначних аспектів граматичної чи семантичної будови висловлювання, доки в нас немає необхідності у цьому.

Наприклад, звернімо увагу на часове співвідношення реалізації у мовленнєвій діяльності компонентів висловлювання: "Зараз я говорю неправду". Коли я говорю "Я говорю", то ще не відомо (не суб'єктивно, а сигнально-комунікативно), про що і що власне я говорю, але вже коли відомо, що саме говорю "неправду", то, безумовно, я вже "не говорю", а сказав. Тоді закономірним є питання: "Про що ж йдеться – про неправду, яку я говорю, чи про неправду, яку я вже сказав?"

Ці неясності чи недомовленості (та багато інших подібного роду) ми або ігноруємо або ж не помічаємо, однак при необхідності легко їх акцентуємо. Таким чином, необхідність чи компетентність дослідника своєрідно змушує його організувати об'єкт дослідження. Так само відбувається і з творенням чи сприйняттям метафори – в ній може бути переважно актуалізована або категоріальна частина, або денотативна, або ж ментально-образна.

"Продуктивність мислення залежить від уміння користуватися Аналогією і Метафорою. Однак аналогії часто бувають неправильними, а метафори вводять в оману. Отже, у завдання "когнітивного несвідомого" входить таке придушення чи заборона неприйнятності порівнять" [3, 282]. Зрозуміло, що ця неприйнятність має на увазі різні вищеозначені рівні порівняння.

Таким чином, послідовно стверджуючи семіотичну сутність вербальної метафори, ми не заперечуємо наявність у ній образних чи експресивних компонентів. Обов'язково необхідним є лише визнання у метафорі образності не безпосередньо наочною, а ментально-опосередкованою. Так само й експресивність чи емоційність метафори є не чуттєво-емоційними, а чуттєво-емотивними (ментально-опосередкованими), що підкреслює їх мовний характер. Тобто, образною чи емоційною метафора як вербальний зображувальний засіб є не більше, ніж будь-яка образна або емоційна мовна чи мовленнєва одиниця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Собр. соч. в 6-ти т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – 504 с.
2. Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 11–16.
3. Минский М. Остроумие и логика коллективного бессознательного // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXIII / Сост. В.В. Петрова и В.И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1988. – С. 281–309.
4. Якобсон Р. В поисках сущности языка // Семіотика / Сост. Ю.С. Степанова. – М.: Радуга, 1983. – С. 102–117.

όόο-έούόα όέυύτΨ, , ηίΨέ , ^άέ ~τò áττíο%έυ, όη ~έυτ~, όύύπ, ό, όίε, τπ ττ όπó^άό
ύτ πάάύí, ύτύ ~έυττττ. ηΨ όó·πíύέ, ίΨ όέυύτΨ π ττ%ά, έ~ττέíό πΨάíόττΨύΨ, ~ό πό·έυ,
όπó^άό όόπéττττττ ~ά·Ψί, ~, τπΨτύέ, ίέí. áíá ^άέ όπó^άό ~ά·Ψί, ~ά úóίττ%óí πύ, όη,
íόίε íό, τ έ%ά όπó όόπéττττττ íú%óέí, ό, ό ú, όπύ Ψ-όíό, ίέí ~έυτ~άí ú
όάπáίττ%óΨ.

í úτíόíú , έότ%íú , πη%ο , Ψ%οíό~άí: τ, úόπ - %οΨέόίΨόύ, - íú%óέíΨέ ú, Ψπ -
~έυτ~ - ίΨύάπτúπíεέ όπó^άό , ίí~τπύ, όη ~ά Ψ όόό~τ όάπáίττ%οττ, τ úτíόέ
όπó^άόέ, ηίΨ , Ψ%ο·ú, τ, ú, όη , έό, ό ό, Ψ%ο·óíόóύΨ όπé όάπáίττ%οΨ, - πά^άό~Ψτ,
όόίεόíáττ, Ψ%ο·ú, όπáττττττττ-ό, íό, ό.

άάάόΨ%οóύτ, íό , τ, έτúέ, ~ό όάπáίττ%οττ, ίí~τπύ, όη , ^Ψ , Ψ%οíό~άíττ ττ ηíόíúό,
όά, íόíú áúτóΨ, çτ, ότíε, Ψί íτπ , όίε, ττ íόέíú όíπáíú ττíú , ^έí, Ψ%ο·íόόέíτ. áíá ^άέ
όπó^άό úóίττ%óí πύ, όη úέí, ~ό ττ όό~τúíό, έí áúτóττ όάπáίττ%οττ , έóúúότπ , πóίΨ
~έυττ~ ~έ πά^έόΨπíúτ íú%óέí, ό, ό ú, όπύ, τ όΨάíΨ~ά, όΨ%ο ~τò ό, όπ~ πό·óúέ ττ%ο
ίΨύάπτúπíεέ όάπáίττ%οóί Ψ όό^α áτ, άπ~άίΨ, Ψί πόά, ίττ%οττπύ, όη , έά ηí όόΨ, τ, úόπ.
επé~όíú ^ά íá όáίττ~τπ, ~ό, Ψί όάπáόúτπ·úέέ ~έυτ~άí. çτ, Ψύ, úό%οΨ, íόίε πό·óúττ ττ%ο
όάπáίττ%οóί áτ, άπ~άίτ, Ψ ú, Ψπ όúτπ %οóóúúóίέí %οίττ Ψ-όíό, íό^α τú%οέυόπΨ,
όάπáίττ%οττ íόέά áíό, ú Ψ áíό, ú όό, άπύτúέό, %οό όπé, Ψττú, όάπá~έυú, τúέ έό, ό,
όό-íό, όíú όόίεόí, ~έ Ψ ττ, Ψύ, á ~τòόí áίΨί, ~έ ό, όπ όúττ, íáττττ %οό , ττóíό, ό
όάπáίττ%οú.

ά úάόάπ ú íόíúάíόύΨ ^Ψ^α úάόπΨ όíπáόíεíό ίΨό^ά íτúά, όπΨ íú%óέí, ό, ό
ό·πτáú, áóúáúέ~íό-íόíúίΨτúέ, íόíú όπó^άόΨ.

έό, όπη~έ όπó íú%óέίΨέ ό·πτá, ίε íτπíό ττ ú, τáΨ όάπá%οúòΨί όά, ίεέ τπ
όúπúíúπé ú, όπú, ηίεέ íόέíτττá, τúέ ίΨύάπτúπíεέ áό·πτéάíτττ. ηά áό·πτéάíττ ,
íú%óέí, όíú ú, όπΨ όάπá%οττíó , íό, ίΨέ úόπΨ, ~ό %οτπ íόέίε, Ψóú, όόπéέíτúέ έό, ό
~άπáá úάíόú. ητíεέ όπó^άό , Ψ%ο·ú, τπύ, όη ττ όόíό, Ψ όό%ο, Ψέíό^α όπéπó%οέ íό, ίέí
άíττΨ, ú %ο, όí, έίΨπττ úάíόúú: , ίΨπú úό, ό, ηí όόπéέíττ, όη áττίε Ψ ττ^α όóíό, Ψ-
óúπúíúπé, όόη, τπύ, όη Ψ όáíττúέ~ττ όúπúíúπéττΨίό, ό πη%οú, , ηίΨέ áτττ%οáíó
όά, íá ό·πτáíό-óíεóíό, á áíτ~άíττ. εΨ%ο ~τò ^, ό, ό όίττ%οíό, , ό ττίΨύέ~íό-όέíúáúέ~íό, , ό
όπó^άόú όόη, τπύ, όη %ο, ττ , έίΨπé íú%óέí, ό, ό ú, όπú - áττíό, έέ Ψ ό·πτáíό-
óíεóíό, έέ, όπé ~όíú ^Ψ πΨ, ίá Ψóíú ú, ότπτáíáí, íό, ττ , áτπíόόπóίέíττ, , ό%οέí ,
ό%οíóro ττ , όΨί áúτóττ όú, όπáίττττ Ψ όόπéέíττττ. çΨ%ο ότíό, , ό όó~τúíú , έέíττáíττ
όά, íό, , ό áτ%οúíú ú ό, Ψ%ο·óíόóóΨ ττ, úόπτ, íόέíττ , , ό, όπéúέ όπó ^Ψ %ο, ττ , έίΨπé, ηίΨ
%οúέά úΨóíό όό, ηάττΨ ίΨέ όό-ό, Ψ íá Ψóíú ú, Ψ%ο·óíπáíáíό ό%οέí, Ψ%ο ό%οíό, , ό.
ά%οέά íόέάí áτ%οúí, έίέíττπ ú ό, Ψ%ο·óíόóóΨ, íτúάπΨίΨάú ~έό, ú, íúπΨττ, , όíú íό, íáίΨ
~άπáá íό, ú, ~ό όúόπó, ό%οέυπύ, όη όόη, ό , úη, Ψ ττ, úόπτ ~úúπ, έí ό·πτáΨ, , έίέíττίεí
όά, íό, %οúíό, Ψ%ο·άπ. ίττ, ττ π όίττ%ο, έí áíáíáíúóí ú, όπ~ό, , ό ίεόíáττττ ίεúττ, , όóίΨί, ίε
, όίττ όόπηíό, ττττ ττ íú%óέí, , ό-όπτáíá , Ψ%ο·ό·πτéάíττττ %οΨέόíόóóΨ. çóíττ úΨóíό
όό, ηάττττ Ψά úττúτáΨπ , , úóíú πóáúίΨίΨ, ~ό úττúτáΨττ τáúπύ, όη ττ ττΨέ
ά%οττúíόóóΨ úη, ίτúέ. çτ, Ψύ, ητ~ό όέό, íáίττ, , όú, όπ, ~έ íú%óέίΨέ ό·πτá, íτπ ττ ú, τáΨ
όά, íú íόíπáúíú í%οέíú ~έ όπá%οíáú, , , όά-ό%οíό έό, , ό áό·πτéάíττττ íá·ú%οά·úί, ττ, ίέí
άíττ, ττττττ %οΨέόíόóóΨ. ç íόέíόíú όíπáíόíú , έότ%οíú, Ψ%ο·έ, τπύ, όη úάττ, ττ, íáíεέ
%οόó, Ψ%ο ίεúττ, έό, , ό όúττ, íáίττττ Ψ όό~úúúττ, έό, , ό ΨΨóíá·τ~άíττ, ηíá, , όπóíó%οη~έ
~άπáá úττ, , ό έέó, íáίττττ, íáóá , , όόΨ όά, íá íόíπáúíό~úúπ, á áíτ~άíττ. íúú
ό·πíúέ, íá úΨóíό όό, ηάττíá Ψά όú·πíúέ, ίέí, , ηíόíú, Ψ%ο·έ, τπύ, όη íáόó, úόπΨóú,
ττ, úόπó, íό, , ό, Ψúó·ττ~άíττ, , όπóίεττúá έό, , ό όó~úúúττττ Ψ όάπáέέ, ττττττ.

çéπτáέúέ ^Ψ %οúίίε Ψ όό~úúúττ, ~úúπ, Ψ ό·πτáέ, ηίΨ , έίέíττ, , , ú ό, Ψ%ο·óíόóóΨ
όέό, íáίττττ, íόέíττ úΨί ίε ~άπáá íό, ú, úó·úó ú úόπΨ úάíόúú. áíá íú%óέίΨέ úάíόú
ίΨóúέú, íá ίε~ά íό, ίΨ úόπéΨ Ψ^α όόπ%οίττττ, ττá έ όόόόάπá%οíό, ττέέ ίέίε áίΨóú. íόíú
íόέíττ όό, , ό%οέúέό, Ψά úó~íό, áόπú, ~ό "ú, Ψπ íá π όπóóúó íό, íό, , όάπá%οττ~ά,
áτá%οττíá, Ψ%ο, %οττíό, , ό íτúάπΨττú (όπé έό, , ό όú, , όπáίττττ όπóíό%οέú, , úτíόέ
íόíόúπú, ττττττ úτíό, , ό "íτúάπΨττú", ηíό, , ό íá·úíό %οό , , όπáίττττ ú, , όπú): , Ψί íá
, έάíττ~τπύ, όη úτíόέ Ψ όπττ, , íáίττττ όúόπéúέ , , ίέέ íτúάπΨττ (όáíττúέ~ττ όúπúíúπéττ
π·ττ, ττúίΨóíό, Ψ úάíόú íόέά , , όάπá%οττ, τúέ·ττ, ττúό áíτ~άí), , íόíú ίε , , , ό, , όπéíό, íττ, ~έ ττ
ú, τáΨ úúίτΨ, úάíόúú, , όπó áό·πτéάíττττ" [3, 146].

ϞΕΙΟΙΟΥ ἔ ἐ ὀ, ὀ, „οἰό,ἰῶ ὑῶιϞ, – Ἀό-ϞτἔΑἰη, ἰό,ἰτ ἰτἰ,τ ὀῦτπ ὀοἰό, ὀ, ὀεῶῶΑἰε ὀ-ϞτἈϞ, ἔ ἄϞῶοἰό, ὀ ἰῶ%ὀεἰ, ὀ, ὀ ὀ-ϞτἈῦ ὀ, ὀ ὀῦ. εῖε ὀῦ, ὀ ὀἈἰϞ ἰῶ%ὀεἰ, ὀ, ὀ ὀ, ὀ ὀῦ ὀτ ἔὀ, ὀ ἰόεἰό, ὀ ὀἰὀἈἰό, ὀ ὀ-ϞτἈῦ ὀεὀ, ἰἈἰἔἰ, ἔε, τπ Ἀτὀό-ε ἔ ἰτ, ῶῦ, ὀ ὀὀ%ὀεἰὀϞ ὀἰό, τ ὀτἰἔἰ ἔἰὀἰ, ὀ- ὀ ὀε ἄ ὀ ὀπ%ὀτἰϞ Ἀτἰτ%ὀἈἰε, ἰεἰ ὀὀῶἈἰϞῶἰ ὀὀεἰἰῦῦἰ %ὀ, τ, ἰόεἰε, ῶῶ, ἔἰἔἰτῦε ὀἈ, ἰϞ ὀὀῦῦἰ ῶ ὀἈὀἈεἔ, τἰη ὀ ὀ, ῶ%ὀἰόὀῶϞ ἔῦττ. ἰϞ ὀῶεἰῦἰε, ὀὀὀῶῦ ἄϞ ἄὀἈἈ ὕη, ὀ ὀὀ, ὀ, ἰῶ ὀ ὀὀεἰτπ ἰϞ ἰϞῶἈὀτῦὀἰε ὀ, ῶ, ὀῦτ, ὀ, ὀοἰό, ὀ, ἔἰἔἰἈἰη, ἔὀ, ὀ ὀ, ῶ%ὀἰόὀῶϞ ἰῶ%ὀεἰἰ ὀ-ϞτἈϞ. Ἰτἰεἔ ὀὀὀ Ἀὀ ὀτἰόε ὀ-ἰό, ἰἈἰεἔ, ὀὀὀὀἈὀἈ%ὀἰό, τἰεἔ ἰό, ὀ. ἠἰ ἰό, ἰεἔ Ἀἰτἰ ἰτπ ὀὀὀἰτἰ, ἰῶ ὀὀὀὀἰῦ ῶ ἈἰϞὀὀὀ, ὀ, ὀτἰ ῶ ὀἈἰὀῦ ἰϞὀὀὀὀ, %ὀ, τ, ἔἰϞὀε: Ἀἰτἰό, τ ὀὀὀὀἰῦὀὀ (ὀὀὀἰϞ%ὀ, ἰϞὀὀ, ὀἰ, ῶ, ῶ%ὀὀ, ῶ%ὀἰεἰ ἄ ἰ Ἀ, ὀἰϞ, Ἀ ἰἔἰ ὀἰτ%ὀ, ὀ ὀ, ὀη ὀη%ὀε ὀἰϞ, ὀὀἈ ὀτ ὀἈἰ) ῶ ὀἈἰτἰῦεἰτ ὀὀὀὀἰῦὀὀ, ἄἰῦὀὀἰ ἰἰὀ π Ἀό-ϞτἔΑἰη. ἰ ὀὀὀ ἈὀϞ ἰὀἰὀἈῦἰό, ὀ ὀὀὀεἰτἰη ῶ%ὀ-ὀ, τ, ὀ, ὀη ὀἰτ%ὀἰϞ, Ἀτἰἰό, ῶ%ὀἰόὀεἰε ἰϞ ἔἰε %ὀ, ὀτ ὀϞ, ἰηἰε, ἰἰϞ ἔἰἔ, ὀ, ἰϞ ἰἈ ὀτἰτἰἈἰἰό ὀ%ὀἰ ὀ%ὀ ὀ%ὀἰό, ὀ, ἰϞ ἰἈ ὀὀὀἰϞ%ὀ, ἰό, ὀῦ, ὀὀ, ἔ ἰἈὀὀἈ%ὀἰ, ἰεἔ ὀὀὀὀἰῦὀἰό-ὀἈἰτἰῦεἰε ὀεἰῦἈἈ.

εὀ-ὀ%ὀ, τ ὀ-ϞτἈϞ, ἔῦττἄἰ, ῶ%ὀ-ὀ, τπῦ, ὀη ἄὀἈἈ ὀὀἈἰη ὀὀὀεἰἰῦἰ, ἰἰἈ ὀὀἰτ%ὀ, πῦ, ὀη, ῶ%ὀ ὀὀὀεἰτἰη ὀἰὀἈἰεἰ ἈἰτἰϞ, ῶ Ἀἰτἰό, εἰ ὀὀὀἰ %ὀ ὀἰϞ, ὀὀἈ, ὀἈἰ, ὀτ ἄ ὀὀπ%ὀτἰη. ἰότ ὀἰό, ὀ ἰἈ, εἰοἰῦπ ὀτἰόὀῶϞἰὀ ὀῦἰϞ, ἰοἰὀὀἈεῦ ὀ, ὀὀὀ, ἔὀὀἰ ὀἰὀἈἰϞ ὀἰό, τ, ῶ%ὀϞ, ὀτ, ὀ, „οἰό,ἰῶ ὀὀἰ, ὀ ὀἈὀἈ%ὀτϞ ἈἰϞὀὀὀ. ἰἈ ὀὀὀὀἈὀϞ, τπῦ, ὀη ὀὀὀ-ἰε, ὀ ὀ ἰϞὀεῦ, %ὀἈ ἰἰ, ὀ, ῶ ὀἰό, τ, ἔὀὀἈἰ, ὀ, ἰτ%ὀἈ, ἔτἰεἰἈ ὀἰεὀἰό, Ἀ ἰτ, τἰῦτἔἈἰη. ἰ ὀὀἈἈϞ τ, τῦὀἈἰτἰϞ ὀῦἰἈὀὀὀ, ἰϞ ὀἰό, τ ῶἰὀ%ὀ ἰόεῦῦ, ὀῦτἰό, εῦε ἄἰῦὀε ὀἰὀἈἰεἰ ὀ-ϞτἈϞ. ἈἰἈ ὀῦἰϞ Ἀό-ϞτἔΑἰη ὀτ ὀῦ, ὀὀἈἰη ἄϞῶοἰό, ὀ ἰῶ%ὀεἰ, ὀ, ὀ ὀ-ϞτἈῦ ὀἈῦπῦ, ὀη ἰτ ὀὀἈἰη ὀτ ὀἈἰἰη. εἰό, τ, ῶ%ὀϞ, τἰϞ, ῶ%ὀ ἰοἰῦἈἰὀὀὀ ἔ ὀεῦῦτϞ, ἰἰὀ, ὀἰε ὀὀὀὀὀ ὀ ὀη, ἰτ, ὀ, ἰεἈ ὀ-ὀὀὀὀἰἈ ἈἰτἰἈἰη. Ϟὀἰε ἰτ, ὀ, τ, ὀ, ἔἈἰτἰἈἰὀὀὀϞ ὀῶἰ ἰε ὀ, Ἀτἰἰό, ῶ%ὀἰόὀεἰτ. ϞἈτἰὀἈ, ἰἈἰε ὀἰϞ, ὀ ὀὀὀὀἰῦὀὀϞ ὀἈἰὀὀὀ, ἔἰἔἰτ, ὀ, ἰἰ ὀὀ, εἰό, Ἀ %ὀὀὀἰό, ὀ ὀὀἈ ῶ ὀἈἰ, ὀτ ἄ ὀὀπ%ὀτἰ. ἰοἰῦ ἰϞῶἈὀτῦὀὀ π ἰἈ ὀῶἰἰε ὀὀϞ, ῶ%ὀἰὀ Ἀἰη ἈἰτἰϞ, τἰἈ ῶ ὀὀϞ, ῶ%ὀἰὀ Ἀἰη, ῶ%ὀ-ϞτἔἈἰ, ὀ π ὀοἰό, ὀ, ἰῶ%ὀεἰἰ ὀ-ϞτἈϞ.

ἰὀἈε ὀτ ὀἈἰἰη ἰἰ ὀὀὀἰε ἰό, ἰό, ὀ ῶἰῦ, τἰη Ἀό-ϞτἔΑἰη ὀῦτἰό, ἰῦ, ὀὀὀ-ἰε, εἔ ὀϞ, Ἀἰ, , ῶπὀὀἰϞ ὀ, ὀὀὀ. ἰἰἰε ἰὀὀἰῦἈὀ ῶ ἰὀὀἰῦἈὀ ἄ Ἀτἰἰό, ῶ%ὀἰόὀεἰ τ, τῦὀ, ὀὀὀὀ, ἔἈἰτἰῦ, ὀὀὀὀϞ ὀἈἈὀὀὀ, ἰὀὀ ὀἈἰὀὀὀὀὀὀϞ, ὀϞπ ὀεὀῶἈἰε ἰϞῶἈὀτῦὀὀἰεἰ ὀ-ϞτἈϞ." [3, 155], εῦῦ, ὀ, ὀ ὀὀἰ, τπ ἰἈ ὀὀὀὀὀ, Ἀό-ϞτἔἈἰη ὀῦἰϞ ἰό, ἰεἰ ὀὀὀὀἰῦὀ, τ, ἰϞῶἈὀτῦὀὀἰε ὀὀὀὀὀὀὀὀϞ ἄ, ἔὀὀἈἰ, ἰεἰ ἰόεἰε, ὀὀὀἈε.

ἰτἰἔἰ ἔἰὀἰ, ἰῶ%ὀεἰϞ ὀ-ϞτἈε ἰτῦἈὀϞἰῶἈῦ ὀ ὀη ὀ ὀ, ὀὀϞ Ἀτ %ὀὀὀἰό, ὀ, ὀϞἈἰὀἰῦἰεἰ ἰοἰϞτἰε ὀἰό, Ἀὀἰεἰ ἈἰτἰϞ. ἈἰἈ ὀἰό, ἈὀἰϞ Ἀἰτἰε ἈἈὀὀἈὀἈ%ὀἰ, ὀ ἰἈ ὀὀὀ%ὀεῦ ὀ, ἰϞ ἄϞἰεἰ ὀ-ϞτἈἰεἰ ὀη, ἰἈἰ, ἰϞ ὀὀἰῦ. Ϟὀἰε ἰεἈ ἰϞὀὀὀ, ὀὀϞ ἰοἰὀἰἈἰὀε ὀἈἰἰ ἰὀὀἰῦἈὀϞ, ὀὀἈ%ὀἰἈῦϞ, ἔ ῶ%ὀὀὀὀϞ. ε-ὀἈἰϞὀὀ, ἰἰ ὀὀ, εἰό, ὀἈὀἈ%ὀτἰπ ἰεἈ Ἀτ, τἰ, ἰϞ ἰοἰῦὀὀε ἰ, εἔ ἔ ὀὀἰῦ, ἰἰϞ ὀ ὀ, ῶ%ὀἰόὀῶϞ ἔῦττ ὀὀὀὀὀ, ὀἈ, ἰϞ ὀη, ἰἈἰη, ὀ ἰἈ ὀ-ἰἈεῦ ὀ, ὀη ὀῶἰἰε Ἀὀὀὀ, εἰ ὀἰῦἰ, εἰ ὀὀὀεἰἰῦὀἰ, τ ὀὀὀὀὀ ὀ, ὀη, ὀϞπ ὀὀὀπ, ὀ ὀἈὀε. ἰ ὀἰῦ ὀὀἈῦἰϞ, „ὀ, ὀὀἰἔ ὀὀ ὀὀϞ, ῶ%ὀἰἈὀἈἰὀὀ, ῶ ὀὀπ%ὀτἰη ἈἰἈἰἈἰϞ, ὀὀὀὀἰἰεἰ ὀτ ἈἰἈἰἈἰϞ, Ἀό-ϞτἔἈἰ, ἰεἰ, ἰἰϞ, ἰὀ%ὀἰῦ, ἰῶ%ὀεἰϞ ὀ-ϞτἈ, ἰόεἰτ, ὀ, ὀὀεῦε ὀὀ ὀὀ, ὀ ῶἰἰἔἰε ἰὀὀἰῦἈὀ.

ὀ ὀ ὀτἰἈ %ὀπ Ἀἰό, ὀ ἰοἰὀὀὀ, τῦε ἰϞῶἈὀτῦὀὀἰε ὀ-ϞτἈε, ὀ, ῶ%ὀἰόὀῶϞ? Ἀὀἰε ἔῦττ ὀὀὀὀὀὀ, ὀ ὀὀὀεἰτπ ὀἰὀἈἰϞ ὀἰό, τ, ὀἈἰὀϞ, ὀ ὀ%ὀἰὀτὀἰὀ Ἀ ἄ Ἀἰτἰό, εἰ ὀἰὀἈὀἰἈἰἰἰ ὀὀη, τπϞ ἄἰπ ἈἰτἰἈἰη – ἰοἰὀἰἈἰὀ ὀἈἰἰ, ἰἰεἔ ἰόεἰτ, ἔἈἰτἰῦεἰ ἰἰ ὀἈἰτἰῦεἰἰἈ ἰ%ὀὀ ὀ ἰῶ%ὀεἰ, ὀ, ὀ ὀ-ϞτἈῦ. ἰἈε ὀὀὀπ, ὀ-ὀἰεὀἰό, εἔ ἄἰῦὀ ὀὀἈ, ἰη%ὀπἰό ἰἰ Ἀτ, τἰ, ἰἈ ὀἰὀἈὀἰἈἰη ὀ-ϞτἈἰό, ὀ ὀη, ἰἈἰη, ἰἰἈ ὀ%ὀὀπῦ, ὀη ἰτ ὀοἰό, ῶ ὀἰό, ἈὀἰὀἈ ἰτἰ, ε. εῦεἈ, ἰϞῶἈὀτῦὀὀἰεἰ ὀἈἰὀὀ ἰἈ ὀἈὀἈ%ὀπ ἄϞῶοἰὀ ῶἰὀὀἰϞ ὀὀ ὀὀἈ%ὀἰἈῦ ἔ ἰ, εἔἈ, τ %ὀπ ἰεἈ ὀἈ, ἰϞ ἰῦἰἰε, ὀἰὀἈὀἰ π Ἀτ, τἰ, ἰϞ ἰοἰῦὀὀε, ὀὀὀὀὀἰῦ ἔ ἄ ὀὀἈ, εἰῦὀε %ὀ ὀὀ, ὀὀἈἰη, ὀ, ῶ%ὀἰόὀῶϞ, ῶ%ὀἰόὀἰὀ ἄϞῶοἰὀ, ὀ ἰῶ%ὀεἰ, ὀ, ὀ ὀ-ϞτἈῦ. ἠἰ ἄ, ῶ%ὀ-ὀ%ὀἈῦ, ὀη ὀὀὀὀὀἰὀ, ἈἰἈεῦῦ, ῶ%ὀ ὀὀ, ὀ, ἰῶ ὀ ὀὀεἰτπ ὀ, ῶ, Ϟ ἈἰἈεἰὀὀϞ, ῶ%ὀ ἔῦττ ἰόεἈ ἰἰῦεὀη ἰὀὀἰῦἈὀ ὀἰεὀἰἈἰη ὀἰἰῦὀη, ὀϞ, Ἀἰ, ὀἈτ, τἰ, ἰἈἰη ἔ ὀ-ὀὀὀὀϞ.

ἰῦὀ ἰἈτἰἰῦ ὀἰἰ, ῶ%ὀϞ, ὀπ ὀη, τ, τἰἈ ἰἈ ὀ, ὀὀὀ ὀη, τ, ὀ Ἀτἰἰἰ, ἔἈἰτἰἰ, ἰἈ ἰϞὀ Ἀ, ὀὀὀ ἈὀϞ ὀῦ, ὀὀἈἰη ἰῶ%ὀεἰ, ὀ, ὀ ὀ, ὀὀὀ ὀεὀ, ἰἈἰἰεἰὀ, τ, ῶ%ὀὀ, ὀὀ, τἰ, ἰτ.

□Â□□%ÛÍÚË,ÍÓ-Ú,Ó□†. εÚËÂ, ÚÏÍ,ÍË Í† ÔÂ,ÍÓÍÛ □Ï,ÏÏ ÓÔ□ËËÏÛÛÏ Ï, □ÂÂÛÍ,Ú†ÚÏ ÓÔËÓÍÂÏÏ ÛÂÍÓÛÛ, ÛÏ,Ï,ËËË†,Ú, ÌÛ%ÓËËÏ Ó-□†ÂË: ÁÓ-□†ËÂÏÏ Ô□Â%ÍÂÛÏ,, ÔÂ□ÔÓÍ†ËÏ, Ú† ñ %ÏË Ú† ÔÂ□ÂËË,†, ~Â□ÂÁ ÏÏÏ □ÓÁÍ□Ë,†π,òÏ, ÌÛÛ□ÏÏË Ò,ÏÛ ÏÏË~ÍÓ,,Ó ÒÛ·πÍÛ†.

ç† %†ÍÓÍÛ ÂÛ†ÔÏ ÓÔ□ËËÏÛÛÏ ÍÓËË†, †Ë†ÚËË, ~Ó ÔÂ□ÂÏ%Ï, %Ï ÛÒ,Ï%ÓÏÍÂÏÏ Á, ÏÁÏÏ, ÏËË òÍÓ,†ËË Û Û□†ÂÏ ~Ë □Â~ÂÏÏ Û† ÓÍ□ÂËË □Â~ÂÏ, %Ó □ÓÂÛÏÏÏÏ ÏÏÏÓÍÓ,,Ó ÛÂÍÓÛÛ Â%ÏËÓËË,òÏ. ÏÂË Ô□Ó~ÂÓ ÔÓÏÏ,,†π ÌÂ ÒÛÏÍ,ËË Û ÏÏÍ,ÏÏòÍÓÛ ÛÒ,Ï%ÓÏÍÂÏÏ ÓÔÓÏÏ%Ó,ÍÓ ÒÛ□ËË†ÍÓª ÏÛÛÓ□†Ï, òÏÍ,ËË, ÌÓ,ÏË ÏÍÓÓÛÏ-ÍÓÍÓÛÛ, †ÏÏ Á ÒÛ□ËË†ËË %†ËË ÌÛ%ÓËËÏ Ó-□†ÂÏ, èó†ÚÓÍ ÔÓÏÏ,,†π, ÓÔ□ËËÏÛÛÏ Û† □ÓÂÛÏÏÏ ÓÍ□ÂËË ÁÍÂÍÂÍÛÏ, ÛÂÍÓÛÛ, ÈÓ,,Ó ÍÓÍÓÛ†ÏË Û† †,†ÚÓÂÏ†~ÍÓÓÛÏ Á†ÒÓ-Ï, ÍÓÍÓÍÂÍÓÏ, ÓÁ†Í, ÏÏÏ ÔÂ□Â%†, Û,òÏ Á %ÓÓÓÍÓ,,Ó, Ì†ËË ÍÓ,ËË Ó%ËËË, Ì† □Ï,ÏÏ ÏÏÍ□ÓÓÛ□ÛÛÛ□Ë Û,Ó□Û. Ç††ÏÏ%ÓÍ ÓòÏ,ÏÂÏÏ Ï,ËÁÏ†~ÂÏÏ, Á†πÓÁ, ÏÁÏÏ, ÏËË ~ËË ÁÍÂÍÂÍÛ†ËË Û† ÔÏ%Ó, ÓËË,ÓÍ ÏÏË ~ËËËÏ, (Û†ËË, Ì†ÔËË†%Ó, ÏÍ ÍÓÍÓÓÁËÏÏ, □ËËÏÏÓ-ÏÛÓÍ†ÏËË† ÒÛ□ÛÛÛ□†, ÓÔÓÓÏ Û† †□†ÍÛÂ□ □ËËÛ,†ÏÏ, Ô†ÛÂË Û†ÏÏ.) Ì† ÓòÍÓ,Ï ÏÏÍ□ÓÓÛ□ÛÛÛ□Ë ÛÂÍÓÛÛ ·Û%Û Û,òÏ Ó%ËËËÏÏ ÏÏ, ~Ó,Ó Ó-òÏ,Û, ÏÏÏ ÏÛÓÛÏÛ, ÓòÍÓ,ÏÂ òËËÓÍÓ,Á Á†~ÂÏÏ. ç†Á ~Ï ÁÍÂÍÂÍÛË Ì†Û, Ì†Ë-ÏÏ,Û Â%†ÚÏÏÛ, Ó□Ó-Û%ËË,†ÚË †ÚËË,ÏÛ, □Â~ËÓÏÏÛ†. ÏÏ †ÚËË,ÏÛ, ÍÓËË, ††ÏÛËÍÓ-òËËÛÂËËËËË †□†ÍÛÂ□, Ï ÓÔ□ÏÍÓ,†† Ì†, ÒÛ†ÍÓ,ÏÂÏÏ ÓÓ%†Í,ËË, Á†πÓÁ, ÏÁÏÏ, ÁÓ-□†ËË,†ÍÓ,,Ó. é%ÍÓ†ÍÓÍ ÏÁ Á†Ò,ÓπÏÏ ÍÓ,ËË Û† ÛÓ□†Í,ËË ÒÛ□ÛÛÛ□ ÛÂÍÓÛÛ, %Ï-Û,†πÛ,òÏ ÓÔËËÓÍÂÏÏ ÈÓ,,Ó òÂÏ†ÛËËË. ç†%Ï ÏÏÍ□ÓÓÁ†ÛËËËËË, ÒÛÂ□Ó, Û,Ó□Û, ÏÏ†, ÏÏ†π Á†~ÂÏÏ òÏÏ, Û□†Á Û† □Â~ÂÏ, Ì†%Û%Ó,ÛπÛ,òÏ ÒÛÂ□† Ì†Í□ÓÓÁ†ÛËËËËË, ÏÏÛ, ÌÓ%ËË, Á†~ÂÏÏ ÌÛ%ÓËËÏ Ó-□†ÂÏ,, ÓÍÓÍÓÛ□ÛËË,†ËË Á†,%ÏÏËË ÏÛÂ□†ÛÛ□ÍÓÛ ÛÂÍÓÛÛ.

ç† ^,ÓÍÛ ÂÛ†ÔÏ ~ËÛ† ÓòÏ,†π ÓÍ□ÂÏ ÓÓÓÂ□Â%ÍÓ òÍÓÓÍÂÏ ÁÍÂÍÂÍÛË, ÓÓÓ-ËË,ÓÍÛ Á†~ÂÏÏ, Á, ÏÁÛ ~Ë ñ ÏËË ÓÓ-Ó. Ï†ËËË Í□ÓÍ ÓÔ□ËË†ÏÏ ÓËË□πÛ,òÏ, Á Ó%ÍÓ,,Ó ·ÓÍÛ, Ì† ÁÓ-□†Ë†ÍÓ-Ë□†Ë†Í,Ï Á†ÒÓ-Ë ÌÛ%ÓËËË,Ó,Ó Û,Ó□Û, †, Á ÏÏ~Ó,Ó, - Ì† %ÓÓ,Ï% ÏÁ†ÏÏ □Â~ËÓÏÏÛ†, ÈÓ,,Ó Ò,ÏÛÓ,ÏÏ% Û† ò,ÏÛÓ,Ï%~ÛÛÏ.

ÈÓ,Ó□Ï~Ë Ô□Ó ÓÔ□ËËÏÏÏ ÛÂÍÓÛÛ Û† ÍÓÍÓÛ□Û,†ÏÏ ÌÛ%ÓËËÏ Ó-□†ÂÏ,, ÌÂÓ-Ï%ÍÓ, □†ÍÓ,Û,†ÚË ~Â Ï ÛÓË Û†ÍÛ, ~Ó ÍÓËÂÍ ÓÍ□ÂËËË Ô□Â%ÍÂÛ ~Ë Ï,Ë~Â ÓÔËÏπÛ,òÏ Ì† ÔÂ□ÂÓÏ~ÂÏÏ †,†ÚÓÍ, %%ÍÓËËË Ï ÛÓÍÛ ÍÓËÂ ·ÛÛË ÛÒ,Ï%ÓÏÍÂËËË Û □ÏÁËË Á, ÏÁÏ†. á†πÍÓ Ì† Û,†ÂÏ, ~Ó ÏÛÂ□†ÛÛ□ËËË Û,Ï□ ÌÂ %ÓÓÛÓÍ†π Ó%ÍÓÁ†~ÍÓ,,Ó □ÓÂÛÏÏÏ. ÏÓ ÛÓ,,Ó È Ï †,†ÚÓÓÍ†ÍÓ,ÏÛ, ÌÛ%ÓËËÏ Ó-□†ÂÏ, ÍÓËÂ ·ÛÛË %ÓÓòÏ,ÏÛ† Á†,%ÏÏËË †,†ÚÓÂÏ†~ÍÓÓÛÏ,,□†Í†ÛËËËË ÒÛ□ÛÛÛ□, ÌÂÓ%ÍÓÁ†~ÍÓÓÛÏ ÌÂÛ†ÛÛ□. ÏÏ ÌÂ,ËÁ†~ÂÏÏÛ, Á†~ÂÏÏ Á†~ÂÁÓÁ~Ûπ ÓÓ,ÏÛ ò,Ó-Ó%Û ~ËÛ††, Ó□Ó~ÂÓÏ ÓÔ□ËËÏÏ ÛÂÍÓÛÛ. Ì Û†ÍÓÛ ò,ÏÛÏË òËËÓÍ ~ÏÍÓ,Ó Ì†Û,†π □ÏÁËË††~ÂÏÏ, ÏÏÏ Á†ÍÂË†Û, ÏÍ, %Ï ÍÓÍÛÂÍÓÛÛ, Û†Í Ï, %Ï ÍÓ,ÍÓ-ÏÛÂ□†ÛÛ□ÍÓ,,Ó %ËËÓÍÛ□Û. Á†,†ÚÓÓÍ†ÍÓ,ÏÛ, ÌÛ%ÓËËË,Ó Ó-□†ÂÛ ÍÓËÂ ·ÛÛË Ì†ÔÂ□Â%Ó ÔÂ□Â%†~Â†† †,ÛÓ□ÓÍ, †Á Û†ÍÓË ÒÛ□ÛÛÛ□Ï ÁÍÂÍÂÍÛË ~Ë ÌÂÍÓÂËË, ÏÏÏ, ÌÓ%òÏ, Û ÓÍ†%Ó Ó-□†ÂÛ, ÍÓËËÛ, ÏÛÓËËË %ÓÓ%†ÛÍÓ,Á òÂÏ†ÛËËËË Á†~ÂÏÏ, Ó□Ó ÏÍÁ †,ÛÓ□ Ï ÌÂ ÓÏ%ÓÁ□,†, , Ó□Ó~ÂÓÏ ò,Óπ Ó□†Ï. áÓËÂÍ ~ËÛ†, , Á†ÍÂËËÓÓÛÏ, %Ï ÈÓ,,Ó ÓÏ%Ó,ÓÛÓ,ËË È ÓÍ□ÂÍÓª òËËÛ†Ï, ÍÓËÂ òÔ□ËËÏÛË Ó%ÍÂ ÏÁ Á†~ÂÏ, ~Ë ÔÂ,ÏÛ ÒÛÏÛ Á†~ÂÏ, %%ÛËÂ □%ÍÓ, ~Ë Ì†ËËÂ ÏÏÍÓËË, ÌÂ ÍÓËÂ ÓòÏ,ÏÛËË, òÏπª ÏËËËËË Á†~ÂÏ, Á†Í†%ÁÍÓª òËË,ÏÂÏËÍÓÍ Û ÒÛ,Ó□ÂËËË ËË Ó-□†Á. áÍÓ,ÏËËË π Ï ÛÂ, ~Ó %Ó ÓÔ□ËËÏÛª ËË ÒÛËË Á†~ÂÏ, ÏÏ %Ó%†ÓÛ, ~Â %ÂÏÏ ò,ª, Ì†òÏ Á†~ÂÏÏ, ÏËË ÌÂ Ì†, Ì† Û,†ÂÏ†,ÛÓ□.

ÏÏ %Ó,Ï òËËÓÍÓ,Ï ÏËËËËË ÍÓËËÛ, , ÔÂ,ËË ÛÓ~† òÂ□ÂÓÏ†ÛËËË, Ì†Ï†%†,~ËË, Ó%Í† Ì† Ó%ÍÛ, ·Ï,ÏË ~Ë ÌÂÏ~ËË ÏÏÏ. ðËË~Ï,~Â ÛÓ~ÓÍ ÁÏÛÏÏÏÏ, ÓËË ÏÛÓÏÛ, ÛËË □ÓÂÛÏÏÏ ~ËÛ†† π ~ËË~ËË %Ó □ÓÂÛÏÏÏ Á†~ÂÏÏ, Á†Í†%ÁÍÓ,,Ó, ÌÛ%ÓËËËË Ó-□†Á Ï Û,Ï□, ~ÏÍÓÛ ò†ËË†,ÛÓ□ÓÍ. ÁÍÂ ÌÂ,ËÏ,†πÛ,òÏ Ï Û††† òËËÛ†ÏÏ, ÍÓËË ÏËËËË† Á†~ÂÏ, ~ËÛ†† Û† òËË,ÏÂÏËË† ÁÓ,ÓÏÍ ÌÂ ÔÂ□ÂÏ~ÂÛÛ òÏ ~Ë Ì†Û, ËË~Â Ó%ÍÛ ÛÓ~ÍÛ ÁÏÛÏÏÏÏ - , ÓòÍÓ,ÍÓÍÛ ÁÏÛÓÏÏ. ÁÏÍ,~Â ÛÓ,Ó, , Á†ÍÂËËÓÓÛÏ, %Ï ÍÓËËË,Ó ÓÍ□ÂÍÓ,,Ó,ËÓ†%ÍÛ □ÏÁÍÂ Á†~ÂÏÏ ÍÓËÂ,,†Ë†ÚËË, ÓòÍÓ,ËË, ÍÓËËË, ÓÍ□ÂÍÓ, Ì,ËËËË, ÍÓËËÛ, ÒÛ†,ËËËË, ÏÏ Ï†~ÂÏË. Á%ËÂ □ÏÁÏ ò,ÏÛÓ,ÏÏ%Ï ÓÓÁË~Ï,ËÁ††,Û, ÓÓ%†Í,Û %ËËÂ□ÂÏ~Ï, òËËÓÍÛ ÓÍ□ÂËËË ÌÛ%ÓËËÏ Ó-□†ÂÏ.

ÏÂË ÍÓÍÂÍÛ Û Ó□Ó~ÂÓÏ ÓÔ□ËËÏÏÏ Ï π ÓòÍÓ,ËË ÁÛ†ÓÓÍ, %Ï ÏÍÓ,,Ó Á†ÍÂËËË, , ÓÓ%†Í,~ÓÍÛ Ó□†Ï ÔÂ□ÂÏ†%†† Û† †%ÁÍ,†ÛÏÛ, ÔÂ□ÂÏ†%ÁÍÓ,,Ó Û,Ó□Û Á

^, όΙΥ όΑΠΆΐ†%, ηΙΕΕ π, ΕΥ, όΠΟΪ %ΌΙό, Ιό^α %ΰηΙ, ΙόΟΥΰ, ηΙ ΰ ΙόΕΑΪ, ΕΥ, ΰ Ι %ΕΙΕ, ΙΑόΑ Ι† όό-ΰ, ΰ%ΕΥόΪ ΰ%Ε, ΰ%Ό††, ΙόΟΥΰ ΰ, όΠη. ς†, ΰ, όΠΕ Ι†Ε-ΰ†, - ό·πΪΥΕ, ΙόΙΥ όΰ%οΙό%ΰ %ό όΑΠ-όΥ, όΠΰ ~όό, ΰ Ι, όΙΥ Α†††πΪΰ όη ~ΥΕΕΪ, ΙΑ, ΰ%όό, ΰ%ΙΕΪ, ΙΥΰΰΪ, όΪΥ ό, ΰΰό, ΰ όΑΠΆΐ†%††. αΠΰ ΰό,, ό, ~Α Ε όόΰΠ ΰΪΪΪό, Ιό,, ό Ι†ΥΑΠΰ††Υ, ΙόΟΕΥ, ΙόΠΑΪΥΕ, Ε ΰ ΰΑΪΰΪΥ όΑΠΆΐ†%Ό. ΑΪΑ ΰ%Ε, ΰ%Ό††, ΰ%Όΰ, όΑΠΆΐ†%†† ΠΟΑΪΠΕ, †Ϊΰ, όη, Ι†ΰ†ΪόΑΠΆ%, ΰ ΰΕΪ ΑΪΑΪΑΪΰ†† όΑΠΆΐ†%Ό, ηΰ ΙΑ Ι†ΰ, όΠηΪΕΪ, ΰ%όό, ΰ%ΙΕΪΰ, %ό όΑΠ-όΥ, όΠΰ. ς Α, ηΑΪΰ Α ΰΕΪΕ όΠό-ΪΑ†††, όΪΥΪό, π %ΌΪ†† αόόΰΰΪ, †, ηΙΕΕ ,, †Ε†π, ~ό "ΙόΕΑΪ όΑΠΆΐ†% - ~Α όόΪΑ - όΠόΰ, Ε ΰΰΕ ό·πΪΥΕ, ΪΕΪ, ΰ%ό-Π†ΕΑΪηΪ όΑΠ-όΥ, όΠΰ ΰ Όΰ·πΪΥΕ, ΪΕΪ ΰΪΥ†~ΑΪηΪ Εό,, ό όΑΠΆΐ†%††ΑΪ" [4, 89].

ςΰ%Ό, όΠΑΪηΪ Ιό%ΑΪΰ ό, ΰΪΰ †, ΰόΠ† ΰ όΠό^Αόΰ όΑΠΆΐ†%Ό π ΙΑό-ΰ%Ϊό, Ι††Ϊό, ΰ, όΠ~όόΰΰΰ όΑΠΆΐ†%††. ηΑΕ Αΰ†ΰ όΑΠΆ%††π όΠόΪΕΪΑΪηΪ, όΰΠΰΪΰΰΠΰ όΠΕ, ΰ††Ϊ, , ηΰΰΕ ΙΠΕόΰ†ΰΑΰπΪΰ, όη, ΕΥ, όΠΑ†† †, ΰόΠΟΪ ό·Π†Α† Ιό%ΑΪ, ό, ΰΪΰ. εΠ†, ΕΪ, ΙΑ, †%ΑΪ, †ΪΪΑ †, ΰόΠό, ΙόΪΥ Α†%ΌΪό, ΰ, Ε%ΰΪΑΪηΪ όόΪό, Ιό,, ό, όΑΠ-όΥ, όΠΰ, .Π†ΰ, ††ηΪ ΙΑό-ΰ%ΪΕΪ, Α†πΪόΑ, ηΑΪΰ, όόΪό, ΪΕΪ ΙόΪόΪΑΪΰΰ, ΰ, ΰ%όΪΑΪηΪ π%οΪόόΰΰ ΑΪΑΪΑΪΰΰ, ΰ Α, ηΑΪΰ, ηΪ όΑ, Ιό^α όΰΠΰΪΰΰΠΕ π †ηΪόΪ %ό ,, ΪΕ-όΪό,, ό ΠόΑΰΰΪηΪ όΠΕ, ΰ††ΪΥ όΑΠΆΐ†%††ΑΪ. ε†ΪΑ ΰΪΰ ΙόΕ†† όΠόόΰΑΕΕΰΕ ††Ϊό, ΰ, Α όΠό^Αό††Ε Ι†ΰΕΰ††ηΪ Ε όΠό^Εΰ††ηΪ ΰ%όΕΪ, ό, ό ΰ, όΠΰ.

ςΰ%ό-Π†Ε†, ~Ε ΰ%Ε, ΰ%Ό††, ΰ%Όΰ-ΪΕ, όόΰΰ ΰ, όΠ~όόΰΰΰ †, ΰόΠ†, ΰ%όΕΪΰΰΰ όΑΠΆΐ†% όΑΠΆ%††π ό%Ϊό†ΰΪΑ, ΰ%Ό, όΠΑΪηΪ Ι†ΰΪΰ††, ΪΕΪ όόό-ΪΕ, όόΰΑΕ όΠΕ, ΰ††Ϊ, Ιό,, ό ΰ, όΠΰ. Α%ΕΑ "όόΠ†, ΕΰΰΕ ΪΕΰΑ^, Α†, Ε%Ε όό, ηΑ††ΪΕΕ Αΰ ό, όΪ Ι†Πό%Ϊό, ΙόΰΠΕΕ Ι†π ΑόΰΑΰΕ~ΰ ΰ ΙόΠ†† Ιό-ΑΰΕ~ΰ ΰ%Α†††, ΰΪό, ΰΰΰ ΰΠ†%Εΰΰ, όόΑ^ΕΰΰΪΕΕ †Π†ΪΰΑΠ ΰ%όΕΪ, ό, ΪΕΰΪΑΪηΪ, Ι†ΠΑΰΰ, όΑ, ΰΰ †Π†ΪΰΑΠΕόΰΕΪΕ όΰΕΰΪΪό, ό ό††%Ό. ςΰ%ό-Π†ΑΕΰΕ, όΑΠΆΐ†%ΰ ΰ όόό-ΪΕ, όόΰΰ - όΑ†††π ΠΑ†ΰΰΰΕΪΪό όΑΠΆ%††ΰΕ Ι†ΰΪΰ††, ΰ ΠΕΰΰΕ όΠΕ, ΰ††ΪΥ" [5, 119-120].

εΰΰΪ ΪΕ ΰ%όΕΪΰΰ ΰ, ΰΠ Ι†ΕΕΑ Α†, Ε%Ε, ΰ%ό-Π†Ε†π ΠΕΰΰΕ όό-ΰΪΰΰ ΰό, ό Ι†Πό%Ό, Α ηΪό, ό, ΕΕΪ, †, ΰόΠ, ΰό όΑΠΆΐ†%†† όό, ΕΪΑΪ Ι†ΰΕ όΑ, ΰΰ ΑΰΪό,, Π†ΰΰΰΰ Α†††ηΪ. Νόΰό,, ό Ε, ΰΪ όό, ΕΪΑΪ ~ΰΪΪό ΰη, ηΰΰΕ όΰΕΰΰΰΕ~ΰ ΙόΕΪΕ, όόΰΰ ό-όΪ Ιό,, %ό-ΠΑ Α††ΰΕ ₁ ΑΪΪόΠΑΰΕ, ΰΰ Α†ΰό-Ε. ΰΪΰ, Ι† Ι†ΪΪ όό,, ηη%ο, όΪΥΪό, π %ΌΪ†† Ε†ΰΰΰΑΠΰ, ~ό "... όΑΠΆ%††ΰΕ Ι†ΰΪΰ††, ΰΰ όό-ΪΕ, όόΰΰ όΠΕ, ΰ††ΪΥ όΑ†††π όΑΠΆ%††ΰΕ ... †Π†ΪΰΑΠ ό·Π†ΑΪό, ό ΪΕΰΪΑΪηΪ †, ΰόΠ†" [5, 121]. ΑΪΑ όΑΠΆΐ†%†† όό, ΕΪΑΪ Α%ΰΕΰΰΕΰΕ ^Α Α†ΰό-††Ε ΰΪΪΪό, Ε ΰ ΰ ΰόΠΰ, %όόΰΰΰΰΰ ΰΪΪΪό, ΙόΪΥ ~Εΰΰ^Α, ΰ.

Ε. Ε†~Α,, όΪΠΑΰΪ, ~Ε Ι†ΰΪΰ††, ΰΰ ό·Π†Ε ό, ΰΪΰ, ΰ ό, όΠΪΰ %όόΰΰΰΕΑΪΰΰ όΪΕΰΪ, π %ΰΰΰΰΰΰΰ Ι†ΰΪΰ††, ΪΕΪ ΰΪΰΰΠ ηΪ ΙΑ, Εΰ†%Ϊό, Α, † όΠ, †ΰΰΰΑ η, Ε~Α, ΑΰΪό, ΙΑΪΑ ,, ΪΕ-όΪΕΪΕ Ι†ΰΑΠΰ††, ΪΕΪ ΰ %ΌΪό, ΪΕΪΕ όΠΕ~Ε†††. α-όΪΰΰ ΰΪ όΠΕ~ΕΪ ~ΰΪΪό, Ε%ΰηΪπΪ, όη ΰΠΕ όΪΪό, ΰ: 1) όΠΕΠό%† (αόΪΪό), , ηΪΰ όΪΰΰΑΪΕΕ Ι†Πό%; 2) %Ό†† Ι†Πό%Ό (εΰΕΪηΪ); 3) Ιό, ΰ† Εΰ, ό ΠόΑΰΰΰ (αό,, όό).

ς†ΰΪΰ††, ΪΕΕ ό††% ΪΕΰΪΑΪηΪ, Ι† %ΌΪΰΰ %όόΰΰΰΰΕ††, Ι†ΰΑΠΰ††, Ιό Α††ΰΪΰΑΪΕΕ ΰ όΪΪό, ΑΪΪΪΪΰΰ ΪΠό%Ό. εΠΕ όΑΠΆ%††ΰ ΰ>† ~Ε ΰΪΪΪΪΰΰΰ ~Ε ΰΪΪΪΪΰΰΰ, ό ΰ, όΠΰ ~ΰΪΪΰ ΙΑΪΕΪΰ^Α ·ΰ%Α, ΰ%Ό, †ΰΰΕ, %ΑΰΰΰΠ†~η. ς %ΰ†ΪΪΰ, Εΰ†%Ϊΰ, Α† όΪΪ, ††Ε Ε. Ε†~Α, †, "... ςΰ%Ό, ΰ, †ΰΰ, όη, ΰ†† Ε Ιό, ΕΰΕ, ΰΪΰΑΠΰΑΠΆ†~η, Ι†††%††ηΪ Ι†ΰΪΰ††, ΪΕΪ ό·Π†Αΰ, ό, ΰΪΰ" [6, 53]. Νόΰΰ%ΪΕΪ, ††Ε†π, ~ό "όΠΕ ΑΰΰΰΑΪΰ Ιό, ΕΠ†Ε†πΪΰ, όη Ι†Ε-ΰ†, ,, όόΰΠό ΑΰΰΰΑΪηΪ όόόό-ΰ, ΕΕΰΰΰ ΰ Ι†ΰΑΠΰ††, ΪΕΪ, ΰ %ΌΪό, ΪΕΪ ΰΪΰΰΰ" [6, 36]. ηΑ ΑΰΰΰΑΪηΪ, ΰ%Ό, †ΰΰ, όη ΙΑ όΠόΰΰ, ΕΕΰΰΰ, † Ι† Πΰ, ΰΰ, ΰ%ΪΪΪΪΰ, όΪΕΰΰΑΪ ό, ΰΪΰ, ΰΠ†ΪΪΰΰΠ†~π, %ΌΪΰΕ Α ό%Ϊό, ό Ι†ΰΪΰ††, Ιό, ό όΪη, ΰ~Α. Ε. Ε†~Α, Ι†ΑΕ, †π ^ΑΕ όΠό^Αό Πό-όΰ, " %ΌΪ†††Ε-ό·Π†Α††", η†π όόό-ΪΕ, ΕΪ, Ε%ΪΪΰ %ΌΪό, Ιό^α %ΰηΙ, ΙόΟΥΰ, %Α όΪπ%ΌΪΰΰΰ, όη ΠόΑΰΰΰ ΰΰ, †, Ιό, ΰ† ΰ Α%ΰ†ΰΰΰ, %ό ΰΰ%όΕΪ, ό, ΪΕΰΪΑΪηΪ. Β όΠΕ ^, όΪΥ "ΙόΕ†† %ΌΪ†† ΰΪΰ - ΙΑ ό%ΪΪΪΪ†† ΰΑΑ†, † †, †ΰΰΑ††~ΪΕΕ ό·Π†Α, ~ό ΰ, ΰΰ ΰΪΕΰ†† Ι†π ΪΕ~Α, ΙόΪΥΑΪΪΰΰ" [6, 178].

εΪΰ% Α†ΰ, †ΕΕΰΕ, ~ό, %ΰ†ΪΪΰ, Εΰ†%Ϊΰ, †ΕΪΕ, Α Α††~ΑΪηΪ Ι†π ΙΑ ΰΰ, ΪΕ ΙόΪΥΑΪΪΰΰ όΪΠΑΪό, ό ΰ, όΠΰ, ††Α Ε Α†, ††, ΙΪΪΰΰΑΠ†ΰΰΠΕΕ ΙόΪΥΑΪΪΰΰ όΪΠΑΪό^α Ι†ΰΪΰ††, Ιό^α ΰΰΑΠ†ΰΰΠΕ, † ΰ†ΪΪΰ Ιό, ΪΕΕ %ΰΰΪΪΰΰ. ςΑ Α, †Ε†, ~Ε Ι† ΰΑ, ~ό Ε. Ε†~Α, ,, †Ε†π, ~ό %όΰΰΰ%ΪΕΪΰ όΑΠΆΐ†%Ό ΰΰ%ο, ΕΪΪΰΰΕΰΰ ΰΑ "όΠεΑΰΪΪΰΰ ΙΑΠόΑΰΰΰηΪ" ηΪ Πό-ό-ό^α ,, ΰΪΪΰΰΑΕ, , ΰΪ όΠΕΪΪΰΰ, %ό, ΕΰΪΪΰ, ΰ, ~ό ΑΰΰΰΑΪηΪ Ι†ΰΪΰ††, ΪΕΪ ό·Π†Αΰ, ό, ΰΪΰ

Такі погляди на перекладне мистецтво стимулювали створення нового сучасного погляду на проблеми перекладознавства, до виникнення різних шкіл вивчення теорії та практики перекладу. Сьогодні ми прийшли до розуміння художнього перекладу як одного з видів мистецтва, своєрідність якого полягає в тому, що це – витвір словесного мистецтва. Мета такого перекладу – якомога повноцінніше відтворити сюжет, ідейне спрямування, форму і стиль першотвору. За перекладачем залишається свобода у пошуках мовних засобів, які б найповніше відповідали виконанню таких завдань.

Мова перекладу – це своєрідна система засобів вираження, яка має ряд особливостей, що відрізняють її від інших різновидів літературної мови, і які пов'язані з орієнтацією текстів перекладу на іншомовні оригінали, їхньою вторинною мовленнєвою природою. Мовні одиниці перекладу – це функціонально-еквівалентні аналоги мовних одиниць першотвору.

Багато вчених присвятили свої праці вивченню мови та стилю перекладної художньої літератури (В.В. Коптілов, Б.М. Ажнюк, О.І. Чередниченко та ін.). Інтерес до перекладацької тематики зумовлений тісним зв'язком індивідуальних особливостей мови кожного перекладача з національною мовою, яка має невичерпні можливості вибору засобів вираження. Аксиомою в перекладацькій практиці є те, що одне з найважливіших завдань для перекладача художнього твору – зберегти і відтворити у мові-перекладі національну, етнокультурну специфіку оригіналу. Слід домагатися, щоб таку інформацію якомога повнішою мірою донести до іншомовного читача. Перед перекладачем стоїть складне завдання – передати національний дух народу. Продовжуючи цю думку, Максим Рильський [3, 58] зазначає, що перекладач дуже часто стоїть перед небезпекою, або "підкорити рідну мову іншомовній стихії, або, навпаки, нарядити мову перекладу в дуже національні, специфічно національні шати". Стаючи на захист існування та важливості перекладної літератури, Іван Франко [4, 7] у передмові до збірки "Поєми" (1899) справедливо зазначав, що "передача чужомовної поезії, поезії різних віків та народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми та вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами й далекими людьми, давніми поколіннями". Максим Рильський [3, 54], в свою чергу, зазначає, що "переклад з однієї мови на іншу є не тільки способом збагачення духовного досвіду читачів, а й способом збагачення мови, на яку той чи інший твір перекладається".

Цікавою є сентенція про те, що зіставний аналіз мовних образів реалій об'єктивної дійсності та культурних концептів різних мов є важливим для пізнання специфіки, розуміння глибинних витоків та неповторності кожної мови. До речі, Олександр Пушкін мав свої досить своєрідні погляди на проблеми перекладознавства. Зокрема, він був противником дослівного перекладу і зауважує, що "дослівний переклад ніколи не може бути правильним. Кожна мова має свої звороти, свої обумовлені риторичні фігури, свої засвоєнні вирази, які не можуть бути перекладені на іншу мову відповідними словами" [5, 39–40].

Найсуттєвішою позитивною рисою перекладу, як твердять більшість сучасних українських учених, є точність, досягати якої перекладач повинен шляхом "перевираження" оригіналу, а "перевиражаючи" оригінал засобами своєї мови, не вдаватися до свідомого чи несвідомого свавілля" [6]. Про точність перекладу взагалі сперечаються і будуть сперечатися, і різні методи перекладу будуть завжди правильні. Максим Рильський [3, 146] стверджує, що "певною мірою треба таки признати вірність твердження, що перекладач поетичного тексту повинен перекладати враження оригіналу, а не його букву". Отже, поняття "точність перекладу" неоднозначне, тому й зміст у нього вкладають різний. Одні дослідники вважають, що переклад повинен передавати, насамперед, головні ідеї твору, інші твердять, що у ньому має бути відображений дух оригіналу. Нам здається, що найбільш доречні тут терміни "адекватність" та "еквівалентність". Щоб досягти точного відтворення подій, перекладач повинен перенести іншомовний твір в атмосферу функціонування своєї мови та культури. Він має перекладний твір не покращувати чи вносити певні корективи, а мусить підготувати повноцінний відповідник і, таким чином, досягти еквівалентності. Така позиція перекладознавців цілком логічна й закономірна, бо спирається на творчий досвід видатних діячів у галузі художнього перекладу, зокрема, Івана Франка, який "вимагав адекватного відтворення віршової форми оригіналу версифікаційними засобами мови-рецептора й критикував необгрунтовані відхилення від метрики оригіналу" [7, 12].

Кваліфікованість, високий фаховий рівень роботи перекладача не нівелюють й інші важливі особливості та якості перекладного твору. Справжній художній твір при перекладі іншою мовою має звучати актуально, по-сучасному, незалежно від того, коли був написаний, з якої епохи до нас дійшов.

Перед перекладачем постає проблема добору об'єктів для художнього перекладу. І тут митець повинен безпомилково визначити саме той перекладний твір, який стане явищем його рідної культури. Навіть серед творів одного й того ж письменника кожен перекладач обирає співзвучний з його уподобаннями, манерою письма, творчими планами.

Збереження у перекладі художньо-образного контексту, що становить собою по суті вихідну величину в пізнанні оригіналу й оцінці перекладу, полягає у відтворенні в перекладі тих асоціацій та емоцій, які викликаються в нашій уяві не тільки окремими словами-образами як фрагментами художнього полотна, а й художньо-образним цілим, в якому кожен зображальний компонент бере участь у створенні відповідних вражень. У загальновідомих дефініціях вказується, що художній образ "ґрунтується на використанні схожості між двома далекими один від одного предметами" [8, 140]. І для того, щоб викликати у читача перекладу рівноцінне оригіналові враження, потрібно знайти образний відповідник з аналогічними оригіналові семантичними основами, завдяки яким переклад зумів би передати спільність асоціацій і ті риси відмінності, які відтіняють схожість.

Враховуючи відмінності мов перекладу й оригіналу, не можна ставити завдання зберегти в перекладі семантико-структурні моделі тропів як окремих випадків образності, як їх лінгвістичний вияв. Ось чому українським перекладачам англійської літератури нерідко доводиться вдаватися до заміни метафори порівнянням, або навпаки, до розгортання в ціле речення або образно-описову фразу складних метафоричних епітетів. Для досягнення основного завдання – "загальної адекватності перекладу – семантичну еквівалентність образно-метафоричної системи слід розглядати як одну з головних умов збереження стилю оригіналу. Вдаючись до трансформації, які часто виявляються не тільки можливими, але й необхідними, перекладач має керуватися почуттям міри і такту, бачити доцільність відповідної заміни в контексті твору, що перекладається" [9, 14].

Практика художнього перекладу свідчить про те, що для правильного вирішення перекладацьких завдань необхідно вибрати з можливих варіантів саме той, який вдало відтворює виражену в оригіналі думку і вписується в контекст ситуації, в стилістичну систему твору. Ось чому перекладач, як вказує В.В. Коптілов [10, 69], "порівнюючи той спосіб вираження, який він знаходить в оригіналі, зі способами, які надає йому рідна мова, повинен сприймати їх на фоні стилістичних потенцій обох мов".

Як зазначають українські вчені-перекладачі, важливе значення має проблема національного колориту перекладного твору. Отже, чим виразніше збережений національний колорит оригіналу, тим сильнішим буде вплив на культуру, що його сприймає.

Письменники-перекладачі дивляться на іншомовний твір очима свого народу, добирають відповідні образи, барви, звуки з рідної культурної скарбниці.

Але інтерпретатор іншомовного твору неминуче припускається помилок, якщо він не знає історії даного народу, не обізнаний з розвитком його культури, зі специфікою традицій та звичаїв і, що само собою зрозуміло, не володіє досконало його мовою. Навіть окремі прогалини у комплексі цих знань і умінь перекладача неминуче негативно позначаються на кваліфікованості його перекладів.

Від таланту перекладача, художньої сили й досконалості його творчості залежить інтенсивність і глибина процесу взаємодії літератур у наш час. А тому є всі підстави розглядати і художній переклад з однієї мови на іншу як високопрофесійну творчу справу, що служить піднесенню духовності й збагаченню вселюдської культури.

Справжнім знавцем теорії та практики перекладу на сучасному етапі розвитку українського перекладознавства був Микола Олексійович Лукаш, наукова творчість якого довгий час залишалася поза увагою громадськості. Але ми вважаємо, що його погляди на розвиток перекладознавства та літератури цілком заслуговують на детальне висвітлення у цій роботі. В одному з виступів А. Перепада зауважив, що "сучасний український переклад має дві тенденції, два русла, дві традиції: традицію Рильського і традицію Лукаша" [11, 265]. Микола

Лукаш вважав художній переклад одним з видів мистецтва і відповідно до цього обґрунтовував певні положення своєї концепції. На його думку, поняття "адекватного перекладу" включають не тільки точну передачу смислового змісту, а також і відтворення засобів емоційної виразистості та структурно-стильового оформлення оригіналу – це азбучна істина теорії перекладу. Микола Лукаш зазначав, що в нашій перекладацькій практиці вже майже цілком вижиті явища свідомого чи несвідомого перекирчування змісту перекладуваного. "Поет-перекладач (якому, до речі, не раз доводиться мати справу з творами найрізноманітніших народів, часів, літературних стилів) часто-густо не рахується з особливостями поетики перекладуваного автора, з місцем, що займає певний автор у відповідній національній літературі, конкретний твір у літературному доробку автора. Виходячи із суб'єктивних уподобань і власних "технічних" навиків, такий перекладач накладає авторові невласливі йому образи, звороти, інтонації чи інші елементи поетичної форми" [12, 19]. Деякі перекладачі вважають за потрібне спростити оригінал, а тому "кріпку концентрацію складного поетичного образу, розгорнутої метафори розбавляє водою загальників, незвиклі кольористі епітети підміняє затертими, безбарвними, затемняє яскраву антитезу, притупляє гостру кінцівку" [12, 20]. Вчений-перекладач вважав, що "варто цьому ж перекладачеві переключитися на Бернса, Петєфі чи ще якогось поета, що органічно виріс із народної пісні, відбувається протилежне: в їх здоровій, прекрасній простоті він ладен вбачати художній примітивізм і силкується "дотягнути" їх твори до належного рівня. І дотягує: ускладнює поетичний синтаксис (за рахунок емоційної експресивності), модернізує лексику, характерні для народної пісні постійні епітети підміняє більш модними, ходовими. Тим більше, що розширена красивість літературщини дається легше, як високохудожня благородна простота тієї хорошої пісні, що її "нелегко скласти", а ще трудніше перекласти. Так нівелюються, перетягуються на один копил творчі індивідуальності різних поетів, так народжується безлика пересічність стилю перекладачів, що робить їх схожими не на відповідні оригінали, а один на одного, в кінцевому підсумку на самого перекладача, який приводить їх до спільного знаменника своїх звичних поетичних прийомів та виразових засобів" [12, 20].

Микола Лукаш [12, 27] зауважував, що "перекладачам слід нарешті усвідомити всю відповідальність такої важливої справи, як ознайомлення українського читача з кращими творами літератур ... , зрозуміти, що точна передача змісту оригіналу повинна йти в парі з високою формальною довершеністю перекладу, як соціально-пізнавальна вартість твору йде в парі з його естетично-художньою вартістю".

Максим Рильський, чії погляди перегукуються з твердженнями Миколи Лукаша, зазначав, що перекладач поетичного твору, передусім, повинен бути "сам поетом – з властивою поетам здатністю перевтілюватись, відгукуватись на часто несхожі одне на одне літературні явища, повинен бути чутливим" [3, 80–81]. Відомий перекладознавець Леонід Первомайський [13, 261] стверджував, що "не знаючи мови, не люблячи її, не вивчаючи її постійно, не заглиблюючись у її таємниці, не збагачуючи свого словника, не навчаючись одбирати поміж тисячі слів найтонші, найкращі, найпотрібніші, – не можна бути поетом ... Поезія – це найкращі слова, поставлені в найкращому порядку". В зв'язку з цим "бажано, навіть потрібно, щоб між автором оригіналу і перекладачем була внутрішня спорідненість, щоб перекладач не був ремісником, який перекладає все, що йому замовлять перекласти, щоб тут доконче був момент творчого вибору" [3, 54]. "Дехто перекладає поверхово, нашвидку. Даремна праця. Через десять, двадцять, п'ятдесят років це заново перекладатимуть справжні майстри. А дехто створив переклади недосяжні своєї майстерності", – писав Микола Лукаш [14, 71].

Характеризуючи стан перекладного мистецтва на Україні, Лукаш зазначав, що "тепер на Україні молоді багато й цікаво працюють над перекладом, і при тому знаючи: Терех, Попович, Житник, Череватенко, Перепада, Сенюк, Танюк. Перекладницька школа стала об'ємнішою, глибшою, ніж у тридцятих роках, палітра у неї різноманітніша. Сьогодні на Україні є такі "зубри" перекладу, як Григорій Кочур, Борис Тен, Василь Мисик, Микита Шумило, Ірина Степенко, Леонід Первомайський, Микола Бажан ... В їхніх перекладах – майстерність, багатство лексики, міць складу, вишуканість стилю. І перш за все любов до слова, до рідної мови!" [14, 70]. Григорій Кочур [15, 131] розмірковував, що "у царині художнього перекладу нам є чим пишатись. Це вже стало абетковою істиною, такою утертою, аж її повторювати

незручно, – чимало українських перекладів стоять на такому рівні, що не осоромило б нас зіставлення з найкращими зразками перекладного мистецтва в інших літературах”.

Провівши огляд основних питань теорії перекладу, ми приходимо до висновку, що взаємодія, взаємопроникнення культур як необхідна основа збагачення кожної національної культури у наші дні набуває особливого значення. У цьому процесі велику, вирішальну роль відіграють взаємопереклади з літератур народів світу – вони єднують, збагачують культуру цих народів і водночас всю світову культуру. Переклади інформують нас про автора, про зміст та художньо-образні властивості оригіналу. Але крім цієї специфічно пізнавальної функції, переклади мають ще й інші: взаємопереклади, стаючи явищем певної національної літератури, є одним з факторів її руху, передають від літератури до літератури естафету розвитку нових течій, збагачують систему образного мислення, мову, тому що перекладач не тільки пристосовує іншомовний твір до можливостей рідної мови, але й розширює можливості, в свою чергу пристосовуючи їх до можливостей оригіналу.

Ось чому у наш час дедалі посилюється інтерес до перекладу як окремої галузі художньої творчості та наукового дослідження, дедалі зростає роль перекладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Література, її завдання і найважливі ціхи // Повне зібрання творів: В 50 т. – К., 1980. – Т. 26. – С. 5–14.
2. Файзуллаева Р. Национальный колорит и художественный перевод. – Ташкент, 1979.
3. Рильський М. Мистецтво перекладу. Статті, виступи, нотатки. – К., 1975.
4. Франко І. Повне зібрання творів: В 50 т. – К., 1976. – Т. 5.
5. Пушкин А. Полное собрание сочинений: В 10 т. – М., 1964. – Т. 7.
6. Білоус Д. І талант, і совість // Літературна Україна. – 1980. – 11 квітня.
7. Зорівчак Р. Іван Франко як перекладознавець // Теорія і практика перекладу. – 1981. – В. 5. – С. 12–25.
8. Арнольд И. Стилистика современного английского языка. – М., 1973.
9. Ажнюк М. Актуальні питання перекладу художньої літератури. – Ужгород, 1981.
10. Когтілов В. Першотвір і переклад. Роздуми і спостереження. – К., 1972.
11. Новикова М. Микола Лукаш: миф и антимиф // Дружба народов. – 1989. – № 11. – С. 264–269.
12. Лукаш М. Про переклад поеми К.В. Іванова "Нарспі" (перекладач Я.Шпорта) // Теорія і практика перекладу. – 1992. – Вип. 18. – С. 19–27.
13. Первомайский Л. Творчий будень. Статті. Спогади. Замітки // Твори: В 7 т. – К., 1986. – Т. 7.
14. Сергеева І. Про служителя десятої музи майстра перекладу М. Лукаша // Сучасність. – 1969. – № 2. – С. 67–71.
15. Кочур Г. На перекладацькі теми // Дніпро. – 1965. – № 6. – С. 128–136.

Лариса Сологуб

ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ ПОБУДОВИ РЕМАРОК АНГЛОМОВНИХ П'ЕС ХХ СТОЛІТТЯ

Об'єктом нашого дослідження є 2 види ремарок – інтродукційні авторські ремарки (ІАР) і вставні ремарки (ВР) – у п'єсах англійських і американських драматургів ХХ століття: Джона Ардена, Брендена Бієна, Арнольда Вескера, Шона О'Кейсі, Артура Міллера, Карсона МакКалпєрса, Едварда Олбі, Гарольда Пінгера, Торнтон Уайлдєра, Теннєссі Уїльямса, Бєрнарда Шоу, загальною кількістю 1033 сторінок.

Як відомо, міміка, фізичні дії та переміщення дійової особи, інтер'єр і пейзаж у тексті не відтворюєтьєся через діалог або підпорядкований йому монолог – усе це фіксуєтьєся за допомогою авторського монолога, що виступає у п'єсах у вигляді ремарок [1].

Ремарка (фр. Remarque – примітка) – це авторське пояснення у драматичному творі стосовно умов та часу дії, зовнішнього вигляду та поведінки дійових осіб тощо [6, 434]. У драматичних творах у ремарках даєтьєся характеристика комунікативного процесу з точки зору супровідних вербальному спілкуванню вторинних семіотичних комунікативних систем – паралінгвістики і семіотики [5, 4].

Ремарки поділяють за функцією [1, 94], місцем розташування [3, 8], синтаксичною природою [3, 9]. Зміст ремарки, її конкретне мовне оформлення та обсяг визначаються змістом твору чи його частини (дії, яви), обумовлюються естетичними переконаннями і поглядами автора.

Література ХХ століття розвивається у двох напрямках: реалістичному і модерністському. Для реалізму ХХ століття характерне поєднання в одному творі різних часових планів, дотримання місця і часу дії, глибоке занурення у психологію сучасника і обставини, які його формують, наголошення на індивідуальній особистості, показ драматизму життя людини. Реалістична драма – це драма "канонічна, традиційна, ортодоксальна" [2, 4].

Основними ознаками модернізму є увага до внутрішніх проблем людини, зображення людських почуттів, переживань, головним чином, почуття стурбованості, страху, осмислення загальних тенденцій духовного буття, ірраціоналізм. Модерністська драма – це драма "антиканонічна, експериментальна, парадоксальна" [2, 4].

За синтаксичними особливостями ремарки поділяються на структурно подібні (1) і структурно відмінні (2) від авторської мови прозових творів. Ремарки першої групи можна назвати самостійними, оскільки синтаксично вони не залежать від діалогічного оточення. До таких ремарок відносяться ІАР.

Як відомо, ІАР – це ремарка, яка передує дії всього драматичного твору або його частини – акту чи сцени. У смисловому плані ІАР репрезентує більш чи менш розгорнуту локально-темпоральну інформацію, а також портретні описи персонажів на сцені. Ця інформація може становити як одне-два речення-номінанти, так і масив у кількості слів.

Усі ІАР поділяються на обставинні, персонажні і часові блоки, які мають одно- чи багатоступеневу будову [4, 112]. Вираження часу становить від одного до трьох ступенів.

Наприклад: *the present* [11, 93]

after dinner – night – January [12, 19].

Просторова (обстановочна) сфера є багатоступеневою.

Наприклад: *front porch – Meighan's residence – Blue Mountain – Mississipi* [11, 19].

Структура обставинної частини репрезентується номінативними (неповними) реченнями, а це означає, що в них відсутнє дієслово просторового значення, яке виконує важливі функції у системі просторово-орієнтуючих індикаторів обставинного опису.

Наприклад: *A basement room. Two beds, flat against the back wall. A serving hatch, closed, between the beds. A door to the kitchen and lavatory, left. A door to a passage, right* [11, 111].

Щодо персонажних характеристик, то вони багатоаспектні. При зображенні персонажів автори виділяють вік, зріст, будову тіла, одяг, характер. У деяких персонажних блоках драматурги зображують лише вік і зовнішність.

Наприклад: *Jake Meighan, a fat man of sixty* [11, 175].

У цій ІАР наявне: ім'я – будова тіла – вік. В інших подаються більш розгорнуті характеристики персонажу.

Наприклад: *He (Mulligan) is but half dressed, in blue shirt, bright checked, baggy plus – fours and colored – top stockings. He is a young man of twenty – four – or – five; tall but not thin. His hair is almost blond, and he wears it brushed back from his forehead, which is too high for the rather stolid face, giving him, at times, the look of clown having a holiday. His upper lip has a close – cropped moustache. He is a constitutionally frightened chap, never able to take the gayer needs of life in his stride – though he would be glad to do it, if he could; but he can never become convalescent the futile sense of sin. His clean – shaven face shows a very worried look* [11, 93].

У цій ІАР наявні такі характеристики: вік – зріст – будова тіла – зовнішність – одяг – характер. В залежності від синтаксичної природи та їх формальних ознак ІАР досліджуваних нами драм представлені такими видами речень:

1) Неповними (номінативними) реченнями. **Наприклад:** *In the fireplace, a gas stove. On the table a bell button and a telephone* [11, 125];

2) Повними реченнями. **Наприклад:** *Nine new conscripts enter. They are subdued, uncertain, tumbling* [10, 132];

3) Ускладненими реченнями. Це речення, ускладнені дієприкметниками, дієприкметниковими зворотами, словосполученнями, однорідними членами.

Наприклад: *He stops reading, cleans his glasses, then resumes reading* [11, 19];

4) складними (складнопідрядними і складносурядними) реченнями:

Наприклад: *What was once a trim and lightly muscled body, while that who asleep has begun to go to fat; and while he is no longer handsome, it is evident that he once was* [11, 19]. *Philip descends the staircase, slowly, and stands looking at Paris, who is asleep on the sofa* [11, 125]

Нами досліджено 23 ІАР. Результати представлено у таблиці

Таблиця № 1.

Види речень	Реалістична драма	Модерністська драма
Неповні речення	20	59
Повні речення	87	91
Ускладнені речення	100	25
Складні речення	84	23

Як ми бачимо із наведеної таблиці, в побудові ІАР як реалістичної, так і модерністської драми присутні усі види речень (неповні, повні, ускладнені, складні), але у їх кількісному відношенні наявні значні розходження. Кількість повних речень майже однакова: 87:91. У той же час, якщо в реалістичній драмі переважають ускладнені і складні речення (ускладнених у 4 рази, а складних у 3 рази більше, ніж у модерністській драмі), то у модерністів переважають неповні речення (у 3 рази більше, ніж у реалістів). Це пояснюється особливостями творчого методу драматургів: реалісти прагнуть передати світ у всіх його вимірах і зв'язках за допомогою ускладнених і складних речень, тоді як модерністи за допомогою номінативних речень зображають незв'язний, звужений світ, в якому відчувається тривога і розгубленість.

Вставні ремарки (ВР), вклинюючись в мову персонажів, подають всі необхідні, з точки зору автора, пояснення до діалога таким чином, щоб не загубилась основна думка оповідної структури. За законами жанру зміст ремарок повинен бути виражений коротко і зрозуміло. Вони можуть передавати раптову зміну ситуації спілкування, посилювати акти мовлення попередніх реплік, здійснювати структурно-семантичну взаємодію з наступними репліками, конкретизувати багатозначність цих реплік, що забезпечує логічний зв'язок тексту. Вставні ремарки мають характер парентез: вони вклинюються в основний текст п'єси, розвиваючи його і даючи додаткову інформацію про персонажів і умови дії п'єси. За розмірами ВР відрізняються від ІАР: інформація у реальному плані передається як одним чи декількома словами, так і окремими реченнями

Наприклад: *Warder Regan (Grimmin): Grimmin, there you are* [11, 86].

Flora (startled): Oh! (She nervously fingers the purse). Well, now, don't you go and be getting any – funny ideas [10, 184]. *Hector. Just so. We are members one of another. (He throws himself carelessly on the sofa). I tell you I have often thought of this killing of human vermin* [12, 173].

За закономірностями побудови ВР дослідники поділяють їх на різні типи. А. Стриженко у своїх дослідженнях робить морфолого-синтаксичний аналіз ремарок і виділяє типи: прислівник, прийменниково-іменникова група, прикметник, іменник, дієслово в особовій формі, дієприкметник теперішнього часу, дієприкметник минулого часу, дієприкметниковий зворот, інфінітивна група, підрядне речення, просте речення, складне речення, група речень [5, 15].

Ми дослідили 1542 ВР і розподілили їх на такі групи (за основу ми взяли класифікацію А.А. Стриженко, але розширили її за рахунок поділу груп частин мови на певні підгрупи): прислівник, прислівник з ускладненнями, дієслово, дієслово і фраза, дієприкметник, прикметник з ускладненнями, прийменник, прийменник з ускладненнями, фраза, речення.

Частотність вживання різних типів ВР, отримана в результаті наших досліджень подано в таблиці 2.

Як бачимо із наведеної таблиці, у ВР як реалістичної, так і модерністської драми присутні усі зазначені вище типи: прислівник, дієслово, дієприкметник, прикметник, прийменник, фраза, речення. ВР у вигляді прислівників, дієслів, дієприкметників теперішнього часу, речень майже однакова кількість. Якщо взяти до уваги підгрупи, то тут ми спостерігаємо певні відмінності:

зокрема ВР модерністської драми прислівник+підрядне речення – відсутня, тоді як у реалістичній драмі ми нараховуємо 4 таких типи. В реалістичній драмі досить часто зустрічаються дієприкметники минулого часу, тоді як у модерністській драмі їх кількість значно менша (45:18). Щодо прикметника, то в модерністській драмі його значно більше по відношенню до реалістичної (18:6).

Прийменникових ВР у реалістичній драмі у два рази більше, ніж у модерністській.

ВР у вигляді фрази присутні лише у реалістичній драмі: у наших дослідженнях ми виявили 4 випадки, тоді як в модерністів ми зовсім не бачимо таких явищ. Це пояснюється особливостями творчого напрямку, до якого належать певний письменник.

Таким чином, як показує наше дослідження, будова ІАР і ВР реалістичної та модерністської драми відрізняється. Ця різниця викликана належністю драматургів до того чи іншого творчого напрямку. Якщо реалісти показують оточуючий світ і світ людини у комплексі логіко-сміслових зв'язків, і на рівні тексту це виявляється у вигляді ІАР ускладнених і складних речень, більшої частини ВР у формі прислівника, дієприкметника, фрази, то модерністи показують нелогічний, ірраціональний світ, і це виявляється у меншому обсязі ремарок, значної кількості ІАР, побудованих у формі неповних речень, перевазі ВР прикметникової групи, відсутності деяких синтаксичних видів ВР (прислівник і підрядне речення, прийменник і прислівник, фраза).

Таблиця 2

Частотність вживання різних типів ВР

Групи ВР	Підгрупи ВР	Реалістична драма	Модерністська драма
Прислівник	Прислівник	138	100
	Прислівник + фраза	9	13
	Прислівник and фраза	3	10
	Прийменник + прислівник	2	3
	Фраза + прислівник	1	0
	Прислівник + підрядне речення	4	0
	Прислівник + прислівник	6	3
Дієслово	Дієслово	14	15
	Дієслово + фраза	23	3
Дієприкметник теперішнього часу	Дієприкметник теперішнього часу	100	115
	Дієприкметник теперішнього часу + дієприкметник минулого часу	6	14
	Дієприкметник теперішнього часу + фраза	141	150
	Дієприкметник теперішнього часу + підрядне речення	4	3
	Дієприкметник теперішнього часу + інфінітив	10	5
Дієприкметник минулого часу	Дієприкметник минулого часу	45	18
	Дієприкметник минулого часу + прийменник + іменник	5	0
	Дієприкметник минулого часу + фраза	7	0
Прикметник	Прикметник	6	18
	Прикметник + прикметник	2	6
	Прикметник + фраза	5	10
Прийменник	Прийменник	5	2

Групи ВР	Підгрупи ВР	Реалістична драма	Модерністська драма
	Прийменник + іменник	67	38
	Прийменник + прислівник	3	0
	Прийменник + прикметник + іменник	20	5
	Прийменник + підрядне речення	4	0
Фраза	Фраза	3	0
Речення	Просте речення	121	110
	Підрядне речення	14	8
	Група речень	26	21

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранник Д.К., Гай Г.М. Драматичний діалог. – К., 1961.
2. Комарова В.И. Принципы и содержание лингвистического анализа обстановочной ремарки как компонента драматического произведения: Автореф. дис ... канд. филол. наук. – М., 1973.
3. Мізецька В.Я. Інтродукційна авторська ремарка в англійському драматичному творі // Іноземна філологія. – 1990. – № 97.
4. Стриженко А.А. Взаимодействие авторской речи и речи персонажей в современной драматургии (на материале английского языка): Автореф. дис ... канд. филол. наук. – М., 1972.
5. Шувалова Л.А. Стилистико-грамматические особенности сценических ремарок: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1969.
6. Arden J. The Waters of Babylon. Live Like Pigs. The Happy Haven. London. – 1976.
7. Miller A. A View from the Bridge. All My Sons. London. – 1991.
8. Modern American Plays. – Л., 1981.
9. Plays of the Modern Theatre. – Л., 1971.
10. Shaw B. Four Plays. – М., 1952.
11. Гром'як Р.Т., Ковалів Ю.І. Літературознавчий словник-довідник. – К., 1997.

Наталія Черкас

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ УГРУПОВАННЯ СЛІВ,
ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З БІБЛІЙНИМИ МОТИВАМИ, У РОМАНАХ
Ф. О'КОННОР "МУДРА КРОВ" ТА "НЕСАМОВІТІ ВИХОДЯТЬ ПЕРЕМОЖЦЯМИ"**

Романи Ф. О'Коннор "Мудра кров" та "Несамовіті виходять переможцями" об'єднує тема релігії. Вони являють собою сатиру на фанатичне сприйняття Біблії. Чудово знаючи постулати Божого Закону, головні персонажі творів хибно трактували їх. Протагоністи обох романів змальовані як негативні характери. За словами Я. Ельсберга, "сатирик, змальовуючи негативний образ, викликає в читача уяву про позитивний образ, про ідеал". [7, 348] Сатиричному персонажу властиві духовна обмеженість, нерухомість, нездатність до широкого та багатостороннього розвитку [7, 221]. Ф. О'Коннор створила образи односторонньо розвинутих фанатиків – Хейзела Моутса у романі "Мудра кров" та Мейсона і Френсіса Тарвотерів у романі "Несамовіті виходять переможцями", довівши, що саме знання положень Християнського вчення, яке розходиться з вчинками у повсякденному житті, робить людей духовно обмеженими приборчниками свого уявного покликання, своєї надуманої місії.

У змалюванні цих образів та відображенні ідеї твору велику роль відіграє вживання відповідних лексико-семантичних угруповань слів – груп та полів.

Під лексико-семантичним полем (далі ЛСП) у лінгвістиці розуміється сукупність слів різних частин мови, об'єднаних спільністю вираження одного поняття, яке служить основою інтеграції слів у поле (З.Н. Вердієва, Л. Вайсгербер, Ю.О. Карпенко, Ш. Баллі). Слово може виражати поняття і співвідноситися із ним опосередковано через субординативні компоненти своєї змістової структури. Ядро поля утворюють словесні знаки, у змістовій структурі яких домінуючу позицію займає ознака, співпадаюча з поняттям, котре інтегрує поле. Словесні знаки, які володіють цією ознакою в субординаційній позиції, відносяться до периферії поля. У зв'язку з тим, що структура більшості лексичних одиниць складається з досить великої

кількості ознак, вони можуть належати до великої кількості понятійних полів, що дорівнює кількості їх семантичних ознак, а самі поля, як багато словесних знаків взаємоперетинаються та не мають чітких меж [4, 4].

Під лексико-семантичною групою (далі ЛСГ) розуміють лексико-семантичну парадигму, яка на основі інваріантності об'єднує лексичні одиниці, котрі належать до однієї частини мови. Інваріантні групи як форма існування одиниць мови виявляються на всіх рівнях мовної структури (З.Н. Вердієва, Ю.О. Карпенко, І.В. Арнольд).

У романі "Мудра кров" можна виділити 73 лексеми, які об'єднуються у ЛСГ слів, пов'язаних з біблійними мотивами: **Ім'я Бога** (20 лексем); **Служителі Бога** (23 лексеми); **Діти Бога** (14 лексем); **Надприродні істоти** (10 лексем); **Місця богослужіння** (3 лексеми), та ЛСП: **Аспекти Християнства** (14 лексем). У романі "Несамовиті виходять переможцями" можна виділити 76 лексем, об'єднаних у ЛСП слів, пов'язаних з біблійними мотивами: **Релігія** (20 лексем); **Ритуали та церемонії** (35 лексем); і ЛСГ: **Канонізовані біблійні персонажі** (21 лексема). Загальна кількість мовних одиниць у двох романах 149. У контексті роману слово, яке повторюється, набуває нових значень та допомагає автору відобразити основну ідею твору. Семантична структура повторюваного слова у певному контексті має індивідуальний характер, який не властивий такому слову в інших контекстах [6, 49].

Розглянемо ЛСГ слів, об'єднаних значенням "*Ім'я Бога*", у романі "Мудра кров". У цій лексико-семантичній парадигмі Бог постає перед читачем у трьох іпостасях: 1) **Бог-Отець (God Father)**, 2) **Бог-Син (God Son)**, 3) **Бог-Святий Дух (God Holy Spirit)**, утворюючи відповідно три підгрупи. Перша представлена такими іменниками та словосполученнями: *Господь (The Lord)* – 57 слововживань (далі сл-нь), *Бог (God)* – 40, *Господь Бог Всемогутній (The Lord God Almighty)* – 2, *Бог Його Отець (God His Father)* – 2, *Господь Бог (Lord God)* – 1, *Великий Бог (Great God)* – 1. Всього 103 сл-ня. Друга підгрупа представлена: *Ісус (Jesus)* – 112 сл-нь, *Любов (Love)* – 22, *Хліб Життя (Bread of Life)* – 15, *Господь Ісус (The Lord Jesus)* – 8, *Господь Ісус Христос (The Lord Jesus Christ)* – 8, *Христос (Christ)* – 10, *Любий Ісус (Sweet Jesus)* – 9, *Ісус Христос Роз'яттий (Jesus Christ Crucified)* – 7, *Ісус Христос (Jesus Christ)* – 6, *Спаситель (Saviour)* – 6, *Слово Боже (Word of God)* – 5, *Цар Ісус (King Jesus)* – 4, *(Христос Ісус Christ Jesus)* – 1, *Володар (King)* – 1. Всього 214 слововживань. Загальна кількість слововживань у двох підгрупах 317. Підгрупа **Святий Дух (God Holy Spirit)** не представлена в романі.

Різні імена Бога, у яких втілено добро, любов, повагу, страждання за гріхи інших людей, в устах протагоніста Хейзела Моутса звучать зневажливо. "I believe in a new kind of Jesus. One that can't waste his blood redeeming people with it, because he's all man and ain't got any God in him", – говорить персонаж до дівчини Себбат, доньки вуличного проповідника Хокса, який вдавав сліпого [8, 62]. У цих словах він стверджує, що Бог – людина, яка змарнувала свою кров на спокуту гріхів інших людей. Так Хейзел паплюжить ім'я Ісуса. Протагоніста викриває у розмові водій таксі, котрий привіз його до повії. Таксист прийняв молодого чоловіка за проповідника по зовнішньому вигляду та докорив йому, сказавши, що всі вуличні проповідники обізнані з гріхами на власному досвіді. "And you can tell people better how terrible sin is if you know from your own experience" [8, 15]. У даному зауваженні водія засуджується поведінка Моутса, котрий згрішив всупереч десяти божим заповідям, прибувши до жінки легкої поведінки з метою отримати плотське задоволення. У головного персонажа не було щирої віри в Бога. Знаючи бездоганно текст Біблії, єдиної книги, яку він читав, та цитуючи його людям на кожному кроці, молодий чоловік своїми вчинками порушував Божі заповіді. Він ще з дитинства мріяв стати проповідником, як його дід. Потім робив спроби донести Боже Слово до своїх товаришів в армії, але вони цього не сприймали.

В епізоді з роману "Мудра кров", де описано, як Хокс розповсюджував серед натовпу листівки про засудження розпусти, богохульства та інших гріхів, Моутс промовляє до людей, які обступили проповідника: "There's a fool down there giving out tracts ... Sweet Jesus Christ Crucified. I want to tell you people something. Maybe you think you are not clean because you don't believe. Well you are clean, let me tell you why if you think it's because of Jesus Christ Crucified you're wrong. I don't say he wasn't crucified but I say it wasn't for you. I'm going to preach a new church – the church of truth without Jesus Christ Crucified ..." [8, 28]. Ці слова свідчать, що протагоніст не вірив у розп'яття Ісуса за гріхи людей. У них також звучить зневага до Хокса,

якого Хейзел ображає, називаючи дурнем. Моутс лайливо звертається до такого негідника, як сам, допомагаючи читачеві зрозуміти, яким грубим та невихованим він був у спілкуванні з іншими. У нього не було елементарної поваги до ближнього. Всі імена, якими Моутс називає Бога, смішно звучать у його вустах. Він відверто лихословить. Така поведінка і розмова не личить правдивому проповідникові і суперечить канонам Християнського вчення.

Глибше проникнути в ідею твору "Мудра кров" допомагає ЛСП "Два аспекти Християнства", представлене опозицією груп слів *добročесність (righteousness)* та *гріх (sin)*. До першої групи відносяться лексеми *to believe (вірити) – 25 сл-нь, to be cleaned (очиститися) – 13, Holy (святий) – 3*. Всього 41 сл-ня. До групи *гріх* входять слова *blasphemy (богохульство) – 9 сл-нь, blasphemer (блззнір) – 1, whoremonger (розпусник) – 1*. Всього 11 сл-нь. У романі фігурує слово *вірити (believe) – 25 сл-нь*. Зустрічаючи його в тексті, читач переконується, що протагоніст не вмів творчо використати свої знання Священного Писання у житті і не мав поняття про те, що таке справжня віра в Бога. Лексеми *blasphemer* та *whoremonger* ЛСГ слів, пов'язаних з поняттям *гріх*, представлені у реченні, яке являло собою напис на камені білими літерами: "Woe to the blasphemer and whoremonger! Will Hell swallow you up?" [8, 38]. Його помітив протагоніст, коли їхав по набережній до свого нового товариша, Еноха Емері, в зоопарк. Такі слова спонукали Хейзела задуматися та зупинити автомобіль, утворивши пробку на дорозі. У відповідь якомусь водієві на зауваження про те, що слід рухатися далі, молодий чоловік говорить: "There's no person a whoremonger, who wasn't something worse first. That's not the sin, nor blasphemy. The sin came before them. Jesus is a trick on niggers. I don't have to run from anything because I don't believe in anything" [8, 39]. Ще раз за допомогою лексеми *вірити (believe)* автор підкреслює, що Моутс не вірить ні в що по-справжньому. Він – фанатик свого спотвореного розуміння Біблії. Головний герой роману всупереч положенням Християнського вчення скоює найтяжчий гріх – вбивство людини, яка намагалася копіювати його, проповідуючи на вулицях заради заробітку на сім'ю. Він вважав, що вчинив правильно, самовільно засудивши чоловіка до страти. А після цього, сидячи в автомобілі на стоянці, Моутс думав про те, як переїде до нового міста та буде проповідувати про свою церкву. Його не терзало сумління за диявольський вчинок. "He had spent the night parked in an alley, not sleeping but thinking about the life he was going to begin, preaching the Church Without Christ in the new city" [8, 105]. Життя протагоніста завершилось самоосліпленням вапном в знак спокути за скоєні гріхи, а згодом – смертю у стічній каналі.

ЛСГ та ЛСП, пов'язані з темою Християнства як релігії, сприяють кращому розумінню способу мислення та поведінки головного героя, змальованого автором як негативний персонаж. Вказуючи на вади Моутса, письменниця допомагає читачеві створити в уяві ідеал про справжнього проповідника, у якого вчинки не розходяться з постулатами Біблії. Найчастіше в романі вживаються слова *Ісус (Jesus) (112 сл-нь)* та *вірити (to believe) (25 сл-нь)*, створюючи сатиричне сприйняття образу протагоніста, який хибно розумів Християнську доктрину та діяв всупереч її положенням.

Тепер розглянемо ЛСГ та ЛСП слів, що пов'язані з біблійними мотивами, у романі "Несамовиті виходять переможцями" та їх роль у створенні образів героїв. Протагоністом роману є чотирнадцятирічний хлопець Френсіс Меріон Тарвотер, якого старий родич Мейсон Тарвотер викрав в опікуна, міського вчителя, Джорджа Рейбера, і виховав у дусі фанатичного сприйняття біблійних постулатів, поклавши на нього відповідальність за хрещення недоумкуватого сина Джорджа, Бішопа, та виконання ритуалу поховання наставника. Старий Тарвотер вважав молодого своїм учнем-послідовником і порівнював себе з пророком Іллею, а внучатого небожа з Єлсеєм, Шафатовим сином, якого виховав собі на заміну (Перша Книга Царів 19:19). Вони все життя присвятили вивченню тексту Священного Писання. У романі можна виділити ЛСГ "Канонізовані біблійні персонажі", яка аргументує знання головними персонажами тексту Біблії. Ця група ділиться на підгрупу "Імена, згадані у Книгах Старого Заповіту" та підгрупу "Імена з Нового Заповіту". До першої Книги входять імена: *Авель – 2 сл-ня, Аврам – 1, Аарон – 1, Єзекїль – 1, Ілля – 5, Енох – 1, Єлсей – 2, Даниїл – 3, Цар Давид – 1, Авакум – 1, Йона – 3, Йов – 1, Мойсей – 4, Ной – 1, Соломон – 1, Адам – 2*, (всього 30 сл-нь), а до другої: *Ірод – 2, Ісус – 226, Іван Хреститель – 3, Єзавель – 2, Єгошуа – 2*, (всього 235 сл-нь). Загальна кількість становить 265 слововживань. Згадки імен допомагають читачеві краще

зрозуміти поведінку героїв роману тому, що вчинки обох Тарвотерів порівнюються з поведінкою біблійних персонажів. Ось як розповідається про виховання Френсіса у творі: "The Lord had seen fit to guarantee the purity of his up-bringing, to preserve him from contamination, to preserve him as his elect servant, trained by a prophet for prophesy. While other children his age were herded together in a room to cut out paper pumpkins under the direction of a woman, he was left free for the pursuit of wisdom, the companions of his spirit Abel and Enoch, and Noah and Job, Abraham and Moses, King David and Solomon, and all the prophets from Elijah who escaped death to John whose severed head struck terror from a dish. The boy knew that escaping school was the surest sign of his election" [8, 133]. Дід виховував Френсіса вдома і в цьому вбачав знак його обраності. Але для малого спілкування зі своїм наставником не принесло нічого доброго, крім руйнівного впливу на думки та почуття. Хлопець так пройнявся духом фанатизму, що не міг позбавитися його протягом усього життя. Рейбер намагався допомогти Френсісу, зробивши кілька спроб, але не зміг. Після смерті старого Тарвотера хлопець прийшов до дядька у місто, щоб виконати ритуал хрещення недоумкуватого Бішопа. Джордж пропонував йому дати освіту і все те, що допомогло б у житті, і те, чого йому не вдалося дати рідному синові через вроджену ваду розуму.

У романі представлено ЛСП, пов'язане з темою "Релігія". В основі Християнського вчення лежить Біблія, яку по-своєму тлумачили протагоністи. ЛСГ "Біблія" можна поділити на підгрупи "Євангеліє" та "Пісні". У підгрупі "Євангеліє" відображені основні події Священного Писання за допомогою слів та виразів: *revive* (воскресати) – 1 сл-ня, *raise the dead* (воскресити з мертвих) – 2, *to be born again* (народитися знову) – 6, *to save smb* (врятувати когось) – 6, *blessing* (благословення) – 1, *redemption* (спокутування) – 10, *to redeem* (спокутувати) – 8, *redeemed* (спокутаний) – 12, *resurrection* (воскресіння) – 2, *raise again* (воскреснути) – 3, *providence* (провидіння) – 1, *punishment* (кара) – 1, *Judgment* (суд) – 1, *Judgment Day* (Судний День) – 6, *Last Day* (Останній День) – 2, *Second Coming* (Друге Пришестя) – 1, *revelation* (одкровення) – 5. Всього 68 сл-нь.

Згідно з переконаннями старого Тарвотера, життя існувало після смерті, і повинен був настати Судний День, коли Бог збиратиме Хрести. Тому він готував собі учня-послідовника для виконання обряду поховання. Дід говорив внучатому небожу: "You'll learn what a trifle is on the day those crosses are gathered. Burying the dead right may be the only honor you ever do yourself. I brought you out here to raise you a Christian, a prophet. And the burden of it will be on you" [8, 132]. Френсіс не виконав волі діда: не поховав його та спалив дім, у якому виріс. Старий Мейсон все примовляв: "I saved you to be free, your own self" [8, 132]. Але хлопець ніколи не був сам собою. Він перебував під руйнівним впливом свого наставника навіть після смерті того. Молодий Тарвотер виконав ритуал хрещення недоумкуватого Бішопа, сина Рейбера, втопивши його. Френсіс вбив собі в голову думку діда: "Lord preserved him (Bishop. – Н.Ч.) and now He means to see he's baptized" [8, 137]. До смерті Бішопа призвів фанатизм віри малого Тарвотера.

У романі представлено ЛСП "Ритуали та церемонії". До нього входять три групи лексем: 1) "Назви християнських свят", 2) "Ритуали, які виконуються духовенством", 3) "Ритуали, які виконуються віруючими". Розглянемо дві останні групи. ЛСГ "Ритуали, які виконуються духовенством" (18 лексем), представлена у тексті роману такими лексемами: *to baptize* (охрестити) – 38 сл-нь, *baptized* (хрещений) – 11, *baptism* (хрещення) – 4, *words of baptism* (слова хрещення) – 2, *to serve the Lord* (служити Богові) – 1, *sanctify* (освячувати) – 1, *preach* (проповідувати) – 27, *preaching* (проповідування) – 7, *prophesy* (пророчити) – 9, *to have a mission* (мати покликання) – 1, *mission* (місія) – 6, *burying* (поховання) – 1. Всього 108 сл-нь. У межах даної ЛСГ можна виділити підгрупу "Місце поховання" (Place of funeral). Вона складається з лексем: *graveyard* (цементар) – 1, *urn* (урна) – 1, *coffin* (труна) – 1, *box* (ящик) – 4, *grave* (могила) – 11, *cross* (хрест) – 13. Всього 31 сл-ня. Лексема *хрест* відіграє провідну роль у романі, підкреслюючи бажання діда бути похованим у землі, а не спаленим на вогні, бо відбудеться Друге Пришестя згідно з його вірою. ЛСГ слів "Ритуали, які виконуються віруючими" складається із лексем: *pray* (молитися) – 5 сл-нь, *praise the Lord* (прославляти Бога) – 2, *rise in the glory of the Lord* (воскресати в Божій славі) – 1, *save oneself* (рятуватися) – 4, *crucify* (розп'янути на Хресті) – 2, *repent* (розкаюватися) – 5, *repentance* (каття) – 3, *confess* (сповідати) – 1, *confession* (сповідь) – 1, *to be born again* (народитися знову) – 6, *revival meeting*

(зустріч воскреслих) – 3. Всього 33 сл-ня. ЛСГ слів, об'єднаних значенням *"Ритуали, які виконуються духовенством"*, свідчать, що проста людина не має повноважень на виконання ритуалів Божих служителів. Обидва Тарвотери взяли на себе відповідальність за хрещення Бішопа, не маючи права на них згідно з постулатами Біблії. Причиною було неправильне усвідомлення та тлумачення Божого Закону. Фанатизм Тарвотерів переміг раціоналізм Рейбера і привів Френсіса в тупик. "He knew that he could not turn back now. He knew that his destiny forced him on to a final revelation. His scorched eyes no longer looked hollow or as if they were meant only to guide him forward. They looked as if touched with a coal like the lips of the prophet, they would never be used for ordinary sights again" [8, 262]. Дані слова автора можна розуміти як результат, перед яким Френсіс постав внаслідок своїх вчинків. Йому відкрилась істина, що дороги назад у нього не було, а шанси на майбутнє життя були втрачені. Це підкреслюється в тексті роману лексемою *revelation*.

ЛСП та ЛСГ, пов'язані з темою Християнського вчення, Біблії, ритуалів, які виконуються духовенством та віруючими, сприяють усвідомленню читачем проблеми фанатичної віри протагоністів. Показуючи наслідки вчинків молодого Тарвотера, одержимого ідеєю свого наставника, письменника засуджує неспроможність людей застосувати свої знання Священного Писання у повсякденному житті належним чином.

На основі частотності вживання угруповань слів, пов'язаних з біблійними мотивами, можна зробити висновок, що у романі "Мудра кров" домінують по кількості слова ЛСГ *"Ім'я Бога"* та ЛСП *"Аспекти Християнства"*, які сприяють відтворенню ідеї твору – спотвореного тлумачення при втіленні в життя біблійних постулатів сатирично-змальованим протагоністом. У романі "Несамовиті виходять переможцями" кількісно переважають слова з ЛСГ *"Канонізовані біблійні персонажі"* та мовні одиниці з ЛСП *"Ритуали і церемонії"* та *"Релігія"*, що допомагають автору відобразити духовну обмеженість головних героїв та їх ідею про свою обраність, що суперечить їхнім вчинкам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія. Ювілейне видання з нагоди тисячоліття Християнства в Україні.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – Л.: Просвещение, 1981.
3. Балли Ш. Французская стилистика / Пер. с фр. Долина К.А. – М., 1961.
4. Вердиева З.Н. Семантические поля в современном английском языке. – Москва: Высшая школа, 1986.
5. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. – Одеса: Либідь, 1991.
6. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988.
7. Эльсберг Я.Е. Вопросы теории сатиры. – Москва: Советский писатель, 1957.
8. O'Connor F. Three by F.O'Connor: Wise Blood, The Violent Bear It Away, Everything That Rises Must Converge. – Chicago: New American Library, 1983.
9. Rayevska N.M. Modern English Grammar. – К.: 1976.
10. Weisgerber L. Von den Kdften der deutschen Sprache. – Dsseldorf, 1962.

Олена Шонь

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯНЬ ЯК ЗАСОБУ ГУМОРУ І САТИРИ

Питання про мовні засоби сатири і гумору взагалі, та роль порівнянь як засобу комічного, зокрема, широко розглядається у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці. Більшості цих робіт властивий полемічний характер, оскільки не завжди автори чітко розмежовують самі поняття "гумор" і "сатира", нерідко майже ототожнюють їх, що призводить до нечіткості в аналізі прагматистичних функцій того чи іншого мовного засобу. Крім того, багато дослідників [8; 2; 12] розглядають ці питання на основі творів визначних майстрів гумору і сатири, в той час, як доволі цікавим і майже не дослідженим залишається проблема мовних засобів комічного, типових для певного жанру художньої літератури (оповідання, повісті, роману). Тому метою нашої статті є коротка характеристика місця гумору і сатири в американській літературі, розмежування понять "гумор" і "сатира", аналіз порівнянь як одного з найпоширеніших і найпродуктивніших засобів комічного в американських оповіданнях.

В американській літературній традиції гумор і сатира розвивались повільно, хоча зародились вони ще в американському фольклорі – оповідях перших поселенців Нового Світу. Для тих, хто в давні часи залишав Європу і вирушав шукати щастя за океаном, Америка була незнайомим світом, який потрібно було освоїти, і лише великий оптимізм і почуття гумору могли допомогти їм в екстремальних умовах. У гуморі перших американських поселенців чітко визначилось прагнення до гіперболи, склався особливий усний жанр "небилиці" (tall tale) з її грубовато-простодушною стихією гри зі світом очевидних, але поки що не реалізованих можливостей. Перебільшення (overstatement) стає важливою рисою американського гумору і засвоюється літературною традицією. Гіперболізація, високий ступінь умовності, зрушення звичних образів та понять спостерігається і в перших літературних зразках американського гумору – памфлетах і фейлетонах часів Війни за Незалежність та встановлення республіканського правління в США.

Проте, минуло вже два століття після того, як перші поселенці почали прибувати до Нового Світу, як у 1820 році В. Ірвінг опублікував "Книгу ескізів" ("Sketch Book"), що стала першим по-справжньому вагомим і досконалим зразком малої прози та поклала початок гумористично-сатиричній традиції в американській художній літературі, а вже з освоєнням Заходу гумор і сатира стали невід'ємними елементами американської літературної традиції. Нові проблеми, нові шляхи розвитку країни викликали гумористичні коментарі Марка Твена і О. Генрі, потрапили під нищівну критику в оповіданнях Д. Паркер, Дж. Тербера, Г. Менкена, Ф.О. Коннор та інших визначних майстрів художнього слова. Головною рисою цих оповідань було критичне ставлення до духовних і моральних наслідків прогресу для особистості, невдоволення існуючим світом, зростаючими бездуховністю, святенництвом, чистим прагматизмом, що поступово перетворювали людей на порожніх манекенів, роботів, що бачили перед собою лише одну мету – одержати особистий зиск. Ось чому гумористично-сатирична репрезентація дійсності стала національним стилем американського письменства, а на перший план вийшли гумористичні і сатиричні оповідання ("Short story"), які поєднували викривальний потенціал гумору і сатири та точність і стислість жанру малої прози.

У сатиричному або гумористичному оповіданні, як і в звичайному, зображений характер розкривається або психологічно, зсередини, або постановкою в певні ситуації, обставини, конфлікт втілюється в композиції, сюжеті, зіткненні протилежних характерів, є композиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка, іноді епілог. Однак комічне начало надає звичайним складникам жанру "Short story" іншого звучання, а гумор і сатира наповнюють зображувані характери, образи особливим сатиричним або гумористичним змістом.

"Сатиричні оповідання поєднують глибокий психологізм характерів з прихованою пародією на дійсність, коли пародія маскується під імовірні життєві ситуації" [10, 105]. Гумористичне порівняння має багато спільного з сатиричним, але різниця між ними полягає у різниці самих понять "гумор" і "сатира".

Ще Ю. Боров дає чітке розмежування гумору і сатири, зазначаючи, що гумор ніби закликає не до знищення даного явища, а до його вдосконалення, до ліквідації недоліків, наявних в ньому. Гумор спрямовується проти об'єктів, котрі, заслуговуючи критики, все ж зберігають свою привабливість. Сатира ж – це викриття того, що не відповідає передовим політичним, естетичним і моральним ідеалам, гнівне осміяння всього, що стоїть на шляху до їх повного здійснення [1, 124–125].

Отже, гумор – це особливий спосіб відображення явищ дійсності, які уявляються комічними, за допомогою засобів художньої творчості. Це особливий вид комічного, ставлення свідомості до об'єкта, що поєднує зовнішньо комічне трактування із внутрішньою серйозністю [4, 521]. Гумористичний сміх виникає тоді, коли мова йде про соціально близьких автору людей, до чийх недоліків автор ставиться поблажливо. Ці недоліки можуть бути не тільки частковими, але і загальними. Своєрідність гумору визначається не кількістю недоліків, а поблажливим ставленням автора до них. Гуморист може поряд з незначними недоліками показати важливі недоліки, що мають всезагальне значення, але до їх носіїв автор ставиться добродушно. Викривальна сила гумору зростає, коли автор спрямовує найсильніші удари проти тих суспільно-політичних умов і сил, жертвами яких є носії недоліків [5, 144]. Гумор характеризується м'якою, стриманою тональністю сміху, і цим він відрізняється від сатири.

Сатира – це негативне переосмислення об'єкта зображення і критики, яке завершується сміхом, специфічний спосіб художнього відтворення дійсності, що розкриває її як неспіввідносну з ідеалом. Тональність сміху тут гнівна, безжальна, уїдлива [4, 370]. Сатиричний сміх виникає тоді, коли ставлення автора до дійсності чи до деяких її моментів вороже, або коли мова йде про соціально чужі і ворожі автору явища і сили. Сатирична насмішка заперечує, розвінчує об'єкт насмішки. Як зазначає А. Макарян, сатира виникає з почуття ненависті, обурення, презирства, гніву. Сатиричний сміх наступальний. Він прагне знищити те, що стоїть на його шляху. Але разом з тим, сатира – це не тільки нищівний сміх, але й організуючий, оскільки вона, знищуючи ті чи інші сили, дає дорогу тим силам, що боролись з ними [5, 145].

Ряд дослідників відзначають, що сатирі властиве більш вільне, ніж гумору, ставлення до форми викладу, що дає авторові змогу втрутитися в хід подій [11; 10; 3]. Внаслідок такого вільного ставлення сатиричні образи набувають високого ступеня умовності, абстрактності, що не є характерним для образів гумористичних.

Отже, гумористичне оповідання відрізняється від сатиричного об'єктами висміювання – у сатиричному оповіданні ці об'єкти соціально вагоміші – характером і тональністю сміху, засобами створення комічного ефекту. Для гумористичного оповідання не характерні гра формою, образи гротескно не загострені, наділені реальними, звичними рисами, ближчі до реальних прообразів і прототипів, в той час як однією з ознак сатиричного оповідання є типізація та узагальнення його образів, високий ступінь гіперболізації, зрушення і перерозклад звичних понять, загострення контрастів і доведення до абсурду.

Мовний стиль оповідання обумовлюється його лапідарністю. В семантичному аспекті лапідарність відображається у способах і засобах передачі інформації. Текст "Short story" відрізняє релевантність інформації – вона згорнута, компресована, і всі мовні засоби інформативні. Тому завдання письменника полягає в тому, щоб якнайбільш вдало підібрати зображально-виражальні засоби, так сформувані образно-стилістичну систему тексту, щоб вона чітко відповідала авторській прагматичі, в даному випадку – створювала гумористичний чи сатиричний ефекти.

Ми поділяємо думку К.І. Шпетного про те, що в американському "Short story" можна, як правило, виділити один домінуючий стилістичний прийом або стилістичний засіб як явище [9, 21]. Порівняно з текстом повісті чи роману оповідання характеризується деякою типовістю, повторюваністю у використанні певних засобів образності в рамках усього тексту чи в окремих його частинах. В структурному відношенні стилістичні прийоми і засоби відзначаються компактністю, і тому особливістю текстів оповідань є наявність в них неускладнених засобів образності.

Мовним засобам гумору і сатири властивий особливий відбір лексичного матеріалу і особлива структура словесного образу. Тому при аналізі мовностилістичних засобів гумору і сатири на перше місце висувається дослідження індивідуально-авторського слововживання. Автори використовують мовностилістичні засоби, які не мають в собі постійного комічного компоненту, а набувають його під впливом відповідного контексту. Ми згодні з думкою ряду дослідників [8; 2; 7] про те, що різниця між вираженням гумору і сатири засобами мови – це екстралінгвістичний фактор. Одні і ті ж мовностилістичні засоби можуть застосовуватись як для вираження сатири, так і для вираження гумору. Важливим є те, що яке явище дійсності знаходиться в полі зору автора – чи він заперечує його, викриваючи сатирично, чи висміює гумористично, не маючи на межі заперечення об'єкту осміяння.

Як ми вже зазначали вище, порівняння є найбільш продуктивним засобом гумору і сатири в американських оповіданнях. Порівняння – це стилістичний прийом, що полягає в частковому уподібненні двох об'єктів дійсності (або їх властивостей), що відносяться до різних класів [6, 187]. Предмети, що порівнюються, не ідентичні повністю, мають лише віддалену схожість один на одного, і констатація їх часткової тотожності дає нове сприйняття предмета. Гумористичне чи сатиричне порівняння завжди оказіональне, в основі його лежить несподіване, незвичайне співставлення предметів чи явищ. Таке порівняння вимірює предмет мірою іншого, причому і кількісно, і якісно, характерною особливістю такого порівняння є те, що і об'єкт, і суб'єкт порівняння мають в собі якусь ознаку смішного, комічного. Чим більша невідповідність

між ознаками порівнюваних об'єктів, чим більша їх полярність в семантичному і стилістичному планах, тим більше комізму в самому порівнянні. Гумористичне порівняння несе в собі деякий заряд заперечення, хоча і не викликає антипатії в читача, в той час як сатиричне порівняння підсилює негативну оцінку, поглиблює відчуття несприйняття, негативного ставлення до зображуваного предмета чи явища. Негативний заряд сатиричних порівнянь ще більш відчутний, коли образ характеризується за допомогою порівняння з тваринами, птахами, комахами, предметами.

Як вже зазначалось вище, в американських оповіданнях присутні неускладнені порівняння, що граматично оформлюються порівняльним зворотом і підрядним порівняльним реченням. Спираючись на класифікацію образних порівнянь, укладену за синтаксичною структурою лівої частини та синтактико-смісловими відношеннями між обома частинами [6, 188], можемо виділити такі типи гумористичних і сатиричних порівнянь в американських оповіданнях.

1. Порівняння, виражені сполученням А+субстантивна група, яку можна розглядати як редуковане підрядне речення з опущеним присудком. Ця група порівнянь не є багаточисельною, і за прагматилістичною функцією, яку ці порівняння виконують у творі, вони є найчастіше характеристиками зовнішності персонажів.

"She sank into her chair; her hair drooped and her body looked as boneless as a skein of yarn [18, 283].

Д. Паркер в оповіданні "Я живу твоїми відвідинами" ("I Live on Your Visits") створює сатиричний портрет матері Крістофера, показує несприйняття самим Крістофером (і читачем) її манірності, удаваного горя, образи, гри перед подругою у почуття до сина. Зіткнення у порівняльній конструкції семантично різнорідних об'єктів – людського тіла і мотка пряжі – дає чітко виражену негативну оцінку зображуваного об'єкта.

Гумористичну характеристику Бейлі дає за допомогою порівняння Ф.О. Коннор в оповіданні "Хорошу людину знайти нелегко" ("A Good Man is Hard to Find").

"Bailey was looking straight ahead. His jaw was as rigid as a horseshoe" [16, 438].

Гумористичний ефект викликає порівняння щелепи Бейлі з підковою, але це порівняння передбачає імпліцитно виділення і осміяння такої риси персонажа як впертість у стосунках із членами власної родини, і особливо з матір'ю.

Також порівняння першої групи часто характеризують ознаки предметів, що видаються персонажу і автору комічними, вартими осміяння і критики.

"Thus, if a man thinks the souffles his wife makes are as tough as an outfielder's glove he should tell her so when they are at home, not when they are out at a formal dinner party where a perfect souffle has just been served" [20, 234].

В оповіданні Дж. Тербера "Мої 10 правил щасливого шлюбу" ("My Own Ten Rules for a Happy Marriage") порівняння суфле із рукавицею гравця у крикет створює подвійний гумористичний ефект. З однієї сторони, це відображення скептичного ставлення чоловіка до кулінарних здібностей дружини, з іншої – гумористична критика автором завжди незадоволених чоловіків, які створюють проблеми в сім'ї через дрібниці, не варті уваги.

Л. Х'юз використовує порівняння як засіб сатири в оповіданні "Некролог для самого себе" ("An Auto-obituary").

"This simple soul, this Semple! Gone to glory, gone to his great reward of milk and honey, manna and time unending, and the fruit of the tree of eternity".

"Rev," I would be forced to say laying there in my coffin thirsty, "your words are as dry as popcorn and rice. You have mentioned neither beer no wine – and I am paying you to preach this sermon" [13, 295–296].

Об'єктом сатири Л. Х'юза виступають заупокійні служби, зміст яких не змінюється і, на думку автора і його персонажа, негра Семпла, не може відображати справжніх почуттів. Звідси і використовує Х'юз в ролі об'єктів порівняння попкорну і рису – найпопулярніших американських ласощів. Вжите автором порівняння дає негативну оцінку зображуваного, створює імпліцитну оцінку авторську модальність – "слова сухі, нудотно-солодкі, неширі; те, що завжди кажуть про будь-кого".

2. Порівняння, права частина якого означає дієслово або дієслівну групу лівої частини з такою ж дією, що виконується іншим суб'єктом, або тим самим суб'єктом в інших уявних обставинах. Ця група порівнянь є більш численною і відзначається великою варіативністю прагматистичних функцій.

Г. Мелвілл використовує такі порівняння для створення гумористичних портретів своїх персонажів, як в оповіданні "Писець Бартлбі" ("Bartleby the Scrivener").

"In the morning, one must say, his face was of a fine florid hue, but after twelve o'clock, meridian – his dinner hour – it blazed like a grate full of Christmas coals ..." [14, 46].

Порівняння обличчя з палаючим камином на Різдво обране автором для характеристики надміру енергійного службовця контори писців Індіка і викликає сміх, що посилюється поєднанням порівняння з метафорою "the face blazed".

У блискучій гуморесці "Весілля. Режисерські ремарки" ("The Wedding. A Stage Direction") Г. Менкен створив низку гумористичних порівнянь, давши влучні характеристики поведінки учасників весільної церемонії.

"Like a drowning man, he passes his whole life in review – not, however, that part which is past, but that part which is to come" [15, 86]. Семантична невідповідність суб'єкта і об'єкта порівняння – нареченого і потопаючого створює комічний ефект, викликає сміх над похмурими думками нареченого про майбутнє подружнє життя.

Весільна метушня, розгубленість і поспіх персоналу Г. Менкен передає через вже традиційне, та в специфічному контексті гумористично марковане порівняння "як шур у пастиці".

"Meanwhile the bride's father, in tight pantaloons and tighter gloves, fidgets and fumes in the vestibule; the six ushers crowd about him inanely; and the sexton rushes to and fro like a rat in the trap" [15, 86].

Використовуючи порівняння в оповіданні "На вершині всі стежки сходяться" ("Everything That Rises Must Converge"), Ф.О. Коннор створила гостро сатиричний негативний образ старої аристократки архаїчного Півдня, котра не може і не хоче примиритися з новим укладом життя, з новими стосунками між білими і неграми, вперто відстоює свої расистські позиції.

"He groaned to see that she was off on that topic. She rolled onto it every few days like a train on an open track" [17, 44].

Порівняння розмов старої леді з рухом поїзда створює в очах її сина Джуліана, а, власне, і читача негативне ставлення до цих розмов, підкреслює їх повторюваність, автоматизм, що не змінюється за жодних обставин.

"She entered with a little smile, as if she were going into a drawing room where everyone had been waiting for her" [17, 45].

Порівняння несе в собі аллюзію на манери і церемонії старої аристократії Півдня і в даній ситуації оповідання – посадка старої леді в автобус для білих і негрів – створює невідповідність, породжує сатиру, осміяння застарілих поглядів матері Джуліана, перетворює її в анахронізм в сучасній канві твору.

Вживання порівнянь при дієсловах, що означають відчуття, характеризують ставлення персонажів до власних дій, або дій інших персонажів, як в оповіданні Е. Тен "Дочки" ("Two Kinds").

"When my mother told me this, I felt as though I had been sent to hell" [19, 127].

"I would play after him, the simple scale, the simple chord, and then I just played some nonsense that sounded like a cat running up and down on top of garbage cans" [19, 128].

В цьому оповіданні читач сприймає події очима маленької дівчинки, яку змушують займатися музикою, і порівняння її відчуттів під час уроків з перебуванням у пеклі, або її гри з біганиною kota по урнах для сміття викликає сміх, створює гумористичний лейтмотив всього оповідання.

Інші структурно-семантичні типи порівнянь представлені у проаналізованих оповіданнях поодинокими прикладами, що не дає достатніх підстав для твердження про їх типовість і продуктивність у створенні гумористичного і сатиричного ефекту.

Слід зазначити, що лише системний аналіз мовних засобів гумору і сатири на різних рівнях може дати адекватне відображення механізму створення мовного гумору і сатири, що дає багатий матеріал для подальших досліджень даної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борев Ю.Б. О комическом. – Москва: Искусство, 1957. – 232 с.
2. Буйницкая Т.А. Языково-стилистические средства юмора и сатиры в публицистике Э.Э. Киша: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Львов, 1967. – 22 с.
3. Голубков С.А. Мир сатирического произведения. – Самара: Изд-во Самарского ГПИ, 1991. – 108 с.
4. Литературный Энциклопедический Словарь / Под ред. Кожевникова В.М., Николаева П.А. – Москва: Советская Энциклопедия, 1987. – 751 с.
5. Макарян А.М. О сатире. – Москва: Советский писатель, 1967. – 275 с.
6. Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка. – Киев: Выща школа, 1991. – 271 с.
7. Титаренко О.Ю. Мовні засоби вираження гумору (на матеріалі творів англійської та американської літератури XIX–XX ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 1993. – 16 с.
8. Цмыг И.Н. Языковые средства сатиры и юмора в романе В.М. Теккерея "Ярмарка тщеславия": Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Москва, 1966. – 24 с.
9. Шпетный К.И. Лингвостиллистические и структурно-композиционные особенности текста короткого рассказа (на материале американской литературы): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Москва, 1980. – 24 с.
10. Щербина А.О. Жанры сатиры і гумору. – Київ: Дніпро, 1977. – 135 с.
11. Эльсберг Я.Е. Вопросы теории сатиры. – Москва: Советский писатель, 1957. – 427 с.
12. Blair W., Hill H. American Humor. – New York: Oxford University Press, 1978. – 559 с.
13. Hughes L. An Auto-obituary // The Book of American Humor. – Moscow: Raduga, 1984. – P. 294–296.
14. Melville H. Bartleby the Scrivener // The Short Story: Fiction in Transition / Taylor J. Chesley. – New York: Charles Scribner's Sons, 1973. – P. 45–78.
15. Mencken H.L. The Wedding. A Stage Direction // The Book of American Humor. – Moscow: Raduga, 1984. – P. 80–88.
16. O'Connor F. A Good Man is Hard to Find // The Short story: Fiction in Transition / Taylor J. Chesley. – New York: Charles Scribner's Sons, 1973. – P. 432–446.
17. O'Connor F. Everything That Rises Must Converge // Interpreting Literature / Knickerbocker K.L., Reninger H.W., Bratton E.W., Leggett B.J. – New York: Holt, 1985. – P. 41–52.
18. Parker D. I Live on Your Visits // Modern Short Stories / Ed. by A. Mizener. – New York: W.W. Norton and Company. Inc 1962. – P. 276 – 286.
19. Tan A. Two Kinds // Introduction to Literature. – New York: McGraw–Hill, Inc., 1995. – P. 125–132.
20. Thurber J. My Own Ten Rules for a Happy Marriage // The Book of American Humor. – Moscow: Raduga, 1984. – P. 232–238.

АВТОРИ НОМЕРА

- Алексієвець Оксана Миколаївна* – кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської філології Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка (ТДПУ)
- Батрин Наталія Володимирівна* – аспірант Львівського національного університету, старший викладач секції АМКТ кафедри ІОСУ Тернопільської академії народного господарства (ТАНГ)
- Бєлих Оксана Миколаївна* – аспірант Волинського державного університету ім. Лесі Українки (ВДУ)
- Боцман Андрій Васильович* – старший викладач кафедри іноземних мов Національної академії служби безпеки України
- Буніятова Ізабелла Рафаїлівна* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики та історії англійської мови Київського державного лінгвістичного університету (КДЛУ)
- Бучко Дмитро Григорович* – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українського та загального мовознавства ТДПУ
- Валігура Ольга Романівна* – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології ТДПУ
- Волченко Ірина Миколаївна* – аспірант кафедри стилістики і лексикології англійської мови КДЛУ
- Гамзюк Микола Васильович* – кандидат філологічних наук, докторант кафедри німецької філології КДЛУ
- Гумовська Ірина Миколаївна* – викладач кафедри іноземних мов для облікових та економічних спеціальностей ТАНГ
- Гусар Наталія Іванівна* – аспірант кафедри граматики та історії англійської мови КДЛУ
- Данилич Валентина Стефанівна* – доцент кафедри іспанської філології КДЛУ
- Деркевич Наталія Альбертівна* – аспірант кафедри німецької мови ТДПУ
- Дуда Олександра Ігорівна* – викладач кафедри англійської мови для зовнішньо-економічної діяльності ТАНГ
- Иценко Ніна Григорівна* – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології КДЛУ
- Калита Алла Андріївна* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри фонетики англійської мови КДЛУ
- Козуб Любов Степанівна* – викладач кафедри практики англійської мови ТДПУ
- Крайняк Людмила Костянтинівна* – викладач кафедри іноземних мов для облікових та економічних спеціальностей ТАНГ
- Кріцберг Роман Якович* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови і літератури Криворізького державного педагогічного університету, докторант кафедри граматики та історії англійської мови КДЛУ
- Кривий Андрій Іванович* – аспірант кафедри англійської філології ТДПУ
- Лабашук Михайло Степанович* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови і літератури ТДПУ

<i>Лановик Зоряна Богданівна</i>	– кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов ТАНГ
<i>Лановик Мар'яна Богданівна</i>	– кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов ТАНГ
<i>Лебеда Мирослава Іванівна</i>	– аспірант кафедри французької філології КДЛУ
<i>Лиса Наталія Степанівна</i>	– старший викладач ТАНГ
<i>Львовська Вікторія Ігорівна</i>	– аспірант кафедри граматики та історії англійської мови КДЛУ
<i>Марчишин Надія Ярославівна</i>	– аспірант кафедри англійської філології ТДПУ
<i>Матковська Марія Васиlivна</i>	– викладач кафедри іноземної філології Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету
<i>Мриглод Марія Павлівна</i>	– аспірант кафедри українського та загального мовознавства ТДПУ
<i>Нероденко Ірина Миколаївна</i>	– аспірант кафедри фонетики англійської мови КДЛУ
<i>Огуй Олександр Дмитрович</i>	– кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови та загального мовознавства Чернівецького державного університету ім. Юрія Федьковича (ЧДУ)
<i>Олійник Тетяна Сергіївна</i>	– аспірант кафедри англійської філології ТДПУ
<i>Островська Олександра Миколаївна</i>	– викладач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського Національного університету ім. Івана Франка (ЛНУ)
<i>Пеляк Олександр Михайлович</i>	– викладач кафедри німецької мови ТДПУ
<i>Петруша Ірина Дмитрівна</i>	– викладач кафедри англійської філології ТДПУ
<i>Попович Михайло Михайлович</i>	– доцент, завідувач кафедри французької мови ЧДУ
<i>Притолюк Світлана Вадимівна</i>	– аспірант, факультет романо-германської філології ВДУ
<i>Рачкевич Віктор Володимирович</i>	– кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської філології ТДПУ
<i>Рибіна Наталія Вікторівна</i>	– аспірант кафедри англійської філології ТДПУ
<i>Семененко Галина Миколаївна</i>	– аспірант кафедри граматики та історії англійської мови КДЛУ
<i>Серякова Ірина Іванівна</i>	– кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики та історії англійської мови КДЛУ
<i>Сімонок Валентина Петрівна</i>	– кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого
<i>Соколець Ірина Іллівна</i>	– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фонетики англійської мови КДЛУ
<i>Соленко Олеся Павлівна</i>	– викладач кафедри англійської філології ТДПУ
<i>Сологуб Лариса В'ячеславівна</i>	– викладач кафедри іноземних мов для природничих факультетів ЛНУ
<i>Тараненко Лариса Іванівна</i>	– аспірант кафедри фонетики англійської мови КДЛУ
<i>Траченко Оксана Миколаївна</i>	– кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології ЛНУ
<i>Федорів Ярослава Романівна</i>	– аспірант кафедри фонетики англійської мови КДЛУ
<i>Черкас Наталія Васиlivна</i>	– аспірант ЛНУ
<i>Шонь Олена Богданівна</i>	– аспірант кафедри англійської філології ТДПУ
<i>Янчева Тетяна Валеріївна</i>	– кандидат філологічних наук, доцент кафедри фонетики англійської мови КДЛУ

ЗМІСТ

ІСТОРИЯ МОВИ. ОНОМАСТИКА	3
<i>Бучко Дмитро.</i> РАДЯНСЬКА ДІЙСНІСТЬ І ОЙКОНІМІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ	3
<i>Буніятова Ізабелла.</i> ТЕРМІНИ "ПАРАТАКСИС" І "ГІПОТАКСИС" В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ МОВНИХ СИСТЕМ	7
<i>Гусар Наталія.</i> ЛАТИНСЬКИЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ АБСОЛЮТНОЇ ДІЄПРИКМЕТНИКОВОЇ КОНСТРУКЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	12
<i>Мриглод Марія.</i> ВІДАНТРОПОНІМНІ ОЙКОНІМИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ, ТВІРНІ ОСНОВИ ЯКИХ МОТИВОВАНІ ХРИСТІЯНСЬКИМИ ІМЕНАМИ	15
<i>Пеляк Олександр.</i> ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРИКО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА У ПРИЗВИЩАХ НІМЕЦЬКИХ ПОСЕЛЕНЦІВ ГАЛИЧИНИ	21
<i>Семененко Галина.</i> ПАРАДИГМА ПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ПРИЧИНИ, ЩО ВВОДЯТЬСЯ СПОЛУЧНИКОМ FORЮЖМ юЕ, В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	25
ФОНЕТИКА	29
<i>Алексівець Оксана.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОДИЧНОЇ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ	29
<i>Валігура Ольга.</i> ВЗАЄМОДІЯ ТОНАЛЬНИХ ПІДСИСТЕМ ПРОСОДИЇ В МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИХ БІЛІНГВІВ	33
<i>Давилич Валентина.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО СТАН АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ БАЗИ НАРОДНОЇ МОВИ (за пам'ятками літератури Іспанії періоду становлення національної мови)	36
<i>Калита Алла.</i> РОЛЬ СИТУАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИХ ЗМІННИХ В ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТОНАЦІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОГО ЕМОЦІЙНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ	41
<i>Козуб Любов.</i> INTONATION PECULIARITIES OF THE ENGLISH ACADEMIC STYLE	52
<i>Нероденко Ірина.</i> АНАЛІЗ ІНВЕНТАРЯ ФОНЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ	55
<i>Петруша Ірина.</i> ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ СТУПЕНЯ ІНТЕНСИВНОСТІ ДВОМОВНОЇ ФОНЕТИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ	60
<i>Рибіна Наталія.</i> ОСОБЛИВОСТІ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕКСТУ І РИТМУ	64
<i>Sokolets Irina.</i> STANDARD NATIONAL PRONUNCIATION AND ACCENTS	68
<i>Тараненко Лариса.</i> ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ ОЗВУЧЕНОГО ТЕКСТУ АНГЛІЙСЬКОЇ ПРОЗОВОЇ БАЙКИ	70
<i>Федорів Ярослав.</i> ПРОБЛЕМА ЛІНГВІСТИЧНОГО МАРКУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СТАТУСУ ІНДИВІДА, ЩО ВИСЛОВЛЮЄ НЕВДОВОЛЕННЯ	75
<i>Янчева Тетяна.</i> МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	79
ГРАМАТИКА. ЛЕКСИКОЛОГІЯ. СЕМАНТИКА	85
<i>Батрин Наталія.</i> ЗНАЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ З ДОМІНАНТОЮ COLD	85
<i>Белих Оксана.</i> КАТЕГОРІЯ АСПЕКТУАЛЬНОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: ФУНКЦІОНАЛЬНО- СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ	90
<i>Гамзюк Микола.</i> УТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ШЛЯХОМ НАВ'ЯЗУВАННЯ ПОНЯТТЯМ ВІДНОСИН НЕСУМІСНОСТІ (на матеріалі німецької мови)	93
<i>Гумовська Ірина.</i> ДЕРИВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТАХ	99

<i>Деркевич Наталія.</i> СЕМАНТИКА ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ ІЗ ПРЕФІКСОМ <i>BE-</i> В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	104
<i>Дуда Олександра.</i> ДВА ТИПИ СУБСТАНТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКІЙ ПІДМОВІ	106
<i>Іщенко Ніна.</i> ДЕЯКІ ШЛЯХИ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ СИНОНІМІЧНИХ ВІДНОШЕНЬ МІЖ СЛОВОТВІРНИМИ СТРУКТУРАМИ	112
<i>Крайняк Людмила.</i> ЛІНГВО-КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ АКТИВ СЛОВОСКЛАДАННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (на прикладі категорії "імперативних" композитів).....	117
<i>Крицберг Роман.</i> БРИТАНСЬКІ ДАЛЕКТИЗМИ У ЛІТЕРАТУРНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	123
<i>Озуй Олександр.</i> ВИКОРИСТАННЯ КІЛЬКІСНИХ КРИТЕРІЇВ У СИНХРОННИХ ТА ДІАХРОННИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ НІМЕЦЬКОЇ ТА ІНШИХ МОВ ЄВРОПИ: КОЕФІЦІЄНТ ПОЛІСЕМІЧНОСТІ.....	127
<i>Олійник Тетяна.</i> ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ У ДОСЛІДЖЕННІ СЕМАНТИКИ ТОПОНІМІВ-СИМВОЛІВ	131
<i>Островська Оксана.</i> ТИПОЛОГІЯ ДІЄСЛІВНИХ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ.....	138
<i>Рачкевич Віктор.</i> ГРАМАТИЧНИЙ СТАТУС СЛІВ ТИПУ <i>CONSIDERING</i> ТА <i>SUPPOSING</i>	142
<i>Сімонок Валентина.</i> ШЛЯХИ РОЗВИТКУ: ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ МОВИ.....	144
<i>Соленко Олеся.</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА МОТИВОВАНІСТЬ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ	147
ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. ПРАГМАТИКА	150
<i>Боцман Андрій.</i> ТИПОЛОГІЯ АНГЛОМОВНИХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ТЕКСТІВ-ІНСТРУКЦІЙ ДЛЯ ВЖИВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ.....	150
<i>Кривий Андрій.</i> ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТЬ АРГУМЕНТАТИВНОГО ДИСКУРСУ	154
<i>Лебеда Мирослава.</i> КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ТЕКСТУ "РЕЦЕНЗІЙ НА НОВУ ПОДІЮ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ У ФРАНЦІЇ"	158
<i>Лиса Наталія.</i> ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ РЕКЛАМНОГО ЗНАКА	162
<i>Львовська Вікторія.</i> КОМУНІКАТИВНА ЗНАЧУЩІСТЬ ПОГЛЯДУ ЯК НЕВЕРБАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА КОМУНІКАЦІЇ (на матеріалі англомовних текстів).....	166
<i>Матковська Марія.</i> СЦЕНИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ДІЇ ДІЄСЛОВА "CONFIRM"	171
<i>Попович Михайло.</i> ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ РЕФЕРЕНТНОГО ПОЗНАЧУВАННЯ	174
<i>Притолок Світлана.</i> ДО ПИТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЕМОТИВІВ. МОДАЛЬНІСТЬ ТА ЕМОТИВНІСТЬ	180
<i>Серякова Ірина.</i> ГЕНЕЗИС НЕВЕРБАЛЬНОГО ЗНАКА	185
<i>Траченко Оксана.</i> ЯДРО І ГРАНИЦІ РОЗШИРЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ – НАЗИВНИХ РЕЧЕНЬ.....	190
ЛІНГВОСТИЛІСТИКА. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО	194
<i>Волченко Ірина.</i> АНАЛІЗ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АДАПТОВАНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ	194
<i>Лабашук Михайло.</i> ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИКИ МЕТАФОРИ	200
<i>Лановик Мар'яна, Лановик Зоряна.</i> ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОЇ СТРУКТУРИ ТЕКСТУ У ЛІТЕРАТУРНОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	203
<i>Марчишин Надія.</i> ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА	209
<i>Сологуб Лариса.</i> ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ ПОБУДОВИ РЕМАРОК АНГЛОМОВНИХ П'ЄС ХХ СТОЛІТТЯ.....	213
<i>Черкас Наталія.</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ УГРУПОВАННЯ СЛІВ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З БІБЛІЙНИМИ МОТИВАМИ, У РОМАНАХ Ф. О'КОННОР "МУДРА КРОВ" ТА "НЕСАМОВІТІ ВИХОДЯТЬ ПЕРЕМОЖЦЯМИ".....	217
<i>Шонь Олена.</i> ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯНЬ ЯК ЗАСОБУ ГУМОРУ І САТИРИ.....	221
АВТОРИ НОМЕРА	227

Редакційна колегія збірника просить авторів
дотримуватись єдиних правил при оформленні та поданні
матеріалів до друку

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ

1. Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі мовознавства. Мова публікації – українська.
2. Рукопис подається у вигляді дискети (3,5") комп'ютерного набору у системі **Microsoft Word 7.0** та двох примірників тексту, роздрукованих на лазерному принтері, пронумерованих олівцем на зворотному боці і підписаних автором.
3. В окремому файлі та на окремому аркуші – відомості про автора (прізвище автора, ім'я, по батькові, вчений ступінь та звання, місце роботи (для аспірантів – вуз і кафедра прикріплення), домашня адреса, телефон, факс, E-mail).
4. Статті аспірантів надсилаються з рекомендацією наукового керівника.
5. Рукописи, не прийняті до друку, не повертаються.

ПРАВИЛА оформлення наукових статей у Наукових записках (серія: мовознавство) ТДПУ ім. В.Гнатюка

1. Ім'я та прізвище автора (авторів) друкується праворуч за зразком:

Олег Коваленко
2. У наступному рядку посередині прописними літерами друкується назва статті.
3. Через 1 рядок після назви статті подається резюме:
 - а) українською мовою;
 - б) через один рядок нижче – англійською мовою.Резюме вміщує стислу інформацію про основні результати та висновки дослідження, які висвітлює стаття. Обсяг – 6–7 рядків.
4. Основний текст статті подається далі через 1 рядок. Основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали без переносів. Розмір шрифту 12 у Times New Roman (33–35 рядків на сторінку). Поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Фрагменти рукопису, що слугують ілюстративним матеріалом, друкуються курсивом. При використанні іншого шрифту, його інстиляція подається на дискеті.

Малюнки подаються додатково у вигляді окремих файлів форматів TIFF, BMP або PCX. Графіки і діаграми подаються додатково у вигляді окремих файлів: CorelDRAW! 6.0.
5. Цитування й посилання внутрішньотекстове з використанням квадратних дужок, де вказується номер джерела за списком, а через кому – сторінка на зразок [7, 125]. При цитуванні декількох джерел – [7, 125; 11, 64; 17; 23; 25–29].

6. Через 1 рядок після основного тексту статті в алфавітному порядку подається опис цитованих джерел за зразком:

1. Калита А.А. Фоносемантика у загальній системі семантичного знання // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство. – № 1. – 1998. – С. 130–135.

2. Лінгвістичні читання: Аспекти варіативності мови: Навч. посібник / Л.М. Медведєва, О.М. Старикова, Н.Ю. Медведєва. – К.: Вища школа, 1993. – 224 с.

3. Монакін В.М. Актуальні завдання контрастивного вивчення лексики слов'янських мов // Проблеми зіставної семантики: Тези міжнар. наук. конференції / Ін-т мовознавства НАН України, Київ. держ. лінгв. ун-т. – Київ, 1999. – С. 36–39.

4. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1988. – 168 с.

5. Фасеев Ф.С. Способи образования терминов в татарском литературном языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / МГПИИЯ. – М., 1958. – 18 с.

6. Янчева Т.В. Просодія висловлювань-захоплень в англійському мовленні (експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Київ, 1997. – 246 с.

7. Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged / Ed. by Ph. B. Gove. – Springfield: Webster Inc., Publishers. – 266 p.

Авторські оригінали, що не відповідають зазначеним вимогам, не приймаються до розгляду. Відхилений оригінал авторові не повертається. Рукописи підлягають додатковому редакційному рецензуванню. Прорецензована стаття може бути повернута автору на доопрацювання.

Здано до складання 26.04.2000. Підписано до друку 18.05.2000. Формат 60 x 84/18.

Папір друкарський. Гарнітура Times. Умовних друкованих аркушів – 19,04.

Обліково-видавничих аркушів – 29,5. Замовлення № 87. Тираж 300 прим.

Видавничий відділ ТДПУ, 46027, м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2

Свідоцтво про реєстрацію ТР № 241, від 18.11.1997

ДЛЯ НОТАТОК